

PRISPEVKI ZA NOVEJŠO

1991

1

•••••

ZGODOVINO

• ŽIVLJENJE IN DELO •
DR. ANTONA KOROŠČA

INŠTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

PRISPEVKI

ZA

NOVEJŠO
ZGODOVINO

ŽIVLJENJE IN DELO

DR. ANTONA KOROŠČA

Razprave s simpozija v Mariboru 13. decembra 1990

Contribution to the Contemporary History
Contributions a l'histoire contemporaine
Beitrage zur Zeitgeschichte

UDK

949.172 »18/19« (05)

UDK

Uredniški odbor

mag. Zdenko Čepič (glavni urednik), dr. Jasna Fischer (odgovorna urednica),
mag. Damijan Guštin (pomočnik glavnega urednika), mag. Boris Mlakar,
dr. Janko Prunk

Prevajalci: Milojka Popović (angleščina), Marjeta Čop-Pretnar (nemščina), Jožica Pirc
(francoščina)

Lektor: Marija Sivec

Oprema: Janez Suhadolc

Izdaja

Inštitut za novejšo zgodovino
YU - 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, Republika Slovenija, SFR Jugoslavija

Založil

Inštitut za novejšo zgodovino s sofinanciranjem Republiškega sekretariata za
raziskovalno dejavnost in tehnologijo

Tisk

Birografika BORI, Titova 64, 61000 Ljubljana

Zamenjava (Exchange, Austausch):

Inštitut za novejšo zgodovino
YU - 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1, Republika Slovenija, SFR Jugoslavija

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji.

Franc Rozman

Uvodne besede

Spoštovane dame in gospodje!

V zadovoljstvo in čast mi je, da v imenu organizatorjev otvorim enodnevni simpozij o življenju in delu dr. Antona Korošca, ki ga prirejajo Inštitut za novejšo zgodovino, Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru, Teološka fakulteta, oddelek v Mariboru in Univerzitetna knjižnica Maribor.

Ob simpoziju o Slómsku februarja 1990 se je porodila ideja, da bi ob 50-letnici smrti dr. Antona Korošca, ki je umrl prav v noči od 13. na 14. december 1940, torej natanko pred petdesetimi leti, veljalo poskusiti na novo premisliti njegovo življenje in predvsem njegovo politično delovanje. Zaradi relativno kratkega časa smo se organizatorji odločili, da priredimo le enodnevni posvet in nanj pritegnemo tiste znanstvenike, ki se ukvarjajo z njegovim življenjem in delom ali pa z dobo, v katero je Korošec večkrat tako usodno posegel in skušamo osvežiti njegov lik, ga na novo premisliti in dati iztočnice za kompleksnejšo obravnavo tega tako izrazito polnokrvnega političnega pragmatika, enega najpomembnejših politikov na Slovenskem v zadnjih sto letih, osebnost, ki je v historični literaturi obravnavana z različnih vidikov, osebo, ki v marsičem velja za sporno in ki je še v marsikateri potezi enigmatična.

Duhovnik in trikratni notranji minister, edini nesrbski predsednik vlade, voditelj slovenskega naroda v določenih letih, eden najpomembnejših politikov ob nastajanju prve Jugoslavije, mož, ki mu niso bile tuje življenjske radosti, pa tudi politik, ki je zapustil skromno pisno zapuščino, je gotovo svojevrstna figura v slovenskem političnem življenju. Gotovo je nekaj paradoksalnega v dejstvu, da je človek, ki je več kot dve desetletji združeval takšno politično moč in pomen, ostal po smrti tako na obrobju historičnega raziskovanja, vsaj celovitega. Čeprav ne bi bilo mogoče kar počez in poenostavljeno reči, da o njem ni bilo ničesar napisanega. Res pa je, da v pravem žarišču historične obravnave ni bil. Vzrokov za to je gotovo več in bi jih bilo nemara tudi zanimivo raziskati. Naš namen pa je bil tudi, da bi se ob in predvsem po tem simpoziju oživilo raziskovanje njegovega delovanja, kar se bo nemara le zgodilo ob dejstvu, da so tokovi v današnji historiografiji bolj naklonjeni biografiki, pri nas tako skromno zastopani, in pa večjemu poudarjanju osvetljevanja posameznega človeka kot neponovljive individualnosti.

Štajerska je Koroščeva ožja domovina, v Mariboru je obiskoval dobršen del svojih šol, na Štajerskem se je začela njegova tako uspešna politična kariera in zato smo se organizatorji odločili, da je najprimernejši kraj za simpozij prav Maribor, ne nazadnje tudi zato, ker je tu resnično potrebno, da se okrepijo humanistične raziskave in da dobi na tem področju tudi štajerska prestolnica tisto mesto, ki ga je nekoč že imela.

Pred tremi leti sta bili v Ljubljani dve zelo odmevni okrogli mizi o dveh pomembnih, pa tudi precej prezrtih možeh našega političnega življenja pretekle dobe, o Janezu

Evangelistu Kreku in Albinu Prepeluhu–Abditusu in na srečanju o Kreku smo zgodovinarji sodobne zgodovine menda prvič plodno in uspešno sodelovali s kolegi Teološke fakultete, v časih, ko to ni bilo čisto samoumevno. Veseli nas, da se je to sodelovanje nadaljevalo in se še okrepilo. Rezultati in odmev tistih dveh okroglih miz nas navdajata z upanjem, da bo tudi današnje srečanje uspešno in znanstveno tvorno.

Dr. Anton Korošec je ena redkih političnih osebnosti na Slovenskem, ki je dal pečat ne samo slovenski, ampak tudi jugoslovanski zgodovini, kot tudi zgodovini avstro-ogrske monarhije v zadnjih desetletjih pred razpadom in iz tega dejstva je današnji posvet zastavljen širše, z jugoslovansko in mednarodno udeležbo, česar smo seveda še posebej veseli.

Feliks J. Bister

Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne

I. Uvod

Prleška vinska trta je od nekdaj vplivala na sproščeni in odkriti značaj domačega prebivalstva. Hkrati je jamčila za mednarodno priznano kakovost spodnještajerskih vin. Zato po mojem nikakor ni slučajnost, da je iznajdljivost ljudstva prav v tem mejnem panonskem prostoru med staro Avstrijo in bivšo habsburško Ogrsko tako velika. Prlekija je dala celo vrsto pomembnih mož - znanstvenike, pisatelje, pesnike, duhovnike, politike itd. -, ki so bistveno sooblikovali duhovno in družbenopolitično podobo slovenskega naroda. Imena kot Fran Miklošič, Božidar in Anton Raič, Jakob Missia, Stanko Vraz, Fran Ksaver Meško, Bratko Kreft, Edvard Kocbek itd. so nam vsem dobro znana.¹

Med t. i. »velike sinove« Prlekije gotovo spada - ob vseh različnih svetovnonazorskih ali strankarskopolitičnih pogledih - zgodovinska osebnost duhovnika, novinarja in politika Antona Korošca (1872-1940).

II. Rojstni kraj, družina in ljudska šola

Rodil se je 12. maja 1872 v zaselku Biserjane števil. 7 pri Sv. Juriju ob Ščavnici, danes Videm ob Ščavnici, kmetu Janezu Korošču (1835-1910) in njegovi ženi Neži roj. Ploj (1840-1907). Občina Sv. Jurij ob Ščavnici (St. Georgen a. d. Stainz) je obsegala po Janischevem topografsko-statističnem leksikonu takrat 771,65 ha zemlje, 94 hiš in 452 prebivalcev, od katerih je bilo 209 moških. Dekanija Sv. Jurija je imela osem župnij med Ljutomerom in Radgono in je štela 27.000 vernikov, glavna fara sama pa 4495 duš.²

Antona Korošca je še na dan njegova rojstva krstil kaplan Anton Kucovan v stari gotski farni cerkvi, kamor botra Magdalena Ploj, kmetica iz Grabonoša, in vaška babica Terezija Brumen³ nista imeli niti deset minut hoje od skromne domačije Koroščevih, ki leži tik ob občinski cesti. Ohranila se je do današnjega dne brez večjih gradbenih sprememb. Polja in travniki ležijo v neposredni bližini hiše, medtem ko je vinograd precej oddaljen, kar je za tamkajšnje kraje običajno. Ta vinograd si je Korošec pozneje pridržal kot edino dediščino, čeprav je ostalo kmetijo prevzela njegova sestra Marija (1869-1958), poročena z Jakobom Sinkom (1872-1956). Sestra je s svo-

¹ Feliks J. Bister, Dr. Anton Korošec. Mladost, šolanje in prvo javno delovanje slovenskega politika in državnika (1872-1905). Ob stoletnici njegovega rojstva. V: Mladje 12 (1972) 81-100.

² Josef Andreas Janisch, Topographisch-statistisches Lexikon von Steiermark mit historischen Notizen und Anmerkungen, 1. Bd. (Graz 1878) 298-299.

³ Krstna knjiga župnije Sv. Jurij ob Ščavnici, liber X 1858-1874, pag. 167, n. 58.

jim možem seveda obdelovala tudi vinograd, ki ji je kar prav prišel na tem malem koščku zemlje. Brat pa je rad prihajal še kot minister iz Beograda, da na licu mesta s svojimi spremljevalci preveri kakovost domače kapljice. Korošec je bil nadvse ponosen na svoje kmečko poreklo in očitno je temeljila na tem njegova narodna zavest. Zdi se mi, da je Gregorčič (1844–1906) prav zanj zapel:

Kar mož nebesa so poslala,
Da večnih nas otmo grobov, –
Vse mati kmetska je zibala,
Iz kmetiskih so izšli domov.⁴

Za mladega Korošca se je kar kmalu začelo šolanje. Pot v domačo osnovno šolo ni bila dolga, ker stoji staro šolsko poslopje blizu farne cerkve. V letih 1878 do 1883 se je Korošec torej učil brati, pisati in računati, spoznal osnovne resnice svoje katoliške vere in najbrž tudi prvič v svojem življenju imel opravka z nemščino kot obveznim državnim jezikom. Prej je med cerkvijo in očetovo hišo gotovo shajal s svojo slovensko materinščino. Zdaj ni več zadostovala, kajti predvideni gimnazijski študij je predpostavljal znanje nemškega jezika.

Priprava na gimnazijo je bila tako skrbna, da so Koroščevi starši poslali svojega sina za zadnje osnovnošolsko leto celo na Ptuj (1883–84), da bi se v mestni šoli še bolj izpopolnil v nemščini. Odločala je pri tem seveda, kot pri nešteti drugih slovenskih dijakih, tiha želja staršev, da bi sin nekoč postal duhovnik, kar se je v Koroščevem primeru tudi uresničilo.

III. Gimnazijska leta

Jeseni 1884 je začel Korošec svoj srednješolski študij na ptujski deželni gimnaziji, kjer pa je ostal samo eno leto. Ostale razrede je nadaljeval do mature na mariborski državni gimnaziji, ki je bila ustanovljena 1758 kot hišna študijska ustanova jezuitov. 1775 je iz prve jezuitske šole postala državna gimnazija, ki je tedaj štela 54 učencev. 1787 je število dijakov padlo na 30. Toda že v naslednjih letih je število vpisanih srednješolcev začelo rasti: 1824 je šola doživela svoj največji razmah, ko je imela 343 dijakov. Pozneje je število učencev nihalo med 202 (1838) in 244 (1846). Da je mariborska klasična gimnazija slovela kot zelo zahtevna šola, potrjuje že dejstvo, da jo je obiskovalo 17 otrok plemiškega rodu.⁵

Nobena od vseh štirih gimnazij na Spodnjem Štajerskem v tistih letih ni imela slovenskih paralelnih razredov. Ptujška srednja šola jih nikoli ni dobila, tako tudi ne mariborska realka. Mariborska humanistična gimnazija je vpeljala »slovenske paralelke« za nižje razrede 1889. Slovenščina pa je s tem postala učni jezik le v štirih predmetih: v verouku, latinščini, matematiki in v slovenščini sami. 1895 je tudi nižja celj-

⁴ Simon Gregorčič, *Poezije* (Celovec 1908, fotomeh. ponatis Celje 1989) 65.

⁵ Arhivalije klasične gimnazije (AKG), fasc. 374: Rudolph Gustav Puff, *Das k. k. Gymnasium in Marburg in Steiermark. Geschichtlicher Beitrag zur Kenntnis der innerösterreichischen Lehranstalten*, Graz 1846.

ška gimnazija dobila tzv. utrakvistične razrede. V višjih razredih štajerskih gimnazij slovenščina v monarhiji nikoli ni bila priznana za učni jezik.⁶

Teh okoliščin slovenski srednješolec seveda ni mogel spremeniti. K temu so prišla še vsakodnevna ponižanja, ki so jih slovenski učenci morali pretrpeti v avstrijskih šolah, če so bili izpostavljeni nemškoakcionalno usmerjenim profesorjem, kajti narodnostni boj v stari Avstriji ni nič prizanašal šolam. Nasprotno!

Leta 1886 v Mariboru rojeni nemškoavstrijski pisatelj Alfred Schmidt v svojem romanu »Zwischen zwei Nationen« prav dobro slika tedanje ozračje na šolah in narodnostne razmere med sošolci:

»In dem steirischen Gymnasium, das ich besuchte, hat es unter uns Schülern Slawen gegeben, Slowenen aus den Tälern der Sann und Sau. Wir nannten sie Windische, nach der alten Form von Weidende, wie sie in früheren Jahrhunderten ihrer Lebensweise gemäß genannt wurden. Wir aber taten ihnen damit keine besondere Ehre an.

In den Pausen kam es zu Prügeleien mit ihnen. Wenn wir dabei auch nicht den kürzeren zogen, so wiesen unsere Arme, Lenden und Schultern doch am Ende immer und deutlich genug die slawischen Nationalfarben auf: rote und blaue Flecken auf weißem Grund, also rot-blau-weiß. Dagegen war es ganz unmöglich, die Dreifarb, die wir hochhielten, schwarz-rot-gold, den Windischen ins Fell zu gerben.«⁷

Po drugi strani pa so omenjene razmere tudi pozitivno vplivale na narodno zavest slovenskih učencev, čeprav so dostikrat zmanjšale učne uspehe. Ravno pri Korošču, ki se je že zgodaj začel zanimati za politična dogajanja, opazimo, da učne ocene sploh ne ustrezajo njegovim nadarjenosti.

Že v četrtem razredu je pristopil Korošec k tajnemu Dijaškemu društvu visokošolcev mariborske klasične gimnazije, kajti vse dijaške organizacije so bile tedaj na splošno prepovedane. V društvu je srečal Ivana Žolgerja (1867-1925), poznejšega odličnega jurista in edinega slovenskega ministra v habsburški monarhiji.

Korošec je redno pisal za literarno glasilo malega semenišča, kjer je stanoval in iskal tudi stike z drugimi listi. Svoje prispevke je pošiljal v prvi vrsti Slovenskemu gospodarju v Mariboru in Slovencu v Ljubljani. Koroščevo poročilo v Slovencu o razmerah na celjski gimnaziji je bilo 1890 deloma cenzurirano. Toda pisca vse to ni prizadelo, saj bi kot dijak škofijskega marijanišča tvegati še več, če bi vodstvo zavoda zvedelo za njegovo publicistično delovanje.

V šolskem letu 1885/86, ko je Korošec prišel iz Ptuja v Maribor, je štela državna gimnazija 20 profesorjev, med katerimi sta bila dva duhovnika, in 323 učencev. Šolo je vodil ravnatelj dr. Arthur Steimventer, ki je poučeval tudi zemljepis in zgodovino. Po materinem jeziku je bilo 154 Slovencev, 145 Nemcev, trije Čehoslovaki ter po dva učenca srbohrvaškega in italijanskega rodu.⁸ 17 učencev v statističnem pregledu ni zajetih, ker so že med šolskim letom izstopili.

Po veroizpovedi je bilo 301 katoličanov latinskega obreda, 4 so bili protestanti in en pripadnik grškega pravoslavja. Omeniti je treba, da je šola imela tudi deset ino-

⁶ Na Kranjskem so bile prve utrakvistične paralelke vpeljane že leta 1882, 1908 pa tudi za višjo gimnazijo.

⁷ Alfred Schmidt, Zwischen zwei Nationen. Ein Roman aus Österreichs Südländ, Leipzig 1917, str. 7.

⁸ Zanimivo, da je šolska statistika vprašala po materinščini in ne po občevalnem jeziku kot ljudska štetja v stari in sedanji Avstriji.

zemskih učencev. Dejansko pa je prišel le en učenec iz Nemčije, vsi ostali »tujci« so bili doma na Ogrskem (štirje), na Hrvaškem (štirje) in v Bosni (eden). V glavnem so po poreklu bili Slovenci iz ogrskih dežel dvojne monarhije.

Kot je bilo že omenjeno, je bila učni jezik nemščina, slovenščina pa je bila kot predmet obvezna za Slovence. Na šoli pa se je poučevala tudi še slovenščina kot neobvezni predmet za nemško govoreče, učence, ki se ga je v letu 1885/86 udeležilo kar 53, torej 36,6%. Neobvezni predmeti so bili tudi telovadba (69 učencev), risanje (57 učencev), petje (83 učencev), stenografija (47 učencev), leposlovje (31 učencev), štajerska zgodovina (9 učencev) ter geometrija in glasba, ki v letu 1885/86 nista našli dovolj interesentov.⁹

Ravnatelj šole je 16. decembra 1885 Korošca s šestimi drugimi učenci predlagal pri deželnem predsedništvu v Gradcu za Philipp Konradovo štipendijo.¹⁰

V tretjem razredu je imel Korošec za razrednika profesorja Josefa Meisla, ki je poučeval latinščino in grščino. Tretji razred je nastal iz dveh prejšnjih razredov in je štel 48 otrok, toda v prihodnjem letu je padlo število že na 30. Skupaj z drugimi tremi kandidati je predlagala šola takrat Korošca za Martin Verschitzovo štipendijo, ki jo je Korošec v znesku 100 goldinarjev prejel 10. februarja 1888.¹¹ Ta štipendija mu je ostala do zrelostnega izpita.

Klasifikacija Korošca na mariborski gimnaziji pokaže od četrtega do osmega razreda za obvezne in neobvezne predmete sledečo sliko:

o b v e z n i p r e d m e t i :	4. razred 1887/88	5. razred 1888/89	6. razred 1889/90	7. razred 1890/91	8. razred 1891/92
verouk	1	1	1	1	1
latinščina	3	2	2	2	3
grščina	3	3	3	3	3
nemščina	2	2	3	2	3
slovenščina	1	1	1	2	2
geografija in zgodovina	1	3	3	3	2
matematika	3	3	3	3	4
naravoslovje in fizika	3	2	2	3	4
filozofija	-	-	-	3	3
p r o s t i p r e d m e t i :					
francoščina	1	1	-	1	2
štajerska zgodovina	1	-	-	-	-
stenografija	-	2	3	-	-

⁹ AKG 255, fasc. 1885.

¹⁰ AKG 255, fast. 1885, pismo šte. 302 z dne 16. 12. 1885.

¹¹ AKG 256, fasc. 1887, pismo šte. 355 z dne 6. 12. 1887.

Zunanjo obliko šolskih nalog so profesorji ocenili večinoma z »empfehlend« ali »sehr empfehlend«.

Korošec gotovo ni bil zgleden učenec, ne po ocenah ne po vedenju in pridnosti, kajti imel je redkokdaj oceno »prav dobro«, večinoma »dobro«, v vedenju enkrat celo »povoljno«. Manjkal je največ 14 ur v prvem semestru 8. razreda, medtem ko v 7. razredu niti ene ure ni »šprical«. ¹²

Pregled klasifikacijskih rezultatov iz leta 1891/92 navaja od vseh 287 gimnazijcev – od teh je 183 Slovencev in 104 Nemcev – 21 slovenskih (ali 11,47%) in 5 nemško govorečih učencev (ali 4,67%) z odliko. Ponavljalni izpit je imelo tedaj 13 Slovencev (t. j. 7,10%) in 15 Nemcev (t. j. 14,02%). Slično je bilo tudi na drugih srednjih šolah. ¹³

Korošcevi profesorji v Mariboru so bili: razrednik Anton Lantscher (5., 6. in 8. razred) in Jakob Hirschler (7. razred) – prvi je poučeval latinščino in nemščino, drugi matematiko in fiziko – nadalje Adolf Mager, profesor francoščine, dr. Josef Pajek, profesor za verouk ter končno še profesor za slovenščino, Johann (Janez) Košan. Z navedenimi učitelji je bil Korošec vsaj nekaj let v stalnih stikih. Težko pa je dognati, koliko so nanj res vplivali.

Od 30. maja do 3. junija 1892 je imel Korošec pisno maturo: prvi dan iz nemščine in potem po vrsti iz latinščine, grščine, matematike in slovenščine. Šolsko poročilo istega leta, ki je prineslo prvič prispevek v slovenščini, in sicer »O jeziku Prešernovem«, (J. Tertnik), je objavilo tudi teme maturitetnih nalog: tako se je nemška naloga glasila »Welche Beispiele von Heldenmuth und Vaterlandsliebe lernten wir aus Österreichs Geschichte kennen?«, slovenska pa »Katere zasluge so si pridobili Vodnik, Prešeren in Levstik za preobraževanje slovenskega pesništva?«. Obe sta zahtevali več strokovnega znanja kakor fantazije. ¹⁴

Slične so bile teme šolskih nalog oz. govornih vaj v šestem in sedmem razredu:

Die römische Optimatenpartei und Jugurtha
Kriemhildens Rache im Nibelungenliede und in der älteren Fassung der Nibelungensage
»Mit des Geschickes Mächten ist kein ew'ger Bund zu flechten.« (Schiller)

Ali:

Ktere nasledke ima vestna delavnost za človeka?

O nasledkih nereda

Poljedelstvo, podlaga omiki

Ali:

Die praktischen Gründe zur Erlernung fremder Sprachen

Die idealen Gründe zur Erlernung fremder Sprachen

Schwert und Feder

»Der Österreicher hat ein Vaterland...« (Schillers Wallenstein) itd.

¹² Glej AKG 93–97, Classen-Cataloge 1887–1892!

¹³ AKG 259, fasc. 1892, Schulbericht über das Schuljahr 1891/1892 an den Hochlöblichen k. k. Landeschulrat v. 13. 7. 1892, Abschnitt II.

¹⁴ AKG 69: Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Marburg. Veröffentlicht von der Direction am Schlusse des Studienjahres 1892, str. 55.

4. in 5. julija 1892 je sledila ustna matura pod predsedstvom c. k. deželnega šolskega nadzornika Josefa Zindla. Vsi maturanti so uspeli, trije celo z odliko: Jožef Gobeč, Fran Ilešič in Engelbert Rakovec. Ilešič (1871–1942), ki je bil vedno primus svojega razreda, je bil tudi doma iz Vidma ob Ščavnici, promoviral 1901 v Gradcu sub auspiciis imperatoris in postal pozneje profesor za slovenski jezik in literaturo na zagrebški univerzi, kjer je zagovarjal kot zastopnik neoilirizma etnično in jezikovno enotnost Hrvatov in Slovencev.

Od desetih maturantov se je polovica – med njimi tudi Anton Korošec – odločila za duhovniški poklic, po dva sta izbrala medicino in pravo, eden pa filozofski študij (oz. jezikoslovje).

IV. Bogoslovje

Jeseni 1892 je začel Korošec s filozofsko–teološkim študijem v knezoškofijskem bogoslovju lavatinske škofije, ki ga je 14. oktobra 1859 slovesno odprl škof Anton Martin Slomšek (1800–1862). Tedaj je Slomšek osebno nagovoril zbrane »venerabiles fratres ac filii in Christo«, primerjal Maribor s starimi središči slovanskega misijona, z Oglejem in Salzburgom, ter dejal:

»Skala, na katero hočemo zidati, je trdna, neomahljiva vera, ne kaka moderna, medla samovoljna vera, ki se obrača vedno po duhu časa, ki vzgaja le kristjane po imenu in iz duhovnika dela šarlatana; – temveč močna vera, ki gore prestavlja, za katero sta naša domača škofa Maksimilijan in Viktorin dala življenje ter s svojo krvjo namočila zemljo, ki je nam odkazana za obdelovanje; ta vera naj bo ona trdna skala, na katero hočemo postaviti svojo zgradbo.«¹⁵

O narodnostnih razmerah v škofiji ali v mestu Mariboru ni padla niti ena beseda.

Vodja mariborskega bogoslovja je bil ob Koroščevem vstopu prelat Karel Hribovšek (1846–1916), ki je vzpodbujal svoje seminariste h koristnemu in uspešnemu delu. Koliko so regensa pri tem podprli profesorji, je težko ugotoviti. Ivan Mlakar (1845–1914), ki je poučeval dogmatiko in fundamentalno teologijo, je na vsak način slovel kot odličen znanstvenik in priznan publicist. Od 1885 do 1894 je bil glavni urednik Slovenskega gospodarja in zavzemal s tem funkcijo, ki jo je čez nekaj let dobil mladi Korošec. Tako je bil najbrž Mlakar tisti, ki je vpeljal Korošča v žurnalistiko. Poleg Mlakarja je poučeval Franc Feuš (1850–1915) iz Ljutomera staro zavezo, poznejši stolni prošt Martin Matek cerkveno pravo in zgodovino ter Alojzij Meško (1858–1897) moralno teologijo.

Od vsega začetka se je Korošec zanimal ne le za bogoslovni študij, temveč tudi za društveno življenje in publicistično delovanje v semenišču. Pritegnilo ga je Literarno društvo mariborskih bogoslovcev, ki ga je 20. marca 1870 ustanovil takratni spiritual Jakob Bohinec (1831–1912), sodeloval je pri reviji Lipica, ki je izhajala od 1. januarja 1860 naprej. Oba, društvo in revija, sta imela že pred Koroščevim prihodom razgiba-

¹⁵ Fran Kovačič, Lavantinsko bogoslovno učilišče v Mariboru. V: Spomenica ob sedemdesetletnici lavantinskega bogoslovnega učilišča v Mariboru, str. 1–48, Ljubljana 1929, str. 6.

no zgodovino. Študijsko leto 1892/93 je prineslo ponovno spremembo. Fran Kovačič, ki je tedaj kot bogoslovec tudi aktivno soudeležen, piše:

»Z letom 1892/93 se pa začenja v društvenem in literarnem življenju mariborskih bogoslovcev 'novi vek', ki pomeni višek v društvenem in literarnem življenju mariborskih bogoslovcev.«¹⁶

Za »novi vek« v mariborskem bogoslovju so poskrbeli predvsem Ivan J. Tomažič (1876–1949), poznejši lavantinski škof, Matija Slavič (1877–1958), poznejši univerzitetni profesor in prelat, Maksimilijan Vraber (1877–1945), poznejši stolni prošt, Anton Jerovšek (1874–1932), poznejši ravnatelj škofijske tiskarne ter poznejša profesorja Avguštin Stegenšek (1875–1920) in Fran P. Kovačič (1867–1939) – ter nenazadnje Anton Korošec (1872–1940).

V zadnjem desetletju prejšnjega stoletja je bila torej v mariborskem semenišču zbrana poznejša cerkvena in narodnopolitična elita na Spodnjem Štajerskem. S skupnim trudom so obnovili hišno Literarno društvo in ga 1893 imenovali po škofu Slomšku. Prvi občni zbor je sklenil, naj Lipica v bodoče izhaja kot glasilo društva, ki je postalo tudi njen lastnik. Za sodelavce in za finančne potrebe je skrbelo od tega časa dalje društvo Slomšek.

Delovni program je orisal Fran Kovačič takole:

»Temeljito proučevanje teoloških in filozofskih vprašanj, pisateljske in govorniške vaje.«¹⁷

Člani društva so se sestali v študijskem letu 1892/93 kar 31-krat. Višek društvene aktivnosti je sovpadal z visokim nivojem, ki ga je dosegla v teh letih revija Lipica. To študijsko leto je prineslo celo ustanovitev društvene knjižnice, ki je bila v primerjavi z drugimi društvenimi knjižnicami pridno obiskana in uporabljana. Pod predsedništvom Frana Kovačiča so mariborski bogoslovci 1892–1894 organizirali knjižno akcijo za slovenske obmejne pokrajine, predvsem za prekmurske Slovence.

1894 je postal Korošec Kovačičev naslednik in uspešno nadaljeval začeto narodno-kulturno delo. Ob koncu 19. stoletja je slovanska vzajemnost postala glavna naloga društvenega delovanja. V ta namen so gojili prijateljske in literarne stike najprej s češkimi in slovaškimi kolegi, pozneje – v smislu nove jugoslovanske ideje – tudi s Hrvati.

Dragoceni viri Koroščevega duhovnega razvoja so njegovi prispevki za Lipico. Brez izjeme obravnavajo socialna, gospodarska in narodno-politična vprašanja. V prispevku »Iz življenja ogrskih Slovencev« se je Korošec ukvarjal s splošnim položajem Prekmurcev.

V dramskem prizoru »Ob Vrbskem jezeru« je skušal literarno obdelati medsebojne odnose Slovencev in Madžarov. Korošec je pri tem enostransko poudarjal pozitivne lastnosti Slovencev. Tako je hotel s primerom slovenskega hišnega učitelja, ki je rešil potapljaljočega se ogrskega oficirja iz Vrbskega jezera, ne da bi se brigal za to, da taisti oficir zaničuje Slovence, pokazati na hrabri in plemeniti značaj slovenskega ljudstva.

¹⁶ Fran Kovačič, cit. delo, str. 34.

¹⁷ Fran Kovačič, cit. delo, str. 35.

Sicer je prepustil besede pohvale mladi ogrski baronesi, ki kot priča celotnega dogodka prizna:

»Da, taki značaji, taki vzorni značaji gotovo morajo priorbiti svojemu ljudstvu boljše bodočnost!«¹⁸

Toda Korošec je kmalu uvidel, da kljub talentu za novinarsko pisanje pač nima pisateljske ali pesniške žilice. V prihodnjem letu je objavil razpravo »V krščanstvu je rešitev«. Z njo se mu je posrečila odlična diagnoza tedanjih razmer z vidika katoliškega izobraženca. Njegove ugotovitve, ki so tu in tam sicer malo pridigarke, so sad izčrpnega študija strokovne literature. Za današnjega bralca imajo Koroščeva spoznanja skoraj preroško dimenzijo, ko n. pr. piše:

»V celi človeški družbi se opazuje dandanes velika nezadovoljnost z obstoječimi razmerami. Kamorkoli se ozremo, povsod vlada nekako nemirno gibanje in šumenje. Različne ideje si ustvarjajo različne tabore. Duhovi se ločijo in zbirajo. Na vseh straneh se vrše priprave na hud, odločilen boj. Oborožujeta se vera in nevera, vladar in podložnik, bogatin in siromak. Človeštvu se bližajo viharni časi.«¹⁹

Brezdvomno zanimive misli mladega bogoslovca iz leta 1894, ki z bistrim pogledom tolmači znamenja časa in poudarja potrebo spremembe obstoječih razmer. Osebnost se odloči za krščansko pot in zaradi tega skuša prepričati tudi druge o pravilnosti svoje odločitve s sledečimi krepkimi besedami:

»Kapitalist živi sijajno in razkošno, hodi od zabave do zabave, vozi se od jednega letovišča v drugo, a za bedo in siromaštvo istih ljudi, ki mu pomagajo s svojim znojem graditi njegovo srečo, nima srca, noče jim pomagati. Proletariat vidi, da bi se mu lahko pomagalo, da pa se mu noče, on spoznava, da nikjer ni ljubezni do bližnjega, da povsod kraljuje le sebičnost in neusmiljenost. In zaradi tega se je odločil, da si pomaga sam. Navdušenje za boj proti bogati in brezsrčni buržoaziji narašča istinito od dne do dne, pridobiva si vedno širša tla in proti celemu človeštvu s popolnim prevratom obstoječih razmer. Nevarnost je tem večja, ker so te sovražne čete skrbno urejene in ker v srcih teh bojevnikov ni vere na Boga, ni nobenih svetih čustev, temveč jedino le slepa, divja strast, ki je pripravljena za vsak še tako hudoben čin.«

In dalje:

»Dokler pa se veri ne uklone nevera, se vladar in podložnik ne bota sprijaznila, se nasprotje med siromakom in bogatinom ne bode poravnalo, sovraštvo, beda in nezadovoljnost trpela še bo naprej. Samo v veri je rešitev in kjer je le krščanska vera jedino prava in resnična, je le v krščanski veri prava rešitev.«²⁰

Že po tretjem letu bogoslovnega študija je sprejel Korošec mašniško posvečenje po mariborskem škofu Mihaelu Napotniku (1850–1922). Vodstvo semenišča je bilo z njegovim vedenjem in s študijskimi uspehi očitno zadovoljno. 25. julija 1895 je sledila primicija v domači fari. Jeseni se je moral Korošec vrniti v Maribor, da je končal četrti letnik bogoslovja.

V ta čas pade najbrž njegovo prvo srečanje z ljubljanskim profesorjem teologije Janezom E. Krekom (1865–1917). Ni dvoma, da je bilo to srečanje odločilnega pomena za njegov nadaljnji duhovni razvoj. Sedem let mlajšemu Korošču je ugajal živ in

¹⁸ Škofijski arhiv v Mariboru (ŠAM): Lipica. Izdalo Literarno društvo mariborskih bogoslovcev. Letnik XXI/1892–93, štev. 8, str. 257.

¹⁹ ŠAM: Lipica. Lepsloven in znanstven list mariborskih bogoslovcev. Letnik XXII/1894, štev. 2, str. 55.

²⁰ ŠAM: Lipica. Letnik XXII/1894, štev. 3, str. 73–74.

dinamičen Krekov duh, njegovi družbeni nazori in prav gotovo tudi njegova učenost. Z največjim spoštovanjem je Korošec sledil Kreku, čeprav sta se po značaju bistveno razlikovala. Pozneje je zavladovalo med obema prisrčno prijateljstvo, ko sta se kot državna poslancata skupno borila v dunajski politični areni.

V zadnjem letu svojega bivanja v mariborskem bogoslovju je Korošec napisal najobširnejšo razpravo za Lipico, ki se bavi s kmečkim vprašanjem. Že z naslovom »Skrb za kmečki stan« izpove pisec svojo odločno opredelitev za poklic staršev in svojih prednikov, ki je tedaj tudi poklic večine slovenskega naroda. Kmečko vprašanje je zanj glavno narodno in cerkveno vprašanje. Na podlagi najnovejše Krekove knjige »Črne bukve kmečkega stanu«²¹ slika Korošec konkretno situacijo na podeželju. Izvajanja so pod vplivom tedanjega krščanskega naziranja žal polna antisemitskih opomb, čeprav židovsko vprašanje na slovenskem ozemlju ni imelo tiste družbene pomembnosti kot jo je imelo drugod. Korošec toži, da ni več starega poklicnega ponosa. Po njegovem so krive temu splošne razmere in slabi tuji vplivi. Zaključuje:

»Naj zadostujejo navedeni štirje vzgledi, namreč krivična razdelitev davka, uničevalna prostost kapitala pri tekmovanju, spremenjenje zemljišča v premakljivo blago in demoralizacija, naj zadostujejo za trditev, da je kmečki stan zares zapuščen, da novodobni sistem vladanja zanj ne pozna milosti. Od vseh stranij se zaganjajo vanj valovi razbrzdanega družbenega morja ter ga skušajo podreti in pokopati v globočino, iz katere ni več rešitve. Nekaj časa še je stal kmečki stan res trdno, v poslednjem času pa se je začel majati, začel propadati. Še se mu lahko pomaga, toda pomoč mora kmalu in hitro priti. In kdo mu kaj pomaga? Vsakdo, kdor želi, da se ohranijo cerkvi zdrave krščanske družine, da se ohrani na svoji zemlji slovenski rod in našim cesarjem najzvestejši državljani.«²²

Značilna za mladega Korošca sta tako njegov govorniški slog kot njegova jasna opredelitev za slovenski narod, za katoliško Cerkev in avstrijsko cesarstvo, ki zanj predstavlja državo in skupno domovino. Poznejši javni delavec in politik Korošec se je še dolgo držal tega načela. Skoraj izključno se je ravnal le po lastnem spoznanju, ker je po svoji naravi nerad upošteval mnenja drugih. Tako je imel le majhen krog prijateljev, s katerimi se je tikal.

V. Kaplan, študijski prefekt in urednik

Prvo javno delovanje Antona Korošca je duhovniška služba na Sladki gori pri Poniški, romarskem kraju blizu hrvaške meje. V tej fari je od 5. avgusta 1896 do 1. marca 1897 kaplanoval in kot dušni pastir skrbel za slovenske in hrvaške vernike, ki so svojčas s svojimi prostovoljnimi prispevki omogočili zgraditev dvostolpne baročne cerkve, veličastne božje trdnjave sredi melanholične narave.

Iz kmečkega okolja Sladke gore je prišel Korošec po škofovi želji 1. marca 1897 v stari meščanski trg Marenberg, današnje Radlje ob Dravi, dekanijo z nemško-slovenskim prebivalstvom. Radlje so tedaj bile živahno središče političnega, kulturnega in gospodarskega življenja. Poleg štirirazredne ljudske šole so Radlje imele sedež okrajnega sodišča in glavarstva, okrajnega šolskega sveta, davčnega urada itd.

²¹ Janez E. Krek, Črne bukve kmečkega stanu (Ljubljana 1895).

²² ŠAM: Lipica. Letnik XXIV(1895-1896, števil. 2, str. 63-64.

30. aprila 1898 je Korošec zapustil Radlje ob Dravi in nastopil naslednji dan novo službo kot študijski prefekt mariborskega semenišča, ki ga je bil zapustil pred šestimi leti kot maturant. V tej službi je ostal Korošec do 5. junija 1902, ko si je vzel zaradi svoje žurnalistične dejavnosti neplačan in časovno neomejen dopust. Nihče tedaj ni mogel slutiti, da bo to Korošček »dosmrtni« dopust v njegovem glavnem poklicu – dušnopastirskem delu. S tem 1. majem se je Korošec posvetil politiki, ki ji je služil sprva kot novinar, pozneje kot narodni poslanec v deželnem in državnem zboru, po razpadu monarhije pa kot večkratni minister in kratkotrajno celo kot ministrski predsednik v Beogradu.

S službo vzgojitelja v Marijanišču je Korošec prevzel 1. maja 1898 tudi uredništvo tednika Slovenski gospodar, glasila katoliško-konservativnega tabora na Spodnjem Štajerskem. Ustanovitelj, prvi lastnik, izdajatelj in glavni urednik lista je bil mariborski zdravnik Matija Prelog (1813–1872), ki je prvo številko izdal 16. januarja 1867.

1. julija 1871 je Prelog prodal Slovenskega gospodarja za 100 goldinarjev mariborskemu Katoliškemu tiskovnemu društvu, ki je bilo ustanovljeno v istem letu (12. aprila).

»Hoteli so v tem društvu zbirati dušne in materialne narodove moči, da se zopet rabijo narodu v prid, ljudstvo poučevati o svojih pravicah in dolžnostih po listih in drugih spisih, ter sposobne in nadarjene gospode vspodbujati na občekoristno delovanje. Pospeševati cerkvene, družbene in narodne koristi, je namen temu društvu.«²³

Na tej ideološki osnovi je opravljal Slovenski gospodar svojo nalogo celih 75 let do leta 1941, ko je nacistična oblast ob nemškem napadu na Jugoslavijo zaprla tiskarno in uredništvo.

Korošec ni bil tujec za sodelavce lista in bralce. V času bogoslovnega študija je namreč svoje stike z uredništvom, ki segajo v gimnazijska leta nazaj, še naprej razvijal in utrjeval.

Že dve leti prej je Korošec v uvodniku »Kje so pijavke?« obravnaval kmečko vprašanje. Za dejanske nasprotnike kmeta je imel trgovce, ki poceni kupujejo kmečke pridelke in jih drago prodajajo:

»Cela ta velika armada barantačev, nakupovalcev, prekupcev in trgovskih hiš s svojimi uradniki pa mora od nečesa živeti. In gotovo ne živijo ravno najrajši od samega rženega kruha. Kdo jim plačuje dobro hrano in mastne dobičke? Kmet, ubogi kmet. Čim nižje se lahko potisne cena na kmetih, temboljše za prekupce. Mi sami vemo... Ali se kmet ne more pomagati proti prekupcem? O da, in sicer v zadrugah, katere hoče država upeljati, ako bo našla zadostno število poslancev, ki odobrijo lep namen... Potem bodo pijavke med prekupci morale izginiti. 'Zadruga nam dajte!' S tem klicem naj začne kmet gibanje za bližajoče se državnoborske volitve!«²⁴

Teden dni pozneje je primerjal Korošec Avstro-Ogrsko z Združenimi državami Amerike in se trudil dokazati letargijo domačega gospodarstva. Istočasno je zahteval zaščitno carino za domače žito in cenejše prevozne cene. Zaključil je z zahtevo po lastnih kmečkih zadrugah.²⁵

²³ Slovenski gospodar XXXI/5, 4. 2. 1897, str. 37.

²⁴ Slovenski gospodar XXX/42, 15.10.1896.

²⁵ Glej Slovenski gospodar XXX/43, 22. 10. 1896.

Februarja 1898, torej tri mesece pred Koroščevim vstopom v redakcijo Slovenskega gospodarja, je objavil list uvodnik pod naslovom »Naša prihodnost pod habsburško krono«. Članek je po mojem mišljenju važen dokument za študij slovenskega političnega klerikalizma na Štajerskem ob koncu prejšnjega stoletja. Najdemo že razne formulacije, ki opozarjajo na majniško deklaracijo l. 1917:

»Samostalnim nam je torej postati, če hočemo živeti, ali ravno tako neobhodno je potrebno, kakor se je že dokazalo, da se združimo z južnimi nam brati. Tega ne zahteva le od nas naša lastna korist, ampak nič manj tega ne veleva našim južnim bratom njihova skrb za obstanek, kajti kakor nam preti smrt od Nemca, tako stezata roke po Hrvatih in Srbih Madjar in Lah...

... Idejo razdelitvi Avstrije v narodne skupine je hotel izvršiti daleč zroči in cesarju in državi zvesto vdani Belcredi že leta 1867, torej že takrat, ko je narodna zavest v Slovanih še komaj kalila. Kaj pa naj rečemo sedaj, ko je pri Nemcih nacionalizem besnost in pri Slovanih od dne do dne krepkejši! Vsak trezni mislec sodi, da je Avstriji pomoč in rešitev iskati le v razdelitvi po narodnosti ali v takozvanem federalizmu.«²⁶

Obravnavanje lastnega narodnega vprašanja v okviru celotne avstrijske problematike je to leto sploh na dnevnem redu. Na izbiro tematike vpliva tudi hrvaško-slovensko srečanje na Trsatu pri Rijeki meseca oktobra. Novembra je prinesel Slovenski gospodar uvodnik »Avstrijska državna ideja«, ki je opisoval v svojem zgodovinskem delu kot dve glavni nalogi avstrijske monarhije boj proti Turkom in ohranitev rimske cesarske tradicije. V zvezi z drugo državno nalogo Avstrije pomenita letnici 1806 in 1866 usoden preobrat. Predvsem so morali Habsburžani 1866 spoznati, da se stari Sacrum imperium ne da več obnoviti.

Zato opozarja anonimni pisec – po vsebini bi to lahko bil Korošec – na tretjo, novo in nadvse aktualno državno idejo:

»Velikih narodov razne konce in tudi Madžare, skratka nas vse, ki nas Donava neposredno ali posredno veže nase, po poti stroge enakopravnosti in enakovrednosti osrečiti, dajati nam streho, pod katero tekmuje v hvaležnosti do skupnega nam vladarja, to je, odkar smo od nemških držav odločeni, edina prava ideja, ki naj vodi našo avstrijsko državo. Le v tej ideji ji je rešitev, pa tudi gotova rešitev; če se je pa ne oklene, potem ji ni treba več pomagati.

... Le Slovanom je ležeče na obstanku in mogočni prihodnosti Avstrije; zatorej more le od njih Avstriji priti rešitev,....«²⁷

Popolno lojalnost do cesarja in prepričanje o državnotvorni funkciji Slovanov v monarhiji je izžarevala tudi lirika mariborskega c. k. profesorja Antona Medveda, objavljena ob priliki 50-letnice vladanja Franca Jožefa:

»Zato, o Avstrija, le dvigni glavo,
Ozri se do cesarstva skrajnih mej;
Le jeden glas v nebeške visočine
Razlegal se v cesarstvu bo odslej:
Povsod so narodi v molirvi zbrani
Proseč, da nam Cesarja Bog ohrani!²⁸

²⁶ Slovenski gospodar XXXII/7, 17. 2. 1898, str. 1–2.

²⁷ Slovenski gospodar XXXII/46, 17. 11. 1898, str. 2.

²⁸ Slovenski gospodar XXXII/48, 1. 12. 1898.

Dikcija dveh sledečih uvodnikov, ki se ponovno bavita z avstrijsko državno idejo, je že zvalila »K. K. Zensurstelle«, da zbríše nekatere odstavke, ki so dajali najbrž preveč natančne odgovore na vprašanje »Kako naj Avstrija državno idejo uresničuje?« Prazna mesta v Slovenskem gospodarju pa so list le še bolj približala ljudstvu, ki je zapazilo, da glavnemu uredniku Korošču zares ne manjka poguma. Število naročnikov je poraslo od 1700 na 4000.

Korošec v narodnopolitičnih zadevah ni poznal pardona. V uvodniku »Slovenska pohlevnost« je 3. avgusta 1899 odločno zahteval:

»Slovinci se morajo udomačiti v nove časovne razmere ter se čutiti kot samostalen, za življenje določen in sposoben narod, ki je z drugimi narodnostimi, tudi z Nemci, docela enakopraven. Klečeplazenje mora izginiti, če ne, izginili bodo Slovenci...«²⁹

Slovenski gospodar je uveljavil proti prirojeni pasivnosti in fatalizmu širokih plasti slovenskega ljudstva novo narodno zavest, ki je temeljila na večji samozavesti posameznikov. S tem so bili šele dani pogoji za zaželeno politično vigrad na Štajerskem.

Toda Korošec ni miroval. Skupno s prijateljema – duhovnikoma, Franom Kovačičem in Antonom Jerovškom, je ustanovil list Naš dom kot štirinajstdnevno prilogo k Slovenskemu gospodarju. Prva številka Našega doma je izšla 23. maja 1901 v 10.000 izvodih. Pozneje je dosegel list še višjo naklado, in sicer 17.000.

Zadnji urednik Slovenskega gospodarja, Januš Golec (umrl 1965), je opisal namen ustanovitve Našega doma v svojih spominih takole:

»Naš dom« je bilo sicer nepolitično glasilo, a je ustvaril za nekaj let temelj za katoliško in slovensko politično prekašanje spodnještajerskih gospodarjev in gospodinj, kojih glasovi in propaganda je odločevala vse sijajne volilne zmage Koroščeve stranke pri državnoborskih in deželnozbornih volitvah do izbruha 1. svetovne vojne.«³⁰

Naš dom torej ni služil le vzpostavitvi organizacijske strukture stranke, temveč istočasno tudi Korošču za pripravo prvega lastnega političnega nastopa. Sploh je imelo celotno novinarsko delo zanj funkcijo odskočne deske za zaželeno parlamentarno delovanje. Po doseženem uspehu je Korošec naenkrat postal skoraj nepismen. Le redkokdaj je pisal obširnejša pisma, skoraj nič več člankov. Njegova najljubša korespondenčna oblika je bila dopisnica ali razglednica.

Naš dom je stopil tudi v boj proti nemškutarskemu Štajercu in vsem protislovenskim silam. Za priložnost spopada je skrbela vsakdanja lokalna in deželna politika. Tako sta Naš dom in Štajerc – po domače povedano – »skup zrastle«. Od izida Našega doma skoraj ni bilo številke Štajerca, ki ne bi imenovala Korošča. Neštetokrat je prišlo do hudih sporov in najostrejše polemike, ki se je nekajkrat končala pred sodiščem.

Že 13. marca 1901 se je moral Korošec zagovarjati pred mariborskim porotnim sodiščem zaradi članka »Nemškutarska zlobnost« v Slovenskem gospodarju z dne 14. junija 1900, ker ga je odgovorni urednik Avguštin Janša izdal kot pisca inkriminiranih vrstic. Pred drugo razpravo v isti zadevi, ki je sledila 12. septembra 1901, je Korošec

²⁹ Slovenski gospodar XXXIII/31, 3. 8. 1899.

³⁰ Januš Golec, Spomini II, Maribor s. a. (neobjavljen rokopis), str. 171.

obvestil knezoškofijski ordinariat o sodnijskem postopku, kot je to za duhovnike obvezno. Pismo je ohranjeno v mariborskem škofijskem arhivu:

Prečastiti kn. šk. ordinariat!

Z najvišjim spoštovanjem podpisani pokorno naznanja preč. kn.šk. ordinariatu, da pride dne 12. sept. 1901 pred porotno klop mariborskega okrožnega sodišča.

Zatožen je zaradi prestopka proti javni varnosti in redu po § 308 in § 302 kaz. zak. ter po § 28 tiskov. zak.

Tega prestopka ga dolži c. kr. državno pravdnništvo v Mariboru zaradi tega, ker je v »Slov. Gosp.« objavil faktično obstoječo govorico, da so »nemškutarji« užgali Gregorečevo hišo pri Pruju in ker je v dveh, sicer konfisciranih noticah, imenoval inserente lista »Štajerca« ter pozivljaj slovensko čitateljstvo, naj si imena zapomni.

Kot obtežljivo navaja drž. pravdnništvo proti obtožencu več dopisov iz Pruja in ptujskega okraja, ki so večinoma nastali zaradi nove ulice v Pruju, »Bismarckgasse« imenovane.

Maribor, dne 6. sept. 1901

Anton Korošec m. p.
učni prefekt³¹

O razpravi sami je izčrpno poročal že omenjeni Golec:

»Mariborska porota je obsodila 12. sept. 1901 Korošca na 6 tednov zopora. Obtoženca je zagovarjal dr. Fran Rosina, mariborski advokat in deželni poslanec. Korošec se je zagovarjal v slovenskem jeziku. Državni pravnik ali tožilec dr. Nemanič je prijemal obtoženca ne toliko kot pisca obtoženega materiala, ampak radi tega, ker je pisal in objavljaj inkriminirano gradivo duhovnik. Radi teh izpadov javnega tožilca je odločno ugovarjal pred sodnim dvorom v slovenščini obtoženi Korošec. Na ta protest je moral ubrati drzni dr. Nemanič drugo in milejšo pot okrivljenja obtoženega.«³²

22. septembra je Štajerc z veseljem beležil:

»Slišali smo v našo žalost, da se je zopet moral zagovarjati »Slov. Gospodar« zaradi jezika pred porotnim sodiščem v Mariboru dne 12. t. m. in ker se je že sčuvanje celo božji jezi dosti zdelo, zadela je pravična kazen, ne kakor dosihmal nedolžnega urednika (slamnika), temveč skritega zakrivljenca glavnega urednika g. duhovna Anton Korošec-a. Obsodilo je porotno sodišče v Mariboru dne 12. t. m. v jako zanimivi obravnavi g. Korošeca zaradi hujskanja v »Slov. Gospodarju« na 6 tednov ječe in plačilo sodnijskih stroškov.«³³

Šest tednov zopora! Kazen je zadostovala, da najdemo pozneje Korošca v tisti vrsti avstrijskih državnih poslancev, pri katerih je v življenjepisu dodana besedica »vorbestrafft«.³⁴ Katoliški duhovnik in konservativni politik Anton Korošec je bil s tem edini Slovenec v družbi pretežno socialističnih politikov drugih avstrijskih narodov! Vzrok temu so bile specifične narodnostne razmere na Štajerskem.

Štajerc je napadel Korošca v zvezi z njegovo obsodbo v posebnem odprtem pismu, ki je bilo polno ironije in škodoželjnosti:

Častiti g. Anton Korošec!

Kar ste si Vi že zdavnaj zaslužili, doletelo Vas je seveda zdaj, ker tudi božje jeze je enkrat konec. Vi se sicer smatrate pri tem političnega mučenika. Ali kaj še. Pomislite kolikor časa ste napadali iz skritega brloga z zastrupljenim strelivom kot glavni urednik »Slov. Gospodarja« na značajne, poštene može, kateri so v politiki osiveli, se junaško borili in žrtvovali na političnem vojnem polju za gospodarstveno in narodno

³¹ ŠAM, Fond 7, n. 2975.

³² Januš Golec, cit. delo, str. 170.

³³ Štajerc II/19, 22. 9. 1901, str. 3.

³⁴ Fritz Freund, Das österreichische Abgeordnetenhaus. Ein biographisch-statistisches Handbuch. 1907- 1913. XI. Legislaturperiode (XVIII. Session). Wien (1907), S. 229.

stvar. Na pomoč so Vam na strani stali breznačajni, brezvestni pisatelji, žalibog tudi iz sredine duhovskega stanu, kateri zakrivljejo z geslom na jeziku: »Vse za vero, dom, cesarja!« njih breznačajno, nemoralno sebično ravnanje.

Potolazite se g. Korošec, sveto pismo ja pravi: ktereга Bog še ljubi, istemu pošlje nadloge. To je božji miglej v poboljšanje in spokorjenje in Vam je ta božji glas gotovo v korist. Vi ste še mladi, politično vsled lastne neizkušnje celo nezreli in Bog ve, kam bi še Vi polagoma v ti predrzni politični tiri prišli in zašli. Vi ste prefekt na semenišču v Mariboru in izročena Vam je nedolžna mladina v zgojo v pravi krščanski veri na Boga in srčni ljubezni do bližnjega. Kdor enega teh malih pohujša, bolje bi bilo, da si obesi mlinski kamen na vrat in se potopi v globočino morja.

Mi Vas obmiljujemo, ter prosimo za poboljšanje hudobnega sveta.

Napredni krščanski Slovenci.³⁵

Svetopisemski citati naj bi zadeli duhovnika Korošca, čeprav je konflikt nastal le z urednikom Korošcem. Nemškutarji niso izbirali izrazoslovja.

Glede šesttedenskega zapora je vložil Korošec pritožbo. Zadeva se je zavlekla in prišla končno pred amnestijo. Cesar ga je pomilostil in spremenil prvotni zapor v denarno kazen v višini 1000 kron, ki jih je 11. avgusta 1902 plačalo Katoliško tiskarsko društvo.³⁶

Vendar boj proti Štajercu in njegovemu krogu ni bil edini. Že prej se je pojavila za Korošca druga fronta: Odborniki Katoliškega tiskarskega društva so na svoji seji dne 12. oktobra 1900 kritizirali redakcijsko vodstvo Slovenskega gospodarja in njegovo splošno zunanjo obliko. To je stara pesem ozkosrčnih duš, ki jo poje predvsem Martin Matek ob zadovoljnem kimanju navzočih duhovniških bratov:

»G. urednik je začetkoma dobro urejeval »Gospodarja«, a zdaj ne več tako; postal je preveč – samo naroden. Mi smo v prvi vrsti kristjani; Gospodar naj se torej urejuje iz krščanskega stališča.«³⁷

Lepšega spričevala kot s to opombo, da je »samo naroden«, Korošču niso mogli dati. Odborove predstave o cerkvenem listu s pohlevnimi novicami, ki nikogar ne razburijo, a najbrž tudi nikogar ne zanimajo, so se od vsega začetka razvijale ob natančno določenem Koroščevem načrtu za svobodno novinarsko delo: časopis je glasnik »novega časa«,

»neumorni zalezovalec vseh dogodkov javnega življenja, neizogibni spremljevalec človeka in človeštva, njegov informator, svetovalec in posredovalec kulture.«³⁸

Časopis je za Korošca že tedaj bil »kri socialnega organizma«. ³⁹ Tako sodobno mnenje se ni ujemalo s tradicionalno držo, ki je imela časopis v glavnem za enostranski informacijski list dotičnega lastnika. S pomočjo mlajših sodelavcev in bralcev je dokončno zmagala Koroščeva linija pri Slovenskem gospodarju.

Velikonočna številka Našega doma l. 1902 je govorila slovenski mladini o narodnem vstajenju:

³⁵ Štajerc II/19, 22. 9. 1901, str. 3–4.

³⁶ ŠAM: Zapisnik odborove seje dne 2. vinotoka 1902 v Katoliškem delavskem domu.

³⁷ ŠAM: Zapisnik odborove seje dne 12. vinotoka 1900 v stanovanju dr. Križaniča.

³⁸ Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937. Predgovor Antona Korošca za katalog, str. VII.

³⁹ Prav tam.

»... Opiraje se na Kristusovo vstajenje, pričakuje tudi naš mili slovenski narod svoje rešitve, svojega narodnega napredka. Stoletja so nas krčila in upogibala, a uničiti nas niso mogla. In ravno to je, kar nas navdaja z novimi nadami, kar nas podžiga k nevstrašenemu in neumornemu delovanju za doseg naših smotrov. Tudi slovenskemu narodu napoči ura, ko se zdrobe morilni in sramotni okovi, v katerih ječi danes. In ta rešilni dan je že blizu; vi draga mladina slovenska, vi mladeniči, ve dekleta! Na vas se sedaj ozira ves slovenski svet, v vaših rokah leži - vstajenje naroda.«⁴⁰

Uvodnik zaključujejo upanja polni verzi, neke vrste politična aleluja:

»Trdnó dajmo se skleniti,
sloga pravo moč rodi;
vse lahko nam bo storiti,
ako združimo moči.
Naj nas vodi vez edina
vse do cilja enega:
živi narod, domovina,
večna bod' Slovenija!«⁴¹

Korošec je vnesel »novo živahnost in borbenost« v časopisje in štajersko politiko.⁴² Poleg urednikovanja Slovenskega gospodarja in Našega doma je sodeloval še pri Südsteirische Post (Maribor 1881–1900). Od l. 1901 do 1904 je urejal Südsteirische Presse, v kateri je pisal predvsem rubriko »Politische Rundschau«.⁴³

VI. Prva (neuspešna) kandidatura

V letu 1902 je Korošec kandidiral za štajerski deželni zbor. Čeprav so to bile zadnje volitve, pri katerih so še skupno nastopali liberalci in klerikalci, je prišlo v okrajih Ljutomer, Ormož in Gornja Radgona že do ideološke delitve. Mladi učni prefekt Korošec je nastopil tam 4. novembra proti staremu liberalnemu okrajnemu glavarju iz Ormoža, Ivanu Kočvarju (1828–1913) in izgubil. Kandidiral je v domačih občinah in spoznal trdo resnico latinskega pregovora: *Nemo est propheta in patria sua!*

Od 4238 volilnih upravičencev se je udeležilo predvolitve le 512. Od vseh 128 volilnih mož jih je volilo 122: 70 Kočvarja, 44 Korošča, 8 nemškega kandidata Vračka.⁴⁴ Golec trdi, da se je Korošec dobro zavedal, »da je izgubil bitko pri volitvah v deželni zbor v svojem domačem ljutomerskem okraju zaradi ljudske nezavednosti«.⁴⁵ Silvo Kranjec pa navaja zadržanje škofa Napotnika kot odločilno dejstvo za Koroščev poraz⁴⁶, kar je prej sprejemljivo. Brez škofovega pristanka je bilo duhovniku in četniku Korošču nemogoče uspeti.

Toda Korošec ni obupal. Nadalje se je posvetil javnemu delovanju, predvsem organizaciji kmečke mladine, za katero je priredil 1903 tri velike manifestacijske shode:

⁴⁰ Naš dom II/7, 27. 3. 1902, uvodnik »Velika noč«.

⁴¹ Naš dom, prav tam.

⁴² Glej Franc Hrastelj, Zgodovina Tiskarne sv. Cirila. Maribor s. a. (neobjavljena skripta), str. 161.

⁴³ Prim. SBL I, str. 517!

⁴⁴ Vasilij Melik, Volitve na Slovenskem, 1861–1918 (Razprave in eseji 10), Ljubljana 1965, str. 391.

⁴⁵ Januš Golec, cit. delo, str. 173.

⁴⁶ Glej SBL I, str. 517!

»Na teh treh velikih mladeniških shodih k verski in narodni zavesti vzbujeni slovenski mladeniči so postali čez nekaj let moške in samostojni gospodarji, Koroščeva avantgarda pri vseh volitvah in javnih nastopih skozi desetletja. Ti mladeniči in poznejši moške so bili jedro vsega političnega, prosvetnega in gospodarskega gibanja na Spod. Štajerskem. Ta garda se ni izneverila Korošču pod staro Avstrijo, spremila ga je tudi v prvo Jugoslavijo...«⁴⁷

VII. Študij na graški univerzi

Po izgubljenih volitvah je Korošec s polno paro nadaljeval svoj doktorski študij na teološki fakulteti graške univerze. Tam je že kot »cooperator Ecclesiae parochialis S. Michaelis loci Mahrenberg« 26. januarja 1898 napravil prvi rigoroz iz moralne in pastoralne teologije z oceno »bene«. 6. decembra istega leta je sledil drugi rigoroz iz novega in starega testameta. Ocena prvih dveh profesorjev je bila »bene«, drugih dveh pa »sufficienter«. Kot Koroščev poklic je protokol navajal »studiorum praefectus in Seminario episcopali«.

Tretji in četrti rigoroz je napravil Korošec šest let pozneje: 12. aprila 1904 izpit iz apologetike in dogmatike z najslabšimi ocenami: enkrat »insufficienter« in trikrat »sufficienter«. Podpisani dekan Anton Mihelitsch je protokoliral »aprobatus per vota maiora«. Bolj uspešen je bil Korošec pri četrtem izpitu iz cerkvenega prava in zgodovine: enkrat »bene«, dvakrat »sufficienter« in enkrat »insufficienter«.

Koroščeva disertacija obravnava teološko snov: »De sacramentorum causalitate seu utrum sacramenta novae legis causent gratiam moraliter an physice.«⁴⁸ Obsega 56 strani z 20. poglavji. Napisana je z roko.⁴⁹

Teološko vrednost in znanstveni pomen Koroščeve doktorske naloge lahko ocenijo le dogmatiki. Zgodovinarje zanima dejstvo, da je Korošec promoviral 11. julija 1905 za doktorja teologije in s tem zaključil osemletni univerzitetni študij v Gradcu.

Univerza ni ostala brez posledic za njegov značaj. Doktor Korošec se je vedel bolj odprto, strpno in velikodušno, čeprav je še vedno z isto trdovratnostjo sledil svojim narodnopolitičnim ciljem. V bodoče je vendarle bolj pazil na verske, svetovnonazorske, politične, narodne in socialne razlike in meje kakor marsikateri od njegovih kolegov v Slovenski ljudski stranki in predvsem, ni jih pa imel več za nepremostljive oz. nepremične. Pozneje je zaslovel kot spretni taktik. Njegovo paktiranje torej ni neznačajno in breznačelno, ker je dejansko samo na ta način zagotovil Slovencem na Dunaju in v Beogradu več politične moči, kot bi jim pripadala po številu prebivalstva ali mandatov.

VIII. Državni poslanec na Dunaju

Po smrti Josipa Žičkarja (1846–1905), 27. septembra 1905, je predlagal dekan Marko Tomažič (1861–1930) že 15. oktobra 1905 Korošca za naslednika. Kandidaturo je podprlo Katoliško politično društvo na zborovanju v Kozjem. Dokončno besedo pa so imeli zaupniki 10. maja 1906 v Celju. Pod predsedstvom državnega in deželnega

⁴⁷ Januš Golec, cit. delo, str. 183.

⁴⁸ Theologische Fakultät der Universität Graz. Titel der Doktordissertationen, S. 20, n. 71.

⁴⁹ Antonius Korošec, De sacramentorum causalitate, Univers. Graec, 1905 (Index).

poslanca Franca Robiča (1841–1913) so potrdili s 63–imi glasovi Antona Korošca kot kandidata katoliškega tabora. Ostala dva kandidata sta dobila samo 29 (Vodušek) in 21 (Pukl) glasov.⁵⁰ Pri volitvah 29. maja se je odločilo 19.153 volilcev – od 29.115 volilnih upravičencev – za Korošca, medtem ko je podprlo 7065 volilcev nemškega kandidata (Vračko) in 2807 volilcev slovenskega liberalca (Rebek).⁵¹ Slovenec je navdušeno zapisal:

Dr. Anton Korošec pri državnozbornski volitvi za peto skupino sijajno zmagal!
 Slava novemu poslancu, možu odločno slovenskega in odločno katoliškega prepričanja. Hvala in slava vsem, ki so pripomogli, da je dr. Anton Korošec na jezo vsem intrigantom izvoljen s tako ogromno večino!
 Slava volilcem!
 Naprej do novih zmag!⁵²

Kot novoizvoljeni poslanec volilnega okraja Celje je Korošec dne 7. junija 1906 prebral svojo parlamentarno zaprisego v nemščini in slovenščini v dunajskem državnem zboru. Pet dni prej je nasledil kneza Hohenlohe–Schillingsfürsta, ministrski predsednik cesarske vlade baron Beck, ki je želel predvsem izpeljati volilno reformo. Zato je pričakoval od poslanske zbornice, da se bo zavedala resnega trenutka. V ta namen je končal svoja izvajanja s starim latinskim pregovorom: »Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.«⁵³

Prva skrb poslanca Korošca so bile domače občine, ki so 30. maja 1906 močno trpele zaradi hudega neurja in toče.

Dan kasneje je interpeliral pri pravosodnem ministru v zadevi gornjeradgonskih sodnijskih cenilcev.⁵⁴ 20. junija 1906 je stopil Korošec prvič kot govornik pred plenum državnega zbora, v katerem je videl prostor medsebojnega sporazumevanja narodov avstrijske polovice habsburške monarhije. Za Slovence je bil dunajski parlament vedno tudi odprto okno v širši svet, kjer zoprna cenzura ni mogla omejevati ali zatreti svobodnega pretakanja misli in besed. Svoj govor je začel v materinem jeziku, nato pa je v prvem nemškem stavku odločno protestiral proti preziranju slovanskih govorov v parlamentarnih zapisnikih. Seveda ja njegov protest spremljal živahen aplavz iz slovanskih klopi. Osrednja zahteva Koroščevega govora pa je bila zahteva po obrtni šoli za Spodnjo Štajersko.⁵⁵ Od vseh naslednjih parlamentarnih iniciativ Antona Korošca je treba omeniti interpelacijo v zadevi rabe jezikov na štajerskih⁵⁶ in nastanitve Slovencev na kranjskih in koroških sodiščih. Pomembna je zahteva po nadrejenem sodišču (Obergericht) v Ljubljani s pristojnostjo za vse s Slovenci naseljene dežele.⁵⁷

Poleti (25.–28. avgusta) se je udeležil Korošec tretjega katoliškega shoda v ljubljanskem malem semenišču. V vseslovenski javnosti se je tako prvič pridružil kranj-

⁵⁰ Slovenec šte. 107, 10. 5. 1906.

⁵¹ Vasilij Melik, cit. delo, str. 395.

⁵² Slovenec šte. 123, 30. 5. 1906.

⁵³ Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten, 412. Sitzung, 7. 6. 1906.

⁵⁴ Stenographische Protokolle, 414. Sitzung, 12. 6. 1906.

⁵⁵ Stenographische Protokolle, 420. Sitzung, 20. 6. 1906.

⁵⁶ Stenographische Protokolle, 428. Sitzung 10. 7. 1906.

⁵⁷ Stenographische Protokolle, 431. Sitzung, 20. 7. 1906.

skima voditeljema Šusteršiču in Janezu E. Kreku. Kot predavatelj je zahteval, »da država posveti kmečkemu stanu vse sile, a največ bo pomagalo, če se začne širiti kmečka zavest. Kmet se mora zavedati svojega velikega in važnega pomena v domovini in državi«. Za Korošca je »kmečki stan povsod oni živelj, ki ohranja državo, prestol in oltar«. ⁵⁸ Da je mladi Korošec pri svojem prvem nastopu na splošnem manifestacijskem zborovanju »napravil zelo dober vtis na vse zborovalce«, je priznal celo Matija Škerbec. ⁵⁹ O kmetih kot najvažnejši stanovski skupini v državi je Korošec spregovoril tudi v poslanski zbornici na Dunaju dne 6. novembra 1906, in sicer v zvezi z debato o volilni reformi, ki jo je načelno pozdravil, uprl pa se je predvideni dodelitvi mandatov, ker je pripadlo devetim milijonom Nemcev 233 mandatov, 16 milijonom Slovanov pa le 259. Posebno krivična se mu je zdela razporeditev mandatov med Nemci in Slovenci na Štajerskem in Koroškem. ⁶⁰ Koroščeva izvajanja so hotè izzivala politične nasprotnike, ki so se maščevali s tem, da so ga opozarjali na njegove duhovniške dolžnosti. ⁶¹

V svojem drugem daljšem govoru o volilnem zakonu (20. novembra 1906) je Korošec razgrnil svoje misli o državi in njeni naravnopravni podlagi. Za teologa Korošca je državna oblast od Boga in zato legitimna. Ta oblast deluje po svojih zakonih, ki jih je treba spoštovati. Prevladovala je torej močna zavest lojalnosti do države in vladarja, ki je imela svoje korenine bolj v tradicionalni katoliški usmeritvi kakot v nastajajočem katoliškem socialnem nauku. Na drugi strani je Korošec poudarjal veliko odgovornost vladajočih, slično očetu v družini, kajti tudi »očetova avtoriteta« ni sama sebi namen, ampak v dobro skupni blaginji v družini. Končno je treba videti politične pravice kot pravice participacije ljudstva pri vladanju. ⁶² Vsekakor upravičeno trdi Robert A. Kann, da je splošna volilna pravica leta 1907 zagotovila Slovencem v Avstriji večje in pravičnejše zastopstvo v dunajskem parlamentu. ⁶³

Na Štajerskem se je ravno pred uvedbo splošne volilne pravice izpeljala tista strankarska ureditev, ki je pozneje nosila novo politično življenje: liberalci so jeseni 1906 ustanovili svojo Narodno stranko za Štajersko, klerikalci pa 31. 1. 1907 samostojno Slovensko krščansko-socialno zvezo. Predsedoval ji je Anton Korošec, ⁶⁴ ki je dobro vedel, da bo »tista stranka, ki bode bolj izobrazena, bode pa vedno tudi zmagala, naj si bo liberalna ali klerikalna«. ⁶⁵ Zato bo treba »v znamenju nove dobe« iti med ljudstvo, »in tam iskati oko v oko zaupanje«. ⁶⁶

Korošec je kandidiral v podeželskem volilnem okraju Rogatec-Šmarje-Kozje. 14. maja 1907 je zmagal s 4187 glasovi pri 6604 volilnih udeležencih, t. j. bilo nad 63%

⁵⁸ Slovenec, šte. 195, 27. 8. 1906.

⁵⁹ Matija Škerbec, Pregled novodobnega slovenskega katoliškega gibanja, 1. knjiga (Cleveland 1956), str. 93.

⁶⁰ Stenographische Protokolle, 444. Sitzung, 6. 11. 1906.

⁶¹ Prav tam.

⁶² Stenographische Protokolle, 454. Sitzung, 20. 11. 1906.

⁶³ Robert A. Kann, Das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie, Bd. 1 (= Veröffentlichungen der Arbeitsgemeinschaft Ost 4, Wien 1964), str. 306.

⁶⁴ SBL 1 (1932), str. 518.

⁶⁵ Slovenec šte. 3, 4. 1. 1907.

⁶⁶ Slovenec šte. 27, 1. 2. 1907.

vseh oddanih glasov. Slovenski liberalni kandidat Vinko Žurman (1654 glasov) in Nemeč Drofenik (654 glasov) nista imela nobenih izgledov.⁶⁷ SKZ je pobrala od sedmih slovenskih poslanskih mandatov na Spodnjem Štajerskem kar pet. Od vseh 24. slovenskih državnozbornih mest so klerikalci zasedli dobri dve tretjini, t. j. 18 mest. Z volilno reformo je bila torej »končno veljavno likvidirana dotedanja politična sloga ter se je izvršila politična diferenciacija štajerskih Slovencev v katoliško-narodno in narodno-napredno (Narodno) stranko, poleg socialdemokratske in štajercijanske, ki so izven okvira narodne politične organizacije nastopale že prej«. Tako Franjo Baš.⁶⁸ Za Baša je z delom Antona Korošca in njegove generacije »postala katoliško-narodna, socialno kmetsko poudarjena stranka v političnem življenju na Slovenskem Štajerskem vodilna in obenem se je kot politično središče definitivno uveljavil Maribor«.

V državnozbornem Slovenskem klubu, ki je združil 16 katoliških poslancev pod vodstvom Ivana Šusteršiča je Korošec prevzel podpredsedniško mesto. »Klub je družba somišljenikov, kjer se obravnavajo vse zadeve odkrito in zaupno,« piše Slovenec⁷⁰ in razlaga, da pač skupnega vseslovenskega parlamentarnega kluba ne more biti. Slovenski katoličani so zato našli svoje »somišljenike« pri katoliško-nacionalnih Čehih in z njimi tvorili parlamentarno komisijo, ki je štela 33 članov. Obžalovali so, da česa podobnega ni bilo mogoče organizirati s katoliškimi Hrvati »pod vodstvom katoliških duhovnikov«.⁷¹

Z novim parlamentarnim delom so začeli 25. 6. 1907, ko so izvolili krščanskosocialnega politika Riharda Weiskirchnerja (1861–1926) za predsednika. Podprl ga je tudi Slovenski klub, čeprav nekako iz zadrege. Skupnega slovenskega kandidata pač ni bilo.

Korošec je interpeliral 27. 6. 1907 zaradi prepovedi študentskih demonstracij za slovanske univerze, za slovensko v Ljubljani, za češko v Brnu in za ukrajinsko v Lvovu.⁷²

Notranji minister Bienert se je v svojem odgovoru izgovarjal na formalne napačnosti pri prijavi prireditve.⁷³ Julija 1907 je izjavil Korošec za Slovenski klub, da je »v prisilnem položaju«, da mora glasovati »ali za začasni proračun ali pa prisiliti vlado, da si pomaga s § 14. Zato se iz našega glasovanja ne sme sklepati na razmerje med strankami in vlado. Nam Slovincem sedanja vlada ne daje povoda, da bi ji zaupali. V vseh uradih se ponemčuje, kakor preje. Zadnja imenovanja za šole in sodne urade potrjujejo to«.⁷⁴

Marca 1908 je Korošec ponovno zahteval »južnoslovansko univerzo« v Ljubljani.⁷⁵ V tem obdobju ga je zaposloval predvsem proračunski odbor, kjer je prevzel nalogo

⁶⁷ Vasilij Melik, cit. delo, str. 397–398.

⁶⁸ Študijska knjižnica v Mariboru, MS 335: Franjo Baš, Koroščeva pisma.

⁶⁹ Prav tam.

⁷⁰ Slovenec števil. 135, 14. 6. 1907.

⁷¹ Slovenec števil. 138, 18. 6. 1907.

⁷² Stenographische Protokolle, 4. Sitzung, 27. 6. 1907.

⁷³ Stenographische Protokolle, 19. Sitzung, 23. 7. 1907.

⁷⁴ Slovenec števil. 162, 17. 7. 1907.

⁷⁵ Slovenec števil. 70, 26. 3. 1908.

tajnika. Tako ni imel časa ne za interpelacije ne za govore v plenumu. 16. julija 1908 je kot glavni contra govornik predlagal spremembe poslovnika državnega zbora glede dodatnega člana prezidija, ki bi moral priti iz vrst »pridnih manjšin, pridnih malih strank«. ⁷⁶ Njegov predlog je bil pozneje sprejet.

Doma so se nemško-slovenska nasprotja zaostrovala. 12. in 13. septembra 1908 je prišlo na Ptuj ob občnem zboru Ciril-Methodove družbe do fizičnega spopada med obema taboroma. Sledili so nacionalni nemiri v Celju, Mariboru in v Ljubljani, kjer je povzročila intervencija vojske celo dve smrtni žrtvi. ⁷⁷

Diskusijo o krvavi ljubljanski nedelji dne 20. septembra 1908 je nenadoma prekinila 5. oktobra novica o avstrijski aneksiji Bosne in Hercegovine. Slovenec se je aneksije »resnično« veselil, kajti: »Slovanski element v naši monarhiji je na vsak način vsled priklapljenja Bosne okrepljen...« ⁷⁸ Priključitev Bosne je sprožila debato o trializmu. Šusteršič in Korošec sta se na zasedanju skupnih delegacij nagibala k ustanovitvi samostojne južnoslovenske države pod habsburškim žezlom in Slovenec je trdil, da je to »program in cilj vseh rodoljubov na slovanskem jugu, ki v okviru habsburške monarhije teže za kulturnim in političkim združenjem Jugoslovanov«. ⁷⁹

Do majniške deklaracije 1917 so ostale te misli vsepovsod prisotne. Konkretno so privedle do ustanovitve večje poslanske skupine, Narodne zveze, ki je združevala vse (37) južne Slovane. »Nastopa kot taktična jednota v vseh vprašanjih, ki zadevajo parlamentarno pozicijo jugoslovanske državnozborske delegacije, osobito njeno razmerje napram drugim parlamentarnim strankam in napram vladi.« ⁸⁰ Pri Slovencih je postajalo vprašanje univerze vedno bolj aktualno. Korošec je zahteval »strog junctim« med italijanskim in slovenskim vseučiliščem. ⁸¹ Poleg tega je sanjal o samostojnem poštnem ministrstvu, ki bi ga lahko prevzel Šusteršič. Nemškonacionalci bi po njegovem mnenju celo pristali na to. ⁸²

Za novo leto 1909 je izdal Korošec nov list, Stražo, ker »žalostni pojavi vsakdanjega političnega življenja nas kličejo vedno bolj na branik, na vztrajnejšo delo za blagor in obstoj svojega ljudstva«. ⁸³ Straža je objavila obširen socialnopolitični, gospodarski, nacionalni in politični program. Osnovna zamisel: »Slovenca naj sodi slovenski sodnik, slovenskega otroka naj poučuje slovenski učitelj, oziroma slovenski profesor itd.« ⁸⁴ Skrajna nacionalistična zahteva, ki jo je dobri dve desetletji pozneje na svoj način uzakonila nacistična Nemčija. Kljub temu je aktualiziral Korošec s Stražo sloven-

⁷⁶ Stenographische Protokolle, 109. Sitzung, 16. 7. 1908.

⁷⁷ Fran Kovačič, Lavantinsko bogoslovno učilišče v Mariboru. V: Spomenica ob sedemdesetletnici lavantinskega bogoslovnega učilišča v Mariboru. (Ljubljana 1929), str. 364.

⁷⁸ Slovenec šte. 230, 7. 10. 1908 (»Habsburška Bosna«).

⁷⁹ Slovenec šte. 233, 10.10. 1908.

⁸⁰ Slovenec šte. 276, 30. 11. 1908.

⁸¹ Slovenec šte. 282, 7. 12. 1908.

⁸² Pokrajinski arhiv v Mariboru (PAM): Korespondenca Korošec-Fran Jankovič (Sv. Jurij ob Ščavnici, 28. 12. 1908).

⁸³ Straža šte. 1, 2. 1. 1909.

⁸⁴ Prav tam.

ski program iz leta 1848 in ga povezoval z južnoslovansko solidarnostjo. Duhovni oče politične misli zedinjenja južnih Slovanov pa je bil Janez E. Krek.⁸⁵

Pri volitvah 13. junija 1911 – zadnjih v habsburški monarhiji – je kandidiral Korošec v volilnem okraju Celje– Vransko, ker so se v prejšnjem njegovem volilnem okraju (Kozje– Šmarje–Rogatec) odločili za njegovega prijatelja Frana Jankoviča. S Korošcem predvsem tamkajšnji župnik Marko Tomažič (1861–1930) ni bil zadovoljen.⁸⁶ Korošec je kljub slabim izgledom premagal liberalnega kandidata Franca Robleka (4144 : 3285 glasov). Delo pičlih treh let odlikujejo nadaljnja uspešna prizadevanja za parlamentarno združitev južnih Slovanov v Hrvatsko-Slovenskem klubu (18. 7. 1911) in prevzem vodstva od Šusteršiča, ki je 4. 1. 1912 postal deželni glavar Kranjske, kar so mu klubski tovariši zelo zamerili. Korošec je spretno povezal Šusteršičevo taktiko s Krekovo miselnostjo.

Balkanski vojaški in avstrijski nacionalni konflikti ter razmere na Ogrskem so mu sproti nudili razne prilike za lastno politično uveljavitev in za pospeševanje južnoslovanskega razpoloženja. V državnem zboru je prevladovala obstrukcija. Boj proti zasovraženemu dualističnemu sistemu je bil na dnevnem redu. 20. maja 1913 je opozoril Korošec vlado in vladne stranke, da bo ura bila kmalu dvanajst in da je zaradi tega skrajni čas za federalistično ureditev podonavske monarhije na podlagi enakopravnih in svobodnih narodov,⁸⁷ toda stari Franc Jožef in njegova vlada nista več našli moči, da bi odpravili madžarsko diktaturo in nemški centralizem.⁸⁸

Feliks J. Bister

LA VIE ET L'ŒUVRE D'ANTON KOROŠEC JUSQU'À LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

R é s u m é

La vie d'Anton Korošec, prêtre, journaliste et surtout homme politique, commença à Biserjane, près de Videm ob Ščavnici, le 12 mai 1872. Ayant terminé l'école élémentaire en 1884, il s'inscrit au lycée de Ptuj et, une année après, il continua sa scolarité à Maribor où il obtint son baccalauréat en 1892.

Pendant ses années d'études au lycée, Korošec mena une activité littéraire, en envoyant ses contributions aux revues Patron slovène et Le Slovène. En automne 1892, il commença ses études de philosophie et de théologie au séminaire du prince-évêché de l'évêché lavantine de Maribore. Pendant cette période, il participait aussi à la revue littéraire Lipica où il publiait ses articles portant sur des problèmes sociaux, économiques, nationaux et politiques et il prit part à la société littéraire du séminaire de Maribor. Ce qui est caractéristique du jeune Korošec: sa détermination nette pour le peuple slovène, pour l'église catholique et pour l'empire autrichien.

Il ne remplissait sa fonction de prêtre que pendant une courte période en tant que chapelain à Sladka gora près de Ponikve et ensuite, pendant une année, à Radlje sur Drava, car il fut bientôt engagé comme précepteur à Marijanišče de Maribor et comme rédacteur en chef de l'hebdomadaire Patron Slovène, porte-

⁸⁵ Slovenec šte. 237, 16. 10. 1909.

⁸⁶ Feliks J. Bister, Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat. (Ungedr. Phil. Diss. Wien 1990), str. 161–162.

⁸⁷ Stenographische Protokolle, 143. Sitzung, 20. 5. 1913.

⁸⁸ Brita Skottsberg, Der österreichische Parlamentarismus (Göteborg 1940), str. 116.

parole des catholiques de la Styrie Inférieure. En 1901, il fonda la revue »Naš dom« («Notre maison») – le supplément tous les quinze jours – qui s'engagea contre le journal Štajerc (Le Styrien), d'orientation allemande. Un article contre les sympathisants des Allemands entraîna pour Korošec une peine de six semaines de prison, ce qui fut commuée en amende. En 1902, il prit un congé impayé et pour – une période de temps illimitée, qui se révéla comme congé pour toute sa vie – pour pouvoir se vouer à l'activité d'un journaliste dans la suite. Korošec n'allait plus remplir les activités de prêtre.

En 1902, Korošec se présenta comme candidat au parlement régional de la Styrie dans les communes de son pays natal; et échut contre le chef de la circonscription d'Ormož, un libéral. Après, il entreprit les études de doctorat à la faculté de théologie auprès de l'Université de Graz. Il fut promu en juillet 1905, en 1906, il devint candidat catholique dans la circonscription électorale de Celje pour le parlement d'état. Il fut élu au parlement d'état toutes les élections suivantes de manière qu'il continuait à être le député du parlement autrichien jusqu'à la chute de la monarchie austro-hongroise. En 1911, il fut élu le porte-parole Club de députés Croate-slovène, au parlement.

Walter Lukan

Politično delovanje Antona Korošca med prvo svetovno vojno - kratek oris

Dne 4. marca 1914 - približno pet mesecev pred začetkom prve svetovne vojne - je bil Anton Korošec izvoljen za novega predsednika Hrvaško-slovenskega kluba. Podpredsednika sta postala istrski Hrvat Vjekoslav Spinčič in Janez Ev. Krek. Ljubljanski knezoškof Anton B. Jeglič je to dejstvo v svojem dnevniku komentiral z besedami: »Torej trije duhovni v načelstvu, ki navadno ne mašujejo, o katerih se trdi, da brevirje ne opravljajo in dr. Korošec na Štajerskem ni na posebno dobrem glasu.«¹ K tej ostri sodbi je najbrž prispeval svoje tudi Ivan Šušteršič, ki je poldrugo desetletje uspešno vodil slovensko parlamentarno reprezentanco na Dunaju, in katerega je zdaj - spomladi 1914 - nadomestil na tem položaju, in sicer do razpada Avstro-Ogrske, Anton Korošec.² S tem pa Korošec še ni postal vodilna osebnost slovenske politike. V ospredju sta še naprej stala Šušteršič in Krek, čeprav je Korošec pridobil na ugledu. Odgoditev parlamenta pičila dva tedna po Koroščevi izvolitvi in potem še začetek vojne nista ravno pospešila njegovega nadaljnega političnega profiliranja.

Korošec je bil pred vojno - kot Šušteršič in Krek - zastopnik slovenske inačice trializma, to se pravi, zagovarjal je državnopravno zedinjenje avstrijskih Jugoslovanov v obliki hrvaško-slovenske države,³ in sicer - to je izrecno poudaril v državnozbornem govoru 20. maja 1913 - v okviru federalistično preurejene habsburške monarhije.⁴ Obenem pa je bil tudi odločen nasprotnik srbofilstva. Govoril je o »nesramnem srbofilstvu«⁵ in je bil v tem pogledu bližji Šušteršičevemu kot Krekovemu mišljenju. Vendar po umoru Franca Ferdinanda ni zapadel v Šušteršičev »furor patrioticus«, ki se je izražal tudi v skrajnem sovraštvu do Srbov.⁶ Koroščeva sožalna brzojavka cesarski

¹ Jegličev dnevnik, 11. 3. 1914.

² Predvsem Krek je zastopal stališče, da sta funkciji deželnega glavarja - Šušteršič je bil od leta 1912 naprej kranjski deželni glavar - in poslanca državnega zbora, še bolj pa voditelja slovenske parlamentarne reprezentance na Dunaju, nezdružljivi. Zato se je zavzemal za Korošca kot voditelja Hrvaško-slovenskega kluba. Glej Jegličev dnevnik 21. 1. in 22. 2. 1914; I. D. (= Ivan Dolenc): Krek in Šušteršič. Nekaj pripomb k Škerbčevemu pregledu, Zbornik Svobodna Slovenija 1959, str. 71. - Šušteršičeva nekdanja avtoriteta med poslanci je takrat tudi že izginjala. Glej Fran Erjavc: Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem, Ljubljana 1928, str. 215.

³ K slovenski varianti trializma prim. Janko Pleterski: Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje, Zgodovinski časopis XXII, 1968, str. 169-184. Prim. tudi, kar je Korošec leta 1925 sam rekel o trializmu. Silvo Kranjec: Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije, Zgodovinski časopis XVI, 1962, str. 220-221.

⁴ Feliks J. Bister: Anton Korošec und die slovenische Politik im Wiener Reichsrat, Wien (disertacija) 1990, str. 222.

⁵ Pismo Korošca Janku Brejcu (brez datuma/julij 1914). Narodna in univerzitetna knjižnica, Fran Erjavčeva zapuščina II. Korošec kritizira v tem pismu v zvezi s konfiskacijo katoliškega dijaškega lista »Zora« dezorientacijo katoliškega narodnega dijaštva v jugoslovanski politiki, kriv pa naj bi bil katoliški dnevnik »Slovenec«.

kabinetni pisarni v imenu Hrvaško-slovenskega kluba je zagotavljala zvestobo dinastiji in njeni državi, ni pa imela protisrbske osti.⁷

Janko Pleterski razlikuje v svoji knjigi »Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo« že od vsega začetka prve svetovne vojne naprej dve nacionalnopolitični liniji v okviru Vseslovenske ljudske stranke (VLS) – najmočnejše slovenske politične sile. Poenostavljeno podano, naj bi bila prva linija, ki jo reprezentira Šušteršič, bolj avstrijsko patriotično usmerjena, medtem ko bi druga linija, namreč Krek skupaj s Korošcem, bolj podarjala jugoslovansko usmeritev.⁸ Ta shema velja sicer za čas od konca leta 1916 naprej, ne pa za prvi dve leti vojne. V prvih mesecih vojne in še pozneje, bi lahko ironično rekli, sploh ni bilo linije v slovenski politiki. Vsak je delal svojo politiko, če jo je sploh delal. In ravno o Koroščevi politiki v prvem letu vojne ni kaj dosti slišati. On sam je v predavanju leta 1925 o nastanku Jugoslavije povedal, da v tem prvem obdobju, v času silnega navala na Slovence s preganjanji, ki so zapustila globok negativen vtis o državi, »sploh nismo iskali nobene orientacije. Šele pozneje« – nadaljuje Korošec –, »ko so se preganjanja nekoliko polegla in ko smo videli, da je listje že padlo, a še ni prišlo do miru, tedaj se je začela polagoma nova politična orientacija.«⁹ In Miladi Paulovi je leta 1920 Korošec v tej zvezi izjavil, da je to iskanje usmeritve vedno bilo v ozki povezavi z vprašanjem izida vojne.¹⁰

Prve znake Koroščeve politične dejavnosti v vojni – če izvzamemo njegovo pismo intervencijo pri ministrskemu predsedniku Karlu Stürgkhu zaradi preganjanja Slovencev še v avgusta 1914¹¹ in zahvalno pismo kardinalu Gustavu Pifflu, ki se je zavzel za obtoženo slovensko duhovščino v oktobru istega leta¹² – zasledimo šele v marcu leta 1915, ko je sodeloval skupaj z Antonom Mahničem, Jegličem, Šušteršičem, Krenom in hrvaškimi politiki (med njimi je bil Ante Dulibič) pri hrvaško-slovenski spomenici papežu. Papež naj bi se – to je glavna izpoved spomenice – na morebitni mirovni konferenci zavzel za hrvaško stvar, na vsak način pa zato, da bi Hrvatini Slovinci ostali skupaj, kamor bi že padli. Pobudnik akcije je bil škof Mahnič.¹³

Za maj 1915 pa imamo podatek izpod peresa urednika krščansko-socialnega dunajskega lista »Reichspost«, Friedricha Funderja, ki v spominih pripoveduje, da je bil takrat – to je bilo po velikih zmagah centralnih sil na vzhodu – Korošec pri njem v uredništvu in je izjavil v imenu VLS:

⁶ Glej Janko Pleterski: *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*. Politika na domačih tleh med vojno 1914–1918, Ljubljana 1971, str. 11.

⁷ Prav tam, str. 13.

⁸ Prav tam, str. 51 in še na več mestih; prim. tudi Pleterski, *Trilazem*, str. 173 sl.

⁹ Kranjec: *Koroščevo predavanje*, str. 221.

¹⁰ Momčilo Zečević: *Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje*, Maribor 1977, str. 50 (opomba 9).

¹¹ Bister, Korošec, str. 240–241. Korošec je pisal Stürgkhu dve pismi, 6. in 7. avgusta 1914. V drugem označi svoj osebni položaj. Piše, da mora veliko trpeti, če se pokaže na cesti, in da bi zdaj bilo življenje najbrž celo v ječi prijetnejše.

¹² Pleterski, *Prva odločitev*, str. 24–25.

¹³ K sporni interpretaciji te spomenice glej: Pleterski, *Prva odločitev*, str. 51–55 in Walter Lukan: *Janek Ev. Krek in nacionalno vprašanje*, *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXII*, 1982; str. 46. Prim. tudi: Kranjec, *Koroščevo predavanje*, str. 221 ter Walter Lukan: *Anton Mahnič in nacionalno vprašanje*, *Mahničev simpozij v Rimu, Celje 1990*, str. 145.

»Ako dajo vlada in nemške stranke Slovincem narodno šolsko avtonomijo v njihovem zaokroženem jezikovnem ozemlju, je moja stranka pripravljena priznati nemški državni jezik.«¹⁴

Čeprav se je nahajal takrat slovenski narod v skrajno ogroženem položaju, so zgodovinarji vendarle dvomili v pristnost tega Funderjevega pričevanja.¹⁵ Pred vojno bi se s tako izjavo vsak slovenski politik popolnoma onemogočil. Če pa postavimo ta podatek v širši zgodovinski kontekst tega časa, potem ne visi več tako v zraku. Malo pozneje, po vstopu Italije v vojno, se namreč začne akcija kranjskih katoliških politikov – vključeni so Krek, Josip Pogačnik, Evgen Jarc in potem tudi Šušteršič – , ki skušajo preko vrhovnega armadnega poveljstva uresničiti slovenske, oziroma hrvaško-slovenske narodne cilje, vendar – po sili razmer – v okrnjeni obliki.¹⁶ Slovenski politiki so namreč pristali na centralistično-federativno ureditev habsburške monarhije v smislu Conrada von Hötzendorfa in so koncidirali v tej zvezi tudi nemški državni jezik. Ta etapa v slovenski politiki je obsegala drugo polovico leta 1915 ter začetek leta 1916 in je odsevala tudi na prvih dveh sejah Hrvaško-slovenskega kluba med vojno, dne 29. oktobra in 16. decembra 1915. Ni naključje, da je istrski Hrvat Spinčić tisti, ki je na oktobrski seji urgiral hrvaško-slovenski centralistični program. Slovenci bi ga – kot izgleda – takrat pozabili.¹⁷ Tudi upanje na vojaške kroge ni samo epizoda v politiki Hrvaško-slovenskega kluba. Že leta 1912 je klub začel misliti na armado kot na edini antidualistični dejavnik v monarhiji, ki bi lahko bil v stanju podpreti hrvaško-slovenske nacionalne težnje. Klub je takrat ravno zaradi tega tudi glasoval za vojaške kredite (Kriegsleistungsgesetz), kar je Krek leta 1914 – še pred vojno – v razgovoru z Antejem Trumbićem potrdil.¹⁸ Ni pa jasno, ali je bil v akcijo kranjskih politikov leta 1915 vključen tudi Anton Korošec. V aktih se njegovo ime ne pojavi. Zelo verjetno je, da je bil o tem vsaj informiran. On sam v že omenjenem predavanju na več mestih opozarja na vojaške kroge v zvezi z jugoslovanskim vprašanjem,¹⁹ čeprav ne pove česa konkretnega, kar pa leta 1925 za njega tudi ne bi bilo oportuno.

Sploh se o Koroščevih programatičnih stališčih v letih 1914, 1915, 1916 in v začetku leta 1917 prav malo ve. Največkrat izvemo iz virov le, da je spet enkrat zagotavljal zvestobo vladarju in državi.²⁰ V tem oziru ni dosti zaostajal za Šušteršičem. Enkrat

¹⁴ Friedrich Funder: Vom Gestern ins Heute. Aus dem Kaiserreich in die Republik, Wien 1952, str. 529.

¹⁵ Bister, Korošec, str. 244–245; Pleterski v knjigi Prva odločitev... tega pomenljivega podatka sploh ne omenja!

¹⁶ Knjiga dokumentov o tej akciji, ki se nahajajo predvsem v dunajskem vojnem arhivu, se pripravlja. Akcija, ki sem jo prvič predstavil na zborovanju slovenskih zgodovinarjev leta 1980 v Ljubljani je opisana v moji neobjavljeni disertaciji: Zur Biographie von Janez Evangelist Krek (1865–1917), Wien 1984, str. 194–204.

¹⁷ Prim. Pleterski, Prva odločitev, str. 60.

¹⁸ Ústředni archiv ČSAV v Pragi, Fond Milada Paulová, Rozhovory/pokračování: Před a za I. světovou válkou – Dr. Ante Trumbić, str. 18.

¹⁹ Kranjec, Koroščevo predavanje, str. 210, 220, 224.

²⁰ Tudi na že omenjeni seji Hrvaško-slovenskega kluba 28. oktobra 1915 je izrazil »neomajno zvestobo hrvaško-slovenskega naroda do presvitlega cesarja in do Habsburžanov«. Slovenec, šte. 248 z dne 29. 10. 1915.

ga je celo prekosil, in sicer z vdanostnimi izjavami zunanjemu ministru Ottokarju Czerninu in štajerskemu cesarskemu namestniku Manfredu Clary-Aldringenu v januarju 1917, ob priliki, ko je antantna nota naglašala »osvoboditev Italijanov, Slovanov (mišljeni so bili Jugoslovani), Romanov in Čehoslovakov izpod tujega jarma«. ²¹

V prvi polovici leta 1916, ko so se izkazali upi, ki so jih stavili slovenski politiki v vrhovno armadno poveljstvo za neosnovane, je zavladovalo neko mrtvilo v slovenski nacionalni politiki, povzročeno tudi s sporom v Slovenski ljudski stranki (SLS) med Šušteršičem in Krekom. Kakšno stališče je v tem konfliktu zavzel Korošec, še ni docela razšiščeno. Ko je Šušteršič v začetku julija 1916 Kreka samovoljno izključil iz stranke, ga – kot izgleda – Korošec ni posebno branil. Po Šušteršičevem pričevanju naj bi se Korošec postavil celo na Šušteršičevo stran in naj bi le pripomnil, da ne bi bilo potrebno Kreka tako nečastno odbiti. ²²

Šele od avgusta 1916 naprej, po Krekovem zdravljenju na Češkem, kjer je ta vzpostavil tudi prve kontakte s češkimi politiki, je zopet izpričano ožje sodelovanje med Korošcem in Krekom. ²³ Preobrat v notranji politiki po umoru Stürgkha 21. oktobra in po smrti cesarja Franca Jožefa 20. novembra 1916 je prispeval svoje. Šele od tega časa naprej lahko govorimo o Krek-Koroščevi liniji v slovenski politiki, kar pa še ni pomenilo, da je bila njuna politika tudi že jugoslovanska v smislu poznejše majniške deklaracije. Najprej je bila še izrazito hrvaška, oziroma hrvaško-slovenska. V decembru 1916 in v januarju 1917 sta jo »K. in K.« skušala uresničiti v nekaki subdualistični obliki, in sicer v zvezi z nameravano adresno hrvaškega sabora, ki naj bi zahtevala od cesarja zedinjenje avstrijskih Jugoslovancev na podlagi hrvaškega prava pod krono Svetega Štefana. Krek in Korošec sta v tem smislu uspešno nagovarjala starčevičansko stranko, nista pa imela sreče pri večinski hrvaško-srbski koaliciji. ²⁴

Hrvaško-slovensko zedinjenje na temelju hrvaškega državnega prava je tudi bistvo resolucije, ki je nastala ob Koroščevem in Krekovem sodelovanju in je bila sprejeta 10. maja 1917 – dva tedna pred majniško deklaracijo – na sestanku »Avstrijske politične družbe«. ²⁵ Vendar je bila takrat – sredi priprav za skupni Jugoslovanski klub v državnem zboru – prioriteta hrvaškega državnega prava že omajana, kar je potem pokazala majniška deklaracija, ki jo je prebral na otvoritveni seji državnega zbora dne 30. maja 1917 predsednik kluba Korošec. Le-ta utemeljuje rešitev jugoslovanskega vprašanja v okviru monarhije tudi na narodnostnem načelu ter sprejema tako Hrvate

²¹ Šušteršič ima prav, ko piše v spomilih, da je bila njegova tozadevna lojalnostna izjava vsaj politično bolj izdelana. Ivan Šušteršič: *Moj odgovor*, Ljubljana 1922, str. 90. Prim. tudi Pleterski, *Prva odločitev*, str. 90–91. – Glasilo jugoslovanskih emigrantov, *Bulletin yougoslave*, Paris 1917, štev. 12/20 je izjave Korošca in Šušteršiča ostro kritiziralo in poudarilo, da v imenu Slovencev govorita lahko le resnična voditelja, namreč Krek in Jarc.

²² Jegličev dnevnik 4. 9. 1916.

²³ Prim. Dr. A. N.: Dr. Anton Korošec, *Zbornik Svobodne Slovenije*, Buenos Aires 1971–1972, str. 273.

²⁴ Milada Paulová: *Tajný výbor (Maffie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916–1918*, Praha 1968, str. 100–102; Pleterski, *Prva odločitev*, str. 81–87, 96–97.

²⁵ Resnica 1918, štev. 20; Dragovan Šepić: *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914–1918*, Zagreb 1970, str. 200; Pleterski, *Prva odločitev*, str. 107–108.

in Slovence kot tudi Srbe kot enakopravne dejavnike v postulirani avstrijski jugoslovanski državi. Med Krekom in Koroščem habsburški okvir takrat ni bil sporen.²⁶ Da pa bo dala majniška deklaracija tak zagon jugoslovanskemu gibanju in da jo bo narod »zgrabil kot formulo, ki jo sme širiti«, tega – kot pravi Korošec sam – nihče ni slutil in tudi nihče ni nameraval.²⁷ Takrat je postal Jugoslovanski klub središče slovenske ter polagoma tudi avstrijsko-jugoslovanske politike in na čelu sta mu stala Krek in Korošec, ki sta v prvem času resno verjela v možnost preureditve monarhije, predvsem po padcu vlade Clam-Martinič 21. junija 1917, ki ga je povzročil ravno Jugoslovanski klub. Vsa avstrijska javnost je Clamovo ostavko po pravici pripisovala Koroščevemu neposrednemu vplivu na cesarja.²⁸ Za časa Seidlerjevega provizoričnega kabineta (do konca avgusta 1917) je vodstvo Jugoslovanskega kluba trdno mislilo, da bodo avstrijski vladni krogi tako pametni, da bodo podprli majniško deklaracijo. Zato je klub tudi glasoval – zadnjikrat – za proračun in vojne kredite in se odločil za sodelovanje v parlamentarnem odseku za revizijo ustave, kar je pripeljalo do nesoglasja s Čehi, ki so upanje v reorganizacijo monarhije očitno že prej v večji meri zgubili.²⁹ To upanje je v jeseni 1917 začelo plahneti tudi v Jugoslovanskem klubu in vzporedno temu sta Krek in Korošec začela z agitacijo za majniško deklaracijo ter jo zanesla začetka septembra tudi na Hrvaško, v Dalmacijo in v Bosno in Hercegovino.³⁰

8. oktobra 1917 je Krek nenadoma umrl. Njegov pogreb se je razrasel v prvo množično manifestacijo za cilje majniške deklaracije. Velik vtis je napravil Koroščekv nagrobni govor s sugestivnimi besedami: »Dvignite glave, ker se približuje vaše odrešenje. Roko v roki hočemo stopati svojo pot naprej, da dosežemo zjedinenje jugoslovanskega naroda.«³¹ Od takrat naprej začnejo krožiti Koroščekve slike med ljudstvom in kmalu ga na Slovenskem pozna tako rekoč vsak otrok.³² Po izstopu Šušteršiča iz Jugoslovanskega kluba sredi novembra 1917 in po njegovem poskusu razpustitve SLS oziroma VLS je prevzel Korošec 27. decembra 1917 tudi predsedništvo stranke. Značilno je, da se od takrat naprej pojavlja v virih za VLS večkrat kar naziv »Koroščekva stranka«.³³ Korošec je postal neomejeni voditelj slovenske politike. Spretno je vodil klubovo politiko, ki se je zaradi intransigentnega zadržanja avstrijskih državnih vrhov do zahtev majniške deklaracije iz meseca v mesec bolj radikalizirala. Naj navedem za

²⁶ O majniški deklaraciji obstoja obsežna literatura. Naj zadostuje, če tukaj navedem ustrezna poglavja v knjigah Pleterskega, Prva odločitev ter Zečevića, SLS. Zečević navaja med drugim tudi mnenje J. Smolake (izjava M. Paulovi 1920) o takratni politiki vodstva Jugoslovanskega kluba (str. 72): »Bili so za Habsburžane, vendar pa tudi za Jugoslavijo. Krek je bil dirigent.«

²⁷ Kranjec, Koroščekvo predavanje. str. 222.

²⁸ Glej k temu pisanje dunajskih listov: Neue Freie Presse, Die Zeit ter Reichspost.

²⁹ V tej zvezi je treba omeniti ponesrečeno potovanje Korošča in Kreka v Prago 26./27. julija 1917 (tkz. »praški incident«). Hotela sta pridobiti Čeha za sodelovanje v ustavnem odseku, vendar sta po neprijaznem sprejemu nekaterih čeških časopisov, ne da bi kaj opravila, takoj spet odpotovala. Prim. Pleterski, Prva odločitev, str. 128–133.

³⁰ Krek se je napotil preko Zagreba v Split, Korošec v Sarajevo.

³¹ Slovenec, štev. 236, z dne 15. oktobra 1917.

³² Glej Ruda Jurčec: Skozi luči in sence (1914–1958), prvi del (1914–1929), Buenos Aires 1964, str. 81–82.

³³ En primer navaja Bister, Korošec, str. 393.

primer številne, vedno ostrejše Koroščeve govore in interpelacije v državnem zboru,³⁴ potem januarski memorandum Jugoslovanskega kluba delegacijam mirovne konference v Brest-Litovsku³⁵ in še zagrebško resolucijo 3. marca 1918, prilikom, kot pravi Korošec sam, »kjer smo habsburško žezlo ven vrgli«. ³⁶ Predvsem pa je seveda treba omeniti samo razsežno deklaracijsko gibanje,³⁷ ob katerem – tako konstatira Lojze Ude – Korošču »ni mogoče odrekati neke veličine«. ³⁸ Bil je izredno delaven, stalno na terenu, kjer se je pokazal, ga je ljudstvo sprejemalo kot suverena z velikimi ovacijami. To velja tudi za višek deklaracijskega gibanja, za manifestacijsko slavnost 24. marca 1918 v Ljubljani, ko so predsedniku jugoslovanskega kluba izročili 200 000 ženskih podpisov za deklaracijo.³⁹

Novo etapo v razvoju slovenske politike je pomenila ustanovitev Narodnega sveta 16. avgusta 1918 v Ljubljani, v okviru »Slovanskih dni«. Korošču, ki je odločilno sodeloval v pripravljanih pogajanjih med strankami, je pripadlo kot samoumevno tudi predsedniško mesto tega glavnega organa nastajajoče nove oblasti.⁴⁰

Že ob drugi priliki sem k problematiki razvoja jugoslovanskega gibanja v habsburški monarhiji leta 1918 nakazal, in to tukaj ponavljam, da se mišljenje slovenskih množic ni povsem krilo z nacionalnopolitično usmeritvijo slovenskega političnega vodstva, predvsem kar se tiče vprašanja, kako bo izgledala in kaj bo obsegala bodoča jugoslovanska država.⁴¹ Tukaj je Korošec pustil odprtih več možnosti, tukaj ni jasnosti, ali bolje rečeno, tukaj sploh ni izdelanega koncepta. Ne Korošec in ne kdo drug od jugoslovanskih politikov v monarhiji se ni resno ukvarjal s prihodnim odnosom avstrijskih Jugoslovancev do Srbije in Črne Gore, držav, ki jih Korošec sploh ni poznal in v katerih za časa stare Avstrije nikoli ni bil, kar velja tudi za pretežni del drugih slovenskih politikov. Slovensko prebivalstvo ni bilo pripravljeno na zedinjenje s Srbijo in še manj si je želelo Karadjordjevičev. Post festum lahko rečemo: Vsaj od ustanovitve Narodnega sveta naprej bi Korošec storil bolje, če bi vso to energijo, ki jo je uporabil za številne interpelacije v državnem zboru in ki so slovenskemu ljudstvu bore malo pomagale, vložil v podrobno izdelavo programa za ureditev bodoče države avstrijskih Jugoslovancev.

³⁴ Podrobno so predstavljeni Koroščevi govori in interpelacije v Bister, Korošec, str. 349 sl., 364–372 (govora 18. 12. 1917 in 22. 1. 1918 o samoodločbi narodov z ostrimi formulacijami) itd.; prim. tudi Peter Vodopivec: Parlamentarna dejavnost Jugoslovanskega kluba od septembra 1917 do marca 1918 in nastanek januarskega memoranduma, *Zgodovinski časopis* XXVII, 1973, str. 50–90.

³⁵ Pleterski, Prva odločitev, str. 158–161; Vodopivec, Parlamentarna dejavnost, str. 83–89.

³⁶ Kranjec, Koroščevo predavanje, str. 224.

³⁷ Potek deklaracijskega gibanja je podrobno zajet v zanimivi spomenici, ki jo je sestavil Gustav Gregorin, član Jugoslovanskega odbora v Londonu, in ki je bila izročena konec junija 1918 Foreign Officeu. Korošec je v njej kot eksponent Krika pozitivno ocenjen. Glej Walter Lukan: Eine Denkschrift des Südslavischen Ausschusses in London über die Bedeutung der Maideklaration, *Österreichische Osthefte* 17, 1975, 4, str. 341–369.

³⁸ Lojze Ude: Slovenci in jugoslovanska skupnost, Maribor 1972, str. 112.

³⁹ Slovenec, šte. 69, z dne 26. marca 1918, uvodnik: Ljubljana manifestira za Jugoslavijo.

⁴⁰ Prim. Pleterski, Prva odločitev, str. 242–250.

⁴¹ Glej moj referat v okviru kolokvija o nastanku Države SHS v Slovenski matici leta 1988: Slovenci in nastanek jugoslovanske državne skupnosti. Nekaj misli k stanju zadevnega zgodovinopisja, *Glasnik Slovenske matice* XIII, 1989, 1, str. 40–44.

Korošec je še sodeloval pri ustanovitvi Narodnega viječa v Zagrebu v začetku oktobra 1918, potem pa je odpotoval na Dunaj, kjer je imel 11. oktobra zadnjo avdienco pri cesarju. Z besedami »Majestät, es ist zu spät« se je tako rekoč v imenu Jugoslovanov poslovil od Avstro-Ogrske.⁴² 27. oktobra, deset dni po izvolitvi (v odsotnosti) za predsednika Narodnega viječa in dva dni pred dokončnim razpadom monarhije, se je Korošec napotil v Švico, kjer je z Nikolo Pašičem in Antejem Trumbičem sklenil takoimenovano ženevsko deklaracijo, prazen papir, kot se je kmalu izkazalo.⁴³ Veliko bolj potreben bi bil doma, v Ljubljani ali pa v Zagrebu, na mestu važnejših dogajanj, na mestu ustanovitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (29. oktobra 1918), ki pa je ostala brez mednarodnega priznanja. Ker ni bilo nobene slovenske politične osebnosti, ki bi lahko Korošca v odsotnosti vsaj deloma nadomeščala, so Slovenci vpliv na potek dogajanja v Zagrebu popolnoma izgubili. Ko se je Korošec 2. decembra končno vrnil v domovino, je dan prej v Beogradu ustanovljeno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev lahko sprejel samo še kot dejstvo. V svojem predavanju o nastanku Jugoslavije je Korošec omenil, da so bili on in drugi presenečeni ob hitrem razpadu habsburške monarhije in da so bili prepričani, da se bo Avstrija razsula šele februarja 1919.⁴⁴ Vprašanje je, če to ni samo izgovor, ker je bilo v oktobru 1918 dosti znakov, tudi pri Korošču, da se konec Avstrije hitro bliža. Vsekakor je Korošec situacijo napačno ocenil.

⁴² Po lastnem pričevanju. Ponedeljski Slovenec, štev. 22, z dne 31. 5. 1937; prim. tudi Bister, Korošec, str. 427.

⁴³ Glej Zečević, SLS, str. 140-159.

⁴⁴ Kranjec, Koroščevo predavanje, str. 224-225.

Walter Lukan

L'ACTIVITE POLITIQUE D'ANTON KOROŠEC PENDANT LA PREMIERE GUERRE MONDIALE

R é s u m é

Cinq mois avant le commencement de la première guerre mondiale, Anton Korošec fut élu le nouveau président du Club de députés croate-slovène au sein du parlement viennois. Il y remplaça Ivan Šušteršič, étant comme lui représentant de la variante slovène du trialisme et adversaire décidé du serbophilisme. Après l'éclatement de la première guerre mondiale, on ne peut pas noter une activité politique intensifiée d'Anton Korošec, et ce n'est qu'en mars 1915 qu'on en trouve les premières traces. En général, on n'a que quelques notions sur les points de vue pragmatiques de Korošec pendant les années allant de 1914 jusqu'au début de 1917. On ne peut apprendre des sources que ses affirmations de la fidélité au roi et à l'état.

En ce qui concerne la dispute entre Šušteršič et Krek au sein du Parti national slovène, la position de Korošec reste toujours pas assez éclairée. Lorsque Šušteršič expulsa d'une manière arbitraire Krek du parti, il paraît que Korošec n'ait pas défendu particulièrement ce dernier. Krek et Korošec ne se rapprochèrent l'un de l'autre qu'en automne 1916 où l'on pouvait parler déjà de la ligne Krek-Korošec dans la politique slovène. Le décès de Krek en octobre 1917, ses funérailles qui dépassèrent en une vraie manifestation en masse pour les buts de la déclaration de mai – qui fut lue au parlement par Korošec – ainsi que le discours funèbre suggestif de Korošec, tout cela eut pour conséquence le fait que les photos de Korošec commencèrent à circuler parmi les gens. En décembre 1917, Korošec fut mis à la tête du Parti national slovène pour devenir le dirigeant absolu de la politique slovène.

Sa position en ce qui concernait la question yougoslave devenait de plus en plus radicale. Lors de la constitution de l'organe principal – Conseil national – des autorités nouvelles en août 1918, ce fut à Korošec qu'on confia sa présidence. Il fut élu aussi président de Narodno vijeće (l'Assemblée nationale), l'organe suprême du futur Etat des Slovènes, Croates et Serbes. Ce fut en cette fonction qu'il partit pour Genève où il prit part aux pourparlers qui amenèrent à la souscription de la déclaration de Genève s'avérant bientôt un papier sans valeur. Il retourna dans sa patrie, le Royaume des Serbes, Croates et Slovènes, un jour après la proclamation de l'union qui eut lieu le 1er décembre 1918 ce qu'il n'eut qu'à accepter comme fait accompli.

Janko Prunk

Politični profil in delo dr. Antona Korošča v prvi Jugoslaviji

Napisati Koroščevo politično ali kar splošno biografijo za obdobje stare Jugoslavije je ena nujnih nalog slovenskega zgodovinopisja. Naloga se bo avtorju nedvomno izredno izplačala, vendar delo ne bo lahko. Skozi osebnost in delo dr. Antona Korošča se prelamljajo bistveni problemi slovenske zgodovine v stari Jugoslaviji. Glede virov je potrebno reči, da jih še veliko, nekaj zelo dobrih, pri tem mislim na časopise, pa tudi nekatere arhivske fonde, manjka pa nekaj odločilnih prvovrstnih fondov, ki bi poglobljeno in objektivno osvetlili njegove odločitve in motive zanje. Tu mislim na neohranjeni ali vsaj do sedaj neznan arhiv vodstva SLS in pa na kakšno pomembnejšo zbirko osebne korespondence oziroma dnevniških zapisov, iz katerih bi se dalo najboljše oceniti njegovo mentaliteto in motive odločanja.

Kolikor mi je do danes znano iz dolgoletnega raziskovanja medvojne zgodovine in Koroščeve vloge v njej, bi morala njegova biografija zajemati naslednje sklope:

1. Koroščev osebni curriculum vitae.
2. Njegovo stališče do slovenskega narodnega vprašanja, konkretno do slovenske narodne avtonomije, do državne centralizacije, oziroma federalizacije.
3. Njegovo stališče do idejnih in političnih tokov v slovenski, jugoslovanski in posredno evropski družbi.
4. Njegovo stališče do politične, socialne in kulturne organizacije slovenskih katoličanov, to je do SLS, do kmečkega združenstva, do Prosvetne zveze SLS in do krščanskih socialistov.
5. Njegovo politično strategijo in taktiko.
6. Njegov osebni značaj, njegov odnos do ljudi, do sodelavcev do volilcev in do nasprotnikov.

V tem referatu želim podati nekaj dejstev, analiz in ocen kot prispevek k njegovemu političnemu portretu v času med obema vojnama.

Za vsakega raziskovalca življenja in dela dr. Antona Korošča predstavlja najtrši oreh njegova osebna biografija. Premalo je ohranjenih, oziroma do sedaj znanih njegovih osebnih papirjev. Nekaj teh si morda še lahko ometamo. Vseeno naj mi bo dovoljeno opozoriti na najvažnejše postaje njegove življenske poti v letih 1919–1940,¹ ki se je odvijala v glavnem med dvema mestoma, Ljubljano in Mariborom, z edino daljšo izjemo dvajsetih mesecev internacije v letih 1933–1934 v Vrnjački Banji, Tuzli in na Hvaru.

¹ Njegovo precej natančno biografijo do leta 1931 je prinesel Slovenski biografski leksikon (SBL), zv. II., Ljubljana 1933, str. 517–520. Podatke o poznejšem življenju in delu pa je najti v memorialnem članku ob njegovi smrti v Slovincu, 15. decembra 1940.

Takoj na začetku naj bo povedano, da je bil dr. Anton Korošec radoživ človek uglajenega gosposkega vedenja, ki je na sogovornike vedno napravil simpatičen vtis, vtis močne osebnosti, ki ve kaj hoče. Bil je eden tistih redkih Slovencev, ki jim je bila kljub njihovemu kmečkemu poreklu dana voditeljska državniška natura. To njegovo lastnost je zelo zgodaj opazila njegova okolica, nato njegovi prijatelji in sodelavci v SLS, tudi njegovi slovenski politični nasprotniki, politični vrhovi v Jugoslaviji, kakor tudi tuji državniki in diplomati. (Nekaj takih ocen je tudi v poročilih nemškega poslanštva iz Beograda.²) Kljub takšnemu značaju in življenski drži Korošec nikoli v življenju ni zapadel mamonu. Bil je sicer rad lepo oblečen in v fini družbi, toda po kakšnem osebnem premoženju ni hlepel in si ga tudi ni ustvaril. Enkrat v življenju, konec dvajsetih let, si je kupil v Beogradu majhno mestno hišo, kjer je nameraval živeti, toda zaradi prevelikih stroškov jo je že čez tri leta prodal. V Beogradu je stanoval v najeti hiši, v Ljubljani pa v skromnem stanovanju v Marijanišču. Po tej svoji drži ni bil tipičen Slovenec, ampak pravi svetovljan!

Takoj po 1. decembru 1918 je Korošca njegovo politično poslanstvo vodilo v Beograd. V koncentrični vladi je postal podpredsednik. V vladni službi je ostal – s sledkom na koncu leta 1919 – do jeseni 1920. Bil je minister za preskrbo, od spomladi 1920 naprej pa minister za promet. Ves čas se je seveda pogosto vozil v Ljubljano na seje vodstva SLS, na katerih so obnavljali razmajano organizacijo in postavljali smerice za politično delo. Pri tem se je opiral na svoje sodelavce, v tem času predvsem na podnačelnika stranke, prof. Bogomila Remca. Politiko do Beograda je bolj ali manj brezprigovorno držal v svojih rokah in jo sam določal. V stranki so se mu tozadevno uklanjali, vedoč da najbolje pozna razmere v Beogradu in da sam najbolj ve presoditi, kaj je dobro za Slovence in za SLS.³

Tako so v stranki v jeseni 1920 na njegovo intervencijo utišali levičarske republikanske zahteve.⁴

V nečem pa dr. Korošec kot voditelj najmočnejše slovenske politične stranke ni imel najboljših sreče – v izbiri sodelavcev. Kljub svojemu odličnemu občutku za politično taktiko včasih ni znal najboljše presoditi nekaterih svojih najbližjih sodelavcev. Tu mislim zlasti na ljubljanski vodilni krog SLS, kjer je preveč popuščal dr. Marku Natlačenu in njegovemu krogu, ki morda ni bil najbolj sposoben za vodstvo tako velikega podjetja, kot je bila SLS. Korošec sam in pa zlasti skrajno konservativni Natlačenov krog so iz ožjega vodstva stranke odbili nekatere izjemno sposobne politike, prave ljudske tribune – tu mislim na Franceta Terseglava, ki je sicer ostal urednik pri Slovincu, do večjega vpliva na strankine odločitve pa ni prišel,⁵ in na dr. Engelberta

² Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Bonn – II. Jugoslawien – Parteiwesen Parlament.

³ Takšno oceno je moč dobiti iz najpomembnejšega zgodovinskega vira za to obdobje – iz dnevnika škofa Jegliča. O tem govori v svojih knjigah tudi Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje, Maribor 1977 in Na zgodovinski prelomnici. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918 – 1928, Maribor 1986.

⁴ Momčilo Zečević, Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje, str. 347–348.

⁵ Do Terseglava je Korošec izražal neko neprekrto antipatijo, ki do danes ni pojasnjena. O Terseglavu je rekel »škoda, da je ta najinteligentnejši Slovenec takšna baraba«. Te podatke je posredoval avtorju v pismu leta 1973 Terseglavov sin prof. France Terseglav.

Besednjaka, ki se je umaknil na rodno Goriško in tam postal voditelj Krščansko socialne stranke primorskih Slovencev.

Od jeseni 1920 do začetka leta 1927, ko je SLS v opoziciji, z izjemo štirih mesecev v drugi polovici leta 1924, se nahaja Korošec večinoma v Ljubljani in seveda na pogostih potovanjih po shodih SLS po Sloveniji. V tem času ima številne govore in objavljene članke. V njih se kaže kot izjemen politični mislec, ki jasno zasleduje osnovno misel v stvarnem pogledu. Njegovi govorni nastopi razkrivajo odličnega govornika, ki osvaja s svojo elokvenco, eleganco in prepričljivostjo. Zlasti ženski svet je bil navdušen nad njim in če bi imele tedaj volilno pravico tudi ženske, bi dr. Korošec imel še veliko večjo večino, kot jo je imel. Do sedaj nisem mogel ugotoviti, da so mu njegove odlične članke in govore pisali tajniki in sodelavci. Vse izgleda, da so resnično njegovi.

V vsem tem času njegovega političnega življenja v opoziciji je samo enkrat zaslediti znake osebne krize oziroma dvoma, ali naj se umakne iz politike. V letih 1925/26 premišlja o možnosti, da bi prosil za mesto dekana v Celju.⁶

Toda velikanski uspeh na pokrajinskih volitvah januarja 1927 mu vrne samozavest. Kmalu vstopi v vlado. Tako se zopet za dalj časa, za štiri leta, naseli v Beogradu, kjer postane najprej notranji minister februarja 1928, nato v drugi polovici leta 1928 ministrski predsednik ter pod diktaturo še dve leti minister.

V tem času, leta 1929, potuje za več kot mesec dni na zdravljenje v Nemčijo, kjer se sreča z nekaterimi nemškimi politikami, npr. s prelatom Kaasom – predsednikom nemškega Zentrums, in avstrijskim kanclerjem Schoberjem.⁷

Konec leta 1930 prosi kralja za razrešitev z ministrske funkcije, izgovarjajoč se na zdravje. Vsa javnost, domača in inozemska, pa je govorila, da je to njegova taktična poteza za bodočnost, s katero si je želel za prihodnje ustvariti zase in za SLS boljšo startno pozicijo v obnovljeni demokraciji.

Od leta 1931 je Korošec s svojo SLS, ki je formalno razpuščena, dejansko pa deluje naprej v skoraj neokrnjeni moči, v ostri opoziciji režimu. Poleti 1932 mu ob njegovi šestdesetletnici SLS priredi veličastno proslavo, ki se spremeni v politično manifestacijo zoper centralistični režim in zoper slovenske liberalce, ki ta režim podpirajo.⁸ Konec 1932 Korošec podpiše slovensko deklaracijo – punktacijo. Od tega podpisa pa se v beograjskem časopisju distancira.⁹

Vse do danes je ta njegov podpis oziroma avtorstvo deklaracije precej zagonetno vprašanje.

Ta problem sem že dolgo intenzivno proučeval. Iz papirjev Hrvatske seljačke stranke v Zagrebu in iz več pogovorov z največjim strokovnjakom za zgodovino HSS prof. Ljubom Bobanom, sem poskušal ugotoviti, če so slovenske punktacije morda nastale kot posledica direktnega sodelovanja vodstva HSS in SLS, oziroma dr. Mačka in

⁶ Škofijski arhiv v Mariboru. Korespondenca Korošec – škof Karlin.

⁷ Beležk s teh pogovorov za enkrat nisem uspel odkriti, če sploh obstajajo. Obstajalo le sporočila nemškega poslanika v nemškem zunanem ministrstvu, da se želi Korošec pogovarjati z nekaterimi nemškimi politikami. Politisches Archiv des AA.-Bonn - II. Jugoslawien - Parteiwesen Parlament - 16.

⁸ Glej poročila v Slovencu 13., 14., 15., 16. maja 1932.

⁹ Izjava časopisu Politika, 16. januarja 1933.

dr. Korošca. Do danes takšne direktne zveze nisem mogel ugotoviti. Pač pa imam verodostojno pričevanje Ivana Kocmurja, uradnika Celjske posojilnice in pristaša SLS, da je punktacije iz Zagreba prinesel v Celje član SLS, advokat dr. Ogrizek, Koroščev prijatelj in skupaj s štajerskimi prijatelji Korošca na hitro prepričal za podpis.

Po objavi je Korošec januarja interniran v Vrnjačko Banjo, nazadnje pa na Hvar. Zelo toži, ker ne more v Slovenijo. Toda na Hvaru svobodno sprejema svoje politične sodelavce in somišljenike in nanje politično vpliva.¹⁰

Ob smrti Kralja Aleksandra je Korošec izpuščen iz internacije in pojavi se na pogrebu.

Novi prvi človek jugoslovanske politike, knez Pavle, se zaveda, da mora biti konec diktature ter išče novih političnih zaveznikov; za enega od njih si izbere tudi dr. Korošca. Zveza je sklenjena že jeseni 1934. Na petomajskih volitvah 1935 je režim JNS poražen. Slovenska ljudska stranka je volitve bojkotirala, izgleda tudi v dogovoru z dvorom.¹¹ Poleti 1935 pa je vstopila v novo vlado Jugoslovanske radikalne zajednice. Slovenski unitarni liberalci so bili v popolnem razsulu. Korošec je postal notranji minister in persona grata pri knezu Pavlu. Ko je ta uvidel nujnost sporazuma s Hrvati, kateremu se je upiral ministrski predsednik Stojadinović, je bil Korošec tisti, ki je pomagal Stojadinovića zrušiti. Nato je januarja 1939 dobil častno mesto predsednika senata, toda na tej funkciji je zgubil možnost vplivanja v srbsko – hrvaškem sporazumu.¹²

Sporazum Cvetković – Maček ni direktno in konkretno vključeval Slovencev in jim ni zagotavljal takojšnje avtonomije kot banovini Hrvaški. Toda Korošec je še enkrat pokazal ves svoj politični talent: ni se spustil v prepir s Hrvati, temveč je postopoma z Mačkom normaliziral odnose, nato pa s hrvaško pomočjo poskušal dobiti avtonomno Slovenijo.¹³

Poleti 1940 je bil znova vključen v vlado kot prosvetni minister. Njegovo prizadevanje za avtonomno Slovenijo je 13. decembra 1940 prekinila nenadna smrt. Morda mu je usoda hotela prihraniti nove težke preiskušnje in tragedije, ki so čakale slovenski narod. Korošec je bil zadnji dve leti in pol, od anšlusa dalje, močno zaskrbljen za slovensko narodno usodo.

Prva ugotovitev o njegovem političnem razvoju in delu je bistveno drugačna, kakor je zapisana v dosedanjih zgodovinskih knjigah, nastalih po vojni v Sloveniji in Jugoslaviji, z eno izjemo našega kolega in prijatelja prof. dr. Momčila Zečevića, ki je do Korošca pravičen. Moj vtis iz vsega, kar sem mogel o Korošču preštudirati, je, da je bil on v pogledih na bistvena politična vprašanja v osnovi dokaj trden. Ta osnovna vprašanja so: avtonomno slovenstvo, katolicizem, krščansko socialna organizacija in katoliška politična stranka. Vsa njegova navidezna odstopanja v teh osnovnih vprašanjih so bili samo ukrepi iz politične taktike in iz politične nuje. Korošec je bil pač, kar je velika odlika vsakega politika, izjemno sposoben politični taktik.

¹⁰ Glej o tem Ciril Žebot, *Neminljiva Slovenija*, Ljubljana, 1990, str. 61–104.

¹¹ Todor Stojkov, *Građanska opozicija u vreme šestojanuarske diktature*. Beograd 1986, str. 206–220.

¹² Todor Stojkov, *Vlada Milana Stojadinovića*, Beograd 1985, str. 173–181.

¹³ Primerjaj pisanje časopisa *Slovenec* od jeseni 1939 dalje.

Svoje stališče do slovenstva, ki ga je vsaj od leta 1912 povezoval z jugoslovanstvom (do konca leta 1917 sicer v okvirih habsburške monarhije) je v za nas relevantnem obdobju povedal septembra 1918 na seji Ustavno-pravnega odseka Narodnega sveta za Slovenijo. V razpravi o ureditvi bodoče jugoslovanske države je predlagal nekakšno federativno bodočo ureditev, ki bi v enotnem jugoslovanskem narodu (po tedanjem splošno razširjenem pojmovanju) upoštevala zgodovinsko kulturne in gospodarsko – socialne posebnosti posameznih jugoslovanskih dežel. Predvidel je tri takšne avtonomne enote: 1. Slovenijo z Istro, 2. Hrvaško in Slavonijo, 3. BiH z Dalmacijo in eventuelno 4. enoto Srbijo, če bi prišlo do zedinjenja v smislu Krfske deklaracije. Vsaka od teh avtonomnih enot naj bi imela svoj deželni zbor in njemu odgovorno vlado.

Zakonodajne kompetence teh deželnih zborov ne bi smele iti na škodo centralnega parlamenta v Zagrebu, da se ne bi okrnila enotnost in moč države, za katero je takrat menil, da bo takšno moč potrebovala zlasti navzven.¹⁴

V mesecu novembru 1918 je Korošec kot predsednik Narodnega vijeća na pogajanjih o združitvi s Srbijo v Ženevi dejansko zastopal federativno stališče in z njim tudi prodril nasproti Pašićevemu unitarističnemu in centralističnemu stališču. Nova jugoslovanska država naj bi bila vsaj prve čase po združitvi, vse do nove ustave, močno federalistično urejena. Takšen zaključek ženevske pogodbe je bil velika Koroščeva državniško-politična zmaga, kot to ocenjuje Momčilo Zečević, ki tudi pravi, da je Pašić ta zaključek imel za svoj poraz.¹⁵

Od vsega tega Koroščevega zmagoslavja pa ni bilo nič. Ženevski sporazum ni zaživel, Srbija ga ni sprejela.

Prvega decembra je bilo izvedeno centralistično zedinjenje, pri katerem pa Korošec ni sodeloval, ker se še ni vrnil iz inozemstva. O tem, zakaj se ni vrnil, obstajajo razne hipoteze, ki pa še nimajo dokončne potrditve v dokumentih.

Korošec je svoj nacionalni koncept glede Jugoslavije razgrnil v konstituenti v začetku februarja 1921, ko je v imenu Jugoslovanskega poslanskega kluba (ta je družil 27 katoliških poslancev slovenskih in hrvaških katoliških strank) predložil ustavni načrt za kraljevino SHS. Načrt je predvideval narodne avtonomije in bi ga ustavnopravno mogli uvrščati nekam na sredo med enotno in federativno državo.¹⁶ Pri Korošču in pri SLS je bilo v začetku leta še precej načelnega unitarnega jugoslovanstva, deloma pa so na državno enotnost pristajali v upanju, da bo enotna in močna (in mislili so, da bo, če bo enotna, tudi močnejša) jugoslovanska država bolje zaščitila Slovence, ki so ob koncu leta 1920 mednarodno pravno ostali izven meja Jugoslavije. Zato SLS ni podprla radikalnih federativnih ustavnih predlogov HRSS in Hrvatske zajednice. Koroščeva Straža je leta 1920 napisala, da socialni in nacionalni Radićev radikalizem ogroža državo.¹⁷

Razočaranje nad centralistično ustavno ureditvijo in iz nje izvirajočimi političnimi posledicami za Slovence, zlasti pa za SLS, ki je bila odstranjena iz centralne vlade in iz

¹⁴ Janko Prunk, Slovenski narodni programi, Ljubljana 1976, str. 41.

¹⁵ M. Zečević, Slovenska ljudska stranka, str. 153.

¹⁶ Prav tam, str. 388–390.

¹⁷ Straža, 31. januarja 1921.

oblasti v Sloveniji, so nagnili SLS pred volitvami marca 1923 k radikalnemu avtonomističnemu konceptu. SLS je svoj dalekosežni koncept avtonomije Slovenije razložila v brošuri *Sodite po delih*, v kateri je kritizirala unitaristično in centralistično usmerjene slovenske liberalce in prikazovala svoje zasluge za Slovenijo. Proti koncu brošure je v poglavju »Kaj hočemo« dobesedno zapisano, da avtonomijo Slovenije opredeljujejo takole: »Avtonomni Sloveniji na čelu mora stati vlada, ki je izvoljena od domačega slovenskega parlamenta in le njemu odgovorna v vseh avtonomnih zahtevah. Beograjska vlada naj bi se tedaj v avtonomne posle slovenske vlade ne smela vtikati.

Slovenski politični parlament bi moral delati zakone v sledečih zadevah: v razmerju cerkve do države, cerkvene pravice in dolžnosti, vzgoja mladine in šolstva vobče, organizacija politične in finančne uprave ter sodstva.

Slovenski gospodarski parlament (parlament zbornica) pa bi se pečal: 1. z zakonodajo stanovskega prava ter organizacijo stanovskih zbornic: kmetijske, delavske, obrtne. Ta parlament bi se pečal s socializacijo, nadzorstvom tovarn, produkcije in konsumna. 3. sklepal in ustanavljal bi strokovne šole 4. skrbel za zdravstvo in se pečal s socialno politiko ter 5. skrbel bi za socialno zavarovanje. S tem je za slovensko samostojno avtonomno deželo rešeno tudi vprašanje republike: Slovenskemu ljudstvu ne gre toliko za to, kdo vlada v Beogradu, nam mora iti za to, kdo bo vladal na Slovenskem. Po načrtu SLS pa bi na Slovenskem vladalo slovensko ljudstvo samo s svojo izvoljeno vlado«. ¹⁸

Seveda vseh teh dokumentov dr. Korošec ni pisal sam, ampak eksperti in člani vodstva SLS, med njimi njegov dober prijatelj in sodelavec dr. Hohnjec, dr. Janko Brejc, profesorji Leonid Pitamic in Andrej Gosar. Toda vse te glavne dokumente je pregledal in odobril dr. Korošec, nesporna avtoriteta in resnično priljubljen strankin voditelj.

Spomladi 1923 je Korošec osebno odločilno doprinesel k ustanovitvi proticentralističnega bloka, v katerega so se povezale HRSS, SLS in JMO. ¹⁹ Ta blok se je leta 1924 razširil še z Demokratsko stranko Ljube Davidovića in ga nekateri nepravilno imenujejo federativni. Takšno poimenovanje je napačno zategadelj, ker Demokratska stranka niti takrat, niti ves čas stare Jugoslavije ni pristala na njeno preureditev v federativnem smislu.

Po Radićevi zapustitvi tega tako imenovanega federalističnega bloka in vstopa v vlado, Korošec in SLS užaljeno in ostro reagirata. Takole se glasi Slovencev komentar februarja 1925: »Hrvatje hočejo Slovenijo spraviti pod svojo komando, kot jo zdaj že šest let komandirata Pašić in Pribičević. Vprašamo se: Koliko pa bo Slovenec na boljšem, če bo namesto narodne skupščine v Beogradu hrvatski sabor v Zagrebu z ogromno večino odločeval o slovenskih davkih, o slovenskem gospodarstvu, o slovenskem kmetijstvu, slovenski šoli itd. Slovenci bodo morali zopet ponižno prosjačiti in se boriti za vsak drobec posebej. Ali pa bo mogla Slovenija sploh živeti z drobci. Zato moramo stati na svoji zahtevi: Hočemo avtonomno Slovenijo v okviru močne in neporuš-

¹⁸ J. Prunk, *Slovenski narodni programi*, str. 196–198.

¹⁹ M. Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 75–84.

ljive Jugoslavije. Srb in Hrvat oba mi bodita brata ne pa gospodarja. Odklanjamo Pašičev centralizem ne maramo pa tudi Radičevega.«²⁰

Koroščevo stališče glede avtonomije Slovenije doživi leta 1927 določeno spremembo. Zaradi povezave s srbsko centralistično Narodno radikalno stranko Korošec in SLS za nekaj let zlasti v Beogradu malo utišata svoje zahteve po takojšnji vzpostavitvi avtonomne Slovenije.²¹

Glede Blejskega pakta z Vukičevićem in vstopa SLS v vlado, ki sta imela za SLS na domačem notranjem planu velike posledice, do danes še ni vse pojasnjeno. Zdi se mi, da ni potrebno iskati velikih idejnih in neznanih političnih motivov. SLS z dr. Koroščem na čelu je pač izkoristila priliko, da stopi v vlado, iz katere je bil potisnjen Stjepan Radić, ki je bil spomladi 1925 pustil na cedilu proticentralistični blok in SLS. Z vstopom v beograjsko vlado je SLS nameravala pridobiti tudi oblast v Sloveniji in z njo uresničevati svojo politiko, kar se je dejansko tudi zgodilo.

Čeprav epizodna, vendar v Koroščevem stališču do slovenske avtonomije nova etapa nastopi leta 1932, ko je cela Slovenija valovala od proticentralističnega in protidiktaturnega razpoloženja. Konec leta 1932 je SLS objavila tako imenovano Slovensko deklaracijo s podpisom dr. Antona Korošča – znano tudi pod imenom punktacije. V tej deklaraciji je SLS ugotovila, da je slovenski narod razdeljen in razkosan na štiri države. Zato je njegova temeljna zahteva, da se združi v eno samo politično enoto, ker se more le tako obvarovati in si zagotoviti splošen napredek. Glavnemu delu naroda, ki živi v Jugoslaviji, je postavljena naloga, da ima ta ideal neprestano pred očmi, dokler ne bo uresničen. Zato si mora slovenski narod v Jugoslaviji priboriti samostojen položaj, ki bo neprestano služil kot privlačna sila vsem drugim delom naroda, živečim v drugih državah. »Zato je potrebno, da si Slovenci, Hrvati in Srbi ustvarimo po svobodnem sporazumu in na demokratični podlagi državo samoupravnih enot, katerih ena bi bila tudi Slovenija.«²²

Slovenska deklaracija SLS in dr. Antona Korošča iz leta 1932 je pomemben narodnopolitični dokument, ki je zahteval avtonomno zedinjeno Slovenijo ne glede na vse imperialistične meje. Ta deklaracija je v naši zgodovinski zavesti in v naši historiografiji vse premalo vrednotena in cenjena.

V letih svoje udeležbe v vladi JRZ Korošec ni preveč glasno zahteval avtonomije za Slovenijo in zato so ga nasprotniki dolžili, da se je odpovedal avtonomističnemu programu. Toda za takšno oceno ni nobenega direktnega dokaza, prej obstajajo nasprotni dokazi.²³

Za nekakšen Koroščev testament moremo imeti njegov pogovor z dr. Joškom Tischlerjem malo pred paktom Molotov – Ribentropp. Korošec je v tem pogovoru s Tischlerjem izrazil bojazen, da bo nacistična Nemčija začela vojno in da bo žrtev agresije tudi Slovenija. V takšnem slučaju, je Korošec svetoval, naj bi se Slovenci zatekli

²⁰ Slovenec, 4. februarja 1925; glej tudi J. Prunk, Politična koncepcija slovenskega meščanstva v stari Jugoslaviji. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXII, 1982, str. 123.

²¹ Prav tam, str. 123; M. Zečević, Na zgodovinski prelomnici, str. 206–216.

²² J. Prunk, Slovenski narodni programi, str. 81–82 in 221.

²³ Prav tam; glej časopis Slovenec 1935 – 1940.

pod protektorat Italije, kajti bil je prepričan, da bi kataklizmo svetovne vojne lažje preživeli pod Italijani, pred katerimi Slovenci nimajo manjvrednostnega kompleksa, kot je deloma veljalo za odnos do Nemcev. Korošec je bil prepričan, da bo v vojni dokončna zmaga na strani demokratičnih sil, ki bodo obnovile razkosano Jugoslavijo. V tem primeru je Korošec svetoval ponovno vključitev v Jugoslavijo, ki po njegovem za Slovence vendarle pomeni minor malum.²⁴

Na seji banovinskega odbora JRZ za Slovenijo je sredi septembra 1939 predlagal resolucijo, ki je zahtevala čimprejšnjo ustanovitev avtonomne banovine Slovenije. Vodstvo stranke je to resolucijo lansiralo po vsej Sloveniji in zanjo so se javno opredeljevali okrajni odbori JRZ. Slovenec je te jeseni odločno zahteval, naj se kompetence avtonomije uveljavijo tudi v banovini Sloveniji.²⁵

Zadnja Koroščeva izjava, ki izpričuje njegov koncept rešitve slovenskega narodnega vprašanja, je iz marca 1940, s študijskega dneva študentskega kluba Straža, ko je izjavil, »da si Slovenci želijo Jugoslavijo videti preurejeno, kakor se zdaj preureja Hrvaška.« Zraven pa je poudaril, »da o tem ne moremo voditi nobenih nadaljnjih diskusij.«²⁶

Ob njegovi smrti je Slovenec v članku Ljubzen in boj njegovega življenja zapisal tudi tole: »26. avgusta 1936 so bila dolgoletna prizadevanja dr. Korošca kronana s sporazumom med Srbi in Hrvati. Čeprav tedaj želja Slovencev po samoupravi še ni bila izpolnjena, dr. Korošec ni odstopil od te stare zahteve slovenskega naroda.«²⁷ O njegovi zvestobi slovenskemu avtonomizmu so pisali ob njegovi smrti tudi njemu sicer ne preveč naklonjeni hrvaški dnevniki. Tako npr. Hrvatski dnevnik: »Bil je miren in hladnokrven in je samo čakal, da pride ugoden trenutek: Njegova vloga pri rušenju dr. Stojadinovića, čeprav se je o tem le malo govorilo, je bila zelo važna. Čeprav je sodeloval s centralističnimi in diktatorskimi režimi, je bil dr. Korošec vendarle slovenski avtonomist.«²⁸ Katoliška Hrvatska straža pa je zapisala: »Po sporazumu 26. avgusta 1939 sodelujejo Hrvati spet s Slovenci oziroma z dr. Korošcem v isti vladi. Ljudje, ki dobro poznajo dr. Korošca, trdijo, da je bila njegova politična misel vedno federalna ureditev države. Z ustanovitvijo banovine Hrvatske se je ta misel pričela ostvarjati. Slovenci so večkrat poudarjali željo, da bi dobili avtonomijo kot Hrvati. Hude mednarodne razmere, morda pa tudi drugi motivi so preprečili, da pokojni dr. Korošec ni doživel ostvaritve banovine Slovenije.«²⁹ Verjetno je ta ocena iz hrvaškega časopisa kar najbolj zadeta ocena Koroščevega stališča in obnašanja. Ob osnovni načelni zvestobi nekaterim bistvenim elementom svojega političnega nazora je za realizacijo tega ubiral različne poti. Okoliščine, v katerih je deloval, Slovincem niso bile najbolj naklonjene in tako je moral v svoji tekoči operativni politiki marsikdaj popuščati in

²⁴ Pismo dr. Joška Tischlerja Rudi Jurčecu v Argentino 1963. R. Jurčec, Skozi luči in sence II. Buenos Aires 1966.

²⁵ J. Prunk, Slovenski narodni programi; Slovenec, 15. septembra 1939.

²⁶ Straža v viharju VI, 14. marca 1940.

²⁷ Slovenec, 15. decembra 1940.

²⁸ Hrvatski dnevnik, 15. decembra 1940.

²⁹ Hrvatska straža, 15. decembra 1940.

sklepati kompromise, ki so se ne dovolj poučenim in seveda njegovim političnim nasprotnikom zdeli nenačelni in gnili. Seveda se more o njegovi politiki kot o politiki vsakega drugega narodnega voditelja postaviti vprašanje o njenem cilju in konkretnem rezultatu, ali je bil v skladu z željami in prizadevanji slovenskega naroda, ali mu je pomagal v razvoju in ali je naredil zanj vse, kar je mogel, oziroma, kar je bilo možno. Odgovori na takšna vprašanja so izjemno kompleksni in se ne dajo postaviti nankrat in na hitro. Historiografija jih izdeluje počasi in seveda ne enoznančno.

Kot politik katoliške vzgoje in prepričanja je imel Korošec svoj odnos do glavnih idejnih in političnih smeri v slovenski jugoslovanski in evropski politiki. Njegov odnos je moč videti bolj iz njegovih stališč zadržanja, manj pa iz njegovih načelnih člankov in razprav. Za Korošca je znano, da ni bil ideolog in da je malo pisal, zlasti po letu 1915, ko se je moral intenzivno pečati s praktično politiko. Toda iz raznih njegovih govorov na občnih zborih zaupnikov SLS na vodilnih in drugih shodih in iz nekaterih časopisnih člankov, ki jih je napisal sam ali uredniki njegovega zaupanja, je lahko razbrati njegov odnos do liberalizma, framasonstva, do socializma in do komunizma. Vse te smeri je v svoji krščanski opredelitvi odklanjal. Toda čeprav je bil v svojem načelnem odklanjanju neomajen, je bil v nastopu vpljuden in stvaren, v praktični politiki pa izredno pragmatičen ter pripravljen tudi na kompromise in zavezništva. Slovenski boj za osvoboditev izpod Avstrije je videl v zavezništvu s slovenskimi liberalci in nazadnje tudi s socialnimi demokrati. Po razhodu z liberalci v prvih mesecih nove države Kraljevine SHS, ko je zvezda liberalne stranke še močno sijala, je na zboru zaupnikov SLS aprila 1920 z njimi in z njo zlahka opravil. Vso pozornost pa je jasnovidno posvetil tedaj komaj nastajajoči komunistični stranki: »Za edinega resnega nasprotnika, s katerim se moramo boriti smatram s svojega stališča samo komunistično stranko. Pa tudi komunistov se naša stranka ne boji... Boj prihodnosti, ki se bo bojeval med strankami je samo boj med krščanskim socializmom (tako so se takrat še pod Krekovim vplivom imenovali pripadniki krščansko socialnega gibanja, to je SLS, svoj nazor - op. J.P.) in med komunizmom.«³⁰

Korošec v političnih govorih ni bil malenkosten. Kot pravi narodni voditelj je bil velikopotezen in konkreten, toda včasih je v svoje govore in članke vpletel načelno obrambo katoliških stališč in odločno zavrnil framasonstvo in liberalizem slovenske in drugih liberalnih strank, kar je razumljivo. Manj razumljivo pa je, da je s stališča političnega katolicizma večkrat nepomirljivo nastopil tudi zoper Radiča, ki je bil veren katoličan, se je pa včasih zaradi politične konkurenčnosti obregnil ob klerikalne stranke, zlasti ob SLS. Na Radiča je bil Korošec alergičen zaradi politične konkurence, kar pa je skrival pod načelno kritiko.

Septembra 1925 je Korošec dolžil Radiča (ta je bil takrat prosvetni minister), da začinja kulturni boj. Poudaril je, »da SLS ni istovetna z organizacijo katoliške cerkve. Ona ni verska ampak strogo politična organizacija. Toda njen program je braniti vse svetinje slovenskega naroda med te ne spada samo kultura, marveč tudi vera.«³¹

³⁰ Slovenec, 8. aprila 1920.

³¹ Slovenec, 15. septembra 1925; glej J. Prunk, Radič in Slovenci 1919 - 1928, Zgodovinski časopis XXXIX, 1985, str. 30.

Leta 1927, ko se SLS vključuje v vlado z radikali in se njen odnos z Radičem zelo zaostri, Slovenec objavi članek Radić in katolištvo z naslednjimi mislimi: »Radić in vsa njegova miselnost je iztočna v pomenu antiteze k zapadu; odtod tudi njegova averzija napram katolicizmu. Bilo bi krivično oziroma napačno smatrati Radiča za brezverca, fromasona ali načelnega antikristjana. Njega sploh ni mogoče spraviti v nobeno vrsto in red; kajti on je zanikanje vsake urejenosti, on je iztočnjak, ki ne pozna sistema, doslednosti, mere, discipline, samoomejevanja in logike...«³²

Ob preobratu v slovenski politiki jeseni 1931, ko je SLS izstopila iz centralistične vlade in so vanjo vskočili slovenski liberalci, je Korošec v Slovencu poudaril katoliško noto slovenskega naroda: »Po katoliški veri smo člani kulturne zajednice Evrope, iz nje izvira vsa naša narodna moč in naša vera v bodočnost.«³³

Najbolj eksplicitno je Korošec svoja stališča do idejnih in političnih tokov svojega časa razgrnil v tako imenovanem »Hvarskem programu« junija 1934 članom Straže v viharju, v času svoje hvarske internacije. Zaradi povednosti, zgoščenosti in zaradi historične zanemarjenosti ga je vredno navesti v celoti: »Povsod Boga! Proč z liberalnimi in marksističnimi frazami, ki so tuje našemu narodu! Brez moralne obnove v Bogu ne bo rešitve iz gospodarskega in socialnega kaosa. Delujemo zato v tem oziru s Katoliško akcijo! Vera v družino, šolo, literaturo in vse javno življenje! Izpovedujemo v pisavi in govoru vselej svoje katoliško razvijanje; ne bodimo bojazljivi! Skrbimo za čisto slovensko ozemlje, ob avstrijski, madžarski in italijanski meji! Preprečujemo povsod (vseh panogah) tujerodno ekspanzijo na slovenskem ozemlju! Potenciranje slovenske narodne zavesti in kulture v obrambo proti nevarnostim tujerodnih navalov! Družine naj bodo ognjišče narodne kakor tudi katoliške zavesti! Držec se smernic, podanih v papeževih okrožnicah, se izrekamo za korporativni družabni in gospodarski red osnovan na krščanskem organskem pojmovanju družbe, da se zajamči interes skupnosti in svoboda osebnosti. Čuvajmo naše zadrugarstvo, skrbimo za njegovo idealnost in za njegovo razširjanje, da bo lahko prevzelo naloge korporativnega gospodarskega reda! Ne izogibajmo se potrebnih socializacij.

Obsojamo kapitalistični in komunistični gospodarski red. Odklanjamo totalitetno ureditev države, izoblikovano v komunizmu in fašizmu, ki odvzema ostalim družbenim edinicam in poedinicam vsako avtonomijo in svobodo. Dovedimo socialno pravičnost in socialno ljubezen v človeški družbi do popolne zmage.«³⁴

Kritični zgodovinar mora ob tem Koroščevem »Hvarskem programu« izraziti svojo določeno rezervo o avtentičnosti takšnih Koroščevih stališč. Čeprav se je v Hvarskem programu indirektno govorilo še za Koroščevega življenja in se navajalo iz njega nekatere misli, je bil program v celoti objavljen šele po Koroščevi smrti v Straži v viharju. Kritična analiza teksta kaže stilsko in idejno sorodnost z Casarjevimi in Žebetovimi teksti tega časa. Seveda to še ne izključuje možnosti, da je takšen program res napisal sam Korošec, še zlasti, če vemo, da je to storil ob obisku omenjenih stražarjev

³² Slovenec, 16. februarja 1927.

³³ Slovenec, 29. septembra 1931.

³⁴ Straža v viharju VII, 14. in 19. decembra 1940.

pri njem na Hvaru. Hvarski program kaže res popolno podobnost s pogledi stražarskega Ehrlichovega kroga – kroga mladega bojevitega, intransigentnega, korporativno usmerjenega katolištva v duhu Katoliške akcije. Če je Hvarski program res Koroščev avtentični koncept, potem moramo domnevati, da je bil Ehrlichov vpliv nanj v tem času večji, kot je bilo do sedaj znano.

O odnosu do komunizma in unitarnega slovenskega liberalizma je Korošec spregovoril tudi sredi leta 1936, ko je bil že leto dni notranji minister v Beograjski vladi in se je soočal z ljudsko fronto. Ponovil je skoraj dobesedno oceno iz leta 1920: »Edini, ki se poleg katolicizma bije za bodočnost, je komunizem. Komunizem je tekom svojega dela dobil že veliko oblik, da ga je težko spoznati; najnovejša je Ljudska fronta, ki se je pojavila tudi med Slovenci. Samo dvoje je danes možno: ali bo bodočnost naša katoliška ali pa bo komunistična, JNS–arska gotovo ne bo ...«³⁵

O fašizmu je Korošec imel dokaj diferencirana mnenja. V kolikor mu je bil kot katoličanu sprejemljiv korporativistični gospodarsko–družbeni ideal, pa je totalitarno politično prakso fašizma odklanjal. Odklanjal je tudi fašistično nacionalno politiko, katere pritisk so čutili primorski Slovenci. Do nemškega nacizma je Korošec vseskozi imel načelno in v praktični politiki odklonilno stališče. Vsa poročila nemškega poslanstva v Beogradu in nemškega generalnega konzulata v Zagrebu ocenjujejo Korošca kot izrazito antinemškega in zlasti antinacionalsocialističnega. Če se je v zadnjem letu svojega življenja poskušal približati Nemčiji, to ni bilo zaradi njegovih na novo odkritih simpatij, ampak zaradi spoznanja krute realnosti, v kateri je neizmerno močna Nemčija grozila, da bo skoraj vsak čas odločala o usodi slovenskega naroda.

Spomladi leta 1940 je na študijskem dnevu Straže v viharju v Ljubljani še enkrat svaril Slovence pred prostozidarstvom in komunizmom v prihajajočem času takole: »Še nekaj je kar moram povedati. V Beogradu in po vsej državi se zbirajo ljudje ..., ki stojijo pod diskretnim vodstvom svobodnega zidarstva, ki je nasproti komunistom in republikancem skrajno popustljivo. – Bojim se, da so naši nasprotniki bolj nevarni, kakor mislimo, vse Kerenskijeve figure so že na vidiku, treba je samo, da se pokaže še Kerenski in odvede domovino v propast. Mi, ki se ne damo voditi od temnih sil, pripravimo se na borbo! Naš Viipuri ne sme biti osvojen.«³⁶

Koroščeva stališča do politične socialne in kulturne organizacije slovenskih katoličanov so odločno afirmativna, saj je bila ta organizacija v mnogočem zlasti na Štajerskem sad njegovega prizadevanja, njegov otrok. Ko je proti koncu prve svetovne vojne ob Šušteršičevi samoizključitvi iz SLS (Šušteršič je 22. novembra 1917 razpustil SLS) Korošec postal načelnik SLS, sta ta velikanski komplicirani socialni in politični organizem vodila dva človeka: načelnik stranke dr. Šušteršič, ki je opravljal vodilne politično–upravne strankine zadeve ter v glavnem njene odnose z drugimi strankami ter državno oblastjo (sem spada tudi taktika v parlamentu in deželnem zboru), dr. Krek pa je bil strankin organizator, duh in motor vsestranske gospodarske, social-

³⁵ Slovenec, 26. junija 1936.

³⁶ Straža v viharju VI, 14. aprila 1940.

ne (zadružne) in kulturne aktivnosti. Po Krekovi smrti in Šušteršičevi izključitvi, so vse te naloge pripadle eni sami osebi, dr. Antonu Korošču.

Leta 1918 so se v novi – jugoslovanski – državi razmere nekoliko spremenile in SLS se je novim razmeram prilagodila že februarja 1919 z novimi strankinimi pravili in z novo organizacijo, ki pa je bila samo malo bolj modernizirana organizacija SLS iz leta 1905, po kateri je SLS politična organizacija vseh slovenskih katoličanov organizirana v tri strokovno politične zveze: Kmečko zvezo, Obrtniško zvezo in Delavsko zvezo. Osrednja delavska zveza je bila zgolj formalna organizacija, dejansko je bilo katoliško delavstvo v prvih povojnih letih izrazito levičarsko opredeljeno, organizirano v samostojnem sindikatu Jugoslovanskih strokovni zvezi (ustanovil jo je J. E. Krek že l. 1907). JSZ, v kateri so prevladovali krščansko socialistični pogledi, je do začetka tridesetih let priznavala politično vodstvo SLS.³⁷

Nedvomno je bil Korošec udeležen pri izdelavi novih strankinih pravil, če ne pa vsaj z njimi seznanjen, da jih je odobril. Dokončno zadnjo novelo v organizaciji katoliškega političnega tabora pomeni 5. katoliški shod leta 1923, pri katerega pripravi je sodeloval tudi dr. Korošec, saj je imel malo več časa, ker je bil takrat v opoziciji.³⁸

Sicer Korošec ni imel veliko časa za strankine organizacijske, politične in kulturne zadeve. Te stvari je prepuščal glavnemu tajniku dr. Francu Kulovcu v Ljubljani, tudi duhovniku, in njegovemu pomočniku. F. Gabrovšku. Seveda pa sta bila onadva kljub veliki dejavnosti in katoliški bojevitosti, daleč od organizacijskega talenta, karizme in demokratične širine J. E. Kreka. Zlasti od konca dvajsetih let nista več mogla obvladovati ogromnega, razvejanega, kompliciranega organizma, kot je bila SLS, v katerem so se pojavila že ostra socialna, idejna in politična nasprotja med posameznimi sloji in političnimi skupinami. SLS je začela zaradi tega pokati. Korošec se s temi vprašanji ni imel časa ukvarjati. Pomanjkanje organizatoričnega in agitacijskega talenta je zadnje, kar bi mu mogli očitati. Toda sam si je kot prioriteto izbral vodstvo strankine in s tem slovenske nacionalne politike v državi, to je do konkurenčnih strank v Sloveniji, predvsem pa do Beograda in do Zagreba. To pa je bila naloga, ki je zahtevala celega človeka in pol. Korošec je bil mnogokrat tudi minister in je imel še v svojem beograjskem ministrstvu veliko operativnega dela.

Formalno je bil od novembra 1917 predsednik Zadružne zveze; druge častne in dejanske organizacijsko operativne funkcije v stranki in njenih pomožnih organizacijah je prepuščal svojim sodelavcem, ki so to opravljali boljše in slabše, po svojih zmožnostih.

Prvi velik problem politične enotnosti se je v SLS pojavil leta 1928, zaradi kritičnih stališč krščanskih socialistov do strankine socialne in nacionalne ter vladne politike. Razburljivemu sestanku med vodstvom SLS in JSZ septembra 1928 dr. Korošec ni prisostvoval. Na sestanku je glavni tajnik SLS dr. Kulovec krščanskim socialistom zapretel, da bo materialno in organizacijsko uničil JSZ.³⁹

³⁷ Janko Prunk, *Por krščanskih socialistov v Osvobodilno fronto slovenskega naroda*, Ljubljana 1977, str. 49–69.

³⁸ Poročilo o 5. slovenskem katoliškem shodu, Ljubljana 1923.

³⁹ J. Prunk, *Por krščanskih socialistov*, str. 92.

Za Korošca je morala biti grenka pilula, ko je šestojanuarski režim v katerem je bil še minister, decembra 1929 razpustil strankino telovadno vzgojno organizacijo Orel. Na začetku leta 1933, ko je bil Korošec že v opoziciji, pa je režim udaril še trše in razpustil kar celo Prosvetno zvezo SLS.

Kdo so bili formalni Koroščevi sodelavci, pomočniki, svetovalci in podnačelniki vemo, ne vemo pa za vse njegove najbolj intimne in včasih najbolj odločilne prijatelje in svetovalce. Toda to ni tako nerešljiva uganka, kot se zaradi pomanjkanja večine Koroščevega osebnega arhiva zdi. Prepričan sem, da bo prihodnje raziskovanje slovenske politične zgodovine v raznih zasebnih fondih v slovenskih arhivih odkrilo še mnoge pomembne podrobnosti o Koroščevih povezavah in odnosih. V dvajsetih letih se je Korošec najbolj opiral na krog svojih mariborskih prijateljev in sodelavcev (dr. Kovačič, dr. Hohnjec, prof. Vesenjak). Dr. Hohnjeca, je imenoval za nekakšnega voditelja parlamentarnega zastopstva SLS v Beogradu. Seveda se ljubljansko vodstvo SLS ni čisto dalo načelniku in je nekakega parlamentarnega voditelja SLS gledalo v svojem zastopniku prof. Antonu Sušniku, ki pa je že sredi dvajsetih let umrl. Odnos ljubljanskega vodstva SLS do načelnika Korošca in do Štajercev je bil precej šovinističen in Korošec se je nad tem večkrat pritoževal tako svojemu namestniku podnačelniku SLS, prof. Bogomilu Remcu⁴⁰, kakor svojim dobrim prijateljem in sodelavcem, mariborskima škofoma dr. Karlinu in dr. Tomažiču (bila sta njegova rojaka) in ljubljanskemu škofu dr. Jegliču. Slednji je Korošca politično izredno cenil, kot poklicanega voditelja SLS in slovenskega naroda in takšno mnenje je tudi obvarovalo Korošca pred eventualnimi intrigami malo sposobnega ter politično skrajno konservativnega ljubljanskega vodstva SLS z novim podnačelnikom, leta 1926 izvoljenim dr. Natlačenom.

Odnos med Korošcem in po letu 1930 novim ljubljanskim škofom, dr. Rožmanom, ni podrobno znan. O kakih njunih posebnih nespোরazumih ni ničesar znanega, toda tudi dokazov kakšnega posebnega prijateljstva in zaupanja zaenkrat nismo odkrili.

Zato se postavlja vprašanje, kateri so bili tisti ljudje in skupine v SLS, ki so na Korošca najbolj vplivali, ko je bil po letu 1931 v opoziciji in po letu 1935 močan človek režima JRZ in ki so vplivali na njegovo opredeljevanje v odnosih med posameznimi usmeritvami in skupinami znotraj formalno razpuščene SLS. Vemo le, da dr. Korošec nikoli ni hotel nastopiti s politično silo zoper krščanske socialiste in jih pokoriti oziroma razpustiti, kot je to jeseni leta 1935 terjal Natlačenov krog in to ponavljal še enkrat v letu 1940. Novembra je škof Jeglič v pismu načelniku JSZ Srečku Žumru javil, kaj mu je na njegovo pismo odgovoril dr. Korošec: »Iz vašega pisma prvič čujem, da mislim razpustiti Jugoslovansko strokovno zvezo. Niti mislim na to, niti mi je kdo predložil tak predlog. Iz tega vidite, da je zopet nova intriga.«⁴¹ Mislimo, da je prav Koroščeva zvestoba Krekovemu demokratizmu ali pa njegova strateška in taktična politična širina obdržala JSZ pri življenju vse do okupacije. Takšna ocena pa govori

⁴⁰ Pismo dr. Antona Korošca podnačelniku SLS prof. Bogomilu Remcu, nedatirano (verjetno iz decembra 1920), Arhiv Slovenije, fond Bogomila Remca, zasebno A XLVIII.

⁴¹ Pismo škofa Jegliča iz Stične Srečku Žumru 8. oktobra 1935 (fotokopija v Inštitutu za novejšo zgodovino - Zbirka krščanskih socialistov.)

mnogokaj o Koroščevi sposobnosti strateškega razmisleka in o politični daljnovidnosti, ki je prekašala mnoge sodobnike.

Kljub temu, da so bili krščanski socialisti, njihovi pogledi in vloga, eno ključnih vprašanj v SLS v začetku tridesetih let, je odnos do njih po njihovem odhodu iz SLS leta 1932 dobil drug, eksteren značaj.

Sredi tridesetih let je postalo v SLS in za SLS odločilno vprašanje, koliko bosta Korošec in vodstvo SLS uspela ohraniti v stranki in gibanju demokratične odnose, čeprav konservativno pobarvane in koliko bosta dala prostora novim intransigentnim, avtoritarnim in korporativističnim tendencam, oziroma organizaciji Katoliške akcije.

Nekateri enostranski podatki (C. Žebot, *Neminljiva Slovenija*) kažejo, da se je Korošec zelo dobro počutil in navezoval na Ehrlichovo intelektualno skupino Stražarjev, prihajal blizu njihovim pogledom, ni pa izpričanih nobenih osebnih prijateljskih in političnih stikov s samim voditeljem, dr. Ehrlichom. Nedvoumno je stražarski krog s svojimi korporativističnimi, toda le še avtonomno laičnimi koncepti (Casar je bil od 1936 namestnik glavnega tajnika JRZ v Ljubljani) bolj vplival na Korošca kot izrazito škofu in hierarhiji podrejen Tomčev krog mladcev Kristusa Kralja. Koliko je Korošec v drugi polovici tridesetih let opuščal klasične demokratične koncepte, s katerimi sta bila on in SLS povezana v dvajsetih letih, je posebno ključno vprašanje, na katerega pa ni ustrezno tvegati odgovor preden se stvari dobro ne preučijo. Politični nasprotniki, liberalci in marksisti, so ga v letih pred njegovo smrtjo tega ostro obtoževali in to je petdeset let po njegovi smrti počela tudi historiografija, izhajajoča iz omenjenih ideoloških stališč.

Za vrhunskega politika, kakršen je v slovenskem narodnem merilu verjetno dr. Korošec bil, je pomemben njegov pristop do politične strategije in taktike, oziroma njegova sposobnost uveljavljati svojo politiko s primerno strategijo in taktiko. Za dr. Korošca je bilo že iz avstrijske dobe znano, da je bil mojster parlamentarne taktike. To mojstrstvo mu tudi za obdobje prve jugoslovanske države priznavajo celo srbski politiki in znanstveniki.⁴² Tem ocenam gre verjetno pritrditi, seveda pa so s politično strategijo in tehniko zvezana še mnoga druga politična vprašanja in odnosi zunaj parlamenta.

Za dr. Korošca bi veljalo reči, da je bil politik demokratičnega parlamentarnega tipa, kakršni so se izoblikovali v habsburški monarhiji v začetku 20. stoletja. Dr. Korošca je še posebno označevala njegova katoliška ljudska demokratična črta. Zanj moremo trditi, da mu je bila demokracija resnična temeljna politična vrednota, četudi jo je pojmoval deloma na katoliški konzervativni način. Kljub njegovi eventualni simpatiji za stanovski korporativistični družbeni model, pri njem ne moremo zabeležiti nobene izjave zoper parlamentarno demokracijo in tudi ne nobenega tozadevnega političnega ukrepa. Popolnoma je stavil na volitve. (Morda tudi zato, ker se je zavedal moči volilnega telesa SLS). Prizadeval si je za iskanja političnih kompromisov in sporazumov.

⁴² Srbski politik in znanstvenik levo meščanske orientacije dr. Dragoljub Jovanović, Koroščevo politiko enostavno istoveti z taktiko, četudi mu priznava, da se kljub številnim taktičnim političnim preobratom nikoli ni odpovedal osnovnim strateškim pogledom. Dragoljub Jovanović, *Ljudi, ljudi. Medaljoni 56 umrlih savremenika*, Beograd 1973, str.418–427.

Tu je bil zelo taktično prilagodljiv, oziroma pripravljen na veliko popuščanja in na kompromise, kar so mu tako politični pristaši, kakor nasprotniki očitali kot nenačelnost in željo, biti za vsako ceno na oblasti. Šele nadaljna raziskovanja bodo morda odkrila, da je Korošec na te kompromise gledal kot na kratkoročne taktične poteze pri uresničevanju dolgoročnih strateških ciljev, to pa sta bili avtonomija slovenskega naroda v federativni Jugoslaviji in demokracija, ki bi bila nekako katoliško obarvana.

Nedvoumno je bil dr. Korošec pristaš evolutivne, demokratične, umirjene politike in je ves čas med vojnama odločno odklanjal politični radikalizem, zlasti pa še revolucionarnost. Če pustimo tu ob strani njegovo taktiko do političnih nasprotnikov, liberalcev in komunistov v Sloveniji in pogledamo samo njegov odnos do politike jugoslovanskega unitarizma in beograjskega centralizma, moramo ugotoviti, da z vsem svojim političnim taktiziranjem slovenskega nařodnopolitičnega položaja v bistvu ni izboljšal, torej ni spremenil. Seveda pa mora kritični zgodovinar povedati tudi to, da ga je obranil takšnega, s kakršnim so Slovenci vstopili v jugoslovansko državo, to pa je bila popolna in dejanska slovenska notranja narodna avtonomnost. Tudi ta avtonomnost je bila srbski politiki neljuba in vse bi storili in pri tem imeli celo med Slovenci nekaj pomagačev, da bi jo načeli. Nedvoumno je njena ohranitev tudi Koroščeva zasluga.

Za ilustracijo Koroščeve strategije in taktike samo nekaj njegovih tipičnih izjav in ukrepov. Ko je bilo v SLS, zlasti v njenem levem krilu, močno okrepljeno republikansko razpoloženje in je prišlo celo do javnih zahtev na zborih SLS v Ljubljani, je Korošec to razpoloženje miril in svojim političnim pristašem v Ljubljani pojasnjeval, da takšne zahteve Slovincem v očeh Srbov, ki so monarhisti, škodujejo. V pismu podnačelniku stranke prof. Bogomilu Remcu je pisal iz Beograda: »Da ne bo nesporazumevanja, jaz se pod nobenim pogojem ne bom udal pritiskom, da bi moral delati ali glasovati za republiko. Kdo hoče pri nas republiko? Kremžar, Besednjak, Kulovec itd. Danes je za monarhijo v konstituenti nad 200 poslancev. Ostanemo sigurno monarhija. Zato danes zahtevati republiko pomeni, da bo vsak demokratiški lump lahko pljuval na SLS, kakor bo hotel. Če se stranka vda v ta tok potem seveda ne bodo trpeli Kremžarji, Besednjaki in advokatski koncipienti, trpela bo organizacija katoliške cerkve, trpele bodo naše srednje šolske organizacije, Orli in osebito njegov naraščaj po ljudskih šolah, trpeli bodo naši kmetje po sodnijah, trpeli duhovniki in učitelji.«⁴³

Koroščevo stališče so takoj nato s članki podprli njegovi prijatelji v mariborski Straži. Januarja 1921 je Straža objavila odločno odklonilen članek zoper Radića in radičevstvo, kar je bilo v bistvu Koroščevo mnenje. Članek preseneča po brezkompromisnosti in ostrini tona in prinaša nekatere neobjektivne ocene, samo da bi bil bolj prepričljiv: »Radičevščina je prikrita iz podobnih razlogov kakor ruski boljševizem. Taki pojavi so mogoči le samo tam, kjer je ljudstvo politično in kulturno še jako nerazvito, ki gre bolj za instinktom, kakor pa za razsodkom, je socialno in družabno neorganizirano in vsled tega dostojno vsakemu demagoškemu hujskanju. Dokler bo Radičevščina omenjena samo na Hrvaško, ne bo mogla povzročiti večje nesreče in bo

⁴³ Pismo dr. Korošca podnačelniku SLS prof. Bogomilu Remcu, kot v op. 40.

slednjič razpadla sama v sebi. Ako bi pa v isti meri, kakor na Hrvaškem pognala korenine tudi med Slovenci, povzroči lahko razpad države... Za vsakega kdor hoče, da država ne razpade mora biti vsak stik z Radičem izključen.«⁴⁴

Takšne ocene iz leta 1921 Korošca niso motile spomladi 1923, da ne bi sklenil z Radičem tesno politično sodelovati v tako imenovanem federalističnem bloku, v katerega je bila vključena še JMO. Nekaj mesecev pred tem, jeseni 1922, je Korošec za občinske volitve v Ljubljani odobril sklenitev izjemno nenavadnega političnega bloka SLS s komunisti in frakcijo socialistov, imenovano Zarjani. Blok se je imenoval Zveza delovnega ljudstva in je imel za cilj zrušiti na ljubljanskem magistratu oblast unitaristične liberalne buržoazije, kar se mu je tudi posrečilo!⁴⁵

Čeprav je Korošec bil od spomladi 1923 odločen avtonomist in federalist, se je jeseni 1927 povezal z zastopnikom velikosrbske in centralistične radikalne stranke Veljo Vukičevićem v Blejskem paktu, ki v celoti ni znan. Kmalu po paktu in volitvah je Korošec vstopil v centralistično vladno, SLS je prevzela vso oblast v Sloveniji in jo dejansko upravljala po svoje avtonomistično.⁴⁶

V mednacionalni in državni krizi, po uboju Radića in ostalih hrvaških poslancev v beograjskem parlamentu junija 1928, se Korošec ponudi kot rešitelj in kot predsednik vlade poskuša doseči hrvaško – srbski sporazum. Tudi ko se mu to ne posreči in Kralj Aleksander uvede diktaturo, ki naj z nedemokratskimi sredstvi doseže nacionalno pomiritev in državno integracijo, Korošec še dve leti kot minister podpira diktatorski režim. Šele jeseni 1930 se na nasvete svojih prijateljev iz Slovenije umakne iz vlade z izgovorom na slabo zdravje. Dobri politični analitiki pa so vedeli in tudi pisali, da je bila to Koroščeva taktična poteza, s katero si je hotel ustvariti boljšo izhodiščno pozicijo v novi politični situaciji, ki bo nastala po padcu diktature, ki se je najbolj daljnovidnim politikom že zdel mogoč.⁴⁷

Morda je ravno predvidevanje skorajšnjega padca diktature navedlo Korošca, da je v začetku septembra 1931 umaknil iz vlade še zadnje zastopnike SLS. Diktatorskemu režimu v Beogradu in njegovim novim privržencem, slovenskim liberalcem, je konec septembra v članku v Slovincu sporočil: »Slovenski narod niso obranili meči, ampak trdna vera v ljudsko pravdo, v prvenstvu duha nad materijo, v končno zmago pravice nad krivico. To vero mu je oznanjala katoliška cerkev, ki jo je globoko vsadila v narodno dušo. Po katoliški veri smo člani kulturne zajednice Evrope, iz nje izvira vsa naša narodna moč in naša vera v bodočnost.«⁴⁸

Te izjave same po sebi najbolje izražajo Koroščevo politično filozofijo in njegov pogled na metode političnega dela. Iz te izjave je razvidno njegovo čvrsto verovanje v etos katoliške cerkve med slovenskim narodom, v njegove pretekle zasluge in njegovo perspektivno moč. Razvidno je odklonilno stališče do nasilja in zaupanje v zmago

⁴⁴ Straža, 31. januarja 1921.

⁴⁵ J. Prunk, Zveza delovnega ljudstva v Ljubljani za občinske volitve decembra 1922. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XI - XII, 1971-1972.

⁴⁶ M. Zečević, Na zgodovinski prelomnici, str. 206-216.

⁴⁷ Politisches Archiv des AA-Bonn, II. Jugoslawien, Parteiewesen - 16.

⁴⁸ Slovenec, 29. septembra 1931.

neke metafizične pravičnosti. To zadnje, pogojeno z bistvom krščanske etike, je seveda v načelnem metafizičnem smislu lepo in humanistično, manj pa si je z njim moč pomagati v praktični nacionalni politiki, kjer je potrebno včasih pokazati tudi skrajno borbenost kar z vsemi sredstvi. Slovenski narod je tudi pod egido katoliškega etosa takšno borbenost sicer že pokazal (n.pr. med prvo svetovno vojno). Res pa se nikoli ni boril zgolj za lastni narodni interes, ampak za državo, v kateri je živel.

Takšna politična filozofija in strategija pasivnega zaupanja v pravičen razvoj v prihodnji Evropi, v kateri se bo našlo pravo mesto tudi za pravičen slovenski narod, je imela za posledico tudi popolnoma pasivno in fatalistično zadržanje vrhov SLS ob nacionalni katastrofi leta 1941.

Pritisk slovenskega narodnega nezadovoljstva z jugoslovansko unitaristično ideologijo in centralizmom, ki je bil močan zlasti v njegovi lastni stranki, je Korošca konec leta 1932 nagnil k podpisu radikalno narodne Slovenske deklaracije. Deklaracija je zahtevala nov svobodni narodni sporazum Srbov, Hrvatov in Slovencev in demokratično državo enakopravnih narodnih enot. Toda tudi v tej deklaraciji niso predvideni nikakršni odločni politični ukrepi za doseg tega cilja. Podpis deklaracije je Korošca pripeljal v politično internacijo v Vrnjački Banji in nato na Hvaru. Kaj se je tu poleti 1934 Korošec domenil z emisarjem Kralja Aleksandra, je za zgodovino uganka. Dejstvo je, da se je oktobra 1934 pojavil na kraljevem pogrebu kot svoboden človek. Verjetno se je že kmalu nato politično povezal s knezom namestnikom Pavlom in sodeloval v njegovi politični igri, postopoma vzpostaviti v državi demokratični sistem in doseči mednacionalni sporazum.⁴⁹ Najbrž je bil v tem dogovoru s knezom Pavlom vzrok, da se Korošec spomladi 1935 ni pridružil opozicijskemu bloku za petomajske volitve. Nekateri so to razlagali z njegovo užaljenostjo, ker so ponudili vodstvo opozicije dr. Mačku in ne njemu.⁵⁰ SLS je volitve v celoti bojkotirala in s tem oslabilo opozicijsko fronto. Kmalu po volitvah pa je Korošec, čeprav brez formalnega parlamentarnega zastopstva, s svojo stranko vstopil v novo politično vsejugoslovansko stranko JRZ skupaj s srbskimi radikali in z JMO in dobil v vladi pomembno mesto notranjega ministra. V narodnopolitičnem pogledu je bila nova JRZ nedvomno bolj izrazito unitaristično centralistična, kakor združena opozicija, v kateri je bila nedvomno glavni dejavnik federalistična HSS. Kaj je nagnilo Korošca v to povezavo? Je bilo to njegovo načelno in praktično nasprotovanje liberalizmu, ki je le bil osnovna opredelitev v združeni opoziciji? V JRZ je Korošec vztrajal do smrti. Pri tem je še enkrat konec leta 1938 odigral odločilno vlogo pri zrušitvi Milana Stojadinovića. V narodnem sporazumu, za katerega si je prizadeval v letu 1939, so ga izigrali in obšli. Sklenjen je bil samo srbsko-hrvaški sporazum Cvetković - Maček. V zadnjem letu življenja si je, znova minister, prizadeval za uravnoteženje slovenske politike v odnosu do Beograda in Zagreba, to je za prijateljstvo s Hrvati, kar so mu ti ob smrti priznali. Zadnje leto življenja ni mogel v ničemer izboljšati slovenskega političnega položaja, vse bolj pa je bil zaskrbljen in obupan za usodo Slovencev pred nevarnostjo nacistične agresije. Če se

⁴⁹ T. Stojkov, *Gradanska opozicija u vreme šestojanuarske diktature*, str. 276-282.

⁵⁰ D. Jovanović, *Ljudi, ljudi*, str. 423.

hočemo izraziti malo literarno, moramo reči, da je bila usoda z njim usmiljena. Smrt mu je prihranila pogled na aprilsko katastrofo 1941 in vse izjemno težke politične dileme med vojno.

O Korošču kot vidnem politiku so dosti pisali že za njegovega življenja in ocenjevali njegov človeški in politični profil. Precej je bilo o njem napisanega tudi po njegovi smrti, čeprav do danes nimamo nobenega historiografskega dela posvečenega njegovi biografiji, razen kratkih enciklopedijskih člankov. Naj za konec navedemo nekaj reprezentativnih ocen o njegovem človeškem in političnem liku, ki so jih zapisali zelo različni ljudje, v zelo različnih obdobjih, ljudje, za katere bi mogli domnevati, da so po svojem položaju in odnosu do Korošca želeli biti objektivni.

Zanimivo oceno o Korošču podaja spomladi 1920 v svojem političnem poročilu nemški poslanik v Beogradu. Korošca ocenjuje kot voditelja klerikalne Slovenske ljudske stranke, ki je bil slovenski politični voditelj že pred prvo svetovno vojno v Avstriji. Pravi, da je bil podeželski duhovnik, ki pa si je s svojim prijetnim videzom ter spretnim in galantnim nastopom ustvaril kot poslanec v dunajskem parlamentu precej ugleda in simpatij. Korošec da je bil tisti slovenski politik, ki je Slovence iz Avstrije pripeljal v Jugoslavijo.⁵¹ Drugi nemški poslanik ocenjuje Korošca februarja 1928, ob nastopu nove Vukičevićeve vlade. Zopet je Korošec označen kot klerikalni politik, podoben politikom iz nemškega Zentruma, ki kot šef večinske slovenske stranke zastopa avtonomijo slovenskega naroda. Ocena nadalje pravi, da Korošec kljub temu uživa v Beogradu velik ugled, da se z njim računa. Nazadnje pove, da je Korošec v novem vladnem kabinetu najbolj inteligentna figura, »je mnogo inteligentnejši od ministrskega predsednika in tudi od voditelja opozicije Stjepana Radića.«⁵²

Ob smrti so o Korošču pisali lepo skoraj vsi časopisi po Jugoslaviji. Njegov Slovenec mu je razumljivo posvetil članek z naslovom Genij Koroščeve osebnosti, v katerem to genialnost takole označuje: »Genialnost njegovega slovenskega poslanstva med nami pa se da zajeti samo z našimi trajnimi in ustaljenimi slovenskimi lastnostmi, ki so bile zanj tako značilne, da nam je bil Korošec vse v vsem, pri tem pa je bil silno preprost, čudovito enostaven in prav po ljudsko jasen v vseh tudi najtežjih nazorih in vprašanjih ... jasnost v nazorih jasnost v izraženih mislih in jasnost pri vsem delu – vse to ga očituje kot našega največjega sodobnega slovenskega realista v našem javnem delovanju.«⁵³

Manj razumljivo je, da je Korošca ob smrti izjemno pozitivno ocenil liberalni vrhunski hrvaški žurnalista in zgodovinar dr. Josip Horvat v Jutarnjem listu: »V 20. letih življenja skupne države je bil dr. Korošec magna carta njene politike, bodisi, da je bil član vlade, bodisi, da je bil eden izmed opozicijskih voditeljev. Politična gesla in sistemi imajo zanj le drugovrstno važnost. Poznal je važnost resničnosti. Federalizem, avtonomizem, decentralizacija, centralizem – sprejemal jih je, prilagojeval se jim, pri čemer pa vedno pazil na svoj končni cilj: čim bolj tesno zbrati slovenske sile. Vsako

⁵¹ Politisches Archiv des AA, Bonn, II. Jugoslawien, Parteiwesen – 3.

⁵² Prav tam, Parteiwesen – 13.

⁵³ Slovenec, 15. decembra 1940.

geslo, vsako sredstvo za dviganje interesov Slovenije. Za spretnega političnega taktika dr. Korošca nikoli ni bilo mrtvih situacij. Njegovi politični nasprotniki so njegove taktične poteze večkrat razglašali za nedoslednost. V resnici pa se je za temi spremembami skrila železna doslednost: zagotoviti življenske interese Slovenije v skupnosti s Hrvati in Srbi, da le v tej skupnosti leži varen obstanek njegovega naroda.«⁵⁴

Po vojni, leta 1973, je pretehtano oceno o dr. Korošču zapisal dr. Dragoljub Jovanović, srbski sociolog in politik, vodja zemljoradničke levice in pred vojno Korošček politični nasprotnik. Jovanović, človek izjemno moralne držbe in velikega publicističnega talenta, je med drugim o Korošču zapisal: »Političar i državnik znanog ranga. Kao da nije dolazio sa državne periferije, igrao je uvek velike uloge. Iako klerikalac u zemlji sa nekoliko religija mogao da drži najviša mesta zahvaljujući širini i toleranciji Beograda i Srbije. U Ljubljani su mu zamerali, da je premalo Slovenac, pa je tamo strože pazio na svoje ponašanje, odsednuo uvek u Marjanišću, skidao kravatu. Drugi političari su nalazili, da mnogo vuče u svoju pokrajinu. U stvari, Korošec se ponašao u većoj meri kao Jugosloven nego ma koji ministar u prvoj Jugoslaviji. Imao je širok horizont i veliku veštinu, dobre nerve i opštu kulturu. Nisu ga sputavali skrupuli, pravio je kompromise mnogo taktizirao, ali se držao svoje glavne linije slovenačke i jugoslovenske. Minimalno mu je smetalo što je katolički sveštenik. I Hrvati i Srbi su osećali, da je on to u neznatnoj meri u jednoj cerkvi koja tako mnogo traži od svojih službenika. Niko mu nije zamerao što pravi sprege sa dojučerajšnjim protivnicima, jer su svi znali, da njegovi prationici liberali jedva čekaju, da mu uzmu mesto. Njemu je bilo sve dopušteno, kao čoveku bez koga se ne može.«⁵⁵

⁵⁴ Jutarnji list, 15. decembra 1940.

⁵⁵ D. Jovanović, Ljudi, ljudi, str. 427.

J. PRUNK

DAS POLITISCHE PROFIL UND DIE ARBEIT VON DR. ANTON KOROŠEC IM ERSTEN

JUGOSLAWIEN

Zusammenfassung

Die Politik von Dr. Anton Korošec zeichnet die gesamte Kriegszeit des jugoslawischen Staates aus, von der Gründung bis zum Zerfall einige Monate vor dem Angriff auf Jugoslawien seitens der Achsenmächte.

Als einer der Hauptbegründer des Staates der Slowenen, Kroaten und Serben, begann er seine Karriere in diesen neuen Gegebenheiten – heuten mit Glanz und Gloria – mit dem Genfer Abkommen mit dem serbischen Ministerpräsidenten Pašić über die föderative Vereinigung und Staatseinrichtung des zukünftigen gemeinsamen Staates. Aber noch bevor es ihm gelang, nach Hause zurückzukehren, hatte Serbien das Abkommen abgelehnt, der Staat aber, dem er vorstand, beschleunigte den Prozeß der Vereinigung mit Serbien gemäß ihrer Bedingungen. Trotz allem hat sich Korošec nach der Gründung dieses neuen Staates eine feste Position an der politischen Spitze und bei Hofe schaffen können. Zuerst war er stellvertretender Regierungschef, danach Minister in einigen Regierungen. In der Debatte zur Verfassungsgebung vertrat er die liberale föderative Position. Weitere sieben Jahre seines Wirkens erfolgten aus der Opposition heraus, während dieser Zeit festigte er die Parteiposition in Slowenien.

Die kontroverseste Rolle spielte Korošec in der jugoslawischen Politik in den Jahren 1928–1932. Nach der Ermordung des kroatischen Oppositionsführers Radić im Parlament (in der Zeit war Korošec Minister für innere Angelegenheiten), haben ihn die politischen Strukturen des Staates als eine noch glaubwürdige Persönlichkeit für die Kroaten an die Regierungsspitze gedrängt. Nachdem Der König im Staate eine Personal-Diktatur eingeführt hatte, wurde Korošec Minister in Seiner Regierung. 1930 trat er aus der Regierung aus, und war das folgende Jahr schon in scharfer Opposition zur gleichen Regierung. Im Jahre 1932 unterstützte er auch die Slowenische Deklaration, die ähnlich wie die kroatische die föderative staatliche Umstrukturierung forderte, und distanzierte sich danach von ihr, was ihn aber für fast 2 Jahre nicht vor der Konfination rettete. Nach der Ermordung des Königs Alexander kehrte er in die Politik zurück, und wurde einer der Stützpfiler des Stellvertreters des Königs, Fürst Paul, und war so bis zu seinem Tode Minister in mehreren Regierungen.

Seine politischen Ansichten entsprangen seiner christlichen Weltanschauung. Entschieden vertrat er die katholischen Prinzipien in allen Bereichen des öffentlichen Lebens, die Notwendigkeit der politischen, sozialen und kulturellen Organisation der slowenischen Katholiken. Aber die grundsätzlichen katholischen Standpunkte waren ihm des öftern Mittel im politischen Kampf und er lenkte sie nach Bedarf – einmal gegen die Liberalen, dann wiederum gegen die Sozialisten und Kommunisten, Freimaurer und Juden und sogar gegen Radić. Inwieweit er in den letzten Jahren seines Lebens und dem Einfluß von enukatholischen bewegungen war, ist noch unklar. Er verfolgte das korporative System, stellte sich gegen die totalitäre politische Praxis des Faschismus, noch besonders des Nazismus; beides auch aus nationalen Gründen. Trotz allem war er in der Zeit nach dem Ausbruch des 2. Weltkriegs Vorkämpfer für die Annäherung Jugoslawiens mit den Achsenmächten.

In der nationalen Frage Jugoslawiens verband er die slowenische nationale Autonomie mit dem Jugoslawentum. Seine Idee bewegte sich innerhalb der Autonomie der slowenischen Einheit in Jugoslawien, wobei er viel taktisierte und die Forderungen nur radikalisierte, während er in der Opposition war (vor allem im Jahre 1923, 1932 und teilweise 1939).

In der Partei wirkte Korošec als führender Politiker mit. Die Organisations- und innerparteilichen Angelegenheiten überließ er den Mitarbeitern. Die Grundlage seiner politischen Macht war die Parteispitze, die er teilweise selbst mitgestaltete und die Unterstützung der kirchlichen Hierarchiespitze, die seine Dienstleistungen und die Rolle in Belgrad schätzten.

Momčilo Zečević

Neki pogledi u Srbiji na političku delatnost dr. Antona Korošca 1918-1940

Medju političkim ličnostima koje su obeležile epohu stvaranja prve zajedničke jugoslovenske države 1918. godine i njen život sve do sloma 1941. godine, jedno od najistaknutijih mesta pripada nesumnjivo lideru Slovenske ljudske stranke dr. Antonu Korošcu. Prema ovom snažnom, veštom i kontroverznom političaru, neprikosnovenom vodji slovenačkog naroda u gradjanskoj Jugoslaviji, gotovo sve postojeće partije i struje imale su svoj odredjeni odnos, zavisan od političkih, socijalnih, ekonomskih i drugih nacionalnih interesa i ciljeva koje su zastupale.

U postojećoj »SHS« formuli, na kojoj je prva jugoslovenska država bila u svojoj osnovi sazdana, sveukupni odnosi izmedju jedina tri priznata naroda, Srba, Hrvata i Slovenaca, prelamali su se u tadašnjem sistemu gradjanske parlamentarne demokratije, u velikoj meri preko vodećih nacionalnih partija i njihovih prvaka. Od svih istaknutih političkih vodja, medju kojima su svakako bili N. Pašić, S. Pribičević, S. Radić, V. Maček, pa i sam kralj Aleksandar, A. Korošec je u politici jugoslovenske države najduže trajao i u njoj najviše bio u vrhovima vlasti. Samo ova činjenica dovoljan je razlog da se svestrano izučavanje ličnosti A. Korošca usmeri i na aspekt kako su on i njegova politika primani i izvan Slovenije, pre svega kod Hrvata i Srba. Ovo je značajno i zbog toga što su se preko takvih odnosa i njihovih javnih konfrontacija posredno stvarale kolektivne predstave u pojedinim nacijama prema drugim narodima, čime se uticalo i na ukupne medjunacionalne odnose u zemlji. Javno mnjenje o Pašiću, Radiću ili Korošcu tako se u velikoj meri transformisalo u poglede na Srbe, Hrvate ili Slovence, a odnosi ovih lidera i njihovih stranaka u jugoslovenskoj politici direktno su se prenosili na odnos pojedinih nacija prema zajedničkoj državi.

Ovom prilikom osvrnuću se samo na neke poglede i ocene političke delatnosti A. Korošca, date od strane značajnijih političkih i javnih činilaca u Srbiji. Ukupan pregled svih ocena i napisa o A. Korošcu, gotovo i da nije moguć, jer je on za vreme svog boravka u Srbiji, pre svega u Beogradu, bio vrlo angažovan, imao je veliku komunikaciju u izuzetno širokom krugu društvenog i javnog života. Dovoljno je samo napomenuti da je pored svog ogromnog političkog angažmana, bio i na čelu Zadružnog saveza Jugoslavije, profesor Poljoprivrednog fakulteta u Zemunu i dr. Na svim ovim poljima svoje delatnosti Korošec je ostavio mnoge i duboke tragove, koji tek čekaju svoje istraživače. Zato će u ovom prilogu biti uglavnom reči samo o tome kako je politika dr. A. Korošca, vezana za neke značajnije događaje na jugoslovenskoj političkoj sceni, ocenjivana u Srbiji. Pri izboru događaja i ocena težilo se pre svega za onim važnim i indikativnim, na osnovu kojih je moguće doseći opštije sudove o političkom radu i profilu dr. A. Korošca.

Pogled u predistoriju jugoslovenskog ujedinjenja, u vreme prvog svetskog rata 1914-1918, pokazuje da je prve neposredne kontakte sa srpskim političarima Korošec

imao u bečkom parlamentu i to, pre svega, sa onim iz Dalmacije, koji su kasnije, u maju 1917, preko zajedničkog Jugoslovenskog kluba, bili potpisnici poznate Majske deklaracije. Činjenica da su se pod vodjstvom slovenačkih katoličkih prvaka J. E. Kreka i A. Korošca na ovom programu prvi put okupili Slovenci, Hrvati i Srbi, katolici i pravoslavni, liberali i klerikalci, bila je za jugoslovenski program od istorijskog značaja. Krek i Korošec konačno su formulisali svoj odnos prema Srbima u Monarhiji kao ravnopravnim nacionalnim partnerima, što je imalo dalekosežne posledice za odnos Slovenaca prema rešavanju jugoslovenskog pitanja. Medjutim, svoje veze sa Srbima u Monarhiji A. Korošec je naročito izgradjivao preko Zagreba, saradnjom sa Starčevićevom strankom prava, Hrvatsko-srpskom koalicijom i sa drugim strankama u Narodnom vijeću SHS, po njegovom osnivanju. Održavao je, takodje, i veze sa srpskim političarima u Bosni i Hercegovini još od jula 1915, a naročito od polovine 1917. godine. Iskustvo stečeno u saradnji sa srpskim političarima u Austro-Ugarskoj, nije ipak A. Korošcu moglo biti od veće koristi za upoznavanje sa srbijanskom politikom, sa kojom se susreo tek u drugoj polovini 1918. godine. U odnosima prema srpskoj vladi i Jugoslovenskom odboru, A. Korošec je, kao novi vođa SLS posle smrti J. E. Kreka u oktobru 1917, bio u velikoj izolaciji, kao, uostalom, i prema drugim važnijim evropskim centrima zbivanja oko rešavanja jugoslovenskog pitanja. U takvom položaju bila je i ukupna politika Jugoslovena u Austro-Ugarskoj, što je rezultiralo neuvažavanjem Majske deklaracije, deklaracijskog pokreta i drugih njihovih akcija, koje su bile u senci politike Pašića i Trumbića u Evropi i svetu. Situacija između ovih dvaju paralelnih tokova počela se menjati tek početkom 1918, sa poznatim Januarskim memorandumom Jugoslovenskog kluba, martovskom koncentracijom jugoslovenskih stranaka u Zagrebu i obrazovanjem narodnih vijeća.

Svoj prvi neposredni susret sa srbijanskim političarima Korošec je ostvario tek za vreme boravka u Švajcarskoj, krajem oktobra i početkom novembra 1918, gde je preko Beča, po dogovoru sa S. Pribičevićem, kao predsednik Narodnog veća SHS na čelu njegove delegacije, oputovao. Korošec je stigao u Švajcarsku sa oskudnim znanjem o političkoj situaciji i o odnosima između srpske vlade i Jugoslovenskog odbora, o čemu se, po sopstvenom priznanju, uglavnom informisao iz Pašičevog propagandnog lista »La Serbie«, koji je izlazio tokom rata u Švajcarskoj i do koga se u Beču dolazilo tajnim putevima.¹ Na prolasku kroz Bern Korošec je razgovarao sa srpskim poslanikom Milutinom Jovanovićem o spoljnopolitičkim okolnostima za jugoslovensko ujedinjenje i o budućem sastanku sa Pašićem i Trumbićem. Prvi utisci iz susreta A. Korošca sa jednim srbijanskim političarem bili su indikativni za dalji odnos pre svega Radikalne stranke prema njemu. U telegramu koji je povodom susreta sa Korošcem uputio već sutradan, 28. oktobra 1918, svom ministru na Krfu Stojanu Protiću, M. Jovanović ističe da je sastanak u Bernu bio »vrlo dirljiv«, da je Korošec bio »pun oduševljenja« i »velika duša«. Korošec je tom prilikom izrazio solidarnost sa držanjem srpske vlade u pogledu ujedinjenja, saglasio se sa Krfskom deklaracijom kao njegovom osnovom, i iz-

¹ S. Kranjec, Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije, Zgodovinski časopis, 1, XVI, Ljubljana 1962, 226.

javio da »stoji na gledištu jedinstvene države, protiv federacije, koja nosi u sebi velike slabosti i klicu za docnije nesuglasice...«, a za monarhističko uređenje u kome se »stvari lakše i brže konsoliduju«. ² Slična raspoloženja Korošec je zajedno sa liberalnim prvakom dr. Gregorom Žerjavom izrazio i u razgovoru sa dr. Lazarom Markovićem, urednikom Pašičevog lista »La Serbie« u Švajcarskoj. Marković je odmah 30. novembra 1918. obavestio Pašića o tome da su pogledi Korošca na ujedinjenje bliži shvatanjima Pašića i srpske vlade, nego li Trumbića i Jugoslovenskog odbora. ³

Ovakvi stavovi A. Korošca bili su, međutim, u direktnoj suprotnosti sa tadašnjim republikanskim i federativnim raspoloženjima u vodstvu SLS i kod naroda u Sloveniji, kao i sa politikom koju je u tome času vodio Jugoslovenski odbor. I u Narodnom vijeću SHS, u čije je ime doputovao na pregovore u Švajcarsku, raspoloženje većine nije bilo monarhističko i centralističko. Međutim, uoči i tokom rada ženevske konferencije (6.-9. novembra 1918), posle potpunijih informacija o stanju odnosa između Pašića i Trumbića i stava Saveznika, Korošec se brzo odrekao svojih »prosrpskih« raspoloženja i poveo je vlastitu politiku, po kojoj će kasnije biti poznat. Pomognut od Trumbića i srbijanske opozicije prinudio je Pašića na potpis jednog oblika konfederalnog dogovora u tzv. Ženevskoj deklaraciji, što je i bio razlog njene brze suspenzije od strane srpske vlade i dvorskih krugova, koja je usledila odmah posle uspostavljanja direktne veze sa Narodnim vijećem u Zagrebu. Time je Korošec u samom početku u isto vreme, pored simpatija, navukao i nepoverenje, ili, najblaže rečeno, sumnju i oprez kod vodećih političkih krugova u Srbiji kada je njegova politika u pitanju. Rezultat takvog utiska bio je i sprečavanje njegovog povratka u zemlju sve dok ujedinjenje nije bilo završeno. Korošec je tako bio prinudjen da zbog očuvanja interesa svoje stranke i vlastite participacije u vrhovima nove vlasti, prenatlaženo demonstrira, odmah posle 1. decembra 1918, svoj pristanak na unitaristički koncept ujedinjenja i privrženost pravoslavnoj dinastiji Karadjordjevića.

U središtu ovakvog naglog političkog zaokreta A. Korošca prema Srbiji i jugoslovenskom ujedinjenju, bila je i briga za očuvanje ugrožene severne slovenačke granice, odnosno uveravanja jugoslovenskih faktora, pa i samog regenta Aleksandra, da će slovenački nacionalni interesi u toj oblasti »biti u potpunosti zadovoljeni«. ⁴ Prvi aktuelni slovenački političar koga je zajedno sa delegacijom NV SHS regent Aleksandar primio posle ujedinjenja, bio je (29. novembra 1918) dr. Albert Kramer, prvak slovenačke liberalne stranke i blizak saradnik S. Pribičevića u Narodnom vijeću SHS u Zagrebu. Aleksandar je već sutradan (30. novembra 1918) sa Kramerom imao poseban razgovor o prilikama u Sloveniji, što je već bio ozbiljan razlog od samog početka za Koroščevo približavanje regentu Aleksandru i srbijanskim radikalskim prvacima.

Na prvi prijem kod regenta Aleksandra Karadjordjevića Korošec nije dugo čekao, zahvaljujući svakako i svojoj sposobnosti, političkoj mudrosti i veštom prilagodjavanju politici svršenog čina. Posle odvojenih razgovora Aleksandar je 6. decembra 1918. pri-

² M. Zečević, Slovenska ljudska stranka i jugoslovensko ujedinjenje 1917-1921, Beograd 1973, 165-166.

³ Samouprava; Vreme; 26, 27. i 28. aprila 1924.

⁴ M. Zečević, n. d., 205-209.

redio klerikalcu Korošču i liberalcu G. Žerjavu zajednički ručak. U prvoj jugoslovenskoj vladi Korošec je postavljen za potpredsednika a dr A. Kramer za ministra za konstituantu. Oslonjen tako od samog početka na regenta Aleksandra Korošec je u »visokoj« politici ubrzo demonstrirao svoju startnu jugoslovensku političku formulu: podržavao je monarhiju i centralizam u Beogradu, a u Ljubljani svim silama branio prestiž svoje stranke i slovenački nacionalni interes za autonomnim položajem. Takvu politiku zastupao je naročito naglašeno sve dok je trajala bitka za slovenačku severnu granicu. Intervju koji je dao beogradskom listu »Epoha« Korošec je intonirao tako da je kod srpskih stranaka ostavio »najbolji utisak«. Tražio je pomoć »od srpskih intelektualaca« u rešavanju pitanja slovenačkih granica i oštro se izjasnio protiv svih separatističkih tendencija. »Mi Slovenci – isticao je Korošec – nemamo vremena da mislimo na separatističke tendencije. Naš prvi zadatak je da spasemo teritorije i konsolidujemo celu državu.«⁵ Medjutim, posle neuspelog ishoda Koruškog plebiscita 1920. godine, veći naglasak, pre svega zbog raspoloženja u Sloveniji, Korošec je sve više stavljao na autonomiju Slovenije, što je pokazalo da je podrška centralizmu bila taktika i politički interes. To će se, u nešto drugačijim uslovima, ponoviti i kasnije.

Politika dr A. Korošca i voćstva SLS u zajedničkoj jugoslovenskoj državi ne bi se uopšte mogla razumeti i oceniti bez uvažavanja novih okolnosti u kojima se našao tradicionalni sukob između klerikalaca i liberalaca u Sloveniji posle 1. decembra 1918. Nove napetosti u ovom starom antagonizmu ležale su u činjenici da su slovenački liberali jugoslovensku državu prihvatili kao veliku istorijsku priliku da se u Sloveniji konačno obračunaju sa dominirajućim klerikalizmom, zbog čega su propagirali i podržavali centralizam i unitarizam. U traženju novih saveznika protiv ove realne opasnosti od liberala, Korošec je bio prinudjen na velike zaokrete i laviranja u politici, sve do neuspelih pokušaja stvaranja jedne jugoslovenske katoličke stranke. Pravio je saveze sa drugim strankama, vodeći uvek računa da mu najveća opasnost dolazi od liberala i Radićeve Hrvatske seljačke stranke, čiji bi uspon mogao da ostvari staru Starčevićevsko-Supilovsku ideju o hrvatskoj hegemoniji nad Slovencima. Stvaranje Jugoslovenske demokratske stranke u februaru 1919 u Sarajevu, definitivno je gurnulo SLS u naručje radikala i dvora. Korošec je na akciju demokrata odgovorio koncentracijom svojih pristalica i obrazovanjem Jugoslovanskog kluba u parlamentu.

Početakom 1919. godine, dok je još trajalo oduševljenje zbog ujedinjenja, javnost u Srbiji bila je A. Korošču vrlo sklona. Pozdravljen je njegov izbor za potpredsednika zajedničke vlade, kao iskusnog i ozbiljnog političara i lidera slovenačkog naroda. To je uočio i ljubljanski biskup A. B. Jeglič, koji je posle boravka u Beogradu 20. – 22. jula 1919. i razgovora sa regentom Aleksandrom, zabeležio sledeće: »Naš Jugoslovanski klub s Koroščem na čelu uživa veliko uvažavanje. Korošec je najpopularniji čovek u Srbiji; zadovoljni su naročito time što je dobro organizovao ishranu, što je pljačkaše kaznio i odstranio. Rado putuje po zemlji da bi došao u dodir s narodom...«⁶ U tome periodu Korošec je sa simpatijama prihvaćen i među srbijanskim političarima u Pro-

⁵ Epoha, 1. februar 1918.

⁶ A. B. Jeglič, Dnevnik, 23. jul 1919.

tičevoj vladi, jer se kritički poneo prema Vatikanu u slučaju sukoba sa novom državom oko imenovanja djakovačkog biskupa Akšamovića. Na pozitivan odjek u javnosti naišlo je i zalaganje Korošca za saradnju izmedju radikala i demokrata u krizi Protičeve vlade u julu i avgustu 1919. Po njegovom shvatanju trebalo je zadržati u zemlji unutrašnji mir sve dok bude trajala bitka za severnu granicu, ali ubrzo je u sukobu izmedju radikala i demokrata oko obrazovanja Davidovičeve vlade, držao stranu radikalima i bio optuživan da iz toga sukoba želi samo izvući korist za svoju stranku.⁷

Tako su prvobitni naglašeno pozitivni tonovi u javnosti Srbije o A. Korošcu, već počeli dobijati drugačiju intonaciju sa početkom konfrontacija u parlamentu oko neresenih ključnih državnih pitanja, pre svega položaja katoličke crkve i vere, agrarne reforme i ustavnog uređenja.

Pored naizgled čvrste političke orijentacije oko odbrane slovenačkih etničkih granica i autonomnog položaja, Korošec je u jugoslovenskoj politici i posle ujedinjenja dosta dugo lutao i ispoljavao nesigurnost. To je bila dobrim delom posledica njegovog nedovoljnog poznavanja tradicije, osobnosti i metoda političkih odnosa i društvenog života većeg dela ujedinjenih jugoslovenskih zemalja, posebno Srbije, čiji je oblik političko-partijskog života prenet u novu državu. S druge strane, Korošec je u »visoku«
jugoslovensku politiku ušao kao predstavnik stranke sa katoličkom, konzervativnom, klerikalnom i proaustrijskom reputacijom, a iznad svega kao lider pokreta sa republikanskim usmerenjem, zbog čega su mu od strane mnogih političkih krugova, pre svega onih centralistički usmerenih, stvarane velike teškoće.

Strah od pravoslavlja, tudjeg i malo poznatog versko-kulturnog prostora, od revolucionarnog radničkog pokreta i liberalne opasnosti, gurao je Korošca po iskustvu iz bivše Monarhije, sve više na tradicionalno siguran oslonac – kralja i dvorske krugove. Tako su sve do 1929. A. Korošec i voćstvo SLS uporno nastojali da se približe kruni, što im je pomoglo da brže od nekih drugih prečanskih stranaka udju u novi politički život i bliže upoznaju njegove tokove. To je postignuto, pre svega, veštom političkom taktikom A. Korošca, kojom se sve više potvrdjivao kao jedna od vodećih ličnosti tadašnje jugoslovenske politike. Medjutim, zbog ustupaka koje je morao činiti u Beogradu, Korošec je često izazivao nezadovoljstvo, kao i osipanje članstva u svojoj stranci, što je rezultiralo ozbiljnim sukobima u njenom voćstvu. I pored toga što je nesumnjivo bilo teško voditi politiku u sistemu koji je u svojoj osnovi bio antiteza dotadanjem društveno-ekonomskim i političkom razvoju slovenačkog naroda, A. Korošec je uspevao da za svoju stranku, kao i za ukupnu slovenačku nacionalnu emancipaciju, izvuče u postojećim uslovima optimalne koristi, pri čemu je, istovremeno, odlučno branio opštejugoslovenske osnovne vrednosti i zajedničke državne interese.⁸

Koroščevo opredeljenje za oslonac na Radikalnu stranku, pre svega njenim strujama bliskim Dvoru, i na regenta Aleksandra za koga je govorio da je »dubok, oduševljen i otvoren prijatelj slovenačkog naroda«, rezultiralo je njegovim vezivanjem za

⁷ M. Zečević, n. d. 328–331.

⁸ M. Zečević, Na istorijskoj prekretnici, Slovenci u politici jugoslovenske države 1918–1928, Beograd 1985, 119–123.

ukupnu srpsku politiku od samog početka srpsko-hrvatskog sukoba u novoj državi. Pokušaji saradnje predstavnika Hrvatske pučke seljačke stranke i SLS, posle dogovora u Ljubljani početkom januara 1919, kao iskrena koalicija pali su trajno u vodu već posle mesec dana zbog netaktičnog napada na politiku A. Korošca prema Beogradu od strane S. Radića. Korošec je odgovorio Radiću da zagovara separatizam i boljševizam u Hrvatskoj, u kojoj »vlada neka hipnoza«, da je »hrvatski separatistički pokret bez tačno fiksirane sadržine i obično povezan sa velikim gnevom protiv Srba. Kakav to značaj ima, Bog zna« – govorio je Korošec – »Moram reći da ne vidim nikakva povoda da Slovenci prihvate separatističku politiku, jer Slovenci ovde uživaju sve simpatije. Teškoće nam stvaraju samo Hrvati...«⁹ Ovim je rečima počeo, može se reći, najžešći medjustranački sukob u prvoj deceniji života jugoslovenske države, sukob između A. Korošca i S. Radića, dvaju nepomirljivih političkih protivnika. To su bila jedina dva stranačka lidera koji se nisu sreli u direktnom razgovoru i koji nisu propuštali priliku da omalovaže i oklevetaju jedan drugoga. U tome je nesumnjivo prednjačio S. Radić, čija su javna istupanja često sadržala izlive mržnje i prezira prema Korošcu, što je sadržala čak i njegova privatna prepiska.¹⁰ Tako su pored objektivnih razloga, zbog ukrašavanja slovenačkih i hrvatskih političkih i nacionalnih interesa, u sukobu SLS i HSS u znatnoj meri doprineli i lični odnosi njihovih vođa, a to je imalo dalekosežne negativne posledice na jugoslovenske unutrašnje medjunacionalne odnose i na ukupnu državnu stabilnost. To, međutim, nije značilo da vođstvo SLS, ili neki njegovi članovi, nisu povremeno, sa simpatijama podržavali Radićevu bitku za što veću autonomiju Hrvatske.¹¹ U takvim, iako retkim situacijama, Korošec je u Beogradu bio glavna meta napada. Tako je, naprimer, pojačane medjunacionalne sukobe između Srba i Slovenaca, kao i Hrvata, ugledni srpski naučnik Stanoje Stanojević objašnjavao bacajući krivicu na Hrvate i Slovence, ocenjujući da su dugo živeli pod tuđim državama, protiv kojih su se borili, te se zbog toga ne mogu privići na »svoju novu državu« i prema njoj ne pokazuju »dovoljno svesti i dužnosti«.¹² U sukobu između Srba i Hrvata vođe SLS držale su se devize slovenačkih liberala da će se slovenačko-srpskim sporazumom Hrvatska moći držati u okruženju i »prilagoditi situaciji«.¹³

Još prilikom procena budućih odnosa u zajedničkoj državi pre njenog stvaranja, Korošec se opredeljavao za Srbiju, njenu najaču stranku i dinastiju, ističući kao glavni razlog sledeće: »Slovenci treba da se drže Beograda jer će tim načinom osujetiti Hrvate da prignjave Slovence – a kod Hrvata se oseća ta tendencija. Beograd opet hoće da prignjavi Zagreb, pa se to dobro našlo.«¹⁴ U sličnom duhu pisala je i Mariborska »Straža«, list koji je bio pod neposrednom kontrolom Koroševih najbližih suradnika. U broju od 22. avgusta 1918. »Straža« ističe: »Naš jedini spas je Srbija.« U opširnom

⁹ Slovenec, 5. februar 1919.

¹⁰ B. Krizman, Korespondencija Stjepana Radića, I, 1885–1918, Zagreb 1972.

¹¹ M. Zečević, SLS i jugoslovensko ujedinjenje, 350–355.

¹² Politika, 14. novembar 1919.

¹³ I. Meštrović, Uspomene na političke ljude i događaje, Buenos Aires 1964, 120

¹⁴ Arhiv Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, Zbirka J. Jovanovića – Pižona, Dnevnik, 28. maj 1919.

članku kao odgovoru na optužbe da je Korošec Slovence prodao Srbima, dalje se kaže: »Sopstvenu republiku, dakle, nismo mogli proglasiti. Morali smo se osloniti na Srbiju, koja je član Antante i ima kod nje priličan ugled, ili pak trpeti da Antanta s nama postupa kao sa svojim neprijateljima, kako hoće... Prilikom rasula Austrije nije bilo pitanje da li se Srbija nekome dopada ili ne, morali smo k njoj da se spase što se spasti može, mi nismo mogli postavljati nikakve uslove; reč su imali Srbi i moramo priznati da su nas primili kao nesrećnu braću, ma da su nas mogli dočekati i kao izdajnike jugoslovenskog naroda jer smo se borili s Austrijom protiv Srbije. Nama su bili potrebni Srbi a ne mi njima.¹⁵ U ovom stavu bila je sadržana i politička doktrina A. Korošca, kao i većine njegovih pristalica u voćstvu SLS, prema Srbiji u vreme neposredno posle ujedinjenja. Takav »politički realan« i blagonaklon odnos A. Korošca prema Srbima i Srbiji u to vreme proizilazio je iz širih raspoloženja slovenačkog naroda, koji je kraj rata i jugoslovensko ujedinjenje, sa velikim očekivanjem u pogledu integralnog slovenačkog okupljanja, dočekaao brojnim manifestacijama u slavu nove države. Tako je pozitivan odnos u Srbiji u vreme ujedinjenja prema Slovencima i njihovom nacionalnom lideru A. Korošču, imao svoj puni reciprocitet u Sloveniji, gde se naročito klicalo N. Pašiću kao zaslužnom srpskom i jugoslovenskom političaru. Pri svemu tome ne bi trebalo gubiti iz vida da se u Sloveniji ovako u štampi pisalo upravo u vreme velike neizvesnosti oko sudbine severne slovenačke granice i kada je na Jugu pritisak Hrvatske da pripoji delove slovenačkog Prekmurja dostizao kritične razmere.

Izrazita monarhistička, unitaristička i centralistička raspoloženja koja su zagovarali A. Korošec u Beogradu i njegove pristalice preko listova »Slovenec« i »Straža« u martu 1920. pokazala su se, ipak, kao prolazno taktiziranje iznudjeno krizama u državi i zaoštavanjem političkih odnosa u Sloveniji. Da bi se održao na vlasti Korošec je pokazivao spremnost na popuštanje i taktiziranje čak i sa osnovnim programskim načelima svoje stranke. Dok su u Beogradu centralističke srbijanske stranke sa simpatijama prihvatale ovakav politički kurs A. Korošca, u Sloveniji je on naišao na snažan otpor, što je pretilo ozbiljnim rascepom i u samom voćstvu klerikalne stranke. Svoje opredeljenje za jaku centralizovanu državu, Korošec je indirektno objasnio na kongresu SLS u Ljubljani 6. i 7. aprila 1920. Osećajući bolje nego mnogi drugi realnu opasnost od socijalnog bunta u zemlji i širenja komunizma, Korošec je, govoreći o Sloveniji, proročanski izjavio: »Borba budućnosti, borba koja će se ozbiljno voditi medju strankama, jeste samo borba izmedju hrišćanskog socijalizma i komunizma.«¹⁶ Medjutim, simpatije koje je u Beogradu dobio zbog svojih izjava o centralizmu i komunizmu, ubrzo su splasnule kada je u parlamentu i preko štampe u Sloveniji, Korošec pružio odlučan otpor nastojanju Demokratske zajednice da u novi izborni zakon unese tzv. kancelparagraf, odredbu po kojoj bi sveštenici, kao i drugi javni službenici, bili otpušteni iz službe u slučaju da svoj položaj zloupotrebe u političke svrhe. Kao argument protiv demokrata SLS je zastupala davanje prava glasa ženama, ali i oduzimanje toga prava učiteljima, koji su u Sloveniji većim delom pripadali liberalnom taboru. »Da se

¹⁵ Straža, 22. avgust 1919.

¹⁶ Slovenec, 10. april 1919.

naše sveštenstvo držalo toga paragrafa, slovenački narod bi već davno bio denacionalizovan – zaključila je Mariborska »Straža« u broju od 16. juna 1920.

Uz pomoć svojih saveznika radikala, Korošec je uspeo da se pitanje kancelparagrafa odgodi. Usledio je zatim, kako je izveštavao »Slovenec«, »triumfalni« doček regenta Aleksandra u Sloveniji, gde su se SLS i katolička crkva, zajedno sa liberalnim taborom, utrkivali u što većem približavanju kruni. Sa svoje strane Aleksandar je takodje učinio sve u pridobijanju slovenačke javnosti za politiku koju je zastupao i vodio.¹⁷ Jedna od praktičnih posledica politike A. Korošca u prve dve godine života zajedničke države, bilo je jačanje katoličkog pokreta u Sloveniji, što je veličanstveno manifestovano na Prvom orlovskom slovenskom taboru, održanom u Mariboru od 29. jula do 3. avgusta 1920. godine.

I u vreme najveće svoje moći u Sloveniji, Korošec u Beogradu nije bio bez velikih političkih nevolja, zbog kojih je često morao da taktizira. Tako, na primer, nemoćan da izmeni visoku poresku stopu Slovenije u finansijskom zakonu za 1920/1921. godinu, na koga je, inače, kada mu je zapretila ostavka u vladi dao pristanak, Korošec je početkom septembra 1920. napustio Beograd i otišao u Mariborsku bolnicu na lečenje. Trebalo je time u Sloveniji stvoriti utisak da je bio protivan ovom budžetu i poreskom opterećenju po glavi stanovnika u iznosu 247 dinara za Sloveniju a 158 dinara za druge krajeve zemlje. Ovakvo ponašanje Korošca u »visokoj« politici nemački poslanik u Beogradu Keler ocenjivao je kao »čudno«, jer je Korošec učestvovao na svim sednicama debate u budžetu, te je bilo prirodno, ističe Keler, da će predsednik vlade (Protić) uspeti da svog »ministra saobraćaja urazumi«.¹⁸

Popuštanje Korošca i oko ovog budžeta svakako treba dovesti u vezu sa predstojećim oktobarskim plebiscitom u Koroškoj. Medjutim, u trci za glasačima za predstojeće izbore, voćstvo SLS nije ostvarivalo potrebnu saradnju sa jugoslovenskim delegatima u plebiscitnoj komisiji u Koroškoj i sa vladom u Beogradu. Oko pitanja plebiscita došlo je ubrzo do ozbiljnih nesuglasica izmedju klerikalne vlade u Ljubljani sa članovima Medjunarodne plebiscitne komisije J. Cvijićem i J. Jovanovićem, kao i predsednikom vlade M. Vesnićem, što je, s obzirom da su ovi bili srpski političari, posle neuspeha plebiscita 10. oktobra 1920, dugo imalo negativne posledice na slovenačko-srpske međunacionalne odnose.¹⁹ Traženje krivca za poraz u Koroškoj zaoštrilo je odnose izmedju Ljubljane i Beograda, ali i medjustranačka trvenja u samoj Sloveniji. Dok je A. Korošec izbegavao da se javno izjasni o uzrocima neuspeha plebiscita, predsednik Deželne vlade i jedan od vodja SLS dr Janko Brejc nastojao je da krivicu i odgovornost prebaci na Srbe, delegate u plebiscitnoj komisiji i na vladu u Beogradu. Iz Beograda su, obrnuto, stizale optužbe na slovenačke građanske političare oba smera, kojima je pripisivan politički diletantizam, egoizam i neprincipijelnost.²⁰ Čitava drama oko koroškog ple-

¹⁷ Slovenec, 27. juni 1920.

¹⁸ Diplomatski izveštaj iz Političkog arhiva u Bonu o političkim prilikama u Jugoslaviji 1920–1941, Rukopis u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu, 79

¹⁹ Vid. opširnije: M. Zečević, Slovenačke političke stranke i koroško pitanje 1918–1920, JIČ, 1–2, Beograd 1980.

²⁰ »Novi život«, knj. VIII, sv. 6, 11, 12, Beograd 4. februar, 11. i 18. mart 1922, 161–167; 330–335; 357–364.

biscita, kako je to kasnija istoriografija uglavnom potvrdila, bila je ocenjena već neposredno posle poraza. U broju od 15. oktobra 1920. mariborska »Straža« donela je uvodnik sa naslovom »Izgubili smo jer smo sami krivi!«, kao i liberalni »Slovenski narod« 19. oktobra 1920. članak »Pravi krivci«, u kome se »u prvom redu« optužuju Slovenci i zaključuje: »I ako hoćete osobe koje su krive, njih ćete naći kod kuće u Ljubljani«.

Skidanje korušskog plebiscita sa dnevnog reda jugoslovenske politike, značajno se odrazilo na dalju političku delatnost A. Korošca u Beogradu. Posle 10. oktobra 1920. prestali su važni razlozi za Koroščevu dotadašnju naglašenu uzdržanost, kolebljivost i popuštanja. Moglo bi se reći da je sa koruškim plebiscitom bila završena kolokvijalna faza stupanja A. Korošca na jugoslovensku političku scenu, kada je zbog obaveza i očekivanja oko severne granice, koja je bitno zađirala u slovenački nacionalni integritet, činio neuobičajene i neprimerene ustupke i u Beogradu i u Ljubljani. Taj period svog delovanja najbolje je ilustrovao sam Korošec rečima koje je izgovorio na sastanku poverenika SLS-a u Mariboru 30. septembra 1920: »Ja sam monarhist, a i svaki patriota republikanskog naziranja mora mi priznati da još nismo zreli za republiku.«; zalažući se »samo za slovenačku autonomiju«, obrazovanu uglavnom, po kulturnom i privrednom kriterijumu, Korošec je i položaj katoličke crkve u novoj državi ocenjivao pozitivno, ističući da pod pravoslavnom dinastijom Karadjordjevića za protekle dve godine »sigurno nema katolika koji bi se u verskom pogledu mogao na bilo šta požaliti«.²¹

Medjutim, čim je svoje zahteve o slovenačkoj autonomiji, na prolasku kroz Zagreb, proširio i na zahteve za autonomijom Hrvatske, kao i drugih pokrajina u zemlji »koje su već ostvarene i one koji će se još ostvariti«,²² Korošec je odmah naišao na oštro protivljenje centralističkih krugova u Beogradu. Njegovi saveznici, radikali, i ovoga puta su pokušali da mu pomognu, ublažavanjem njegovih protivcentralističkih izjava. Tako je naslednik S. Protića na položaju ministra za ustavotvornu skupštinu radikal dr Lazar Marković, ocenjivao Koroščeve zahteve za autonomijama kao nedovoljno »pravnički preciznim« i mogućim da budu dovedeni »u sklad sa principima unitarizma«.²³ U medjuvremenu je Mariborska »Straža« (20. oktobra 1920) člankom »Autonomija ili centralizam«, konačno obznanila da će buduća politika SLS i njenog vodje biti protivcentralistička, da se Jugoslavija neće rušiti (»e, to nikada!«), ali da se mora učiniti sledeće: »Napravimo u zajedničkoj kući, pod istim krovom, više soba, da se ne bismo svi tiskali u jednoj velikoj sobi, pa će zajednički život biti mogućan.« Sa više ili manje radikalizma u daljoj političkoj borbi, Korošec se uglavnom držao ove devize.

Svako značajnije pitanje u državnoj politici bilo je za A. Korošca novi izazov. To se desilo i sa potpisivanjem Rapalskog ugovora o razgraničenju između Italije i jugoslovenske države iz novembra 1920. koje je palo uoči Koroščeve predizborne agitacije u Sloveniji. Posle poraza u Koruškoj, Rapalski ugovor značio je novi udarac slovenačkoj

²¹ Straža, 1. oktobar 1920; Slovenec, 2. oktobar 1920.

²² Narodna politika, 6. oktobar 1920.

²³ Samouprava, 21. oktobar 1920.

nacionalnoj celini, a za nevolju potpisala ga je vlada u kojoj je Korošec bio ministar. Na veliko nerazpoloženje u Sloveniji i napade liberala da je Slovence »prodal Srbima«, Korošec je odgovorio napuštanjem Beograda i izbegavanjem učešća u ratifikovanju Rapalskog ugovora. Dok je vlada u Beogradu, nastojeći po svaku cenu da od svog ministra dobije potpis za ratifikaciju, uporno slala Korošcu telegrame po Sloveniji sa pozivom da dodje u Beograd, on je u predizbornoj agitaciji u Štajerskoj, čas napadao jugoslovensku delegaciju, govoreći da je imala »drugačije instrukcije«, a čas se zalagao za prihvatanje Rapalskog ugovora. Pri tome je odlučno nastojao da spreči najavljeni talas antisrpskih demonstracija u Sloveniji, braneci Srbe, Srbiju, Kraljevstvo SHS, kao i »bratstvo i jedinstvo« tri naroda u zemlji. Isticao je da je »glupo« za sve teškoće i greške optuživati Srbe, zatim da Hrvate nisu batinali Srbi već Hrvati »većinom žandarmi, koji su bili obučeni u srpsku uniformu«, da slovenačke vojnike nije batinao »srpski narod, već oficiri, Srbi ili Hrvati ili Slovenci«. ²⁴ Svoje, pak, izbegavanje ratifikacije Rapalskog ugovora Korošec je uslovljavao i rešenjem pitanja obrazovanja pokrajinskih vlada u Splitu i Sarajevu, a u telegramu upućenom predsedniku vlade M. Vesniću kaže: »Moj dolazak na današnju sednicu (18. novembra – M. Z.) ne sme se tumačiti ni da sam saglasan ni da nisam saglasan,« što je i klerikalna štampa ocenila kao Korošćev pristanak na ugovor. Na kraju, po već oprobanom i karakterističnom receptu svoje politike u Beogradu, Korošec je potpisao »s protestom i teškim srcem« Rapalski ugovor zbog »viših državnih interesa«. ²⁵ Ubrzo se videlo da je, ipak, glavni razlog za ovo kolebanje Korošca bilo, ustvari, neslaganje sa vladinim nacrtom ustava, gde nije bilo uvaženo gledište SLS o autonomnom uredjenju pokrajina.

Dok je radikalna »Samouprava« (8. decembar 1920) pravdala ovakvo ponašanje Korošca i branila ga od napada demokrata u Beogradu, koji su ga označavali kao neprijatelja Srba, separatistu i »klerikalnog mračnjaka«, jer joj je još bio preko potreban za predstojeću ustavnu borbu, beogradska »Politika«, kao nezavisan list, takodje ga je napadala. Pisala je da Korošec zajedno sa J. Brejcem uverava »svoj svet kako je Slovenačka žrtva u Beogradu i kako svako slovenačko selo, koje ostane u tudjinskom ropstvu, treba da zna da je za to kriv Beograd. Dr. Brejc tvrdi čak i to, da je Slovenačka kompenzacioni objekat za sva međunarodna pogodjanja«. ²⁶ Ulje na vatru srpsko-slovenačkog spora oko ugovora sa Italijom dolivali su posebno slovenački liberali, proturajući vesti o povlačenju SLS i A. Korošca i »kidanju svih veza sa Beogradom«. ²⁷

Ovakva politika A. Korošca u Beogradu imala je, ipak, za krajnju posledicu neuspeh SLS u Sloveniji u izborima za ustavotvornu skupštinu održanu 28. novembra 1920. godine. Gubitak podrške širokih slojeva pristalica u Sloveniji bio je ozbiljan razlog za preispitivanje ukupne Korošćeve jugoslovenske politike. Naišavši na otpor i u samom vođstvu SLS, Korošec je bio prinudjen na radikalnan zaokret, pa je već odbijanjem privremenog poslovnika za Ustavotvornu skupštinu i svojom ostavkom u vladi 11. decembra 1920, najavio novi politički kurs SLS. Protivcentralistički stav i zahtev

²⁴ Straža, 22. novembar 1920.

²⁵ Slovenec, 23. novembar 1920; Politika, 23. novembar 1920.

²⁶ Politika, 26. novembar 1920.

²⁷ Jutro, 23. novembar 1920.

za punom slovenačkom autonomijom, neposredno uoči donošenja prvog zajedničkog ustava, više su, reklo bi se, bili iznudjeni od strane grupe mlađjih političara u vođstvu SLS, nego što je to bio izraz političke volje samog A. Korošca. Nezadovoljstvo politikom održavanja SLS u vladi po svaku cenu, pretilo je, međutim, da pokvari odnose A. Korošca sa N. Pašićem i radikalima u Srbiji, a istovremeno udalji A. Korošca i od regenta Aleksandra, čime bi SLS prvi put posle ujedinjenja izgubila svoja glavna uporišta u jugoslovenskoj politici.

Novi sukob između »starih« i »mlađih« u SLS, ovoga puta izbio je oko pitanja unutrašnjeg uređenja, odnosno monarhije ili republike, te je i sam biskup Jeglič, pre nego je sukob prodro u javnost, sa žaljenjem konstatovao da su »mlađi«, protivnici Korošćevog taktiziranja i popuštanja u Beogradu, okupljeni oko Jugoslovenske strokovne zveze, svojim »netaktičnim postupanjem«, izazvali »u Beogradu onu mržnju koja postoji protiv nas«.²⁸ U razgovoru sa biskupom Jegličem 1. januara 1921. godine Korošec je isticao da »Srbijanci misle da smo mi protiv državnog ujedinjenja«, jer tako shvataju zahtev za autonomijom, kao i to da mu je Pašić rekao: »Državom ćemo obuhvatiti sve Srbe, znači i Bosnu, Hercegovinu i Dalmaciju. Kada se Korošec začudio i rekao: mi smo za autonomiju, ali ne za oцепljenje od države; ako budemo nadglasani, prihvat ćemo centralizam i ostati u opoziciji. Na to se Pašić zamislio i rekao: ako je tako onda se treba pobrinuti za koridor iz teritorija države preko Hrvatske i Italije.«²⁹ Posle ovakvih saznanja Jeglič je podržao Korošca u njegovoj »realnoj politici«, koja je bila sadržana, nasuprot Radićevom radikalizmu, u jednom obliku umerene opozicije.

Nakon pregovora Korošca sa Pašićem 12. januara 1921, njegovog odbijanja da uđe u vladu i pretnji da će napustiti Beograd, kao i Pašićevog odgovora »da im to niko neće sprečiti ako zaista žele u Ljubljanu«, »Politika« zaključuje da su SLS i Jugoslovenska muslimanska organizacija »nepopravljive separatiste«.³⁰ U javnosti u Srbiji A. Korošec je tako sve više dobijao, negativne ocene, a naročito kada je pokušao pregovore sa Radićevom HRSS. Međutim, na domaćem terenu, u Sloveniji, opozicioni položaj postepeno, ali sigurno, vraćao mu je ugled i jačao SLS, čijoj je autonomističkoj politici veliku podršku pružila Autonomistička izjava slovenačkih kulturnih radnika iz februara 1921. godine.

Na drugoj strani, ustavni predlozi JK sadržali su staru Korošćevu ideju da se oslabi moć bliske Hrvatske. U šest autonomnih pokrajina na koje bi se država podelila, pored Srbije, Crne Gore i Vojvodine, kao pravoslavnog dela, katolički blok bi trebao biti: Slovenija, Hrvatska i Slavonija, a Bosna i Hercegovina sa Dalmacijom. Ovaj predlog je očigledno ciljao na slabljenje Srbije i Hrvatske, ali i na jačanje katolicizma u Bosni i Hercegovini.

Ustavni nacrt Jugoslovenskog kluba i opozicioni odnos SLS prema donošenju centralističkog ustava, bili su razlozi za najveće udaljavanje između A. Korošca i N. Pašića, kao i regenta Aleksandra i drugih centralističkih i unitarističkih snaga u Srbiji.

²⁸ A. B. Jeglič, Dnevnik, 20. avgust 1920.

²⁹ Isto, 21. januar 1921.

³⁰ Politika, 13. januar 1921.

A. Korošec, koji je, slično kao i N. Pašić, iz taktičkih razloga retko nastupao u parlamentu, govorio je u Ustavotvornoj skupštini 15. aprila 1921. Tom prilikom, želeći da objasni odnos Slovenije prema zajedničkoj državi, istakao je da JK i SLS nikada nisu pristajali na unutrašnje uređenje države bez punog uvažavanja autonomije pokrajina u njihovim istorijskim granicama. Zaključio je zatim da je srbofobstvo u Sloveniji naraslo do kritičkih granica zbog pogrešne politike koju vode srpski, hrvatski i slovenački političari, »ali da najveće srbofobstvo potiče iz bojazni, straha pred prevlašću srpskog elementa«. I ovoga puta Korošec, ipak, nije propustio da naglasi jugoslovensku opredeljenost i državotvornost Slovenaca.³¹ Medjutim, neraspoloženja, koja je svojim opozicionim držanjem prema centralističkom ustavu izazvao u Srbiji, nisu se mogla sakriti, iako su, po pravilu, najžešći napadi na »austrofilstvo i srbofobstvo« A. Korošca i SLS dolazili iz redova slovenačkih liberala. Sve nade za razumevanje autonomističkih zahteva SLS Korošec je uzaludno vezivao za drugog radikalnog prvaka – Stojana Protića, koji je bio sklon takvom unutrašnjem uređenju.

Sa svoje strane radikali su, da bi pridobili Korošca za nastavak saradnje, zajedno sa JK glasali protiv koncelparagrafa u Ustavotvornoj skupštini 25. maja 1921. Za ojačalu SLS posle velike pobede na opštinskim izborima u Sloveniji, ovaj ustupak, ipak, nije bio dovoljan razlog za promenu anticentralističkog kursa. Ni brojne pohvale upućene istupanjima poslanika SLS u ustavnoj debati od strane režimske štampe, kao ni direktni pregovori A. Korošca sa N. Pašićem, nisu uticali na njega da pruži traženu podršku vladinom nacrtu ustava. Poslanci JK su, naprotiv, u znak protesta, napustili Ustavotvornu skupštinu 13. juna 1921, a donošenje tzv. Vidovdanskog ustava 28. juna 1921, u Sloveniji primljeno je sa gorčinom i razočaranjem.

Apstinencija SLS u donošenju ustava nije u Srbiji izazvala antislovenačku reakciju, kako se to očekivalo. Naprotiv, prihvatanje ustavne i parlamentarne monarhije i povratak poslanika JK u Narodnu skupštinu već 2. jula 1921, bio je razlog za neskriveno zadovoljstvo radikala. Radikalni ministar u Pašićevoj vladi M. Ninčić bio je pun »jugoslovenskih« i »državotvornih« komplimenata upućenih Korošcu i SLS, posebno ističući sledeće: »Jugoslovenska pučka stranka nije se nikad upuštala ni u kakvu antidržavnu akciju. Ona je uvek, sa svojim šefom g. Korošcem, ostala na gledištu, da Hrvati i Slovenci nemaju drugog, ni boljeg rešenja, no da s braćom Srbima stvore jednu jaku državnu zajednicu.«³² Radikalima se, medjutim, ovoga puta nisu sasvim ispunila očekivanja. Posle Vidovdanskog ustava A. Korošec dugo neće biti kao ranije njihov čvrst oslonac, jer je njegov autonomistički program, tek sa centralističkim ustavom, dobio pravi razlog i podsticaj za dalje širenje.

Da bi prinudili Korošca na saradnju na održavanju centralističkog režima demokracije i radikali su često sinhronizovali svoje pritiske na SLS. Tako su i aktivnost poznate Organizacije jugoslovenskih nacionalista (ORJUNA), usmeravali protiv svih opozicionih snaga, pre svega HRSS i KPJ, ali i protiv SLS u Sloveniji.³³ Vodje Radikalne

³¹ Stenografske beleške Ustavotvorne skupštine, XV, 15. april 1921, 17.

³² M. Ninčić, Novi ustav i političke stranke, Novi život, knj. V, sv. 12, 9. jul 1921, 355.

³³ M. Zečević, Na istorijskoj prekretnici, 186–188.

stranke nastojale su na svaki način da zadrže svoje dobre odnose sa SLS, te su preduzimali naizgled neuobičajene mere kako bi A. Korošca naterali da im se ponovo približi. Tako su već u augustu 1921. osnovali u Kočevju slovenački ogranak Narodne radikalne stranke, sa listom »Radikal«, čime su želeli da prinude A. Korošca i voćstvo SLS na popuštanje i približavanje NRS. Slovenački radikali bili su u toj funkciji sve do novog sporazuma SLS i NRS o saradnji u julu 1927 (tzv. Bledski pakt), ali bilo bi preterano tvrditi da su u nekakvoj većoj meri ostvarili svoju nameru.³⁴

Sa mnogo više uzbuđenja, pa i straha, dočekana je jedna druga radikalska »zavera« protiv A. Korošca: povratak u slovenački politički život bivšeg predsednika SLS dr Ivana Šušteršiča. Sa svojom brošurom »Moj odgovor«, uperenom protiv Korošćevog voćstva SLS, veliki protivnik prvodecembarske Jugoslavije, iznenadio je svojim povratkom na uzburkanu slovenačku i jugoslovensku političku scenu. Uz ličnu pomoć i podršku N. Pašića, Šušteršič je ponovo, ovoga puta preko Beograda, ustalasio redove SLS, sprečavajući istovremeno njeno približavanje demokratima, radićevcima i Muslimanima. Sa svojom Narodnom ljudskom strankom, kao »pravom« naslednicom SLS, Šušteršič je prema očekivanju doživeo poraz na izborima 1923. i 1925, međutim, ipak je za interes svojih patrona ostvario određeni cilj: preko svojih novina uporno je kompromitovao voćstvo SLS i vršio pritisak na njega. Kao što se iznenada pojavio, tako je čim je došlo u izgled novo približavanje Korošca Radikalnoj stranci, brzo je nestao iz slovenačke politike. Radikali su na kraju i sa Šušteršičevim angažmanom samo pokazali koliko im je za održavanje na vlasti bio potreban A. Korošec sa svojom strankom.

Posle brojnih pokušaja i različitih jalovih političkih saveza u opoziciji i kratkog učešća u Davidovićevoj vladi, tokom 1921–1925, pri čemu je najneiskreniji bio odnos sa Radićevom HRSS, Korošec je procenio da mu je za položaj SLS i ostvarenje njenog najvažnijeg programskog cilja – autonomne Slovenije, bio potreban povratak na vlast u Beogradu. Dugo tavanje u opoziciji bilo je ozbiljno zapretilo položaju SLS i u samoj Sloveniji, u kojoj su liberali, oslonjeni na Beograd, dobijali sve veća ovlašćenja. Stoga je Korošec realno ocenio da je u datim odnosima snaga ostvarenje slovenačke autonomije moguće jedino popuštanjem centralizmu, ulaskom SLS u vladu i osloncem na svoje stare saveznike – radikale i dvor. Već od kraja 1925. svoju politiku Korošec je sve više usmeravao u tome pravcu.

Posle istupanja HSS iz vlade, Korošec je u februaru 1927, ušao u vladu zajedno sa radikalima i time se ponovo približio srbijanskim strankama a udaljio od svojih dotadašnjih opozicionih saveznika. Radikali od Korošca, kao od HSS, nisu tražili da prethodno odustane od zahteva za revizijom ustava. Ovaj novi zaokret SLS prema radikalima pismeno je potvrđen tzv. »Paktom prijateljstva«, potpisanim od predsednika vlade, radikala Velje Vukičevića i A. Korošca na Bledu 9.–10. jula 1927. U ovom sporazumu naglasak je stavljen na donošenje zakona o oblasnoj samoupravi, po kome bi oblasti dobile više ovlašćenja, a Slovenija sačinjavala jedinstvenu administrativnu celinu na čelu sa samoupravnom oblasnom skupštinom. Dogovor između Korošca i Vu-

³⁴ Isto, 164–172.

kičevića tz. Bledskim sporazumom imao je kao prvi cilj izolovanje i slabljenje HSS, kao i Samostalne demokratske stranke S. Pribičevića, kojoj su pripadali slovenački liberali. Korošec je, kao svoj ustupak, morao povesti odlučnu agitaciju protiv S. Radića, u okviru koje je, pored ostalog, izjavio: »Radić lako može dobiti i 315 poslanika, ali vladu ne sme dobiti. Davati Radiću kuglice, isto je kao baciti ih u Savu da otplove u Crno more.«³⁵

Ponovni ulazak Korošca u savez sa radikalima režimska štampa u Srbiji dočekala je s neskrivenim zadovoljstvom. Mišljenje opozicije i demokrata oko Lj. Davidovića bilo je da se Bledskim paktom stvorio reakcionarni savez što »zvoni rdjavo i po sve napredne elemente u Sloveniji, koji se godinama bore protiv klerikalnog mraka.«³⁶ Međutim, kao ministar unutrašnjih poslova u vladi, Korošec je, pre svega za račun radikala i dvora, ušao u nova i teška iskušenja.

Svoj pakt sa radikalima Korošec je prvi put javno tačno objasnio govoreći u Kranju 1. avgusta 1927. Tom prilikom rekao je da su razlozi spoljni: opasnost od Italije – što zahteva spoljni i unutrašnji mir – i unutrašnji: ostvarenje interesa Slovenije kroz uspostavljanje samoupravne oblasti i obezbeđenja od pritiska Radićeve politike prema Sloveniji.³⁷ Uprkos Korošćevim nastojanjima da prikrije svoju težnju za revizijom ustava, njegove izjave svedočile su da se taj cilj mora ostvariti ukoliko se želi postići odvajanje Slovenije u posebnu autonomnu oblast i iznudjivanje većih samoupravnih povlastica od drugih pokrajina. Za ostvarenje ovih ciljeva Korošec je morao da brani skupštinsku ratifikaciju Netunskih konvencija, naloženu kraljevim ukazom od 27. maja 1928. Zato je kao ministar unutrašnjih poslova zabranio sve demonstracije u zemlji protiv Italije koje su 29. maja 1928. organizovane u Sarajevu, Zagrebu i mnogim mestima širom Dalmacije. U Beogradu i Skoplju 30. maja i Ljubljani 31. maja 1928., sa parolama »dole Musolini, dole Korošec«, sukobili su se studenti sa policijom, a opozicija je u Skupštini 1. juna uzvikivala protiv »krvave vlade zločinca Korošca.«³⁸ Velikim protestima u zemlji i akcijom opozicije, sprečena je ratifikacija, ali je u javnosti širom zemlje ostao kao glavna meta napada A. Korošec.

Najkritičnija i najkontroverznija faza političkog delovanja A. Korošca bio je period 1918–1929. godine. Tada se, dok je on bio ministar unutrašnjih poslova u vladi V. Vukičevića, dogodio atentat P. Račića na hrvatske zastupnike u skupštini (20. juna 1928), zbog čega je celokupna opoziciona štampa pre svih A. Korošca označavala, rečju i karikaturom, kao glavnog krivca. Na osnovu docnijih historiografskih istraživanja, takve tvrdnje nisu bile bez osnova. Naime, prema zabeleškama kralja Aleksandra može se utvrditi da je A. Korošec bio lični savetnik kralja, pogotovu za pitanja vezana za HSS S. Radića i Hrvatsku uopšte. Aleksandar je više puta u vezi tzv. »hrvatskog pitanja« svojom rukom beležio sugestiju: »Pitati Korošca!«³⁹ Kao čovek blizak Aleksandru Korošec je obavljao za kraljev račun i neke tajne misije u Bugarskoj i Madjarskoj. Što

³⁵ Slovenec, 20. avgust 1927.

³⁶ Odjek, 17. juli 1927.

³⁷ Slovenec, 2. avgusta 1927; Politika, 8. avgusta 1927; Vreme, 15. avgusta 1927.

³⁸ Politika, 1. juna 1928; Jedinstvo, 8. juna 1928.

³⁹ Arhiv SSIP – Dvorska arhiva, Beleške kralja Aleksandra

se atentata tiče, prema svedočenju Koroščevog šefa kabineta Stanka Majcena, večje uoči atentata P. Račić je proveo više časova u razgovoru »iza zatvorenih vrata« sa Korošcem u Ministarstvu unutrašnjih dela u Beogradu.⁴⁰ Istog dana 19. juna 1928, P. Račić je bio vidjen i u dvoru, a prema kazivanju istoričara B. Krizmana, njegov otac bivši ministar Hinko Krizman tvrdio je da je Korošec upozorio poslanike JK da 20. juna ne sede iza poslanika HSS, gde im je, inače, bilo mesto. Kao ministar unutrašnjih poslova Korošec je već 20. juna naredio svim županima »da se zabrane sve novine koje bi žalosni slučaj u Narodnoj skupštini neverno predstavljale...«⁴¹ Na kraju, umesto ostavke zbog ozbiljnog udara na unutrašnji mir zemlje i odgovornosti službe kojoj je stajao na čelu, uobičajene u parlamentarnim režimima, Korošec je tek posle atentata dosegao svoj najveći politični uspon.

Da bi u nastaloj dubokoj krizi pokazali spremnost na kompromis sa Hrvatima dvorski krugovi su mesto predsednika u novoj vladi prvi put poverili nekome ko nije bio Srbin, pri čemu je, ne slučajno, izbor pao na A. Korošca. Karakteristično je da je on kao predsednik vlade zadržao i svoj raniji resor ministra unutrašnjih poslova. Prema vlastitoj izjavi, Korošec je bio postavljen za prvog prečanskog predsednika vlade kao pogodna ličnost za prevazilaženje sukoba između Beograda i Zagreba, »za stvaran kontakt između merodavnih faktora u sporu«, ili kako je izjavio nemačkom poslaniku u Beogradu »kao sredstvo za nuždu prema unutra i kao realnu tablu prema spolja«.⁴³

Dolazak Korošca na mesto predsednika vlade u Srbiji je prihvatán kao spasonosno, ali prelazno i kratkotrajno rešenje, s tim da njegova vlada mora rešiti dva osnovna zadatka: zaključenje novog međunarodnog zajma i konačno ratifikovanje Netunskih konvencija, koje su, pre svega, pogadjale Hrvatsku. I dok su hrvatski opozicioni političari protestovali, a Prvislav Grizogono označavao Korošca kao »čoveka bez skrupula« koji, kao prečanin, treba da »pritisne Hrvate«, srbijanski krugovi oko demokrata, radikala i dvora verovali su da će on borbu protiv Zagreba u cilju smirivanja stanja sa uspehom izvesti.⁴³ Narodna skupština je tako na predlog vlade A. Korošca ratifikovala Netunske konvencije 13. avgusta 1928.

Za vreme Korošćeve vlade nastavljena je njegova policijska politika čvrste ruke, kao prema opoziciji, tako naročito prema komunistima, masonima, ali i velikoalbanским i velikobugarskim terorističkim organizacijama. Bio je i na čelu otpora klerikalnih snaga protiv Sokola Kraljevine Jugoslavije, kao liberalne i unitarističke organizacije. Korošćeva vladavina zapamćena je i po njegovom projektu za reviziju ustava, prema kome bi zemlju trebalo podeliti na tri oblasti, uređene prema partijskom principu i federalno-konfederalnim odnosima. Srbijom, Južnom Srbijom (Makedonijom), Crnom Gorom i većim delom Bosne upravljali bi radikali i demokrati, Hrvatskom,

⁴⁰ B. Petranović – M. Zečević, Jugoslavija 1918–1988, tematska zbirka dokumenata, Beograd 1988, 307–308.

⁴¹ N. Jovanović, Politički sukobi u Jugoslaviji 1925–1928, Beograd 1974, 280.

⁴² Isto, 307.

⁴³ Isto, 308.

Dalmacijom i delom Bosne Hrvatska seljačka stranka, a Slovenijom – SLS.⁴⁴ Svojom revnosnom policijskom službom u borbi protiv svih pojava »antidržavnih raspoloženja«, Korošec je u praksi vešto utirao put nastupajućoj monarhodiktaturi.

Oštre mere Koroščevo režima izzazvale su nezadovoljstvo i otpore u čitavoj zemlji, posebno u Hrvatskoj koju su najviše i pogadjale. U Srbiji, medju opozicijom, ali i u vladinoj koaliciji, sve je više raslo nezadovoljstvo prema njegovoj politici. Početkom decembra Lj. Davidović, u ime svog krila u Demokratskoj stranci, zahtevao je raskid koalicije sa A. Korošcem. U otvorenom pismu Lj. Davidovića upućenom Korošcu 7. decembra 1928. predsednik vlade se upozorava da svoju politiku vodi autokratski, da je njegov režim reakcionaran, da je doveo u pitanje postojanje demokratije, parlamentarizma i ustavnosti, i da se, kao posledica svega, može ponoviti »rdjavi presedan zagrebački«.⁴⁵ Neposredni povod za nezadovoljstvo demokrata u Beogradu bilo je postavljanje za prefekta u Zagrebu aktivnog pukovnika V. Maksimovića, bez njihovog konsultovanja, kao i Koroščevo odbijanje, svakako uz podršku kralja Aleksandra, da im ustupi portfelnj ministra unutrašnjih poslova.⁴⁶ Odnos Korošca prema Hrvatima bio je tako razlog za šire nezadovoljstvo u demokratskim krugovima u Srbiji, a njegova vlada je za kralja Aleksandra predstavljala samo dobijanje u vremenu da bi mogao da ostvari svoje autokratske namere. U tome mu je najviše pomogao skupštinski atentat od 20. juna 1928., u vreme kada je A. Korošec bio ministar policije, koji je definitivno zapečatio sudbinu parlamentarizma u Kraljevini Jugoslaviji.

Vlada je dala ostavku 30. decembra 1928., sa Koroščevim obrazloženjem da je bilo nemoguće likvidirati razmimoilaženja izmedju vladinih stranaka u pogledu odnosa prema zagrebačkoj opoziciji.⁴⁷ Glavni razlog za ostavku bila je, ustvari, odluka Lj. Davidovića o izlasku iz vladine četvorne koalicije. Kada je podnosio ostavku kralju Aleksandru Korošec mu je izneo i svoje mišljenje o tome šta bi dalje trebalo raditi, ali je kralj ovoga puta postupio suprotno od mišljenja svog poverljivog savetnika. I pored svega, posle državnog udara od 6. januarja 1929, Korošec je ostao veran Aleksandru, pristavši da kao jedini stranački lider udje u vladu generala Petra Živkovića. Bez obzira na sporno mišljenje da li se sam ponudio, ili ga je kralj pozvao, Korošec je ovim korakom učinio veliku uslugu diktatorskom režimu, ne samo njegovom prihvatanju u Sloveniji, već, kako je i sam kralj isticao, pre svega u inostranim političkim krugovima.⁴⁸ Sa svoje strane, Korošec je smatrao da mora ući u vladu P. Živkovića, jer bi u suprotnom njegovo mesto bilo ponudjeno nekom od slovenačkih liberala, što bi bilo opasno za položaj SLS u Sloveniji. Svoju povlašćenu poziciju u vladi diktature Korošec je iskoristio da na važna mesta u upravi i privredi, kako u Beogradu, tako i u Ljubljani, postavi svoje partijske prijatelje.

Sprečivši svojom podrškom Aleksandrovoj diktaturi prvi mogući udar na interese svoje stranke u Sloveniji, A. Korošec se u vladi P. Živkovića nije dugo zadržao. Nastoj-

⁴⁴ Politika, 15. decembar 1928.

⁴⁵ Politika, 10. decembar 1928.

⁴⁶ B. Gligorijević, n. d. 542-545.

⁴⁷ Politika, 31. decembar 1928.

⁴⁸ T. Stojkov, Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935, Beograd 1969, 75.

janja režima za bližom saradnjom i sa slovenačkim liberalima, zatim neslaganje sa vladinom deklaracijom od 4. jula 1930, bili su razlog za Koroščevu ostavku »iz zdravstvenih razloga«, podnetu u septembru 1930. Bilo je očigledno da Korošec, zbog svog i stranačkog ugleda, nije više želeo da lično i dalje bude u »generalskoj vladi«, pa je, da bi i dalje ostao u bliskoj vezi sa njom, na svoje mesto poslao pripadnika SLS i bana Dravske banovine, D. Serneca. Od dva opoziciona centra, Zagreba i Beograda, Korošec se, zajedno sa JMO, držao Beograda. Kada je kralj pokušao da ga u leto 1931. privoli, zajedno sa radikalskim prvakom A. Stanojevićem, na saradnju, Korošec je za moment ispoljio svoju staru slabost da kralju pomogne »u kritičnom trenutku«, ali je ovoga puta odbio njegovu ponudu, sledeći primer svojih radikalskih prijatelja. Krajem 1931. i početkom 1932. Korošec je ponudio jedan nacrt za sporazum građanske opozicije i novu podelu države, kao i jedan nacrt memoranduma kralju, što je, međutim, ostalo bez odjeka. Zabeleženo je, ipak, u javnosti da je u traženju izlaza iz nastale krize u zemlji, najaktivniji stranački lider u to vreme bio A. Korošec.

Posle objavljivanja Rezolucije Seljačko-demokratske koalicije od 7. novembra 1932 (Zagrebačke punktacije), usledio je sličan postupak voćstva SLS, koji je naišao na veliko iznenadjenje u političkim krugovima u zemlji i inostranstvu. Naime, na samu Novu 1933. godinu u Sloveniji je rasturan letak kao »Deklaracija SLS« sa potpisom A. Korošca, nazvana vrlo brzo zbog sličnosti sa rezolucijom SDK i svojih 5 tačaka – »Koroščeve punktacije«.

Najveće iznenadjenje izazvali su zahtevi u Deklaraciji za ujedinjenjem svih Slovenaca iz četiri države u »jedinственu političku celinu«, i preuredjenjem »SHS« države na novim osnovama ravnopravnih jedinica. U režimskim krugovima ova Deklaracija je imala burne reakcije, tako da je ubrzo od strane voćstva SLS odštampana nova verzija teksta, dopunjenja državotvornim izjavama, kao što je naprimer, bila nova rečenica uz prvu tačku: »Slovinci se u Jugoslaviji smatraju kao u sopstvenoj državi i slobodni« i sl. Prema docnijem svedočenju samog Korošca on je »njegove« punktacije potpisao pod pritiskom voćstva SLS, a naročito jake grupe federalista u njegovim redovima, koji su bili protivni Koroščevoj »umerenoj politici« autonomije.⁴⁹ Pokušaj vladajućih vrhova da privole voćstvo SLS na saradnju nije uspeo, a onda je krajem januara 1933. došlo do hapšenja i konfiniranja na neodređeno vreme A. Korošca, F. Kuloveca, M. Natlačena i A. Ogrizena, kao predsednika i članova Izvršnog odbora SLS. Korošec je prvo interniran u Vrnjačku banju a zatim na Hvar. Obziri i slabost kralja Aleksandra prema Korošecu došli su do izražaja i ovoga puta: za isti prestup V. Maček je bio osuđen na tri godine zatvora.

Posle izvesnog zatišja voćstvo SLS je prilikom opštinskih izbora u oktobru 1933. najavilo novu političku orijentaciju – prekid sa apstinencijom i aktivno učešće u događajima. Početkom 1934. Korošca na Hvaru posećuju izaslanici nekih stranaka u nastojanju da dobiju njegov pristanak za obrazovanje koalicione vlade. On je, međutim, zajedno sa JMO, odbio učešće u vladi Bogoljuba Jeftića. Preko svojih emisara i kralj je od Korošca tražio izjavu lojalnosti, prihvatanje Ustava iz 1931. i odricanje od »punk-

⁴⁹ Isto, 221–223.

tacija«. Korošec je i ovoga puta pokazivao spremnost da prihvati kraljev poziv, ali ga je preduhitrila pogibija Aleksandra u Marselju 9. oktobra 1934.

Na vest o pogibiji kralja Korošec je na svoju ruku napustio Hvar i došao u Beograd. Smatrao je da je Jugoslavija ozbiljno ugrožena i da mora biti u centru odlučivanja o njenoj daljoj sudbini. Da je bio u pravu potvrdila je i odluka vlasti da se Korošec i drugi prvaci SLS oslobode konfinacije, što je obrazloženo time da »izvesni postupci i manifestacije od strane g. dr Korošca u poslednje vreme u sebi impliciraju promene ranijeg stava...«⁵⁰ Tu činjenicu ubrzo je potvrdio i sam Korošec, potpisivanjem tzv. Knjaževačkog protokola o stvaranju političke zajednice između radikala i SLS. Ponovnim vezivanjem za radikale Korošec je želeo da što pre dodje na vlast, kako bi se odupro velikom naletu liberala iz Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS) u Sloveniji. Međutim, u vođstvu SLS za petomajske izbore 1935. došlo je do podele, jer je jedan deo vođja (F Kulovec, M. Natlačen i dr.) bio protiv Korošćeve saradnje sa radikalima oko Glavnog odbora, a za savez sa V. Mačekom.⁵¹ Posle izbora obrazovana je vlada Stojadinović-Korošec-Spaho, na čemu su duže vreme radila vođstva opozicionih radikala, SLS i JMO. Da bi udovoljili odredbama postojećih zakona ove stranke su se ujedinile u jednu političku organizaciju, tzv. Jugoslovensku radikalnu zajednicu (JRZ). Korošec se tako ponovo vratio u jugoslovensku politiku, ovoga puta opet kao ministar unutrašnjih poslova, u momentu kada je nastupio kraj diktature i započeta nova etapa u unutrašnjoj i spoljnoj politici zemlje. Smanjivao se uticaj Male Antante a jačale su veze sa osovinom Rim-Berlin. Zbog ometanja antijugoslovenskog rada Kulturbunda, naročito kao ministar unutrašnjih poslova, A. Korošec je od strane nacističke Nemačke bio smatran među jugoslovenskim političarima kao najistaknutiji neprijatelj Rajha. Bilo je zabeleženo i njegovo nedovoljno angažovanje na strani Vatikana i katoličke crkve u sukobu oko konkordata 1937. godine.

Pošto je posle decembarskih izbora 1938. podneo ostavku, u februaru 1939. Korošec je bio u krugu ministara koji su po nalogu kneza Pavla Karadjordjevića oborili vladu M. Stojadinovića, zbog njegove odbojnosti prema Hrvatima i naglašenim vezama sa fašističkim silama. Odlazak Stojadinovića omogućio je dogovor krune sa Hrvatima zaključenjem poznatog sporazuma Cvetković-Maček od 23. avgusta 1939, po kome je stvorena Banovina Hrvatska. Njenim utemeljenjem prihvaćena je federalistička orijentacija za preuredjenje države, te je vođstvo SLS odmah reagovalo tražeći formiranje slovenačke banovine, koja je, zahvaljujući upornom političkom radu A. Korošca i slovenačkoj nacionalnoj homogenosti, u mnogim praktičnim aspektima već funkcionisala, i trebalo je još samo zvanično, u novonastalim uslovima, urediti njen položaj. Na tome je radila i komisija pri vladi u kojoj su ispred SLS bili Miha Krek i Stanko Majcen.⁵² I dok je Banovina Hrvatska počela svoj »državni« život, ostvarenje projekata o banovini Sloveniji i trećoj jedinici, nazvanoj »srpske zemlje«, sprečili su izbijanje drugog svetskog rata, a ubrzo i raspad Jugoslavije. U međuvremenu Korošec je postavljen za predsednika Senata a 1940. ulazi u vladu Cvetković-Maček kao ministar prosvete.

⁵⁰ Politika, 22. oktobar 1934.

⁵¹ Arhiv Jugoslavije, Zbirka Jovana M. Jovanovića, Korošćev cirkular za izbore 1935.

⁵² B. Petranović, Istorija Jugoslavije 1918-1988, I, Beograd 1988, 298.

U svom skromnom stanu u ulici Kralja Milutina u Beogradu, u prisustvu starog sluge, brata poznatog srpskog književnika Stevana Sremca, A. Korošec je umro 14. XII. 1940. Javnost u Srbiji, sa uobičajenim poštovanjem, propratila je njegovu smrt. Gotovo svi listovi u Beogradu u objavljenim nekrolozima označili su A. Korošca kao velikog slovenačkog i jugoslovenskog političara, jednog od najistaknutijih boraca za očuvanje Jugoslavije.

O ličnosti A. Korošca do sada je sa srpske strane nesumnjivo najkompletniju ocenu ostavio prvak Zemljoradničke levice i profesor Pravnog fakulteta u Beogradu dr Dragoljub Jovanović. Njegova slika utoliko je objektivnija što je Jovanović imao razloga da bude prema Korošcu i negativno određen, s obzirom da ga je ovaj, dok je bio ministar unutrašnjih poslova, hapsio i zatvarao. Evo nekoliko Jovanovićevih ocena: »Postavljen istorijski, Korošec stoji izmedju dva Kreka. Prema jednom znači pad, prema drugom se uzdiže kao planina. Od Janeza 'Evangelista' je primio ne samo klerikalni nego i jugoslovenski pokret medju Slovencima, pa išao i šire... Korošec je očuvao telo pokreta ali je osiromašio dušu svih njegovih tvorevina... držao je resore vrlo važne za jednog katolika i za čoveka sa granice vrlo delikatne: saobraćaj, unutrašnje poslove i prosvetu. Svuda je ispoljio sposobnost da upravlja i dao dokaz da država u nje ga može imati poverenja... Kada nije bio ministar uspešno je predavao zadrugarstvo na Poljoprivednom fakultetu u Beogradu, a na čelu Glavnog združnog saveza Jugoslavije umeo je da zadovoljava Sloveniju a da ne šteti ostale krajeve. Na opšte iznenadjenje najbolji je bio u policiji. Kao pravi Jugosloven, gonio je opozicionare podjednako svuda... Komuniste je stezao bez milosti, ma gde se pojavili. U njihovim redovima nikada nije bilo toliko provala, sudjenja i osuda na dugačke robije, kao kad je on držao unutrašnje poslove. Svoje službenike, velike i male, štiti je... Od policije je napravio opštedržavnu i specijalizovanu ustanovu, kakva se vidja samo u totalitarnim državama...

Korošec je bio za Jugoslaviju, ali nikad nije isticao samo jugoslovenstvo... Korošec je bio samo interniran.. zato što je kralj takodje smatrao da mu je potreban, drugo, što je poverovao da su Puntkacije - pravljene u Ljubljani bez njega ... rano 1924... sam za Korošeca rekao da je, 'političar velikog formata', stvoren za veću zemlju nego što je Slovenija i za državu znatniju od Jugoslavije... Umro je sa 69 godina i to gore nego što je zaslužio. Naša nacionalna tradicija zahteva da veliki političari umru kao opozicionari... bio je ministar prosvete, pa je njegova smrt dočekana sa većom radošću nego iko ga velikaša. Sve škole su odmah bile raspuštene, sve ulice i kuće odjednom oživele...

Rekoh, političar i državnik znatnog ranga... kao da nije dolazio sa državne periferije, igrao je uvek velike uloge. Iako klerikalac u zemlji sa nekoliko religija mogao je da drži najviša mesta zahvaljujući širini i toleranciji Beograda i Srbije. U Ljubljani su mu zamerali da je premalo Slovenac... drugi političari su nalazili da mnogo vuče u svoju pokrajinu. U stvari, Korošec se ponašao u većoj meri kao Jugosloven nego ma koji ministar u prvoj Jugoslaviji. Imao je širok horizont i veliku veštinu, dobre nerve i opštu kulturu. Nisu ga sputavali skrupuli, pravio je kompromise, mnogo taktizirao, ali se držao svoje glavne linije - slovenačke i jugoslovenske... Njemu je bilo sve dopušteno, kao čoveku bez koga se ne može.«⁵³

⁵³ D. Jovanović, Ljudi, Ljudi, Medaljoni 56 umrlih savremenika, Beograd 1973, 418-428.

Ovakav politički portret A. Korošca iz pera uglednog srbijanskog političara D. Jovanovića, može se uzeti kao rezime mnogih ocena i mišljenja datih u Srbiji o ovom istaknutom slovenačkom i jugoslovenskom političaru. Kratak pregled važnijih događaja i zbivanja vezanih za političku delatnost A. Korošca u jugoslovenskoj državi 1918–1940. koji su izneti u ovom radu, idu u prilog takvom zaključku.

Momčilo ZEČEVIĆ

EINIGE ANSICHTEN IN SERBIEN ÜBER DIE POLITISCHE TÄTIGKEIT

VON DR. ANTON KOROŠEC 1918–1940

Z u s a m m e n f a s s u n g

Kontakte mit serbischen Politikern aus der Monarchie nahm Korošec bereits vor dem ersten Weltkrieg auf, der erste Kontakt mit Politikern aus Serbien erfolgte erst im November 1918, als er mit ihnen schon über entscheidende Fragen des künftigen jugoslawischen Staates verhandelte. In seinem ersten Kontakt gelang es ihm eigentlich die konföderale Genfer Deklaration zu erreichen, die aber sowohl von den serbischen Politikern als auch vom Hote in dem Moment suspendiert wurde, als sie mit den kroatischen Serben Kontakt aufnahmen. Korošec wurde für sein Verhandlungsziel mit einem Zwangsaufenthalt in der Schweiz »belohnt«. Nach seiner Rückkehr nach der Vereinigung gelang es Korošec trotzdem schnell das Mißtrauen serbischer politischer Kreise mit Anlehnung an den Thronfolger Alexander abzubauen, was die Konstante seiner Belgrader Politik darstellte. In den ersten Jahren des neuen Staates umfaßte seine politische Richtung die taktische Annahme des unitaristischen Konzepts in Belgrad, in Slowenien dagegen Positionsfestigung der Slowenischen Volkspartei und Sorge tragen für das slowenische nationale Interesse in bezug auf die Autonomie und den Kampf um die Grenze in Kärnten. Nach der Kärntner Volksabstimmung übertragung er den Schwerpunkt auf die slowenische Autonomie und Neutralisierung slowenischer Liberaler. Die politische Tätigkeit richtete er auf die Gründung des parlamentarischen Klubs aus, Anlehnung an serbische Radikale und eine scharfe Widersetzung gegenüber Radić und seiner HRSS. In der serbo-kroatischen Konfrontation schloß er sich die ganze Zeit der serbischen Seite an.

In der Verfassungsdebatte setzte sich der Jugoslawische Klub von Korošec für das Konzept der Teilung des Staates in 6 autonome Länder (Serbien, Vojvodina, Montenegro, Kroatien und Slawonien, Bosnien- und Herzegowina mit Dalmatien, Slowenien) ein. Solch eine Ausweitung von Autonomien auf den ganzen Staat seinerseits setzte ihn einer scharfen Kritik serbischer politischer Kräfte aus, teilweise fand er seine politischen Verbündeten in den Radikalen. Die Widersetzung unitaristischer Verfassungsordnung verschlechterte aber das Verhältnis von Korošec den Pašić-Radikalen und dem König gegenüber. Korošec ging nach der Stimmhaltung über die Vidovdan-Verfassung bis zum Jahre 1927 in die Opposition, als er der Regierung beitrifft. In der großen Staatskrise, die durch den Mord an Stjepan Radić hervorgerufen wurde, wurde Korošec der erste und einzige Nichtserbe-Ministerpräsident im Zeitraum zwischen beiden Weltkriegen, obwohl er als Innenminister moralisch für das Attentat verantwortlich war. Es gibt aber auch Indizien dafür, daß, er an der Unterrichtung des Attentäters P. Račić mitwirkte. Auch in der Regierung nach der Einführung der Diktatur vom 6. Januar war Korošec der einzige bedeutendere Politiker und durchweg vertraulicher Berater des Königs. Deshalb waren die Laibacher Vorverträge von Korošec mit der Forderung nach Föderalisierung des Staates für die serbischen politischen Kreise eine große Überraschung und bewirkten stürmische Reaktionen. Einen Monat nach ihrer Veröffentlichung wurde der gesamte Exekutivausschuß der SLS verhaftet. Korošec aber wurde nach Vrnjačka banja und die Insel Hvar konfiniert. Nach der Nachricht über den Tod des Königs kam er von sich aus nach Belgrad, wurde danach befreit und trat nach den Wahlen am 5. 1935 der Regierung der Jugoslawischen radikalen Vereinigung (SLS, Radikale und der Jugoslawische muslimanische Ausschuß) als Innenminister bei.

Anlässlich seines Todes brachten sichtliche serbische Politiker die Meinung zum Ausdruck, daß er Jugoslawe war, ohne dabei zu vergessen Slowene zu seine, obwohl man ihm in Laibach vorwarf, zu wenig Slowenew zu sein. Am besten aber bewährte er sich als Innenminister, verfolgte er doch mit gleichem Eifer alles.

Janez Juhant

Odnos škofa Jegliča do politika in duhovnika Korošca

Uvodne opombe

V tem razmišljanju se držim predvsem Jegličevega Dnevnika in še nekaterih podatkov sekundarnih avtorjev o tem odnosu. Morda bi kako stvar – vendar ne bistveno – dopolnil vpogled v drugo arhivsko gradivo, ki pa ga nisem mogel dobiti, oz. ga ni na razpolago. Verjetno bi bilo treba preučiti arhive na Dunaju in v Beogradu, kar pa spodnjih temeljnih ugotovitev ne bi bistveno spremenilo, ker Jeglič natančno poroča o medsebojnih odnosih in stalno vestno presoja Koroščeva stališča.

Odnos Jegliča do Korošca se organsko dopolnjuje z enako pomembnimi razsežnostmi odnosa škofa Rožmana do tega slovenskega politika, kar ni prvotni predmet tega referata, pač pa naj bo njegova dopolnitev. Žal pa je ta odnos veliko težje izluščiti, ker je na razpolago veliko manj virov. V Nadškofijskem arhivu v Ljubljani nisem našel česa bistvenega. Sekundarna literatura o tem pa dopušča zaključek, da je bil odnos med Koroščem in Rožmanom organsko nadaljevanje sodelovanja med Koroščem in Jegličem. Glavni problem je tudi tu predstavljal nejasen in politično zapleten odnos do velikosrbskih liberalnih vladnih krogov in posebno konkordat.

Prve ocene in problemi

Leta 1914 Jeglič razmišlja in piše tudi v svoj Dnevnik¹ o nasprotjih v SLS. Ugotavlja, da je Krek zoper Šušteršiča in za dr. Korošca, čeprav se Krek pri škofu pismeno zagovarja, da ni javno pisal zoper Šušteršiča in za Korošca. Jeglič navaja, da je postal dr. Korošec načelnik kluba, podpredsednika pa Krek in Spinčič. O Korošču pravi, da je »sicer talentiran, toda kot duhoven jako slab«. (D 3. 2. 1914). Škof ponovno podobno razmišlja 11. 4. istega leta, ko se spor med starimi in mladimi v SLS zaostrojuje. Ne zaupa Kreku in Korošču, ker sta oba »manj dobra duhovna«. 27. 8. 1915 pravi Jeglič, da Korošec ni zvest Krekov pristaš. Predvsem ga ima le za bolj umirjenega in treznega, medtem ko Krek včasih »malo frči«. Dalje ugotavlja (D 27. 3. 1916), da hoče Korošec zmanjšati spor med Krekom in Šušteršičem. Ko Jeglič piše o Krekovem pogrebu, na katerem je bilo veliko govora o pokojnikovih zaslugah za narod, se sprašuje o Krekovih zaslugah za Cerkev. O tem na pogrebu tudi nihče ni veliko govoril, »edino Korošec je pridal nekoliko hladnih verskih stavkov«, sicer so bili govori le politični. (D 16. 10. 1917).

¹ Jegličev Dnevnik navajam v oklepaju z D in datumom zapisa oz. direktno le datum brez D in oklepaja.

Upoštevati moramo (1.) da je škof Jeglič tudi na politične zadeve gledal v luči vere in v smislu svojega (katoliškega) pojmovanja političnih razmerij. Niso mu bili pri srcu revolucionarji, toliko manj revolucionarji–duhovniki. Mladi Korošec je bil zato zanj zaenkrat sporna osebnost. Ubiral je nova pota, pri katerih je postavljaj v nevarnost tudi družbeni red Cerkve. Posebno, ker je, kot rečeno, škof ugotovil, da Korošec ne bo zvest Krekov pristaš, ampak bo šel svojo politično pot (D 23. 8. 1917)

V letih prve svetovne vojne je bil (2.) škof Jeglič glede svojih političnih usmeritev na razpotju. Pot, ki sta jo ubirala Krek in Korošec, ni bila v skladu z Jegličevimi nazori o družbi, ki naj bi bila utemeljena na katoliških pravilih. Zakonita oblast je bila sestavni del tega družbenega nazora. Kako pomembno je bilo to vprašanje za Jegliča, priča dogodek ob proslavi odcepitve 29. oktobra 1918 v Ljubljani. Mihajlo Rostohar se spominja, kako je v imenu častnikov prisegel novi oblasti (Narodnemu svetu) in je na proslavi navzoči škof Jeglič vzkliknil: »To je pa revolucija!«²

Jeglič se je torej težko odlepil od Šušteršičeve linije, ki so jo podpirali tudi mnogi ugledni duhovniki, posebno v njegovi škofiji. Čeprav sta bila Krek in Korošec duhovnika, je bilo to premajhno zagotovilo, da bosta izpolnjevala pri svojem političnem delu pogoje urejene družbe oz. se izognila kakršnimkoli nepredvidenim »prevratom«. Upor dosedanje politični konstelaciji, ki jo je doma utelešal predvsem dr. Šušteršič, sicer pa katoliška Avstrija, je ta pravila postavljaj pod vprašaj. Osebnost je negativno sliko o Korošču pri škofu utrjeval tudi sam dr. Šušteršič. V Dnevniku dne 18. 11. 1917 je škof zapisal, da je Šušteršič menil: »Korošec bo le za Štajerce skrbel.«

(3.) Škof Jeglič, ki je sicer pred očmi imel predvsem razmere na Kranjskem, kjer je bil pretežni del njegove škofije, pa je vedno bolj ugotavljal, da so Slovenci ostalih pokrajin in tudi Kranjci, vedno manj zadovoljni s politiko dr. Šušteršiča. (D 29. 7. 1915). Ko Šušteršič ni dovolil objave pohval političnega dela Kreka in Korošca v Slovincu, se je škof temu najprej uprl, potem pa ga je Šušteršič prepričal, da bi objava državnopolitično zelo negativno delovala. (D 1. 7. 1917) Enako je že leta 1915 Šušteršič prepričal škofa o neprimernosti objave Zbornika ob Krekovi petdesetletnici. Polagoma in kljub temu pa je škof Jeglič radikalno spremenil svoja stališča in ko je ob deklaracijskem gibanju rastel ugled Korošca, je Jeglič to sprejel na znanje. (D 31. 3. 1917)

Korošec za Jegliča dozoreli politik

Že med vojno, posebno pa po njej, je postal Korošec vodilni slovenski politik. Za Jegliča so se razmere spet ustalile, treba se je bilo boriti za katolištvo in slovenstvo v novi državi. V tej perspektivi je sedaj gledal na Korošca kot na vodilnega katoliškega političnega veljaka, ki je vedno bolj postajal vprežni konj države. Treba je vedeti, da je ostal Jeglič zaveden Slovenec in neustrašen borec za katoliško stvar tudi v novi državi. Ker se je često tudi sam boril s srbskimi vodilnimi krogi, je razumel težak Koroščev položaj v novih političnih razmerah v Jugoslaviji. Iz zapisov sledi, da je Korošec postajal za Jegliča interpretator teh razmerij in tudi posrednik ter opora za reševanje slovenskih in katoliških pristojnosti.

² Prim. J. Pleterski, Prva odločitve Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, 266.

Že kmalu po vojni Jeglič ugotavlja, da Korošec v Beogradu uživa ugled, da pa so težave s srbskimi krogi, ki uvajajo laično družbo (verouk iz šol). Korošec mu predlaga pot v Rim in tamkajšnje posredovanje. Kmalu pa Jeglič z bolečino in bojznijo ugotavlja, da Korošec zaradi zveze z vladnimi krogi izgublja ugled doma. 18. 11. 1924 je Jeglič zapisal v svoj Dnevnik: »Tudi dr. Korošec izgublja prijatelje. Poslanci sami ga ne marajo, preveč je avtokrat. Na Štajerskem in pri nas izgublja zaupanje, preveč le po svoje vlada. Tudi je v treh mesecih, ko je delovala vlada Davidovič-Korošec, marsikaj napak naredil.«

Slab mesec (D 19. 7. 1925) zatem zve Jeglič pri nunciju, da se je kralj pri nunciju pritožil čez Jegliča in SLS, češ da delajo proti kralju in Korošču. Kljub temu pa ostaja Jeglič naklonjen Korošču in je ta zanj še vedno vodilna katoliška politična moč. Ob obisku Korošec poroča o stanju in škofa prosi, naj zagrebškemu nadškofu Bauerju priporoči, da škofje pošljejo vladi peticijo zoper ukinitev verouka v šolskem zakonu. Prav tako svetuje, naj mariborski škof prosi za odpravo davčnih prispevkov redov. Ob tej priliki Korošec kritizira Radićevo radikalnost. Svetuje tudi, naj se slovenski in hrvaški katoličani povežejo. Škof Jeglič vse predloge upošteva in takoj razpošlje ustrezna priporočila škofom. Sicer so Koroščevo zadržanje do Hrvatov, posebno tudi do voditelja dr. Vladka Mačka, kritizirali tudi slovenski krogi, zamerili pa seveda sami Hrvatje, kot poudarja v svoji knjigi Ruda Jurčec.³

Korošec Jegliču svetuje tudi glede novih gibanj okoli Križa, Rasti ter Krekove mladine. Jeglič ga sprašuje, ali se morda ni treba živeti v mišljenje te mladine. Korošec takšno stališče podpre. Pove tudi, da ni dobil memoranduma Krekove mladine. Zato mu izroči Jeglič prepis in Korošec obljubi mladim finančno pomoč in primerno knjižnico.

Korošec med Rimom in Beogradom

Škof Jeglič je zelo zaupal Koroščevim političnim sposobnostim. Tudi iz svoje lastne politične izkušnje z novimi jugoslovanskimi političnimi silami, je vedel, kakšna so razmerja in kaj predstavlja posebej odnos do katoliške Cerkve, ki je bil za srbske politike stalen kamen spotike. Jeglič je bil zato zaskrbljen, da ne bi Korošec v tem oziru »izdajal« katoliških interesov.

1. 11. 1926 poroča Korošec Jegliču o mnenjih, ki jih imajo v srbskih krogih o Korošču. Jeglič zapiše v Dnevnik, da ima kralj Korošča rad, »samo zoprno mu je: ker je pop. On in nasprotne stranke mislijo, da ga Vatikan informira in on Vatikanu referira.« Mislijo celo, da skrivaj hodi v Rim.

Na drugi strani pa je nuncij nejevoljen, ker Korošec ne dela v dogovoru s Sveto stolico. Jeglič v Dnevniku zaključuje, da bi to moral storiti (D 8. 11. 1926). Ob obisku pa Korošec škofa prepriča, da tega ne more, ker bi bilo takšno ravnanje proti suverenosti države in bi pri seji vlade to vsi zavrnil. Jeglič se strinja s tem, Korošec mu potrди, da je prav, da v Sloveniji protestirajo zoper italijansko nasilje nad primorskimi Slovenci, čeprav on noče vedeti o tem (da ne bi bila v protest vpletena vlada). Ob tej

³ Prim. R. Jurčec, Skozi luči in sence (1914–1958) Buenos Aires 1969, 80.

priliki Jeglič podvomi, če bo Korošec uspel ohraniti vlado spričo težav, posebno zaradi odnosa s Hrvati.

Ko Korošec v času diktature vstopi v vlado, Jeglič zapiše, da ga veseli, da imamo svojega zastopnika v vladi, ker bo lahko posredoval v težavah (D 24. 1. 1929). Bolj zaskrbljen je bil Jeglič ob govoricah in časopisnih poročilih, da je Korošec glasoval za šolski zakon, ki je bil nesprejemljiv za katoličane zaradi prepovedi verskega pouka v šolah. Tisk sam je teden dni zatem zanikal te govorice, pa tudi škofu je Korošec poročal, da ni videl besedila zakona. Škof ga je tudi povprašal, zakaj nasprotuje konkordatu in Korošec mu je pojasnil, da je raje za modus vivendi, ki se ga bodo držali, kot pa za konkordat, ki bo samo formalna rešitev, praktično pa bo odnos do katoliške Cerkve enak. Ob obisku je Jeglič zvedel tudi za kraljevo mnenje, da je slovenski klerikalizem nevaren (D 20. 4. 1930).

Jeglič je kljub tem zapletom imel Korošca za pomembnega politika in partnerja pri uresničevanju katoliškega poslanstva v tej dobi. Upal je tudi na njegovo pomoč, kadar je bilo potrebno, čeprav se često ni dalo nič narediti.⁴

To je potrdil tudi ob določitvi naslednika, za katerega se je odločil ob ugodnih okoliščinah, »ker je na čelu vlade v Beogradu dr. Korošec.«⁵ Da pa je bilo spoštovanje obojestransko, dokazuje Koroščev govor ob Jegličevi smrti, v katerem poudarja, da »izkazujemo zadnjo čast možu, ki je izpolnil do zadnjega svoje življenje, ki je bilo poslanstvo. Možu, ki je se dal svojemu ljudstvu prav vsega, do poslednjega diha. Izreden je bil ta mož.«⁶

Tudi te primerjave kažejo, da se je kljub začetnim in tudi kasnejšim težavam, ki so nastale v odnosu med škofom Jegličem in politikom ter katoliškim duhovnikom Korošcem, njuno sodelovanje poglobljalo in tudi medsebojno spoštovanje krepilo in da sta oba menila, da tako najboljše koristita slovenski in katoliški stvari.

Korošec in Rožman

Škof Rožman je sicer poznal razmere v državi, ni pa imel enakih političnotaktičnih spretnosti kot njegov predhodnik. Kljub temu, da se ni spuščal na politični podium, pa je bil bolj kot katerikoli škof politično vpleten v javne zadeve. Kolarič v Rožmanovem življenjepisu izrecno poudarja, da se je škof izogibal neposrednim političnotaktičnim zadevam. Podobno je usmerjal tudi svoje duhovnike.⁷ Seveda pa se ni mogel izogniti političnim opredelitvam. V primerjavi z Jegličem je bil vprežen v družbenopolitični voz manj po svoji kot po volji drugih, predvsem doma. V tem oziru ga je po besedah R. Jurčeca kritiziral tudi dr. Korošec: »Škof Rožman se preveč spušča v drobce, v debate; on bi moral ostati nad strankami in potem na koncu odločati. Tako pa so (odločali, op. J. J.) Ehrlich, njegov rojak, Tomec, profesor in Vrtovec, jezuit.«⁸

⁴ Prim. Dr. Rant, v: J. Jagodic, Nadškof Jeglič, Celovec 1952, 445.

⁵ Slovenec 1933, št. 171.

⁶ Prim. Jagodic, n. d., 365.

⁷ Prim. Dr. Jakob Kolarič, Škof Rožman II, Celovec 1970, 400.

⁸ Jurčec, n. d., 287.

Gregorij Rožman je nastopil in opravljal svojo škofovsko službo v izredno težkih razmerah. V nastopnem pastirskem listu svoje škofije je duhovnikom zapisal: »Množijo se v zadnjem času ovadbe in sumničenja katoliške duhovščine naše škofije pred državnimi oblastmi. Ni nam dana prilika, da bi mogli v vsakem slučaju dokazati neosnovanost in nereseničnost teh ovadb. Tako smo prišli na sum, da nismo vdani kralju in oblasti.«⁹

Glede na dotedanji ugled, ki ga je užival Korošec v slovenski in ostali politični javnosti, je razumljivo, da ga je tudi škof Rožman sprejel kot že ustaljeno politično osebnost in danost, ki ji je lahko popolnoma zaupal v zadevah njegove pristojnosti. Korošca je cenil kot nenadomestljivega narodnega voditelja, kot je o njem zapisal po smrti: Še gorijo božične svečke na grobu slovenskega voditelja in arkade ob njegovem častnem grobu so še polne zmrzlega cvetja. Kako naj iz tega groba zremo polni veselih upov v novo leto.¹⁰ Seveda je ta zapis tudi pod vtisom grozečih dogodkov in strahu pred bodočnostjo.

Že v stolnici pri pogrebni maši pa je škof Rožman naslikal dr. Korošca kot »vzornega duhovnika, ki je »v cvetu svoje živahne in zdrave mladosti« kot nadarjen abiturient prav tako »žrtvoval naravno težnjo po družini in potomstvu«, da se je »ves brez pridržka postavil v službo svojega malega, s trdo odpovedjo ljubljene naroda« kateremu »je posvetil vse svoje sposobnosti, vse moči, vsa sredstva, da ga popelje na pot, ki vodi v svobodo, blagostanje in lepšo bodočnost«.¹¹ Škof je poudaril, kako je Korošec ostal tudi kot politik vseskozi duhovnik in nesebičen delavec za druge. To je ponovno podkrepil v pismu iz Toronta, ki so ga prebrali na slovesnosti leta 1955 v Clevelandu ob 15-letnici Koroščeve smrti.¹²

Kot že Jeglič, se je tudi škof Rožman vseskozi zavedal, kako pomembno je za Cerkev, da ima v Beogradu svojega človeka. V Korošču je našel primerne partnerja, ki mu je zaradi njegovih sposobnosti lahko zaupal, da bo primerno urejeval tudi zadeve, ki so se tikale cerkvenopolitičnega življenja. Pomanjkanje takšnega posredovanja je Cerkev najbolj okusila v času diktature in liberalnega preganjanja duhovnikov, ko so duhovne preiskovali, zasliševali in zapirali. Takrat je škof od župnikov zahteval, naj ne dajejo nobenih izjav o verskih organizacijah, ampak naj napotijo preiskovalce brez razlage na ordinariat¹³ Korošec se takrat ni mogel več politično udeleževati, ker so tudi njega, kot mnoge druge politike, po t. i. punkcijah SLS 31. 12. 1932 politično izolirali. Liberalni režim je podpora oz. kakršnokoli javno vzklikanje dr. Korošču ostro kaznoval. Ni dvoma, da je vsaj nekaj tega, kar je zapisal R. Juršec o Korošču bilo tudi Rožmanovo prepričanje. Juršec namreč pravi, da je dr. Korošec storil ogromno delo za Cerkev, »več kot vsi jugoslovanski škofje skupaj.«¹⁴

⁹ List ljubljanske škofije 1930, št. 137.

¹⁰ Slovenec 1941, št. 1.

¹¹ Kolarič, n. d., 402.

¹² Prav tam, 403: Škof dr. Gregorij Rožman o dr. Antonu Korošču, Ameriška domovina 14. decembra 1960 (AD je škofovo pismo objavila ob 20-letnici smrti).

¹³ Prim. Ljubljanski škofijski list št. 90, 19. nov. 1934.

¹⁴ Juršec, n. d., 287.

Koroščeva vloga pa je postala tudi po letu 1935 v državi vedno bolj kočljiva, tudi kar zadeva odnose s Cerkvijo. Posebno se je to pokazalo ob sklepanju konkordata in njegovi zavrnitvi, ki ga je povzročil politični vrh pod pritiskom srbskih pravoslavnih krogov. Ne samo, da Korošec ni mogel mimo političnih pritiskov. Kot je povedal že Jeglič, nima konkordat nobenega pomena, če ni osnov, da bi se ga resnično vsi držali. Ponavljale so se torej razmere, ki sta jih doživljala že Korošec in Jeglič. Korošec pa je bil deležen kritike posebno s strani uradne rimske Cerkve. Po mnenju dr. Handželiča je temu marsikaj prispeval tudi nuncij Pelegrinetti, ki ga je Korošec takole ocenil: »Je dober, pobožen duhovnik, ki bi bil lahko sijajen župnik kje na deželi, za diplomata pa ni.«¹⁵ Nuncij Pelegrinetti je namreč prenesel v Vatikan, da nosi največjo krivdo za neuspeh konkordata med Vatikanom in Jugoslavijo dr. Korošec. Ta se je moral zagovarjati v Rimu, kjer je pri papežu samo poslušal očitke, molčal in odšel k patru Prešernu, ki je njegovo verzijo o poteku neuspešnih pogajanj kasneje prenesel papežu Piju XI.

Ob koncu še stališče Korošca do domačega ordinarija. Škof Karlin Korošca ni maral. Na uho so mu prišle govorice, da je bil Korošec kot prosvetni minister proti njegovemu imenovanju, čeprav je Korošec urejanje zadeve prepustil Cerkvi in ni oviral imenovanja. Med njima pa je ostala pregraja. Zato se je škof Karlin vedno odstranil, če se je v družbi pojavil Korošec.¹⁶ Pač pa je skupaj z njegovim naslednikom dr. Tomažičem uspešno dosegel državno priznanje mariborske Visoke bogoslovne šole.

Zaključimo lahko, da je Korošec res upošteval interese Cerkve in tudi cerkvene voditelje, predvsem škofe. Seveda pa ni mogel mimo zahtev realnopolitičnih razmer v Jugoslaviji. Škofje so to vedeli in cenili njegova prizadevanja za blagor Cerkve in slovenskega naroda. Kot že rečeno, je Korošec tudi ostalim škofom v Jugoslaviji, (prek Jegliča), svetoval primerne postopke ali proteste proti vladni politiki v različnih zadevah, predvsem glede šolskih reform (D 19. 7. 1925).

¹⁵ Dr. Rudolf Handželič, O dr. Antonu Korošču; Zbornik Svobodne Slovenije 1971–72, Buenos Aires, 300.

¹⁶ Prim. Handželič, n. d., 299.

Janez JUHANT

DAS VERHÄLTNISS VON BISCHOF JEGLIČ ZUR POLITIK UND PRIESTER KOROŠEC

Z u s a m m e n f a s s u n g

Bischof Anton Bonaventura Jeglič begann sich für Korošec anlässlich der Zuspitzung der Krise in der Slowenischen Volkspartei im Jahre 1914 zu interessieren, beim Zusammenstoß unter den Anhängern von Šuštaršič und der Jugend. Obwohl der Bischof persönlich nicht mit Krek und Korošec übereinkam (zuwenig Priester und zuviel Politiker), nahm er schließlich für ihre politische Linie Stellung. So akzeptierte er auch Korošec und widersetzte sich nicht seiner Führungsrolle in der slowenischen Politik. In der Deklarationsbewegung unterstützte er ihn entscheidend.

Im neuen Staat blieb Jeglič Kämpfer für das Slowenentum und die katholische Sache. Dafür wurde Korošec, der immer mehr in die Belgrader Staatspolitik einbezogen wurde, der verlässlichste und kompetenteste Vermittler, Interpret und Unterstützer der Lösung offener Kirchenfragen auf slowenischem Boden in seinem Verhältnis zum Staat (Religionsfrage in den Schulen, Kirchenbesitz). Jeglič berücksichtigte die schwierige Lage von Korošec im orthodoxen Belgrad, besonders wegen der andauernden Verdächtigungen, er sei eng mit Vatikan verbunden. Aber der päpstliche Nuntius in Belgrad war gegenüber Korošec sehr kritisch, erschien er ihm doch zu selbstständig und zu wenig bereit für eine Zusammenarbeit mit dem Heiligen Stuhl. Jeglič unterstützte im Prinzip auch die Zusammenarbeit von Korošec in der Einführung der Diktatur.

Die Frage des Konkordats entwickelte sich zur Zentralfrage in den Dreißiger Jahren. Bischof Jeglič setzte sich dafür ein, Korošec aber mehr für ein Modus vivendi als für die Grundsatzlösung, die unrealisierbar sein wird.

Der Nachfolger von Jeglič, Bischof Rožman, hatte nicht die politischen Geschicke und Wünsche seines Vorgängers. Korošec akzeptierte er als eine geltende Autorität und er war sich dessen bewußt, wie wichtig es ist, in Belgrad seinen Menschen zu haben. Die größte Probe der beiden war die Beschlußfassung und Ablehnung des Konkordats. Eigentlich wiederholte sich die Situation Ende der Zwanziger Jahre. Der Nuntius bewertete, daß die größte Schuld für den Mißerfolg des Konkordatsbeschlusses gerade Korošec trägt, der aber bei seinem Standpunkt blieb, daß das Konkordat wegen des Widerstandes serbischer orthodoxer Kreise auch im Falle der Beschlußfassung unausführbar wäre.

France Filipič

Dr. Anton Korošec in marksisti

Razprava želi osvetliti politično delovanje dr. Antona Korošca v obdobju od konca prve svetovne vojne, novembra 1918, pa do njegove smrti, decembra 1940, s posebne- ga zornega kota medsebojnega razmerja in vrednotenja med njim in marksističnimi političnimi gibanji. Zgodovinskega gradiva za tovrstno znanstveno raziskavo je do- volj, tako primarnih virov kot tudi znanstvene in publicistične literature.

Koroščevo politično delovanje v obravnavanem obdobju lahko razdelimo na tri ča- sovne sklope: na prvega od konca prve svetovne vojne do razglasitve diktature, ja- nuarja 1929, ko se Korošec v vladi in v opoziciji intenzivno udeležuje parlamentarne- ga življenja; na drugega od januarja 1929 do formiranja Stojadinovičeve vlade, junija 1935, ko Korošec, razen delno prvi dve leti, večino časa v okoliščinah diktatorskega režima nima možnosti vpliva na vodenje države, in na tretjega od junija 1935 do de- cembra 1940, ko je v vrhovih oblasti kot član vlade ali predsednik senata odločilno so- udeležen pri oblikovanju zunanje in notranje politike Jugoslavije. Za vse tri časovne omenjene sklope bomo navedli nekaj najznačilnejših podatkov o politični praksi dr. Korošca v odnosu do marksistov in nekaj podatkov tudi o odzivu nanjo v marksistič- nem taboru.

Na seji ministrskega sveta 18. julija 1919 je vlada, v kateri je bil Korošec podpred- sednik in minister za obnovo in prehrano dežele, razpravljala o ukrepih proti komu- nistom v zvezi z njihovimi aktivnimi pripravami na generalno stavko delavcev, ki je bila napovedana za 21. in 22. julij 1919 v znamenju solidarnosti jugoslovanskega pro- letariata z rusko in madžarsko sovjetsko republiko. Predsednik vlade, Stojan Protić, je od drugih ministrov zahteval soglasje glede sklepa, da »je boljševizem treba dušiti s si- lo« in pri tem poudarjal, da v primeru nesoglasja »ne bi bilo več mogoče, da bi skupaj sedeli v vladi«. Podpredsednik vlade dr. Korošec, ki je zastopal »tolerantnejše in libe- ralnejše načelo«, kot je zapisal Slovenec 20. julija 1919, je po tej Protićevi obrazložitvi sprejel konsekvence in je skupaj s članom SLS, ministrom za socialno politiko Jože- tom Gostinčarjem zapustil vladno sejo, kar je povzročilo vladno krizo. Slovenec je ravnanje Korošca in Gostinčarja pojasnjeval z njunim demokratičnim stališčem do zahtev delavskega razreda v duhu krščanskih načel SLS in poudarjal, da se s silo in ba- joneti »ustvarjajo mučeniki in preganjani, in to je vedno bolj koristno za idejo, ki jo širijo preganjanci, ko za preganjalce same«. Korošec in Gostinčar sta pozneje umakni- la svoj odstop. Korošec je s svojim preudarnim ravnanjem preprečil hudo politično krizo v Sloveniji, saj je s svojim nastopom vplival na deželno vlado v Sloveniji, da je kljub prepovedi, ki jo je izdal notranji minister Pribičević, stavko v Sloveniji dovolila.¹

¹ Metod Mikuž: Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917-1941, Ljubljana 1965, stran 133. (Mikuž), Momčilo Zečević: Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917-1921, Maribor 1977, stran 271 in 272. (Zečević).

3. januarja 1920 je ljubljanski socialistični tednik Delavec objavil zanimivo razmišljanje o jugoslovanskem gospodarskem sistemu ob nameravani zamenjavi denarja v državi. Razmišljanje se je lotilo vprašanja, kdo v Jugoslaviji vpliva na usmeritev državne politike; ob tem je osvetlilo vlogo Protičeve vlade, v kateri je dr. Korošec zavzemal kot podpredsednik in resorni minister pomemben položaj. Delavec je zapisal: »Resnica je tudi, kar tako radi naglašajo klerikalni listi, da vlada v Jugoslaviji veliki kapital, ki ga je že takoj izpočetka postavila na noge radikalno-klerikalna vlada. Kapitalistični sistem v tej obliki, kakor ga imamo sedaj, je delo prejšnje Protič-Koroščeve vlade. In prav zaradi tega je moč kapitalistične buržoazije že močno zasidrana v gospodarski politiki, in sicer tako močno, da ima velik, skoro neomajen vpliv na vso državno politiko.«²

18. februarja 1920 je v novo sestavljeni Protičevi vladi dr. Anton Korošec zasedel mesto ministra za promet. V času njegovega opravljanja te dolžnosti sta se v aprilu 1920 zvrstila dva za slovensko nacionalno zgodovino pomembna dogodka, ki sta povezana s Koroščevo osebnostjo: kongres Vseslovenske ljudske stranke in železničarska stavka, ki je v svojem sklepnem delu prerastla v splošno stavko.

Tri dni pred ustanovitvijo komunistične stranke v Sloveniji, (11. aprila 1920), in teden dni pred začetkom železničarske stavke, (15. aprila 1920), je 8. aprila 1920 Korošec na zboru zaupnikov SLS prvič v imenu svoje stranke avtoritativno spregovoril o komunistih v Sloveniji ter jih politično ovrednotil. Med drugim je dejal: »Za edinega resnega nasprotnika, s katerim se moramo boriti, smatram s svojega stališča samo komunistično stranko.« (...) »Da v tem oziru nismo plašljivi, ampak odločni, da se borimo tudi s to stranko, ki ji ne odrekamo socialnega mišljenja, to nam kažejo današnje resolucije, ki se bodo prečitale.« (...) »Boj prihodnosti, boj ki se bo resno bojeval med strankami, je samo boj med krščanskim socializmom in komunizmom. Mi hočemo krščanske kmete in delavce, mi hočemo krščansko inteligenco. Tukaj bomo postavili svojega moža, da ohranimo red v človeški družbi pri nas!«³

Slovenski komunisti so si razlagali Koroščeve besede o neizogibnem boju v prihodnosti kot grožnjo snovalcem železničarske stavke in 10. aprila v glasilu Delavske socialistične stranke Slovenije, Ujedinjenju, v članku »Da bo javnost informirana«, odgovorili: »Če pride do boja in do boja bo prišlo, če vlada pravočasno ne krene na pravo pot – potem naj si bo vsa javnost v svesti, da nam je ta boj usiljen...« 15. aprila 1920 je izbruhnila železničarska stavka in 24. aprila 1920 je prišlo do pokola na Zaloški cesti.

Tukaj ne moremo razpravljati o okoliščinah, ki so botrovale železničarski stavki, o upravičenosti trditve, da je bila železničarjem vsiljena in o nepopustljivosti ministra za promet, ki je s svojimi stališči nedvomno vplival na tragični potek stavke. Dejstvo je, da so marksisti in z njimi tudi del liberalne slovenske javnosti vsa leta med vojnama za dogodke na Zaloški cesti krivili ob Deželni vladi in SLS zlasti dr. Korošca oseb-

² Delavec, 3. januarja 1920, št. 1, letnik VII, članek »Valuta«.

³ Slovenec, 8. aprila 1920, št. 79, letnik XXXVII, članek »Zbor zaupnikov Slovenske ljudske stranke«. Zečević, stran 308 in 309.

no. Na politične razsežnosti teh zgodovinskih faktov je opozoril dr. Momčilo Zečević v svoji razpravi »SLS in jugoslovansko zedinjenje«, ko je zapisal: »Reakcionarna vloga klerikalne deželne vlade pri dušenju stavkovnega gibanja v Sloveniji, krvavi spopad in žrtve delavcev, ki so padli 24. aprila na Zaloški cesti v Ljubljani ter tudi vloga Antona Korošca, ministra za promet v Protičevi vladi, so pokazali, da se SLS, ko je bila na oblasti, v obračunavanju z delavskim razredom ni v ničemer razločevala od drugih buržoaznih strank. Toda ta odkriti spopad SLS z delavskim razredom v Sloveniji so izkoristili nasprotniki stranke za široko protiklerikalno propagando.«⁴

Naj k navedenemu dodamo še pisanje Delavca, ki je z zornega kota uveljavljanja državljanских svoboščin in širšega političnega boja zapisal: »Živeti hočemo, svobodni državljani hočemo biti, to je vse. Če bi bil dr. Korošec imel voljo, bi se bil lahko pogodil z železničarji. Ker pa te volje ni imel, je dal razkričati stavko za politično, po časopisu, ki je zanj vsaj moralno tudi on odgovoren, se širijo najgnusnejše laži in obrekovanja; zato imenujemo ta boj od strani klerikalcev in tudi drugih meščanskih strank kot nepošten.«⁵

11. decembra 1920 je dr. Anton Korošec podal ostavko na resor prosvetnega ministra v Vesničevi vladi. Zanj in za SLS se je začelo dolgo obdobje opozicijske države.

Korošec je zdaj v imenu SLS neko obdobje vse pogosteje na svojih političnih nastopih postavljaj v ospredje ideje krščansosocialne doktrine.

Tako je 5. junija 1921 kot glavni govornik na shodu HPS (Hrvaške pučke stranke) v Osijeku jedro svojega govora namenil obrambi socialnega programa SLS. S tem v zvezi je dejal, da SLS zaradi radikalnega socialnega programa Jugoslovanskega kluba v Beogradu obtožujejo, da želi vzpostaviti katoliški komunizem in nadaljeval: »Mi bi bili tudi komunisti, samo ako bi bilo to na srečo države in naroda, ker se ne strašimo gospodarskih sistemov, ampak se najbolj bojimo krivičnosti in nepoštenosti.« Poudaril je, da zato SLS zagovarja socializacijo velikih podjetij, ki da se morajo izročiti v roke države, občine in korporacije. V obrambi programa SLS se je Korošec skliceval tudi na oktobrsko revolucijo in opozoril, da je zbrala množice prav okrog svojega socialnega programa v boju proti kapitalu.⁶

31. avgusta 1921 je Korošec spregovoril na velikem shodu SLS v Mariboru. Potem ko je v svojem govoru odpravil socialne demokrate kot vladne privilegirance, ki da jim režim izroča domove, tiskarne, knjigarne, denar in inventar komunistom konfisciranih domov, je ponovno spregovoril urbi et orbi o komunistih: »Komunistična stranka! Od nje se je pričakovalo, da bo z divjim poletom buržoazijo pritisnila ob tla. A to se ni zgodilo. V Rusiji, kjer je bila na moči, je morala svoja jadra zopet sneti in mora s kapitalisti gledati, da spravi celo rusko ljudstvo na noge.« Korošev govor je potem izzvenel – podobno kot v Osijeku – v razlago socialnega programa SLS, ki naj bi v bodoče s svojimi dovolj skrajnimi zahtevami po socialnih reformah pritegnil glasove

⁴ Zečević, stran 312.

⁵ Delavec, 24. aprila 1920, št. 17, letnik VII, članek »Splošna železničarska stavka«.

⁶ Slovenec, 12. junija 1921, št. 131, letnik XLIX, članek »Govor dr. Korošca na shodu HPS v Osijeku«.

tistih volilcev, ki so se v preteklosti odločali za zdaj prepovedano komunistično stranko.⁷

Na shodu zaupnikov SLS 29. oktobra 1921 v Tržiču je Korošec ob obravnavanju socialnega vprašanja poudaril, da moramo dobiti nov družbeni red, v katerem bo uresničena gospodarska in socialna enakopravnost vseh stanov.⁸

Zanimivo je, da je Korošec to osnovno tezo krščanskosocialne doktrine razlagal na svojih nastopih 1922. leta v slovenskih delavskih središčih tako ob vzporejanju kot ob konfrontaciji z idejami komunizma.

Korošec se je v marcu 1922 udeležil nekaterih shodov Jugoslovanske strokovne zveze v Trbovljah, Velenju in Mežici. Krščanskosocialni tednik *Novi čas* je 17. marca 1922 poročal, da je 14. marca v društvenem domu v Trbovljah na shodu rudarjev v poldrugournem govoru Korošec povedal tudi naslednje: »Družabni in gospodarski red, kot je sedaj, ne more več vzdržati. Kapitalistični sistem v svojih posledicah je spravil družbo na rob prepada. Zato vstaja v človeštvu želja po novem, želja za pre-snovno. Napačno bi bilo, da bi si zapirali oči pred velikimi dogodki v Rusiji. Baš mi, krščanski socialisti moramo pazno zasledovati gibanje komunizma v Rusiji, da vse zdravo, kar se tam rodi, prenesemo k sebi.« Po pisanju Novega časa je Korošec v nadaljevanju govoril o socializaciji podjetij, o uvajanju obratnih svetov, itd.⁹

Kaj kmalu je prišlo do reakcije v komunističnem taboru. 30. junija 1922 so se s člankom »Krščanski socializem« oglasile Delavske novice, komunistični tednik, z ostrim napadom na pisanje Novega časa in na Koroščevo nastopanje med delavstvom. Časopis je ugotavljal, da radikalne fraze proti režimu pač ne bodo prinesle rešitve jugoslovanskemu proletariatu, da pa je kljub temu dosti delavcev, ki verjamejo v iskrenost takšnega pisanja in mislijo, da bo potem, ko bodo prišli klerikalci na krmilo, zavladala svoboda.

Na koncu članka so Delavske novice zapisale: »Ne pozabite, da hodi nekdanji železniški minister Korošec, ki je s silo potlačil železničarski štrajk in pustil s klerikalno deželno vlado v Ljubljani zapreti skoraj vse zaupnike delavstva, na shode krščanskih socialistov. Ne pozabite, da financira *Novi čas* visoka duhovščina. Vsega tega ne pozabite in tisočkrat si bodeite premislili pomagati SLS, da pride do oblasti.«¹⁰

⁷ Straža, 31. avgusta 1921, št. 96, letnik XIII, članek »Govor dr. Korošca na velikem shodu SLS v Mariboru«.

⁸ Mikuž, stran. 217.

⁹ *Novi čas*, 17. marca 1922, št. 63, letnik II, članek »Načela Krščanskega socializma«. Podnaslov: »Dr. Korošec na shodih rudarjev«.

¹⁰ Delavske novice, 30. junija 1922, št. 26, letnik II, članek »Krščanski socializem«. – Med Novim časom in Delavskimi novicami se je v naslednjih tednih razvila polemika, v kateri je *Novi čas* 7. julija v članku *Naš govor soglašal z Delavskimi novicami*, da je vsekakor potreben boj proti »sedanjemu družabnemu redu«, ki da je »nemoralen, nekrščanski in nevzdržljiv«, da pa je ta boj lahko uspešen le, »če verujemo v najvišji npravstveni krščanski ideal družbe, ne pa da jo proglašamo za skupino zverin, ki se nujno med seboj koljejo in morajo klati, ker to velewa »železni zakon razvoja«, itd. Glede sklicevanja na dogodke na Zaloški cesti, 1920. leta, pa je *Novi čas* zapisal: »Stranke ne zadeva tu nobena odgovornost. Drugič je bil to moment, rojen pod vplivom neposredne povojne psihoze, dejstvo obojestranske bolesto prenapete vzburljenosti, fakt, kakor se je komunistom ikskrat pripetil n. pr. na Ruskem napram socialistom in socialistom napram komunističnim pučistom. Zato ni lojalno, ampak čisto demagogično ga proti komurkoli izrbljati.«

SLS je bila znatno obdobje dvajsetih let v opoziciji, v politični javnosti pa se je uveljavljala s svojim bojem proti ustavi in centralizmu. Ko so se konec 1926 pričeli kazati prvi znaki pregrupiranja političnih strank v državi, kar je med drugim pripeljalo do formiranja dveh velikih blokov in ustanovitve kmečko-demokratske koalicije, se je SLS odločila, da stopi iz opozicije. Približala se je radikalom in februarja 1927 stopila v tako imenovano šesto Uzunovičevo vlado. Po padcu te vlade, maja 1927, novi mandatar krone Veljko Vukičević SLS najprej ni sprejel v vlado; vrstila so se pogajanja med Korošcem in Vukičevićem, ki so jih socialisti in komunisti budno spremljali. Pravi vihar je povzročil Koroščev govor 3. julija 1927, na zboru zaupnikov SLS v Ljubljani, s katerim je obvestil javnost o ugodnem poteku razgovorov z radikali.¹¹ Komunistična Enotnost je tedaj zapisala, da se Korošec odreka avtonomiji in poudarja državotvornost SLS.¹²

Še hujši hrup je marksistična opozicija zagnala ob takoimenovani Blejski pogodbi, ob delovnem dogovoru, ki sta ga sklenila Korošec in Vukičević 10. julija 1927 na Bledu. Korošec naj bi bil dosegel možnost znatne izpopolnitve oblastne samouprave, zlasti pri financiranju, vendar znotraj ustavnih okvirov. Socialistična Delavska politika je 13. julija v članku »SLS ekspozitura Narodno radikalne stranke« sarkastično zapisala: »Pisali smo ponovno, da je klerikalna stranka zadnje čase temeljito »preorijentirala«. Njeno zadržanje v zadnjem letu je bilo pač tako, da ni bilo treba posebne dalekovidnosti, da se vidi, da jedra vseslovenska, avtonomistična, federalistična, socialistična in komunistična SLS z razpetimi jadrani v beograjski vladni in centralistični tabor.« (...) »To, kar se je zgodilo te dni, je samo logična posledica priprav, ki so se v tej smeri delale zadnje mesece in ki so našle svoj dobroobstoječi zaključek v obilnem blejskem skupnem kosilu med Korošcem in Vukičevićem.« (...) »Sedaj je SLS tam, kjer je bila za časa Avstrije: v vladnem taboru. In če bog da, bo skušala v Sloveniji vladati tako, kakor je vladala prej: Ponižni suženj v Beogradu, nasilni in oholi gospodar doma!«¹³

Delavske novice so 20. julija 1922 pisanje Novega časa o dogodkih na Zaloški cesti, zlasti opravičevanje deželne vlade, ostro zavrnilo. Med drugim so zapisale: Slabo spričevalo dajete Brejcu in Remcu in vsem onim, ki so bili takrat člani deželne vlade, če skušate opravičevati njihovo dejanje s tem, da pravite, »da so stali pod vplivom povojne psihoze«. (...) »Mi prav dobro vemo, da so vaši ljudje, ki so sedeli v onih dneh v vladi, bili pri čisti zavesti in da so pri polni zavesti pustili streljati v ljubljanski proletariat. Njihovo dejanje jih kvalificira kot morilce. Da se je to zavestno delalo, o tem je jasen dokaz tudi govor, ki ga je imel dr. Korošec na strankini konferenci v Unionu.«

¹¹ Slovenec, 5. julija 1927, št. 147, letnik XV, članek »Zbor zaupnikov SLS v Ljubljani«.

¹² Enotnost, 8. julija 1927, št. 25, letnik II. Pod naslovom Popolna kapitulacija SLS je Enotnost med drugim zapisala: »SLS od nedeljskega govora ni več slovenska stranka in za delavce in kmete odpade zadnji razlog podpirati SLS. Podpirati SLS se pravi podpirati centralizem, državno edinstvo in državotvornost.« (...) »Mesto boja za avtonomijo, za revizijo ustave, za nedeljeno Slovenijo je SLS postavila prošnjo za samoupravo, ki jo dopušča državno edinstvo in vidovdanska ustava.« Enotnost je tudi navedla Koroščeve besede: »V radikalni stranki smo našli iste resne poglede na našo državno politiko, da je naša želja, da ustvarimo še pristrknejše in tesnejše zveze, nego so bile dosedanje. Mislim, da ne bomo našli odklonilne besede.«

¹³ Delavska politika, 13. julija 1927, št. 56, letnik II, članek »SLS ekspozitura NRS«. V isti številki je Delavska politika objavila članek »Katoliška mladina revoltira«, s podnaslovom »Zborovanje katoliškega dijaštva pri Veliki Nedelji – bojna napoved klerikalizmu«. Članek je zanimiv, ker govori o postopnem razhajanju uradne politike SLS ob smeri, ki jo je nakazovalo delovanje dr. Antona Korošča, in krščansosocialistične struje v stranki, zlasti delavske mladinske organizacije v JSZ in dijaške, zbrane v Krekovi mladini.

23. februarja 1928 je Korošec postal notranji minister v Vukičevićevi vladi. V zvezi z izjemno eksplozivnim političnim stanjem v državi je komunistična Enotnost že 10. februarja v uvodniku ugotavljala, da je režim Vukičević – Korošec lahko samo prehodna etapa na poti k uvedbi »vojaško-fašistične diktature«. ¹⁴ Časopis Delavska politika je 3. marca 1928 zapisala: »Sedaj, ko je Korošec notranji minister, bo gotovo najprej odpravil beograjsko Glavnjačo in zakon o zaščiti države,« ¹⁵ a isti časopis se je 7. marca ironično pozabaval: »Dr. Korošec je postal minister policije. Zato so eni mnenja, da dobe sedaj policaji namesto pendrekov rožne vencé. Ti, ki tako mislijo, se zelo motijo. Saj ni g. Korošec tako pobožen. Sicer ne bi on takega resorja niti sprejel.« ¹⁶

Dr. Korošec se je ob svojem nastopu na položaju notranjega ministra znašel v nezavidljivem položaju. Razmere v državi so se skrajno zaostriale, kar se je odražalo tudi v delu parlamenta. Potem ko je KDK v skupščini vložila interpelacijo o nečloveškem ravnanju z zaporniki v zloglasni Glavnjači, v zaporu uprave mesta Beograd, je Enotnost 2. marca poročala o dogodkih 29. februarja v skupščini, ko je notranji minister odgovarjal na interpelacijo: »Klerikalni minister Glavnjače dr. Korošec je odgovoril in tako cinično branil Glavnjačo, da je prekosil samega Pribičevića. Prišlo je do pretepa, poslanci so se obdelovali z bokserji in pestmi – toda Glavnjača bo ostala.« ¹⁷

Bila je generalka za krvavo premiero v skupščini 20. junija 1928, ko je črnogorski radikal Puniša Račić streljal na poslance HSS, dva na mestu ubil, Stjepana Radića težko ranil, da je pozneje podlegel poškodbam, in še dva obstrelil. Sam potek dogodkov je zgodovina podrobno osvetlila. Kakšna je bila vloga dr. Antona Korošca kot notranjega ministra ob tem atentatu? Ugibanj v opozicijskem časopisju je bilo mnogo, a neposrednega podatka o njegovi vpletenosti ni bilo. Kot daljni odmev takratnih dogodkov je dr. Srečko Baraga, klerikalni politik v emigraciji, 1968. leta v Glasu slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu zanikajoč Koroščevo vpletenost, zapisal, da je bila javna tajna, da je bil ta zločin organiziran na kraljevem dvoru, z vednostjo srbskega kralja Aleksandra Karadjordjevića, predsednika vlade Veljka Vukičevića in tedanjega notranjega ministra dr. Antona Korošca ob sodelovanju dvorske kamarile. ¹⁸

Vendar je na Korošca legla mračna senca sumničenj, saj je časopisje v državi poročalo, tudi ljubljanska komunistična Enotnost 22. junija, da se je atentator Račić po

Delavska politika je pod geslom »Krekov duh še živi« v sestavku navedla, da ni nobena tajnost več, »da je pobuna v vrstah katoliške socialne mladine popolna in da resno grozi streti premož konzervativnih posameznikov«, da gibanje, ki se zbira okoli »Križa na gori« postaja močnejše in močnejše in zahteva, da se stranka vrne h Krekovi miselnosti in značajnosti – pa da v tem gibanju niso samo delavci, tudi ne samo nekateri svobodnejši dijaki, temveč tudi mladi teologi.

¹⁴ Enotnost, 10. februarja 1928, št. 6, letnik III, uvodnik »K vladni krizi«.

¹⁵ Delavska politika, 3. marca 1928, št. 18, letnik III, novica v rubriki »Dnevne novice«.

¹⁶ Delavska politika, 7. marca 1928, št. 19, letnik III, novica v rubriki »Dnevne novice«.

¹⁷ Enotnost, 2. marca 1928, št. 9, letnik III, članek »Triumfalen nastop ministra Korošca« (po »Slovenec«), »V krvavi seji parlamenta« (po »Jutru«).

¹⁸ Glas slovenske kulturne akcije, št. 17, 28. september 1968, letnik XV, članek »Anton Korošec in atentat na Stjepana Radića«.

atentatu zatekel v notranje ministrstvo k dr. Korošču, ki pa ga je dal aretirati.¹⁹ Danes vemo iz spominskega zapisa dr. Majcna, tedaj šefa kabineta pri dr. Korošču, da je bil zvečer pred atentatom Puniša Račić do enajstih ponoči v avdienci pri notranjem ministru.²⁰

Na rob usodnih dogodkov v skupščini je Delavska politika 23. junija 1928 zapisala: »Če je kaj uvidevnih ljudi v stranki, naj pozovejo takoj, tudi v interesu same SLS, svoje zastopnike, da izstopijo iz vlade, da rešijo čast slovenskega naroda in ga odrešijo soodgovornosti za katastrofalne posledice, ki morajo neizbežno slediti.«²¹

29. junija 1928 se je oglasila Enotnost s komentarjem: »Eno je gotovo: strelji v beograjski skupščini so razbili zadnje tradicije meščanskega parlamentarizma v Jugoslaviji (ki itak niso bile velike) in zadnje ostanke meščanske demokracije. Jugoslovanski parlament je bil – in sedaj je odprta pot vojaški diktaturi.«²²

Po daljši vladni krizi je 27. julija 1928 dr. Anton Korošec prevzel posle ministrskega predsednika, obdržal pa si je tudi notranje ministrstvo. Enotnost je 10. avgusta prinesla jedek komentar: »Poleg tega, sodrugi, ni nikak slučaj, da je ravno dr. Korošec v tem trenutku ministrski predsednik in minister za notranje zadeve. Velebski imperialisti prav dobro vedo, zakaj so ravno njemu v tem trenutku izročili vodstvo države in njihovih interesov. Slovenci prihajamo s tem v kaj čudno luč in tu imajo slovenski delavci in slovenski kmetje svojo posebno nalogo. Mi nočemo biti pred svetom narod pandurjev in policajev in še najmanj pandurji in policaji v očeh hrvaških delavcev in kmetov, ki so nam po krvi, jeziku in deželi najbližji! To pa moramo svetu tudi povedati!«²³

Dr. Miha Krek je 1961. leta v zborniku Svobodna Slovenija v Buenos Airesu objavil Koroščevo izjavo o vzrokih, da je 1928. leta prevzel mesto ministrskega predsednika. Dr. Korošec naj bi bil dejal: »Zaupal sem, da bom mogel rešiti državo notranje revolucije, ki je grozila in preprečiti nove spopade in ubijanje, zlasti na Hrvaškem.« (...) »Na niti smo viseli med dejanskim obračunavanjem med Srbi in Hrvati, kar bi pomenilo za vse nedogledno nesrečo...«²⁴

V drugi polovici 1928. leta je dr. Korošec kot notranji minister poskusil z vsemi sredstvi vzdrževati red v državi. Njegova policija je nastopala zlasti proti komunistom in socialistom, ki so jih imeli za glavne netilce nemirov. V Sloveniji je marksistično časopisje, (Delavec, Delavska politika, nemška Volksstimme in Enotnost), opozarjalo

¹⁹ Enotnost, 22. junija 1928, št. 25, letnik III, članek »Atentat režima na zastopnike hrvaškega in slovenskega naroda«. »Šele zvečer,« je poročala Enotnost, »se je atentator Račić pojavil pri dr. Korošču, ki ga je poslal v Glavnjačo, odkoder so ga takoj premestili v boljše zapore okrožnega sodišča, kjer nemoteno sprejema obiske svojih prijateljev.«

²⁰ Stanko Majcen: »Moji spomini na Antona Korošca«. NUK, rokopisni oddelek.

²¹ Delavska politika, 23. junija 1928, št. 50, letnik III, članek »Po usodnih streljih v narodni skupščini«.

²² Enotnost, 29. junija 1918, št. 26, letnik III, članek »Po atentatu v parlamentu«.

²³ Enotnost, 10. avgusta 1928, letnik III, izredna izdaja, članek »Enotnost v nevarnosti«. Članek je bil napisan na rob dogodkov, ko so 21. junija 1928 v Zagrebu potekale velike demonstracije, katere je policija zadušila z brutalno silo, ob tem, da je bilo pet demonstrantov ubitih, okoli sto pa ranjenih. (Mikuž, stran 377).

²⁴ Zbornik Svobodna Slovenija, 1961, Buenos Aires, članek »Ob 20-letnici smrti največjega slovenskega državnika dr. Antona Korošca«.

na nevzdržnost takšnega stanja, pridružil pa se mu je tudi liberalni tisk. Sicer pa je splošni položaj v državi postajal iz meseca v mesec bolj nevzdržen. Dogodilo se je ti- sto, kar je Enotnost napovedovala že pred meseci, zapletene razmere v državi naj bi razrešil diktatorski režim.

2. januarja 1929 je kralj Aleksander sprejel odstop Koroščevega kabineta.²⁵ Kot vemo, je po uvedbi šestojanuarske kraljeve diktature v novi vladi generala Živkovića bil Korošec najprej minister za promet, nato minister za gozdove in rudnike tja do 28. septembra 1930, ko je odstopil.²⁶ Do tedaj in vse do sredine 1935, ko je Korošec po- novno postal član vlade, v marksističnem tisku v Sloveniji ni bilo pomembnejših spo- ročil in kritičnih stališč o njegovem delovanju. Komunistična Enotnost je 1929. leta prenehala izhajati, socialističnemu časopisju pa je režim do skrajnosti omejeval poro- čanje.²⁷ KPJ, ki je bila zdesetkana in precej časa v hudi notranji krizi, se je zatekala k razširjanju ilegalnih letakov po Sloveniji. Ti so bili v prvih letih diktature skrajno primitivni in večinoma uglašeni na geslo oborožene vstaje ali priprav nanjo, Korošec pa je imenovan v njih kot krvavi bandit, morilec itd. Naj navedemo samo en letak KPJ iz dni po parlamentarnih volitvah novembra 1931: »Delavci, delavke, kmetje in kmetice! Vi veste, s kakim nečloveškim terorjem je izvršil režim pesa Aleksandra zadnjega volitve v narodno skupščino. Vi veste, da se bodo ti izvoljeni poslanci, ki so sami Jugoslovanski fašisti (Orjunaši) niti najmanj brigali za vaše koristi, ampak samo za koristi belgrajskih in francoskih bankirjev in generalov. Celo dr. Korošec (slovenski Judeš Iškarjot), ki je Vas in celo Slovenijo prodal belgrajskim krvnikom, je moral od- stopiti od ministrskega sedeža in čaka sedaj na novo priložnost varati in ponovno iz- dati slovensko ljudstvo.«²⁸

Omeniti velja zanimiv podatek s področja kulture. Državni tožilec v Mariboru je 15. aprila 1930 prepovedal širjenje romana Bratka Krefta »Človek mrtvaških lobanj«, ki je izšel pri Proletarski knjižnici v Ljubljani. Med vzroki za zaplembo romana je bilo tudi dejstvo, da je bil v njem dr. Korošec karikirano predstavljen kot veliki duhoven Šec Šej Kor.²⁹

V drugi polovici 1930. leta se je režim diktature pričel naglo zaostroovati, vrstile so se spremembe v vodstvih občinskih odborov, prepovedana je bila klerikalna prosvetna

²⁵ Mikuž, stran 379.

²⁶ Kakšni so bili nagibi dr. Korošca, da je vstopil v Živkovićevo vlado? Marksistično časopisje tega njegovega koraka ni komentiralo. Edino verodostojno sporočilo o tem nam je posredoval v že omenjenem članku v Zborniku Svobodna Slovenija 1961 dr. Miha Krek, kateremu naj bi bil Korošec med drugim pove- dal naslednje: »Zaupal sem kralju, da hoče samo pridobiti na času, da bi poiskal najboljša mirna sredstva za obnovo parlamenta. Videl sem in priznal, da z rednimi sredstvi pri tedanji politični napetosti in sovražnosti ni bilo moči ohraniti ali obnoviti parlamentarne rešitve. – Hotel sem si ohraniti možnost, da ostanem urad- ni svetovalec, ker sem vedel, da bodo centralisti, nekateri vojaki in drugi svetovali vladarju nemogoče in škodljive rešitve. – Končno sem pa stal pred izbiro: Ali sprejeti kraljevo resolutno ponudbo ali pa prekiniti to poslednjo zvezo, ki bi nam mogla kaj koristiti za čas diktature. Da bo diktatura težka, to sem itak vedel...«

²⁷ Skromen protest proti režimu diktature je zaslediti v Delavski politiki 12. januarja 1929, št. 4, letnik IV, kjer je pod naslovom »Nova era v državi« zapisano: »... Socialistična stranka v tej državi ne more niti moralno podpirati v političnem boju ne ene ne druge meščanske fronte, ker ni ne ena ne druga niti demo- kratična, niti napredna«. 26. januarja 1929 je bila Socialistična stranka Jugoslavije razpuščena.

²⁸ Pokrajinski arhiv v Mariboru, (PAM), Kzp IX, 47/32 – k 1, Okrožno sodišče v Mariboru.

²⁹ Arhiv Muzeja narodne osvoboditve v Mariboru, Kšt IX/30 – 2, Okrožno sodišče v Mariboru.

zveza, po raznih krajih v državi in tudi v Ljubljani so se vrstili sestanki režimu naklonjenih politikov, ki so razpravljali o možnostih ustanovitve stranke. 24. septembra 1930 je Delavska politika pod naslovom »Nova era« poročala o ofenzivi unitarizma. Zapisala je: »Izjave vlade v Beogradu napovedujejo v Jugoslaviji novo ero razvoja. Režim skuša po lastnih izjavah koncentrirati politične in gospodarske sile v novi vsedržavni grupaciji, ki naj bi tvorila bodočo državno stranko. Prenehati mora vsakršen regionalni, plemenski in verski idiom, ki bi ogrožal državno edinstvo. To je cilj zadnjih deklaracij vlade.³⁰

28. septembra 1930 je dr. Anton Korošec podal ostavko na svoj položaj v Živkovićevi vladi. To je bilo dejanje prelomnega značaja, saj se je SLS v najtežjem času diktature umaknila v opozicijo. Razlogi za Koroščev izstop iz vlade so pravzaprav na dlani. Že iz podatkov, ki smo jih razbrali v zgoraj navedenem članku Delavske politike z dne 24. septembra, je mogoče razpoznati nekatere temeljne značilnosti takratnega političnega položaja v državi, v katerem Korošec pač ni videl ne možnosti ne potrebe za sodelovanje v vrhu oblasti.³¹

Delavska politika je 1. oktobra 1930 poročala, da je Korošec prosil za odpust iz vlade zaradi svoje bolezni, ki da se slabša, da je kralj v avdienci v Niški banji njegovo prošnjo vzel na znanje in ga odlikoval z redom Karadjordjeve zvezde II. stopnje.³²

Parlamentarnih volitev 8. novembra 1931, ki jih je razpisal Živkovičev režim na osnovi oktroirane ustave, se slovenski klerikalci skupaj s širokim opozicijskim gibanjem v državi niso udeležili. Med raznimi ilegalno razširjenimi propagandnimi letaki SLS je bil razširjen v Sloveniji tudi tiskan razglas z naslovom »Slovenci!«, pod naslovom »Dne 8. novembra ne gremo volit!« in podpisom dr. Antona Korošca. V letaku, (ki je bil natisnjen v Beogradu), so bile naštete vse opozicijske stranke, ki so bojkotirale volitve, v sporočilu slovenskim volilcem pa je bilo zapisano: »Mirno in samozavestno bomo čakali, da napoči dan, ko se vrne politična svoboda. Vse grožnje in obljube, kakor tudi vse nerensnične vesti, ki se trosijo okoli o meni in drugih voditeljih, nas ne morejo omajati.«³³

Prav tako kot meščanska opozicija je tudi KPJ pozivala volilce k abstinenци. V dneh pred volitvami je razširjala v Sloveniji na ciklostil razmnožene letake s podpisom oblastnega komiteja KPJ. Naslov letakov »Živela Revolucija!«, poziv k pripravljanju oborožene vstaje in zavzemanje za slovensko sovjetsko republiko so pričali o tem, da se organizacija še ni izvila iz okov revolucionarnega avanturizma in nerealnega odnosa do stvarnosti. V letaku se je KPJ ostro odzvala na dr. Koroščev razglas: »Abstinenco so proglasili tudi klerikalni voditelji. Njihov proglas pa ni iskren. Če bi

³⁰ Delavska politika, 24. septembra 1930, št. 78, letnik V, članek »Nova era«.

³¹ Mikuž je v svoji že navedeni knjigi o Slovencih v stari Jugoslaviji o razlogih za Koroščev izstop iz Živkovićeve vlade predvsem navedel pritisk opozicije v SLS, ki da je obsojala Koroščevo vztrajanje v vladi in zlasti proteste iz vrst krščanskosocialistične mladine, ki da je streljala nanj s »težkimi topovi«. Mikuž je v svojem zapisu tudi razmišljal o tem, da je bilo težko sedeti »voditelju« slovenskega naroda v vladi, ki je vedno bolj uresničevala svojo temeljno zamisel, ustvaritev enega samega jugoslovanskega naroda. Naposled je Mikuž navedel tudi mnenje, ki ga je dr. Ivan Ribar izrazil v svojih Spominih, češ, da je bil morda Korošec le kraljev človek, potreben kralju za »daljšo« perspektivo.

³² Delavska politika, 1. oktobra 1930, št. 80, letnik V, med vestmi »Odstop dr. Korošca«.

³³ PAM, Kzp VII, 181/32, Okrožno sodišče v Mariboru.

bili klerikalci resnični zavezniki ljudstva, ne bi bila. Korošec in Sernec nikoli člana Aleksandrove ter Živkovićeve vlade. Klerikalni proglas abstinence je le hinavski račun! Korošec namreč ve, da ni več daleč čas, ko bo ljudstvo obračunalo s svojimi zatiralci, pa se boji, da ne bi bil tudi on med tistimi. Toda komunisti niso še nikoli napravili sporazuma z vašimi zatiralci, temveč so se vedno in z vsemi sredstvi borili proti njim. Edino komunistična stranka je stranka delovnega ljudstva. Edino komunistična ideja mora rešiti slovenskega kmeta in delavca iz velesrbskih nenažrtih žrel. Edino komunisti vam iskreno kličemo v vašem interesu in v interesu zatiranega slovenskega delovnega ljudstva: Nihče na volišče!³⁴

Kakšen je bil učinek propagande za abstinenco na volitvah v Sloveniji – v Dravski banovini? Glasovalo je – pod hudim pritiskom režima – 53% vpisanih volilcev (150.796).^{34a}

O Koroščevi šestdesetletnici, maja 1932, in veličastnih proslavah, ki so jo pospremile, ni v marksističnem tisku v Sloveniji nobenih pomembnejših podatkov. Pač pa so se novembra 1932 z ilegalnimi letaki oglasili iz komunističnega tabora »slovenski narodni revolucionarji«³⁵ z očitki dr. Korošču, ki da se kljub popularnosti, ki jo uživa, ne vključuje v aktiven boj proti »tiraniji« in tako skuša rešiti »presto! krvavega Aleksandra Poslednjega«.³⁶

Tudi Koroščeve punktacije³⁷ in njegove internacije od januarja 1933 do oktobra 1934 marksistični tisk v Sloveniji ni pomembnejše zabeležil.

Ljudska pravica, glasilo kmečko-delavskega gibanja, ki je začela izhajati oktobra 1934 kot legalni list KPJ, je 4. maja 1935, dan pred petomajskimi parlamentarnimi volitvami, na katerih SLS ponovno ni sodelovala, navedla podatke o tem, da so se dr. Korošec, dr. Gosar in prof. Vesenjak, vsi bivši ministri SLS, pogajali z Jevtičem in da se bodo po volitvah z njim nedvomno pogodili.³⁸ Napoved Ljudske pravice pa se ni

³⁴ Muzej revolucije, Slovenjgradec, fond Letaki.

^{34a} Delavska politika, 11. novembra 1931, št. 90, letnik VI.

³⁵ Na letaku je podpisana »Grupa slovenskih narodnih revolucionarjev«, ki je v tem času pričela delovati, poudarjajoč pomen rešitve narodnega vprašanja kot sestavni del strateške usmeritve revolucionarnega delovanja. Najvidnejši predstavniki tega gibanja med Slovenci so bili Lovro Kuhar – Prežihov Voranc, Jože Vilfan in Jože Brilej.

³⁶ Arhiv republike Slovenije (AS), Referat DPO– KZS, fond letakov množičnih gibanj.

³⁷ O avtorstvu punktacij, oziroma Slovenske deklaracije, kot so le-te poimenovane v objavah, se pojavljajo dvomi, če jih je res sestavil dr. Korošec. Jože Košiček, član ožjega vodstva SLS v prvi polovici tridesetih let piše v Zborniku Svobodne Slovenije »Moji stiki s Koroščem« dovolj prepričljivo o sestanku ožjega vodstva SLS, na katerem so besedilo punktacij, kakor jih je predložil Korošec, brez pripomb in nespremenjeno sprejeli.

³⁸ Ljudska pravica, 4. maja 1935, št. 9, letnik II, članek »Dr. Korošec in njegova skupina, ki se zadržuje pasivno«. Ljudska pravica je s to svojo notico opozorila na intenzivno politično aktivnost v vrstah SLS v času, ko so se nakazovale najrazličnejše možnosti za opozicijske sile, ki se dokopljejo do oblasti, oziroma, da se priključijo vladnemu taboru. O dejavnosti dr. Antona Korošča v tem času govori tudi Ruda Jurčec v tretjem delu svojih spominskih zapisov »Skozi luči in sence« (Buenos Aires, 1969, stran 70), ko trdi, da je Korošec v pripravah na petomajске volitve 1935 »odprl Jevtiču mariborska vrata SLS« in ob tem navede nekatere zanimive podrobnosti: »Sicer na dve krili razdeljeni skupini mariborske SLS (skupina doktorja Leskovarja proti skupini doktorja Juvana in Hrastelja) sta se celo zblížali in v ospredje je kot nosilec gibanja stopil bivši minister SLS profesor Ivan Vesenjak. Kmalu je razpoloženje za udeležbo pri volitvah na Jevtičevi listi seglo tudi v Ljubljano, kjer sta se lotila priprav doktor Andrej Gosar in profesor Tone Krošl, ravnatelj dopisne Trgovske šole na Kongresnem trgu in moj sošolec z mariborske gimnazije. Pri vsem tem pa je uradno vodstvo SLS že razglasilo sklep, da se volitev ne bo udeležilo in je bilo izdano geslo volilne abstinence.«

uresničila. Korošec je vstopil kot podpredsednik in notranji minister v 24. junija 1935 formirano vlado dr. Milana Stojadinovića. Ljudska pravica je 20. julija 1935 k temu pikro pripomnila: »Pred nekaj leti je ogromna večina slovenskega naroda gledala v dr. Korošču svojega narodnega voditelja. Danes je razočaranje veliko. Slovenski množični ne ostaja drugega, kakor vera vase in – boj.«³⁹

Pričelo se je tretje obdobje Koroščevega političnega delovanja med vojnama. Kot da je Ljudska pravica prevzela refren iz Koroščevega govora aprila 1920. Tedaj je Korošec dejal: »Boj prihodnosti, boj, ki se bo resno bojeval med strankami, je samo boj med krščanskim socializmom in komunizmom!« Korošec je ta boj dejansko v določenih obdobjih bojeval kot vodja SLS s pozicij krščanskega socializma. Toda po 1924. letu, ko se je postopoma razhajal z njim, je vodil ta boj zdaj, zlasti 1927 in 1928 s pozicij klerikalne stranke na oblasti, kar je pripeljalo do pomembnih sprememb med političnimi gibanji znotraj slovenske družbe.

Kot notranji minister v Stojadinovićevi vladi je moral prispevati k njeni programski usmeritvi, podpirajoč njeno zunanjo in notranjo politiko; v zunanji politiki vsekar približevanje Jugoslavije silam Osi, Hitlerjevi Nemčiji in Mussolinijevi Italiji, v notranji politiki pa ohranja večino v šestojanuarski diktaturi sprejetih zakonov, gospodarsko agresijo nacistične Nemčije, fašistoidne sile v državi in tudi dajanje določenih koncesij nemški manjšini. Zdaj, v drugi polovici tridesetih let, se je klerikalizem znotraj katoliškega tabora vse jasneje razločeval od krščanskega socializma; razliko so poglobljale nekatere njegove klerofašistične prvine, s čimer je njegov protikomunistični boj dobival nove razsežnosti, medtem ko se je krščanski socializem približal politični levici in postal občasno tudi njen zaveznik, zlasti v skupnem nastopanju v širših ljudskih gibanjih, v protifašističnem boju, v mirovnih akcijah in v narodno-obrambnem gibanju. V teh političnih razhajanjih se je Korošec kot eksponent vladne politike znašel v položaju, da je omejeval ta gibanja, kjerkoli je v njih zaznaval komunistični vpliv ali zavezništvo komunistov, in s tem nedvomno proti svojemu osebne prepričanju odpiral vrata prodiranju nacističnega in fašističnega vpliva. Marksiistična levica in širša demokratična gibanja so se v svojem legalnem časopisju spotikala nad tem, kolikor je bilo to zaradi cenzure sploh mogoče; komunisti so Korošca proglašali za narodnega izdajalca, občasno pa ga tudi pozivali, naj izstopi iz vlade ter opozarjali, da grozi slovenskemu narodu razkosanje in uničenje s strani fašizma in nacizma. Ti napadi so se stopnjevali ob prelomnih domačih ali mednarodnih narodnopolitičnih dogodkih, tako ob priključitvi Avstrije k Nemčiji 1938, ob odpovedi nacionalne proslave dvajsetletnice obstoja Jugoslavije avgusta 1938 v Mariboru in ob razkosanju Čehoslovaške, 1939.

Stojadinović je v svojem nastopu v senatu 4. julija 1935 zatrdil, da namerava njegova vlada likvidirati stari režim, odpraviti atmosfero, polno naelektrjenosti in napetosti ter da bo odprla določen ventil gotovosti.⁴⁰

³⁹ Ljudska pravica, 20. julija 1935, št. 14, letnik II, članek »Notranjepolitični položaj«.

⁴⁰ Stenografske beležke senata kraljevine Jugoslavije, 1935, I, 91, navedeno po razpravi dr. Dušana Bira »O padcu Stojadinovićeve vlade« iz knjige »Istorija XX. veka, Zbornik radova VIII«, Beograd 1966. V zvezi s tem naj navedemo pisanje Slovenca, 15. decembra 1940 v nekrologu ob Koroščevi smrti, da je kra-

Proleter, glasilo KPJ, (ki je izhajalo v tujini), je to izjavo nemudoma komentiralo, češ da se Stojadinoviću sicer sme priznati namero, da hoče odpraviti način vladanja z metodami šestojanuarske diktature, da pa ima v bistvu njegova vlada še vedno »fašistični in velikosrbski zatiralski značaj«. ⁴¹

Tako kot njegovi predhodniki v vladah, tudi Korošec kot notranji minister s komunisti nikakor ni ravnal v rokavicah.

Že 30. julija 1935 je zahtevalo notranje ministrstvo od banske uprave v Ljubljani predložitev »seznama komunistov, filokomunistov in socialistov državnih in samoupravnih uslužbencev in univerzitetnih slušateljev«, s čimer se je začelo sistematično evidentiranje komunistov, socialistov in njihovih simpatizerjev v Sloveniji. ⁴² Ta evidenca se je izpopolnjevala iz leta v leto.

30. novembra 1935 je Delavska politika pod naslovom »Dr. Anton Korošec o notranjih političnih razmerah« poročala o Koroščevem govoru na ustanovitvi banovinskega odbora JRZ 24. novembra 1935 v Ljubljani. »Notranji minister dr. Korošec je na tej seji govoril o notranjih razmerah. Naloga sedanjega režima je, tako je rekel, pomirjenje in uvedba normalnih razmer, svoboščin (vsaj onih, ki so ugotovljene že v sedanjih zakonih), to je zborovalne svobode, svobode ustanavljanja strank itd. Vlada zahteva izpolnjevanje zakonov, da dobi država avtoriteto, popraviti hoče krivice, vrata svobode pa odpremo takrat, ko se poležejo valovi razburkanja.« ⁴³ O bodočih volitvah pa naj bi bil Korošec dejal: »Na volitve bomo šli, kadar bodo orožniki lahko mirno spali v svojih karavlah, kadar bodo sreski načelniki lahko mirno reševali v pisarnah svoje spise, in ko bodo stranke tako močne, da bodo same peljale volilce na volišča.« ⁴⁴ Delavska politika je še poročala, da so bili v ožji banovinski odbor JRZ izvoljeni kot predsednik dr. Anton Korošec, kot podpredsednik dr. Miha Krek in kot tajnik dr. Josip Leskovar. ⁴⁵

1. januarja 1936 je Delavska politika v članku o enotni slovenski fronti in dr. Korošču kot njenemu voditelju poročala, da je ing. Anton Štebi, zastopnik Škodovih tovarn v uvodniku 29. številke Slovenije pod naslovom »K vprašanju enotne slovenske fronte« zapisal: »Kdo naj prevzame iniciativo gibanja, kdo naj se loti organizacije, da bo delo našlo polno zaupanje v vsem narodu.« (...) »Odkrito moramo priznati, da se brez dvoma nahaja v vrstah bivše in najbrže še neusahle Slovenske ljudske stranke ve-

ljevo namestništvo pozvalo dr. Korošca v vlado in mu zaupalo notranje ministrstvo, »v katerem naj bi s svojo politično modrostjo, veliko izkušnostjo in vseobsežnim znanjem pomagal ublažiti politične strasti, ki so se razvemale vedno bolj in ki so grozile celo obstanku naše domovine«. Slovenec, 15. decembra 1940, št. 289, letnik LXVII, članek »Ljubezen in boj njegovega življenja«.

⁴¹ Proleter 1935, julij-avgust, št. 7-8, letnik XI, članek »U borbu za slobodu, mir i hljeb!«, Dušan Biber, kot zgoraj.

⁴² AS, Referat DPO-ZKS, fond Murska Sobota, razpis notranjega ministrstva z dne 30. julija 1935, zapupno I, št. 38542. Glej tudi obširneje v razpravi »Partijska organizacija v Sloveniji v obdobju ustanovnega kongresa KPS« v knjigi France Filipič: »Poglavja iz revolucionarnega boja jugoslovanskih komunistov 1919-1939«, Ljubljana, 1981. (Filipič, Poglavja...)

⁴³ Delavska politika, 30. november 1935, št. 95, letnik X, članek »Dr. Anton Korošec o notranjih političnih razmerah«.

⁴⁴ Kot zgoraj.

⁴⁵ Enako.

čina slovenskega naroda. Zato je po mojem mnenju v današnji zgodovinski dobi prava skupina najspodobnejša, da ji zaupamo to veliko nalogo. Poleg tega pa je politični voditelj te skupine neomadeževan politik, ki ne uživa samo zaupanja večine slovenskega naroda, ampak tudi spoštovanje pri poštenih pripadnikih drugih političnih skupin.« V komentarju k Štebijevega predlogu je Delavska politika ugotavljala, da sta tako dr. Korošec kot tudi bivša SLS že na svojstven način odgovorila »na ta ženijalni Štebijevega predlog«. ⁴⁶

Nastop ing. Antona Štebija, soustvarjalca organizacije KPJ v Sloveniji v začetku dvajsetih let in poznejšega neutrudnega organizatorja ljudskofrontnega gibanja, je bil za takratne politične razmere v Sloveniji nepojmljiv. Je ravnal na svojo roko, ali je dr. Korošca vpletal v medsebojno izigravanje političnih skupin in strank v Sloveniji? Z njegovim predlogom se vsekakor komunisti niso, prikupili notranjemu ministru, saj je njegova policija v tem času silovito udarjala po komunistih ob razkritju široko razvejane partijske mreže, vezane na začasno vodstvo KPJ v državi, ko je – po različnih podatkih – okrog 2000 komunistov v Jugoslaviji moralo skozi policijske zapore in mnogi med njimi pred državno sodišče za zaščito države.

Februarja 1936 je prišlo v skupščini do interpelacije v zvezi z nečloveškim ravnanjem z aretiranci iz dravske banovine na zagrebški policiji. Za aretirance se je zavzel tudi dr. Vladko Maček v posebnem pismu dr. Korošču. Maček se je obračal na Korošca kot katoliškega duhovnika v imenu krščanskega usmiljenja, opozarjajoč na to, da zločinsko ravnanje policije prehaja meje pozitivnih državnih zakonov. V odgovor dr. Mačku je Korošec navedel, češ da je celotno zasliševanje navedenih zapornikov komunistov v Zagrebu v rokah enega od najboljših in najspodobnejših policijskih uradnikov in da za to ni potrebno skrbeti. ⁴⁷ (Preiskavo je imel v rokah policijski komisar Šapinac.)

7. marca 1936 je Korošec govoril v skupščini o veliki nevarnosti komunizma, ki da mu napoveduje hud boj (Spomnimo se leta 1920!). V službi te borbe – tako je navajal Slovenec – se morajo postaviti cerkev in šola, se morajo postaviti politične stranke, kulturna in socialna društva ter gospodarske organizacije s celokupnim njihovim članstvom. ⁴⁸

Ponovno je Korošec spregovoril o nevarnosti komunizma 10. maja 1936 na seji banovinskega odbora JRZ, ⁴⁹ nato julija 1936 ob proračunski razpravi v skupščini, podarjajoč, da je potrebno postaviti idejo proti ideji, ⁵⁰ 1. januarja 1937 pa je v novoletnem nagovoru na ljubljanskem radiu dejal: »Hvala bogu, v boju proti komunizmu lahko zabeležim vendar nekaj pozitivnih strani, čeprav so negativne še vedno zelo velike. Pri kmetih, ki življenje trezno presojuje, se ni usidral. V zadnjem času lahko z

⁴⁶ Delavska politika, 1. januarja 1936, št. 1, letnik XI, članek »V fašizmu in pogubo silijo«. Podpis R. (Reisman?)

⁴⁷ Ivan Jelić: Komunistička partija Hrvatske 1937–1941, Zagreb 1972, stran 71 in 72.

⁴⁸ Učiteljski tovariš, 12. marca 1936, št. 32, letnik LXXVI, rubrika »Listi o učiteljstvu, šoli, prosveti in JUU«.

⁴⁹ Mikuž, stran 445.

⁵⁰ Naš dom št. 7, julija 1936, letnik XXVIII, članek »Fantje in Komunizem«, podpis France Č.

zadovoljstvom ugotavljamo, da se tudi med delavci ne razvija tako, kot si je želel. Z obžalovanjem pa moram ugotoviti, da v intelektualnem delu našega naroda razmere niso tako zadovoljive kot pri ročnih delavcih.« Svoj govor pa je Korošec končal z besedami: »Cerkev in šola, tisk, gledališče in družba, posebej pa družine, združite se!«⁵¹

Naposled je Korošec v tem obdobju govoril o komunizmu v državi še 3. marca 1937 v proračunski razpravi v parlamentu. Naštel je uspehe, ki so bili doseženi v boju proti komunizmu, med drugim tudi, da so razkrili »eksekutivo slovenske komunistične mladine«, da je »terorizem od onkraj meja znatno oslabel«, itd.⁵²

V drugi polovici tridesetih let, zlasti po letu 1936, se je zelo okreplil vpliv hitlerjevske nacistične propagande v Sloveniji z vse bolj poudarjenimi pretenzijami nemškega Reicha po slovenskem ozemlju. Narodnoobrambne organizacije so ponovno opozarjale na nevarnost, ki je grozila slovenskemu narodu. Slovenski komunisti, ki so bili pomemben dejavnik v narodnoobrambnem gibanju, so na ustanovnem kongresu Komunistične stranke Slovenije (17. – 18. april 1937) v Manifestu, osrednjem dokumentu kongresa, dotlej najostreje protestirali proti Stojadinovičevi zunanji (in notranji) politiki – pred tem je v mesecu marcu bila sklenjena politična in trgovinska pogodba z Italijo – obtožili pa so tudi Korošča, češ da izdaja interese slovenskega naroda. O Stojadinovičevi vladi je Edvard Kardelj, avtor Manifesta, zapisal: »Vlada Stojadinovič-Korošec, ki stoji na krmilu Jugoslavije in ki ščiti velesrbsko nadvlado pred ljudskim nezadovoljstvom, ne le da ne more biti porok za zaščito slovenskega naroda, marveč je s svojo dosedanjo notranjo in zunanjo politiko podpirala največje sovražnike slovenskega naroda v njihovih pripravah na bodoča osvajanja...«⁵³

O dr. Korošču je bila v Manifestu izrečena skrajna in – lahko bi rekli – brezprizivna obsodba: »Politika dr. Korošča kot predstavnika najmočnejše slovenske stranke v Stojadinovičevi vladi, je nasprotna interesom slovenskega naroda. Dr. Korošec in vodstvo bivše SLS kljub ogromni nevarnosti, ki preti slovenskemu narodu, nadaljuje staro politiko slovenskih meščanskih strank, politiko izkoriščanja nasprotja med srbskimi in hrvaškimi strankami, politiko »jezička na tehtnici«, »politiko drobtinic«, ki ne slabi samo boja hrvatskega naroda za osvobojenje, temveč ovira tudi boj slovenskega ljudstva proti narodnemu zatiranju. Vodstvo SLS z dr. Koroščem na čelu izpodkopa s tem enotnost zatiranih narodov Jugoslavije v boju proti velesrbski nadvladi, proti režimu centralizma in velesrbskega terorja, ter spravlja slovenski narod v nevarnost, da bo ostal popolnoma osamljen v svojem boju za narodni obstoj. S tem, da so voditelji uvlekli SLS v protiljudsko in protislovensko JRZ, so napravili velik greh pred slovenskim narodom. Ne v velesrbski JRZ, temveč v slovenskem protifašističnem in osvobodilnem ljudskem gibanju in v njegovih prvih vrstah, je mesto SLS. Vodstvo SLS z dr. Koroščem na čelu je zato odgovorno pred vsem slovenskim ljudstvom, da v najtežjih časih izpostavlja slovenski narod popolnemu uničenju.«⁵⁴

⁵¹ Mariborer Zeitung, 3. januarja 1937, št. 1, letnik LXXVII, članek »Ruhe und Ordnung in Staate«.

⁵² Mikuž, stran 449.

⁵³ »Za pobratenje slovenskega ljudstva«. Brošura z gradivom o Ustanovnem kongresu KSS. Radniška biblioteka, Moskva, 1937.

Ostre besede, izrečene na račun dr. Korošca v Manifestu, so bile manj namenjene obsodbi njegove politike, kakor vplivanju na tiste tokove znotraj SLS, med katerimi je močno stopal v ospredje politični program skupine (dr. Breclj, Gostinčar), ki je zahtevala odmik od klerikalne politike in vrnitev k izvornim načelom »stare SLS«, zaobseženim predvsem v Slovenski deklaraciji. Na to je prav takrat opozoril tudi Josip Broz Tito centralni komite KPJ v Parizu, ko je v poročilu o odnosih med SLS in slovensko ljudsko fronto zapisal: »Pristašev ljudske fronte je čedalje več. Zlasti je opazen priliv iz Koroščeve stranke (sedaj JRZ), ker se velik del ljudstva ne strinja s Koroščevo politiko in zlasti ne z metodami, po katerih je posegla oblast med zadnjimi občinskimi volitvami (1936. leta, F E) v Sloveniji.«⁵⁵

Podobno je Tito 2. novembra 1937 poročal kominterni, češ da »Splošni politični položaj v državi zahteva takojšnjo koncentracijo vseh naših moči, zato da ne ostanemo zopet na repu« in »Zdaj delujemo v tej smeri, da bi k temu »združenju« pristopilo tudi kmečko-delavsko gibanje kot tudi leva skupina nekdanje Slovenske ljudske stranke, ki s Koroščevo politiko ni zadovoljna.«⁵⁶

Napadi na dr. Korošca so se v Proleterju vrstili. Omenimo naj še iz srede 1937 Kardeljev članek »Pečat sramote« ob demonstracijah proti konkordatu v Beogradu,⁵⁷ ter Proleter v začetku 1938, ponovno s Kardeljevim pisanjem, tokrat s člankom »Proč z grobokopi slovenskega naroda«, v katerem je v sodbi o notranji politiki dr. Korošca poudarjeno, da »je Korošec tisti, ki je v imenu bivše SLS obelodanil punktacije slovenskega naroda – program, proti kateremu se sedaj taisti Korošec kot notranji minister brezobzirno bori.«⁵⁸ Kaj kmalu so dogodki v sosednji Avstriji potrdili v istem članku kritično oceno na račun jugoslovanske zunanje politike, izrečeno v odstavku: »Še bolj nerazumljiva, še bolj izdajalska, še bolj usodepolna za slovenski narod pa je zunanja politika, katero sedaj voditelji slovenske JRZ z dr. Koroščem na čelu uganjajo. To je politika, ki jo vodi Stojadinović-Koroščeva vlada napram fašistični Italiji in hitlerjevski Nemčiji.«⁵⁹

Po priključitvi Avstrije k Nemčiji, 13. marca 1938, je namreč jugoslovanska vlada, vsekakor z odobravanjem, v uradnem komunikeju sporočila, da Jugoslavija ocenjuje združitev Avstrije z Nemčijo kot notranjo zadevo nemškega naroda, »v kar se ne vmešuje«, da je Jugoslavija z Nemčijo v prijateljskih odnosih in da to razmerje ostane nespremenjeno tudi zdaj, ko je Nemčija postala neposredni sosed Jugoslavije.⁶⁰ Stojadi-

⁵⁴ Kot zgoraj.

⁵⁵ AS, Referat DPO-ZKS, fond KI. 1937/44, J. B. Tito »Poročilo št. 1«, 9. aprila 1937.

⁵⁶ AS, Referat DPO-ZKS, fond KI, 1937/102, Josip Broz Tito, poročilo Wilhelmu Piecku, članu sekretariata izvršnega komiteja kominterne. – Poročilo je bilo napisano na rob tedanjim političnim dogodkom v državi, predvsem sklenitvi Bloka narodnega sporazuma, 8. oktobra 1937, in nastopu »somišljenikov SLS«, že omenjene skupine dr. Antona Breclja, Jožeta Gostinčarja, dr. Jakoba Mohoriča in dr. Ivana Stanovnika.

⁵⁷ Proleter, 1937, št. 9, letnik XIII, članek »Pečat sramote«, podpis Ivan Ukmar (Edvard Kardelj).

⁵⁸ Proleter, 1938, št. 1–2, letnik XIV, članek »Proč z grobokopi slovenskega naroda«, podpis L (Edvard Kardelj).

⁵⁹ Kot zgoraj.

⁶⁰ Mariborer Zeitung, 15. marca 1938, št. 60, letnik LXXVIII, članek »Adolf Hitler in Wien«. Filipič, Poglavlja..., stran 332.

novič je ob Anschlusu uradno čestital nemškemu poslaniku v Jugoslaviji, von Heerenu in mu zagotovil, da se s tem strinja tudi dr. Korošec.⁶¹

Sredi marca 1938 je CK KPJ izdal letak z naslovom »Za mir, neodvisnost in svobodo!«, v katerem je opozoril na daljnosežne posledice zasedbe Avstrije, ugotavljajoč, »da je Hitler z okupacijo Avstrije stisnil v svoje klešče bratsko Češkoslovaško, da je samo vprašanje časa, kdaj bodo nad njenimi mirnimi prebivalci zabrnili fašistični avioni«. Letak je zahteval odstranitev izdajalske politike »Stojadinovića, Korošca in Spahe«, vlado narodne sloge, obrambo države na osnovi kolektivne varnosti in obrambo miru v krogu demokratičnih držav, v povezavi s Francijo, Češkoslovaško in Sovjetsko zvezo.⁶²

V Sloveniji je po dogodkih v Avstriji vladalo veliko vznemirjenje, politični položaj se je zaostroval ob demonstrativnih dejanjih narodnoobrambnih društev in levčarskih organizacij. Množilo se je število ilegalno razširjenih letakov. Pobudniki večine njih so bili komunisti, kar pa ni bilo vedno razvidno iz podpisov njihovih sestavljalcev. Za našo razpravo je posebno zanimiv tiskan letak z naslovom »Delavci, kmetje, vsi Slovenci« in s podpisom »Zavedni Slovenci«. Letak med drugim zahteva »konec bratenja z nemškim fašizmom, prepoved in zatrtje hitlerjevske propagande v Sloveniji, utrditev severne meje« in – kot obilica podobnih letakov v tem času – spremembo Stojadinovićeve zunanje politike. V kolikor Stojadinovićeve vlada ne bi hotela ali ne mogla izpolniti teh zahtev, pa naj bi slovenska ministra, dr. Korošec in dr. Krek izstopila iz vlade.⁶³ Vsekakor je bila v tem letaku izražena zanimiva misel, ki dr. Korošca (in dr. Kreka) postavlja v poseben položaj ob plazu vse pogostejših obtožb.⁶⁴

Toda na I. konferenci komunistične stranke Slovenije (17. in 18. aprila 1938) so slovenski komunisti med sklepe, ki so jih sprejeli ob oceni narodnopolitičnega položaja v Sloveniji, zlasti ob ugotavljanju, kako nezadržno se krepi nacistična propaganda med množicami, ponovno zapisali najostrejšo obsodbo Koroščeve državniške vloge, zlasti njegovega podpiranja Stojadinovićeve vlade. Očitali so mu celo, »da se je končoveljavno odrekel koroških in primorskih Slovencev in jih prepustil tujcu.«⁶⁵

Za nedeljo 14. avgusta 1938, za zadnji dan vsakoletnega Mariborskega tedna, je bil napovedan v Mariboru jubilejni slovenski narodni tabor ob dvajsetletnici obstoja Jugoslavije. Na tej široko zasnovani prireditvi, katere častni predsednik organizacijskega

⁶¹ Dušan Biber: *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933–1941*, Ljubljana, 1966 stran 138. (odslej Biber, *Nacizem*).

⁶² AS, Referat DPO-ZKS, fond letaki množičnih gibanj.

⁶³ AS, Referat DPO-ZKD, fond letaki množičnih gibanj, Biber, *Nacizem*, str.136.

⁶⁴ Takšen odnos do dr. Korošca (in dr. Kreka) je bil vzpostavljen po navodilih CK KPJ slovenskim komunistom. Tako je Tito poročal 8. avgusta 1938 kominterni v Moskvo: »Že danes pa je čutili med Koroščevimi in Spahovimi privrženci čedalje večje nezadovoljstvo zaradi profašistične politike Stojadinovićeve vlade. Naša parola v Sloveniji je »Korošec naj izstopi iz Stojadinovićeve izdajalske vlade«. Prav tako tudi v Bosni ne napadamo neposredno Spaha, marveč zahtevamo, naj se umakne iz vlade. Takšna taktika je nujna zaradi njunih privržencev, ki so večinoma demokratično usmerjeni, vendar danes še gredo za njima. Na Slovenskem je to geslo zlasti uspešno spričo nevarnosti, ki jo predstavlja Hitler«. AS, Referat DPO – ZKS, fond KI, 1938/23. Naslov »Za D(imitrova)«.

⁶⁵ AS, Referat DPO-ZKS, fond Letaki množičnih gibanj, »Sklepi I. konference Komunistične stranke Slovenije«.

odbora je bil dr. Anton Korošec, naj bi se zbralo okrog 60.000 ljudi iz vse Slovenije, Korošec pa naj bi bil nastopil kot glavni govornik. Tabor so oblasti v zadnjem trenutku odpovedale, osuplost v Sloveniji pa je bila ob tej odpovedi nepopisna. Uradnega pojasnila o razlogih za odpoved več tednov skrbno pripravljane prireditve ni bilo, pač pa so se v javnosti širile govorice, da se je vlada zbala, da bi se tabor sprevrgel v protirežimsko in protifašistično manifestacijo, kar naj bi se bilo sklepalo iz izredno velikega števila prijavljenih organiziranih skupin iz delavskih središč. Na predvečer odpovedane proslave je prišlo v Mariboru do silovitih demonstracij, na katerih pa niso bile udeležene samo levičarske sile, temveč tudi mladina iz nacionalnih opozicijskih vrst.

Alenka Nedog je v svoji monografiji o ljudskofrontnem gibanju v Sloveniji zapisala, da je banska uprava odpoved proslave 20-letnice Jugoslavije – sklicujoč se na poročilo banske uprave za leto 1938 – utemeljevala, s tem, da so nameravali komunisti, pomešani med člane levičarsko usmerjenih delavskih organizacij, na proslavi demonstrirati proti režimu in manifestirati za demokracijo. Demonstracije in manifestacije naj bi potekale v sporazumu z vodilnimi krogi delavskih strokovnih organizacij. K navedenemu je Nedogova dodala: »Vsekakor je bila odpoved tako ugledne proslave hud udarec klerikalni stranki in režimu. Hkrati pa je bila tudi izraz protifašističnega in demokratskega razpoloženja, ki se je vse bolj širilo med slovenskim ljudstvom. To je bila dejanska zmaga demokratičnih slovenskih sil.«⁶⁶

V »Pismu iz Maribora« pa je Ferdo Lipnik, (psevdonim) v jesenski številki ljudskofrontne revije *Europäische Stimmen* (Švica), podrobneje opisal dejanske razsežnosti opozicijskih priprav za nastop na narodnem taboru. Lipnik je navedel, da bi samo v slavnostnem sprevedu korakalo kakšnih 30.000 ljudi, od teh pa naj bi dve tretjini pripadali opoziciji. Temu podatku je dodal podrobno razčlenitev opozicijskih sil: »Patriotično navdušenje sokolskih množic, njihovo tradicionalno čustvo solidarnosti s češkoslovaškimi brati in odkrito čustvo zahvale francoski republiki, ter zrela politična preudarnost marksističnih delavskih množic bi sama lahko zadostovala za prevlado opozicije. Tema najmočnejšima skupinama pa bi se pridružili še odkrito vneti krščansko-socialni delavci, ki stoje v Sloveniji v prvih vrstah boja za demokracijo in pravico, nacionalni delavci, ki se vedno očitneje približujejo demokratičnim stališčem, demokratsko usmerjena zveza kmečke mladine in še katere druge skupine in zveze od sredine na desno, katerim so v interesu domoljubne češke in frankofilske manifestacije.«⁶⁷

Med razlogi, zaradi katerih je bil jubilejni tabor v Mariboru odpovedan, je Lipnik naštel tudi ob istem času napovedani obisk opozicijskega voditelja dr. Mačka v Beogradu, katerega sprejem naj bi se bil po pričakovanju sprevrgel v »neizmerno množični zbor demokracije«, dveh tako velikih opozicijskih manifestacij v enem dnevu pa režim ni mogel dovoliti.⁶⁸

⁶⁶ Alenka Nedog: *Ljudskofrontno gibanje v Sloveniji od leta 1935 do 1941*, Ljubljana, 1978, stran 108. (Nedog).

⁶⁷ *Europäische Stimmen* 1938, št. 17. stran 499 do 501, letnik III, članek »Pismo iz Maribora«. Glej tudi Biber, *Nacizem*, stran 148 in 364.

⁶⁸ Enako.

Dušan Biber je v svoji monografiji o nacizmu in Nemcih v Jugoslaviji ob podatkih o odpovedi narodnega tabora v Mariboru naštel tudi možnost, da je prireditev prepovedal dr. Stojadinović, pri katerem naj bi bil prej protestiral proti organizaciji narodnega tabora nemški veleposlanik v Beogradu, von Heeren.⁶⁹

Odpoved proslave v Mariboru je bila vsekakor hudo razočaranje za dr. Korošca samega, saj bi bil lahko spregovoril množicam upravičeno kot eden najzaslužnejših ustvarjalcev jugoslovanske države. Režim pa je poskušal zadrego zaradi odpovedi prireditve premostiti z zborom mladine, članov JRZ iz Hrvatske in Slovenije. O tem zboru je, po podatkih iz Slovenca, poročal levičarski tednik Tabor 20. avgusta 1938 pod naslovom »Odgovor dr. Korošca«. Ta zbor – poročilo ga imenuje banket – naj bi se bil spremenil v »navdušeno manifestacijo za državno in narodno edinstvo« in dr. Korošec naj bi bil izjavil, »da v državi vladata red in mir – ter svoboda«.⁷⁰

Od odpovedi narodnega tabora v Mariboru lahko ugibamo tudi ob domnevi, da je Stojadinović s tem zadal Korošču udarec, ki je napovedoval nadaljnjo agonijo razmerja med njima, ki se je končala decembra 1938 z izločitvijo Korošca iz vlade.

27. avgusta 1938 je dr. Korošec nastopil na kongresu Pax Romana na Bledu. V daljšem govoru je ponovno spregovoril o komunistih in med drugim dejal: »To, kar se govori o trpljenju komunistov po naših zaporih in ječah, je velika kleveta, katero nam v svoji podlosti in neskrupuloznosti pripisujejo komunistična tajna vodstva. Mi s političnimi metodami ne teroriziramo komunistov in varujemo človeško dostojanstvo.«⁷¹

Samo dan pozneje, 28. avgusta 1938, pa je Korošec govoril na veliki proslavi ob dvajsetletnici obstoja Jugoslavije v Ljutomeru. Med drugim je dejal, »... da danes lahko izjavimo, da je program slovenskih taborov uresničen, da so zadnje točke uresničene, uresničene izključno s pomočjo naše stranke«.⁷² Vsekakor je bilo nenavadno govoriti o izpolnjenem programu Zedinjene Slovenije, ko je bila več kot tretjina Slovencev zunaj meja svoje matične domovine.

V obdobju Münchenske krize, ki je dosegla svoj višek 30. septembra 1938 s podpisom protokola o izpraznitvi sudetskega ozemlja, v odnosih med Koroščem in marksisti niti v legalni niti v ilegalni sferi ni pomembnejših elementov, ki jih sicer ne bi zasledili ob napadih opozicije na Stojadinovićevo zunanjepolitično usmerjenost in Koroščevo delež ob njenem oblikovanju. Tudi v dokaj razgibani in zaostreni predvolilni propagandi po razpustu skupščine in razpisu volitev za 11. december 1938 so bile izrečene mnoge obtožbe na račun političnih nasprotnikov z obeh strani, vendar je vse to teklo, če lahko rečemo, po utečenih kolesnicah. Omeniti velja morda Koroščevo osuplost ob dejstvu, da je dr. Maček tudi komuniste sprejel na svojo listo, kar je v predvolilni ihti izpovedal na seji banovinskega odbora JRZ 30. oktobra 1938 v Ljubljani z besedami: »Komunisti, socialisti, pohorci, nezadovoljniji in vsakodnevni odpadki iščejo

⁶⁹ Biber, Nacizem, stran 364.

⁷⁰ Tabor, 20. avgusta 1938, št. 4, letnik I, članek »Odgovor dr. Korošca«.

⁷¹ Tabor, 3. septembra 1938, št. 6, letnik I, članek »Govor dr. Korošca na kongresu Pax Romana na Bledu«. Članek je bil povzet po objavi v Politiki, 29. avgusta 1938.

⁷² Politika, 29. avgusta 1938, št. 10866, letnik XXXV, članek »Proslava dvadesetгодиšnjice opstanka Jugoslavije u Ljutomeru«.

in prosijo zavetja pod streho Mačkove stranke. To je konglomerat. Kdor se hoče podati v vojne nevarnosti, naj gre z njimi... Vse razumem, samo tega ne, da bo dr. Maček vzel pod svojo streho tudi komuniste. To je nekaj nezaslišanega, nekaj strašnega, ker daje s tem pobudo največjim neprijateljem družbenega reda in miru.«⁷³

Pač pa je opaziti v tem času, kako se zaostrojuje odnosi med Stojadinovičem in Korošcem, ki so se – med drugim – krhali tudi ob ukrepih notranjega ministrstva glede omejevanja nacistične iredente v državi in zlasti v Sloveniji ob narodnoobrambnih potezah oblasti (razpusti podružnic Kulturbunda, prepoved prodaje posestev Nemcem v obmejnem pasu, prepovedi udeležbe Nemcev iz Slovenije pri nacističnih zborovanjih v Avstriji po Anschlusu, itd.). Okrog Korošca se je zategoval obroč, ki ga ni stiskala samo opozicija, temveč Stojadinović sam, ki se je – kot se je pozneje pokazalo – čutil ogroženega v svojih »firerskih« ambicijah,⁷⁴ pa tudi pri tretiranju nemške narodnostne manjšine v državi. O nedvomnih dilemah, v katerih se je Korošec znašel v tem času, dovolj ilustrativno poroča Ferdo Lipnik v že navedenem »Pismu iz Maribora: »Dr. Korošec je kot notranji minister in zastopnik Slovencev znotraj režima v skrajno neugodnem položaju. Z iredentističnimi podvigi nacistov v Sloveniji se nikakor ne strinja, toda energično akcijo mu preprečuje Berlinu prijazna politika kabineta, katerega član je. Povečuje se število njegovih pristašev, ki zahtevajo njegov odstop, toda on ostaja nadalje v kabinetu. Medtem pa narašča med narodom zavest o nevarnosti, krepi se odločenost se ji z lastnimi močmi zoperstaviti in prepričanje, da je samo v povezavi z demokratičnimi silami najbolj zagotovljena nacionalna varnost.«⁷⁵

Značilen za takratni Koroščekv položaj v vladi je morda tudi podatek, da je nastopil 20. novembra 1938 na dveh predvolilnih shodih, na Ptujju in v Ormožu, v levičarskem tedniku Edinost dne 26. novembra 1938 pa sta bili poročili o teh dveh shodih v celoti cenzurirani.⁷⁶

V dravski banovini je na parlamentarnih volitvah 11. decembra 1938 JRZ prejela 170.252 glasov ali 78,64% od volilcev, ki so glasovali. JRZ je ta rezultat razglasila kot zmago slavje, kljub temu, da je za JRZ volilo le 52,32% vseh vpisanih volilcev.⁷⁷ To je bil poraz za slovenske klerikalce, ki je po svoje lahko tudi prispeval k temu, da je Stojadinović nekaj dni po volitvah (21. decembra 1938) Korošca odslovil iz vlade.⁷⁸

⁷³ Mikuž, stran 470.

⁷⁴ Süddeutsches Institut v Gradcu je v svojem poročilu z dne 6. decembra 1938 št. 7, navedel, da je Korošec v svojem predvolilnem govoru v Celju 4. decembra 1938 zavrnil »führer-sistem«, o čemer pa časopisje ni pisalo. Biber: O padcu Stojadinovičeve vlade, stran 46, glej opombo št. 36.

⁷⁵ Opomba št. 67. Glej tudi Biber, Nacizem, stran 366.

⁷⁶ Edinost, 26. novembra 1938, št. 42, letnik II, članek »Dva shoda ministra dr. Korošca«.

⁷⁷ Mikuž, stran 470 in 471.

⁷⁸ Korošec je bil odlikovan z redom Karadjordjeve zvezde I. stopnje in imenovan za predsednika senata. Zelo zanimivi so podatki o okoliščinah, v katerih je Korošec zapustil vlado, kot jih opisuje 1961. leta dr. Miha Krek v Zborniku Svobodna Slovenija, v katerem je med drugim zapisal: »Z načinom volitev pa Stojadinović s svojimi ljudmi ni bil zadovoljen. To se je pokazalo na prvi seji vlade po izvršenih volitvah, na kateri je dr. Korošec poročal o poteku volitev. Ko je prenehal s svojim referatom, so začeli ministri iz najožje Stojadinovičeve okolice kritizirati Koroščevo notranjo politiko ter ga osebno napadati, da je dopustil, da je na Hrvatskem opozicija izvajala nasilje nad vladnimi kandidati, ki da niso imeli v upravnih organih prav nobene zaščite in podpore, da je dalje odgovoren, da je JRZ »tako slabo odrezala« pri volitvah in da je dr. Maček dobil tako visoko število glasov. Dr. Korošec je odločno branil svojo notranjo politiko in zavračal

V Resoluciji II. plenuma osrednjega odbora Komunistične stranke Slovenije, konec januarja ali v začetku februarja 1939, je o Koroščevem odhodu iz vlade zabeleženo: »Poraz je ojačil nasprotja v vladajočih krogih. Izstop dr. Korošca iz Stojadinovićeve vlade je rezultat volilnega poraza in nezadovoljstva slovenskih ljudskih množic s politiko režima.« (...) »Dejansko je torej politika dr. Korošca doživela poraz, ki je močno okrepil demokratične elemente v slovenskem delu JRZ, ki ne odobravajo reakcionarne in protidemokratične politike dr. Korošca. Volitve so torej tudi v tem taboru okrepile misel o potrebi sodelovanja slovenskega naroda s hrvatskim v skupnem boju proti reakcionarnim protiljudskim velesrbskim režimom.«⁷⁹

Natančno mesec in pol po Koroščevi ostavki na položaj notranjega ministra, je dr. Milan Stojadinović moral podati odstop svojega kabineta, novo vlado pa je sestavil 6. februarja 1939 dr. Dragiša Cvetković. Vlogo dr. Korošca pri Stojadinovićeve padcu je zgodovinopisje obširno obravnavalo, tu bi opozorili samo na že navedeno razpravo dr. Dušana Bibra »O padu Stojadinovićeve vlade«, ilustrativni pa so tudi memoari, ki jih je Stojadinović sam objavil 1963. leta v Argentini.⁸⁰

Edvard Kardelj je marca 1939 v »Notranje in zunanjepolitičnem pregledu«, v brošuri, namenjeni pristašem kmečko-delavskega gibanja, podrobneje analiziral vzroke za padec Stojadinovića, s tem v zvezi pa je analiziral širše politične razsežnosti Koroščevega odhoda iz vlade, ko je zapisal: »Slovenci smo bili zaradi Stojadinovićeve zunanje politike še prav posebno ogroženi, kajti s pomočjo »mrzle osvojitve« je hotel Hitler doseči med drugim predvsem svoje cilje v Sloveniji. Tega se je zavedal tudi dr. Korošec, ki je poskušal Hitlerjev pritisk zavirati, toda pri tem je bil sam zlomljen in vržen iz vlade. Prav v dr. Koroščevem lastnem primeru je najlepši dokaz, da neodvisnost slovenskega naroda v okviru Jugoslavije ni mogoče zajamčiti s paktiranjem z osjo Berlin-Rim, ampak narobe v tesni zvezi z evropsko demokracijo. Tudi tu imamo torej isti slučaj kakor v naši notranji politiki: Koroščevo sodelovanje z velesrbsko reakcijo ni privedlo do oslabitve velesrbske hegemonije v Sloveniji, ampak do njene okrepitve.

očitke tistih članov vlade, ki z načinom izvedbe volitev niso bili zadovoljni. - Uvidel pa je dr. Korošec takoj, da je vse to organiziral Stojadinović sam, da bi se ga iznebil iz vlade. To je potrdil po vladni seji. Dr. Stojadinović in dr. Korošec sta ostala sama. Dr. Korošec je tedaj dr. Stojadinovića kar naravnost vprašal, kaj naj pomenijo napadi na njegovo politiko. Dr. Stojadinović je dejal, da sam lahko vidi, kakšen je položaj. Dr. Korošec mu je odvrnil z vprašanjem: »Torej to pomeni, da moram dati ostavko?« Na te Koroščeve besede dr. Stojadinović ni odgovoril, pač pa je skomizgnil z rameni, kar je bil znak, da je treba to storiti. - Zatem je dr. Korošec Stojadinovića vprašal: »Koga boste postavili za mojega naslednika?« Dr. Stojadinović mu je povedal, da misli imenovati za notranjega ministra Milana Ačimovića, upravnika mesta Belgrada. To je storil Stojadinović radi tega, da bi si Korošca povsem ne odbil, kajti Milan Ačimović je kot upravnik mesta Beograd užival polno Koroščevo zaupanje ter je dr. Korošca zelo cenil. Znan je bil kot eden najsposobnejših policijskih uradnikov, kar smo jih imeli v Jugoslaviji, mož, ki je tudi pravilno presojal komunistično nevarnost ter je zato vodil neizprosni boj proti komunistom in jih preganjal z vsem svojim aparatom. Osebnost je bil pošten in zelo lepih manir. - Po tej vladni seji in razgovoru s Stojadinovičem je dr. Korošec v svojem kabinetu v notranjem ministrstvu vzel karton z napisom »Ministar unutrašnjih poslova« ter nanj s svinčnikom napisal svojo ostavko Stojadinoviću z naslednjimi osmimi besedami: »Gospod predsednik, prosim, sprejmite mojo ostavko. Dr. Korošec.« S svinčnikom popisano karto je vtaknil v kuvertu. Nezalepljeno je izročil svojemu kabinetnemu šefu Relji Jovanoviću z naročilom, naj jo odnese Stojadinoviću v njegovo vilo na Topčiderskem griču.

⁷⁹ AS. Referat DPO-ZKS, fond Kongresi in konference.

⁸⁰ Pod naslovom »Ni rat ni pakt« so Stojadinovićeve spomini izšli na Reki 1970. leta.

Bolj kot katerikoli narod v Jugoslaviji smo torej Slovenci zainteresirani na zmagi demokracije.«⁸¹

Po odhodu iz vlade decembra 1938, dr. Korošec ni več kakor vsa leta dotlej tako očitno v ospredju političnega zanimanja marksistov; tako je tja do njegovega imenovanja za prosvetnega ministra, 29. junija 1940. Res pa je tudi, da marksistični tabor vidi v njem še vedno človeka, ki je soodgovoren za represivno ravnanje oblasti proti politični levici v državi, ki je nasprotnik slehernega poizkusa demokratizacije jugoslovanske družbe, ki ovira vzpostavljanje diplomatskih odnosov Jugoslavije s Sovjetsko zvezo in ki je – poleti 1940 – pomemben dejavnik kot posredovalec političnih kontaktov med Romunijo, Nemčijo in Italijo.

Korošec se je sicer kot predsednik senata v letih 1939 in 1940 udeleževal »visoke politike« v Beogradu, večina njegovega političnega delovanja pa se je odvijala v Sloveniji, kjer so se tudi vrstila priznanja, od proglasitev za častnega občana v raznih občinah (11. junija 1939 mu je podelilo 322 slovenskih občin diplome častnega občanstva) pa do decembra 1939 ko so mu podelili naziv častnega doktorja ljubljanske univerze. Slediti je mogoče, kako je neutrudno izgrajeval banovinsko organizacijo JRZ, vse bolj pa se je tudi naslanjal na mladino, predvsem visokošolsko, okoli Straže v viharju. Na svojih javnih nastopih je zlasti v 1940. letu vedno znova in vedno ostreje nastopal proti komunistom, vse bolj pa je poudarjen njegov boj proti prostozidarjem – svobodnim zidarjem, kakor jih imenuje.

Levičarska mariborska Edinost – njen urednik je bil Jaro Dolar – je 4. januarja 1940 v rubriki »Novoletne poslanice državnikov«⁸² poročala, da je dr. Korošec v novoletni številki Slovenca izrazil »trajno skrb za nastopajoče leto« ter kot vzrok zanjo navedel komuniste, svobodne zidarje in tujce. »Komunisti, to so notranji sovražniki,« je nadaljeval list Koroščeve besede, »proti katerim bi se bilo treba boriti z večjo odločnostjo in z manj obzirnosti. Svobodni zidarji pa so črni krti, pred katerimi se je treba varovati. Posebno pa je treba paziti na tujce, ki jih je nebroj po vlakih, hotelih in gostilnah.«

K temu naj pripomnimo, da je s »tujci« imel v mislih množico najrazličnejših »izletnikov« iz sosednje Nemčije, ki so v tem času dobesedno preplavljali Slovenijo, si nabavljali hrano in se predvsem ukvarjali z nacistično propagando in vohunstvom.

Koroščevo novoletna poslanica pa je vzbudila nepričakovano pozornost, pravzaprav značilno za takratne zaostrene politične razmere v državi in za – tudi prikriti – boj za obvladovanje javnosti.

Edinost je 11. januarja 1940 objavila članke »Prepir okoli prostozidarjev« – »Odgovor Velike lože« – »Slovenčev« očitki.«⁸³ Med drugim je Edinost poročala, da je Velika loža »Jugoslavija« na Koroščevo izjavo odgovorila z izjavo v beograjski Politiki, ki da so jo ponatisnile Novosti in v izvlečku tudi ljubljansko Jutro. V tem odgovoru pravijo prostozidarji, – tako Edinost, – da ne odgovarjajo duhovniku dr. Korošču, ampak

⁸¹ Notranje in zunanjepolitični pregled, brošura, marec 1939.

⁸² Edinost, 4. januarja 1940, št. 1, letnik III.

⁸³ Edinost, 11. januarja 1940, št. 2, letnik III.

državniku dr. Korošču, ki je kot notranji minister imel priliko, da se je s prostozidarji seznanil, saj leži prepis Konstitucije Velike lože v arhivu notranjega ministrstva. K temu je Edinost še dodala, da je izšel v Slovencu na sporočilo Velike lože oster odgovor, češ da še nobeno prostozidarstvo v Evropi ni obsodilo boljševizma, čeprav ta mori v strahotnih masah, odvzema človeku vsako svobodo in dostojanstvo ter širi samo bedo in siromaštvo in da je organiziral in omogočil tudi kraljev umor.

Koroščeva novoletna izjava in kar se je spletlo okoli nje, je zanimivo za zgodovinarja, ki preučuje Koroščev odnos do marksistov; saj istočasno poudarjanje komunizma in prostozidarstva, kar se je odslej pri Korošču ponavljalo, spominja na prijeme goebbelsovske propagandne mašinerije. Manjkalo je samo opozarjanje na nevarnost židovstva. Koroščevo stališče do Židov je prišlo do izraza šele septembra 1940, ko je kot prosvetni minister začel izdajati prve rasistične in protižidovske uredbe v Jugoslaviji.^{83a}

V prvih tednih 1940. leta so se pričela pojavljati v časopisju poročila o uspehih Sovjetov v bojih proti Finski, tudi o preboju Mannerheimove linije. CK KPJ je v tem času izdal letak, ki se je začel z odstavkom: »S slavo ovenčana Delavsko-kmečka rdeča armada SSSR je te dni prebila Mannerheimovo linijo in zavzela mesto Viipuri«. V nadaljevanju je letak navajal podatke o generalu Mannerheimu, ki da je ob zrušitvi finske delavsko-kmečke vlade v Helsinkih v letih 1918-1919 dal pobiti in postreliti več kot 60.000 finskih delavcev in kmetov. »Okrog tega osvoboditelja se danes zbirajo tudi naši »socialisti«, na čelu s Petejanom, Erženom, Jelencem, Štukljem, Topalovičem, Krekičem, itd., itd., okrog njega se zbira takozvana slovenska advokatsko »kmečko-delavska stranka« dr. Lončarja in dr. Vavpetiča, njega se oklepa SDS z gospodom Ribnikarjem Adolfom, itd. V svoji ljubezni do rablja finskega delovnega ljudstva, Mannerheima, si je vsa ta »opozicionalna« gospoda popolnoma edina s starima sovražnikoma slovenskega delovnega ljudstva, z dr. Koroščem in dr. Kramerjem, ki sta ves svoj tisk dala na razpolago Mannerheimu in angleškim klevetnikom. - Odkod to edinstvo slovenske gospode?«⁸⁴

8. marca 1940 je Slovenec prinesel uvodnik z naslovom »Dr. Anton Korošec slovenski mladini«. To je bilo poročilo o Koroščevem nagovoru na zborovanju slovenskih visokošolcev, v katerem se je, med drugim, dotaknil tudi problema sovjetsko-finske vojne: »Povejmo danes enkrat tudi nekaj o Fincih. Vse v srcu občuduje Fince. Bodimo odkriti: tudi pri nas v Jugoslaviji. A nihče nima korajže, to tudi v javnosti povedati. Celo listov je malo, ki bi si upali to iskreno in odkrito reči. Nepogumni, slabotni ljudje imajo navado, da upajo govoriti samo o tem, kar najde splošno odobravanje. Dandanes pa je naša družba v Jugoslaviji že tako okužena, da jasno, zdravo socialno stališče ne najde več splošnega odobravanja.«⁸⁵

Razumljivo, da se je Korošec v isti sapi lotil tudi komunistov: »Neizprosno borbo proti vsem prevratnim programom! Mi smo za napredek in razvoj socialnih zakonov,

^{83a} Biber, Nacizem, stran 225.

⁸⁴ AS, Referat DPO-ZKS, fond letaki množičnih gibanj. Naslov letaka »Delavci! Kmetje! Delovno ljudstvo!« Podpis »Osrednji odbor KSJ«.

⁸⁵ Slovenec, 8. marca 1940, št. 56a, letnik LXVIII, članek »Dr. A. Korošec slovenski mladini«.

a nismo za tlačanstvo, suženjstvo in robstvo. – Da nam nihče ne bo očital, da se tudi mi izogibamo javnosti, zato povemo kratko in glasno: boj povsod in vselej proti največji sramoti naše dobe, proti komunizmu! – Zato tudi sočustvujemo in simpatiziramo s Finci. Toda simpatije niso dovolj.«⁸⁶

11. maja 1940 je bil podpisan med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo trgovinski sporazum, 21. junija pa so bili vzpostavljeni med državama diplomatski odnosi. Navidez je Korošec, ki se je protivil približevanju Sovjetski zvezi, doživel poraz – če ne upoštevamo ob tem dejstva, ki je bilo ponovno izraženo v zgodovinski literaturi, da je bil sporazum s SZ samo manever Cvetkovićeve vlade. 22. junija 1940 je bilo sklenjeno nemško-francosko premirje v Compiègneu, po njem pa je takoj prišlo do preobrata v zunanji politiki jugoslovanskega režima, pa tudi nekaterih meščanskih strank, ki so – po besedah Alenke Nedogove – od povelečevanja, zahodnih demokracij prešle na povelečevanje korporativnega sistema fašistične Italije in nacistične Nemčije.⁸⁷ V širši razpon tega obdobja sodi Koroščeva zunanjepolitična aktivnost in njegovo imenovanje za prosvetnega ministra v Cvetkovićevi vladi 29. junija 1940. Že zgodaj so jugoslovanski komunisti obravnavali Koroščevo kontaktiranje z Italijo pa tudi njegovo nasprotovanje vzpostavitvi diplomatskih odnosov s Sovjetsko zvezo. V Proleterju 3–4, april-maj 1940, v članku »Odkod grozi Jugoslaviji nevarnost, da bo vpletena v vojno«, piše med drugim: »Danes veliko govorijo o tkim. »peti koloni«, ki od znotraj pripravlja poraz. To »peto kolono« uporabljajo sedanji imperialistični osvajalci. (...) Vanjo sodijo agenti Mussolinija, npr. duhovniki, ki pridigajo, da bi bila sreča, če bi prišli Italijani (govor nekega duhovnika v cerkvi Svetega duha v Zagrebu), vanjo sodi rimski agent far Korošec, ki se precej odkrito pajdaši z Rimom in divje nasprotuje normalnim odnosom s Sovjetsko zvezo.«⁸⁸

2. julija 1940 je Delavska politika pod naslovom »Sprememba v naši vladi – Dr. Korošec prosvetni minister« poročala: »Dr. Korošec, ki se je pred kratkim mudil v inozemstvu, v Nemčiji in potem tudi v Romuniji par dni pred vzpostavitvijo totalitarnega režima,⁸⁹ je postal zopet aktivni minister. Prosvetni minister, dr. Božo Maksimović je dal ostavko na svoj položaj, nakar je bil imenovan namesto njega dr. Anton Korošec.«⁹⁰

Julija 1940 je CK KPJ izdal »Komunike št. 3«, v slovenščini natisnjen v ilegalni tiskarni »Delo«. To je zadnje obširno sporočilo jugoslovanskih komunistov o dr. Korošču in njegovem delovanju v tistem času. Dokument sicer prvenstveno obravnava značaj in smeri jugoslovanske politike in položaj v jugoslovanski družbi, potem ko je Francija doživela svoj poraz v Evropi, zlasti preobrat v ravnanju Cvetkovićeve vlade, ki se je zdaj bolj kot kdajkoli prej obrnila k Berlinu in Rimu. S tem v zvezi je poudar-

⁸⁶ Kot zgoraj.

⁸⁷ Nedog, stran 232 in 233.

⁸⁸ Proleter, april-maj 1940, št. 3–4, letnik XVI. članek »Odkod grozi Jugoslaviji nevarnost, da bo vpletena v vojno«, podpis Dragomir (J. B. Tito).

⁸⁹ Delavska politika je 6. julija 1940 (št. 76) poročala o spremembi vlade v Romuniji in prehodu na totalitarni sistem.

⁹⁰ Delavska politika, 2. julija 1940, št. 74, letnik XV, članek »Sprememba v naši vladi«.

jena vloga dr. Korošca. Ob podatku, da se Slovenec, organ Korošca, kot tudi mnogi drugi časopisi, odkrito zavzema za totalitarni sistem, za fašizem po vzorcu Italije in za narodni socializem po vzorcu Nemčije, je o dr. Korošču zapisano: »Korošec je nedavno potoval v Rim, potem pa na Nemško in v Bukarešto. Zakaj? Zato da bi se pogajal z reakcionarnimi oblastniki teh dežel in iskal njihovo podporo proti ljudstvu Jugoslavije za primer, če bi se to ljudstvo upiralo tistim, ki ga hočejo osrečiti z uvajanjem totalitarnega in korporativnega sistema. Takoj po svoji vrnitvi je Korošec stopil v vlado kot minister prosvete. V razgovoru z italijanskim časnikarjem⁹¹ je cinično izjavil, da ni postal minister prosvete zato, da bi premeščal učitelje in profesorje. Z drugimi besedami se to pravi: prišel sem zato, da fašiziram mladino. »Vi poznate mojo programatično stališče,« je dejal ta nazadnjak, ali z drugimi besedami: vi veste, kaj sem obljubljal v Italiji. Slovenski klerikalci s Koroščem na čelu so tako predrzni, da odkrito pišejo, kako se morajo mali narodi gospodarsko in politično podrediti velesilam, ki zdaj ustvarjajo »novo Evropo«, z drugimi besedami, oni odkrito zahtevajo, da nas podjarmita velesili Nemčija in Italija.«⁹²

V letaku z naslovom »Sporočilo sekretariata CK KPJ«, ki ga je KPJ izdala istočasno kot »Komunike št. 3«, je glede razlogov za Koroščeva potovanja v Nemčijo, Italijo in Romunijo navedeno: »Mar ne gre za poskuse, da bi ustvarili protisovjetsko fronto? Prepričani smo, da je to naperjeno proti Sovjetski zvezi in proti lastnemu ljudstvu. Zunanja politika jugoslovanskih oblastnikov je dvoilična kljub navezavi trgovinskih in diplomatskih stikov s Sovjetsko zvezo, kar je uspeh dosedanjega vztrajnega boja ljudstva.«⁹³

Sledeč svojim napovedim, ki jih je izrekel v razgovoru z italijanskim časnikarjem 10. julija 1940, je dr. Korošec kot prosvetni minister med prvimi ukrepi, ki jih je sprejel, izdal novo uredbo o šolah in tečajih z navodili o poučevanju tujih jezikov. S tem v zvezi je Delavska politika 13. avgusta 1940 poročala, »da je z ozirom na kulturne vezi med našo državo in Nemčijo ter Italijo, prosvetni minister dr. Korošec sklenil, da se bo na naših srednjih šolah odslej v večji meri poučevalo nemški in italijanski jezik.«⁹⁴

Uvajanje nemščine in italijanščine na srednje šole v državi je ostro obsodil Slovenski klub na univerzi v Ljubljani. V njegovem vabilu novincem jeseni 1940 je bilo na robu kritični presoji o delovanju vlade v notranji in zunanji politiki zapisano: »Splošna smer današnje vlade prihaja do izraza predvsem v naši prosvetni politiki. Uvajanje nemškega in italijanskega jezika, ustanavljanje nemških šol, popolno ignoriranje ruščine v našem prosvetnem programu, vse to dovolj nazorno kaže neodgovornost merodajnih prosvetnih činiteljev.«⁹⁵

⁹¹ Slovenec, 10. julija 1940, št. 155, letnik LXVIII, članek »Izjava ministra dr. Korošca italijanskemu tisku«.

⁹² AS, Referat DPO-ZKS, Komunike št. 3.

⁹³ AS, Referat DPO-ZKS, fond Letaki množičnih gibanj, »Sporočilo sekretariata CK KPJ«.

⁹⁴ Delavska politika, 13. avgusta 1940, št. 92, letnik XV, članek »Na srednjih šolah bo uveden pouk nemščine in italijanščine«.

⁹⁵ Vabilo Slovenskega kluba novincem, jesen 1940 pod naslovom *Tovarišica! – Tovariši!* Objavljeno v Slavko Kremenšek: *Slovensko študentovsko gibanje 1919–1941*, Ljubljana 1972.

Vse do Koroščeve smrti 14. decembra 1940 v Beogradu v legalnem marksističnem tisku v Sloveniji in verjetno tudi v državi ni pomembnejših sporočil in sodb o njegovem državniskem in političnem delovanju.

V Delavski politiki je 14. decembra 1940 izšlo pod naslovom »Ob smrti dr. Korošca« kratko sporočilo: »V soboto, dne 14. t. m., je umrl v Beogradu nenadne smrti prosvetni minister dr. Anton Korošec, vodja JRZ v Sloveniji, vpliven politik, ki je v Jugoslaviji igral važno in vidno vlogo vseh dvaindvajset let njenega obstoja. Za svoje zasluge za državo je bil večkrat odlikovan in je užival zaupanje na najvišjih mestih. Z njegovo smrtjo je težko prizadeto politično gibanje, kateremu je pripadal kot zvest, neizprosni in načelen borec.«⁹⁶

17. decembra 1940 je Straža v viharju v Ljubljani objavila Koroščevo »Oporoko«, izjavo, ki jo je Korošec dal slovenskima visokošolcema Francu Casarju in Cirilu Žebotu, ko sta ga junija 1934 obiskala na otoku Hvaru, kjer je bil konfiniran.⁹⁷

Koroščeva izjava se glasi:

»Povsod Boga.

Proč z liberalnimi in marksističnimi frazami, ki so tuje našemu narodu.

Držec se smernic, podanih v papeževih okrožnicah, se izrekamo za korporativni družabni in gospodarski red, osnovan na krščanskem organskem pojmovanju družbe, da se zajamči interes skupnosti in svoboda osebnosti.

Ne izogibajmo se potrebnih socializacij!

Obsojamo kapitalistični in komunistični gospodarski red.

Odklanjamo totalitelno ureditev države, izoblikovane v komunizmu in fašizmu, ki odvzema ostalim družabnim edinicam in poedincem vsako avtonomijo in svobodo.

Dovedimo socialno pravičnost in socialno ljubezen v človeški družbi do popolne zmage!«

V tem kratkem pregledu smo nanizali nekaj podatkov o razmerju med dr. Antonom Korošcem in marksisti predvsem z namenom opozoriti na značilnosti zgodovinskega procesa, v katerem lahko razpoznamo Korošca kot pragmatičnega politika, ki se zna prilagajati politični realnosti, morda kdaj tudi ne glede na osebne pomisleke. Naloga zgodovinarjev je odkrivati večplastne razsežnosti v celoti njegovega političnega delovanja, tudi v njegovem odnosu do marksistov, v tem včasih, zlasti proti koncu njegovega življenja na videz enostavnem in neproblematičnem, v resnici pa zelo zapletenem razmerju.

⁹⁶ Delavska politika, 17. decembra 1940, št. 144, letnik XV, članek »Ob smrti dr. Korošca«.

⁹⁷ Straža v viharju, 17. decembra 1940, št. 14, letnik VII, članek »Dr. Koroščevo oporoka«. Izšlo tudi v Buenos Airesu, v Slovenski državi 33 - 1982, št. 7-8.

France FILIPIČ

DR ANTON KOROŠEC UND DIE MARXISTEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Abhandlung erörtert den Zeitraum des Wirkens von Dr. Anton Korošec als Politiker und Staatsmann seit 1918, dem Ende des ersten Weltkriegs, bis zu seinem Tode, im Dezember 1940, unter dem besonderen Blickwinkel der gegenseitigen Beziehung und Bewertung zwischen ihm und den marxistischen politischen Bewegungen. Obwohl mit dieser Einschränkung das Studium der staatsmännischen und parteilichen Aktivitäten von Korošec inhaltlich begrenzt ist, so wird dennoch der behandelte Geschichtsstoff unter Berücksichtigung seiner allgemeinen Gesellschaftsaktivität als ein nicht zu vermissendes Element in die Gesamtvorstellung seiner Persönlichkeit eingebaut.

Seine Untersuchungen über diesen wichtigen Zeitraum des Lebenswegs von Korošec unter dem angegebenen Blickwinkel, teilte der Autor in drei Zeitabschnitte ein: der erste vom Jahre 1918 bis zur Ausrufung der Diktatur vom 6. Januar, als Korošec, teilweise als Regierungsmitglied, jedoch in der Opposition als Vorsitzender der Slowenischen Volkspartei, intensiv am Parlamentsleben im Staate teilnahm; der zweite, vom Januar 1929 bis zur Regierungsgründung durch Stojadinović, im Juni 1935, als Korošec, außer den beiden ersten Jahren, fast die ganze Zeit während der Diktatur in der Opposition war, einige Zeit sogar konfiniert und ohne Möglichkeiten auf Staatsführung Einfluß zu nehmen; und der dritte Zeitabschnitt, als er von Juni 1935 bis zu seinem Tod im Dezember 1940 als Regierungsmitglied und Senatspräsident entscheidend an der Gründung der Außen- und Innenpolitik Jugoslawiens mitwirkte.

In allen diesen drei Lebenszeiträumen von Korošec zwischen den beiden Weltkriegen deutete der Autor, zwar in Verlegenheit und im voraus angegebenem Ausmaß seiner Abhandlung und eines umfassenden wichtigen Geschichtsmaterials, den er zu berücksichtigen hätte, die Peripetien unaufhörlicher Spannungen im Verhältnis zwischen Korošec und den Marxisten an, die aus der scharfen Verschiedenartigkeit zweier sich ausschließender weltanschaulichen Definitionen ausgingen, durchweg im Licht seines Einflusses auf das Schicksal der jugoslawischen Gesellschaft zwischen den beiden Weltkriegen und mit besonderer Betonung auf die slowenischen Verhältnisse. Im Verhältnis von Korošec zu den Marxisten stellte der Autor die Veränderungen in den Vordergrund, die Korošec in seiner Beurteilung der marxistischen Doktrin eintrug (besonders die Gegenstücke, wofür sich die Kommunisten einsetzten), vom kritischen Charakter aus der Position des christlichen Sozialismus in den frühen Zwanziger Jahren, als er in der Opposition war, bis zu den berufslos verurteilenden Standpunkten, die er ständig vertrat, wann immer er in die Regierung einbezogen wurde, auch als er in der ersten Hälfte der Dreißiger Jahre in der Opposition war.

Mit einigen Angaben, die kaum die bestimmten Elemente der Tätigkeit von Korošec als Staatsmann im Jahre 1940 deuten, machte der Autor auf die bisher in der Geschichtsschreibung weniger gegenwärtigen Behandlung der außenpolitischen Aktivität von Korošec im Juni und Juli 1940 aufmerksam, besonders nach der Niederlage Frankreichs auf dem europäischen Kampfplatz. Damals ist Korošec ein wichtiger Akteur in der Annäherung Jugoslawiens den drei Achsenmächten, besonders im Hintergrund der internationalen diplomatischen Verbindungen zwischen Italien, Deutschland, Jugoslawien und Rumänien. Die Standpunkte der Marxisten, besonders der Kommunisten Korošec gegenüber, zu seinen politischen und weltanschaulichen Standpunkten, machte der Autor in der Reihenfolge die wesentlich sich unveränderlichen kritischen Ausgangspunkte in der Beurteilung des gesellschaftlichen Engagements von Korošec deutlich, noch besonders in der Entdeckung und Beurteilung derjenigen gesellschaftlicher Kräfte, auf die er sich stützte und die wesentlich auf seine Handlung Einfluß, ohne Berücksichtigung seiner Stellung und Umstände, in welchen er wirkte. Insgesamt bewertete der Autor Korošec als einen pragmatischen Politiker, der sich den politischen Realitäten anpassen mußte, vielleicht manchmal auch ohne Rücksicht auf persönliche Einschränkung.

Stanko Ojnik

Dr. Anton Korošec in status visoke bogoslovne šole v Mariboru

Leta 1859 je A. M. Slomšek ustanovil v Mariboru bogoslovno učilišče. Škofijski ordinariat v Mariboru si je že od leta 1927 prizadeval, da bi dosegel rang visoke bogoslovne šole. Po dvanajstletnih obravnavah so na podlagi Finančnega zakona za leto 1939/40 & 31, t. 6 sestavili posebno komisijo, ki je pripravila osnutek »Uredbe sa zakonskom snagom o uredjenju Centralnog bogoslovnog semeništa u Splitu i Bogoslovnog učilišta u Mariboru«. (Škofijski arhiv Maribor - ŠAM P 4/1940.) Zadeva je bila kronana z uspehom šele takrat, ko je postal minister za prosveto dr. A. Korošec.

To Uredbo so po besedah beograjskega nadškofa Ujčiča sestavljali ljudje, ki jim je bila država »fons omnium iurium«. Bila je v nasprotju z Zakonikom cerkvenega prava, resne pripombe pa je imela tudi Teološka fakulteta v Zagrebu.

Po prvi svetovni vojni so bili v Sloveniji in Dalmaciji še vedno v veljavi stari avstrijski zakoni, ki pa jih je prosvetno ministrstvo v Beogradu le slabo poznalo. Glede teološkega študija je bil še vedno v veljavi učni načrt, ki so ga sprejeli avstrijski škofje na Dunaju 1856. leta in ga je vlada odobrila 29. marca 1858.

Avstrijski koncept je strogo razlikoval med »semenišči« kot internati in bogoslovnimi šolami (theologisches Studium). Semenišče je bilo vedno izključno cerkveni institut, bogoslovno učilišče pa je imelo rang visoke šole »Hochschule«; diplome bogoslovnih učilišč so bile veljavne za javne službe, fakultete pa so priznavale vse semestre in izpite.

V Avstriji je bilo ministrstvo za vere in šolstvo združeno. Pri nas pa so se začele težave, ko so bogoslovne šole prešle pod prosvetno ministrstvo. Poleg tega pa je najprej ljubljanska teološka fakulteta uvedla pet letnikov, pozneje pa še zagrebška, vsaj de jure, če že ne de facto.

Beograjsko prosvetno ministrstvo ni poznalo bogoslovnih visokih šol. Pravoslavna bogoslovja so bila srednje strokovne šole, za katere je veljal pravilnik iz leta 1928 in z dopolnili iz leta 1931, ki je bil izdan po sporazumu s »Svetim Arhijerejskim Sinodom Srpske Pravoslavne Cerkve«. Treba je povedati, da so imele te šole šest razredov in da so morali absolventi polagati »stručni bogoslovni izpit«, ki jim je zagotovil sposobnost za duhovniško službo, za učenje veronauka in za vpis na pravoslavno fakulteto (čl. 31).

Sklep škofovske konference leta 1856 na Dunaju, ki v 14. paragrafu določa način imenovanja teoloških profesorjev, je cesar odobril s posebnim poudarkom, da sta vzgoja in izobrazba bodočih dubnih pastirjev za državo velikega pomena (Ministrska naredba z dne 29. marca 1858, št. 50).

Za profesorje teologije se je zahteval pisni in ustni izpit, le izjemoma se je to lahko spregledalo, če je kdo z znanstvenimi deli že dokazal, da je izkušen v svoji stroki,

Če je bila stolica že izpraznjena, se je razpisal natečaj v škofiji oziroma vseh škofijah, za katere je bil zavod ustanovljen. Oceno o pisni nalogi je škof zahteval od profesorjev zavoda ali še kake druge fakultete. Iz Maribora so pošiljali take naloge teološki fakulteti v Solnograd. Oceno o ustnem izpitu so podali profesorji domače ustanove skupno s komisarjem škofijskega ordinariata.

Ko je bila klasifikacija opravljena, je škof izbral tistega, ki je dajal največ jamstev za uspešno delo in ga predložil državnim oblastem z navedbo razlogov, ki ga priporočajo. Če državna oblast ni ugovarjala ali če so bili pomisleki odstranjeni, mu je škof izročil profesorsko službo. Škof je moral od vseh profesorjev zahtevati cerkveno mišljenje, nadzorovati njihovo življenje in učenje in po potrebi odvzeti pravico poučevanja.

Čeprav se tukaj ne želimo spuščati v delikatno vprašanje javnopravnosti učilišč, naj vseeno opozorimo, da je država plačevala profesorje, sodelovala pri nastavitvah in ustanavljala nove stolice.

Z nastankom Jugoslavije se je pojavilo vprašanje, kam naj se uvrstijo bogoslovna učilišča. Odgovor je bil odvisen od predmetnika, kvalifikacije profesorjev in študentov. Že takrat se je pojavilo vprašanje, ali gre samo za »strokovne« šole (»usmerjeno« izobraževanje), ki nudijo slušateljem le najpotrebnejša navodila za prakso ali jih lahko vzporejamo s fakultetami na univerzi. Eno je bilo gotovo, da take ustanove nimajo pravice promocij.

Za doktorat so se zahtevali rigorozi iz spekulativne in pozitivne dogmatike z apologetiko, bibličnih ved, cerkvene zgodovine in cerkvenega prava, moralnega in pastoralnega bogoslovja.

Vsi ti predmeti so se vedno predavali na mariborskem učilišču; čeprav je večina slušateljev šla v »prakso«, so nekateri opravili rigoroze na osnovi teh predavanj. Frekventacija se je vedno priznavala na teološki, filozofski in celo juridični fakulteti. Pogoj za polaganje rigorozov je bil izpit iz semitskih jezikov, vendar je zadostovalo, da je kandidat poslušal te predmete in opravil izpit na bogoslovnem učilišču.

Prosvetna uprava je spregledala, da so v pravoslavno bogoslovje sprejemali dijake z malo maturo, se pravi z osemletko, da pa so naše bogoslovne šole sprejemale kandidate z veliko maturo in da je študij trajal že takrat pet let.

Ministrstvo je zahtevalo celo »profesorske izpite« za učitelje verouka na srednjih šolah, ker so poznali posebni pravilnik o polaganju izpitov za profesorske kandidate pravoslavnega bogoslovja (12. nov. 1921, 3. junij 1924). Po vsej tej zmešnjavi je razumljivo, da so naši bogoslovni profesorji dobivali plače srednješolskih učiteljev.

Te zadeve naj bi uredil konkordat med vlado in Apostolskim Sedežem, ki je v 24. čl. določal, da bodo imeli kateheti, ki so končali bogoslovne študije, enake plače kot če bi končali šolanje na javni univerzi. Na žalost je bil konkordat samo podpisan, pa nikoli ratificiran v parlamentu.

Uredba in cerkveno pravo

Mnogo določb osnutka Uredbe je bilo v nasprotju s cerkvenimi predpisi in jih škofje niso mogli sprejeti. Že v prvem členu je rečeno, da postanejo semenišča »dr-

žavni zavodi«, kar je povsem nesprejemljivo, saj so semenišča vzgojni zavodi že po svoji naravi, »instituta stricte ecclesiastica« (kan. 1352).

V 5. členu osnutka je rečeno, da te ustanove »rade pod nadzorom ministra prosvete, koju on vrši neposredno ili preko svojih izaslanika«, kar je v nasprotju s kan. 1357, ki pravi: »Škofu gre določati splošno in posamezno, kar se zdi potrebno in primerno za pravo upravo, vodstvo in napredek škofijskega semenišča, in skrbeti, da se to zvesto izpolnjuje.« To je jasno opredelil tudi 24. člen konkordata: »Sjemeništa ... bit će u isključivoj zavisnosti od Crkve«.

Naj še pripomnimo, da je za pravoslavne veljal čl. 227 »Ustave« z dne 6. nov. 1931, ki pravi: »Bogoslovne i monaške škole stoje pod vrhovnim nadzorom i upravom Svetog Arhijerejskog Sinoda, a pod neposrednim nadzorom nadležnog eparhijskog arhijereja«.

Tudi 8. člen ni posebno liberalen, ker pravi, da »bira« rektorje prosvetni minister »u sporazumu sa nadležnim Biskupom«, dočim za pravoslavne: »Rektore bogoslovja ... bira Sveti arhijerejski Sabor« (Ustav čl. 226).

Zelo neprimerno je tudi bilo, da je bil predstojnik šole sočasno predstojnik internata (čl. 8).

Za spirituala je bilo rečeno, da se postavlja na predlog učiteljskega sveta in da naj bo vsaj pet let duhovnik. Gre za mešanje dveh različnih ustanov (čl. 17).

Škofijski ordinariat v Mariboru je 4. septembra 1939 (št. 2169) vprašal predsedstvo škofovske konference, kakšno stališče je zavzelo do osnutka Uredbe. Odgovoril je aktuar ŠK, dr. Franjo Šeper, da je zagrebški nadškof dobil sporočilo, »da je g. nuncij iznenaden, da se vrše pogajanja mimo Kongregacije za semenišča«, ker so v osnutku točke, ki jih niti škofje niti Sveta stolica ne bi mogla sprejeti. Na to zaupno pismo je mariborski škof odgovoril nunciju in nadškofu v Zagreb.

V pismu Apostolskemu nunciju z dne 14. septembra 1939 pojasni mariborski škof težave glede bogoslovne šole in pove, da se pogajanja z vlado ne nanašajo niti na semenišče niti na študijski red, ki je povsem usklajen s splošnimi cerkvenimi predpisi. »Gre za izključno javnopravne učinke šole in predvsem za financiranje. Nikoli ne bom pristal na posege, ki bi prizadeli pravice ali zakone Cerkve.« (ŠAMP 4/1939).

V dopisu zagrebškemu nadškofu je rečeno, da se je o tej zadevi mariborski ordinarij pogovarjal z g. nuncijem ob priliki kongresa Kristusa Kralja v Ljubljani. Za njim pa je pojasnil zadevo še minister Snaj »v popolno zadovoljstvo Nj. Prezvzišenosti«. Na zaupen dopis ŠK št. 310 z dne 8. septembra 1939 pravi mariborski škof: »V svoji vesti sem prepričan, da je bilo dosedanje tukajšnje postopanje v zadevi pravilno, in vljudno prosim Prezvzišeni naslov, naj se blagovoli za dobro stvar zavzeti (MAŠ P 4/1939).«

Beograjski nadškof Ujčić pravi v svojem dopisu št. 1581 z dne 16. oktobra 1939, naslovljenem na mariborskega škofa: »Tudi jaz sem mnenja, ki sem ga tudi g. Nunciju izrazil pismeno 11. septembra 1939, da je treba razlikovati semenišče-internat in Studium theologicum. Semenišče spada povsem pod kompetenco škofa in tu Sveta stolica ne bo popustila. Glede ranga teoloških učilišč pa smemo in moramo razpravljati. Z veliko potrpežljivostjo upam, da bomo dosegli, kar stvarno želimo; ratio studio-

rum za Maribor in Split je povzeta iz fakultetne Uredbe, ki je zopet sestavljena na podlagi *Deus scientiarum*.« (ŠAM P 4/1939).

Zapleti v Beogradu

Dne 6. maja 1939 je inšpektor ministrstva za prosveto Janko Leskovšek poslal mariborskemu škofu I. Tomažiču zaupno pismo z naslednjo vsebino: »Danes sta odpotovala šef verskega odseka Janjić ... in naš načelnik, bivši gimnazijski profesor verouka iz Beograda v zvezi z določilom letošnjega finančnega zakona, ki pooblašča ministra prosvete med drugim tudi, da izda uredbo o rangi katoliških bogoslovij. Iz zasebnih razgovorov z Janjićem vem, da gre pri mariborskem bogoslovju posebno zato, da se ugotovi, v kolikor odgovarja usposobljenost predavateljev in predizobrazba slušateljev formalnim predpisom, veljavnim za državne visoke šole. Menim, da bi bilo stvari koristno, ako dobita ministerska odposlanca že od vsega začetka vtis, da je mariborsko bogoslovje bilo že doslej resnična visoka šola za vzgojo in obrazovanje bodočih katoliških duhovnikov. Dobro bi bilo npr. če se pri eventuelnem podrobnejšem pregledu pokaže, da med slušatelji ni, in vsaj v bližnji prošlosti ni bilo takih, ki se jim je matura ponesrečila. Ti bi mogli figurirati, kakor na državnih univerzah, samo kot izredni slušatelji vse do tedaj, dokler ne položijo višjega tečajnega izpita na kaki državni srednji šoli, najbolje pa seveda, 'da uopšte ne postojе' ... Odposlanca naj dobita voditelja, ki naj bi jima vse izčrpno razložil, ker o naših razmerah nimata pojma. Naj vidita in slišita čim več. V Mariboru ne kaže ju prepustiti samima sebi.«

Avstrijska škofovska konferenca je že leta 1849 in 1858 zahtevala izpit zrelosti ali vsaj s pozitivnim redom zaključenih osem gimnazijskih razredov. To se je dosledno zahtevalo tudi na mariborskem učilišču. Ko so nastale realne gimnazije, je ministrstvo za šolstvo izdalo posebno uredbo (RGB, 1910, št. 10), ki določa, da morajo absolventi realnih gimnazij narediti izpit iz grščine in latinščine v tistem obsegu, kot se je to zahtevalo za klasične gimnazije.

Prof. dr. F. Kovačič je napravil preglednico slušateljev od nastanka šole pa do leta 1929 in ugotovil, da je imelo maturo 856 slušateljev ali 84%, brez mature bilo 176 absolventov gimnazij ali 16%, približno enako število pa tudi maturantov z odličnim uspehom, in modro zaključil: »Sicer pa so mnogi gojenci brez mature v bogoslovju prav dobro študirali.« (Spomenica ob 70-letnici lavatinskega bogoslovnega učilišča v Mariboru. Maribor, 1929, 30).

Glede usposobljenosti profesorjev pa smo že zgoraj pojasnili, da so povsem izpolnjevali kriterije, ki jih je zahtevala avstrijska zakonodaja za učitelje bogoslovnih učilišč.

Beograjski nadškof Ujčić, odličen poznavalec takratnih političnih razmer, je 6. junija 1940 pisal mariborskemu škofu, da uredba za splitsko in mariborsko učilišče leži pri ministru Konstantinoviću: »Imam vtis, da ne gre za formalne težave, ampak da je potrebno, da hrvaški ministri stvar pospešijo, ker v Belgradu je treba sploh vsako stvar pospešiti... Prepričan sem, da je mons. Juretić od svoje strani stvar dobro pripočil; toda menim, da bo treba še pritiskati; ta pritisk pa morajo izvršiti po mojem

mnenju splitski krogi s tem, da obiščejo Belgrad, gredo od ministra do ministra in ne odnehajo, dokler jim hrvaški ministri ne zagotovijo, da bo uredba objavljena.« (ŠAM P 4/1940).

Ravnatelj mariborskega bogoslovnega učilišča dr. F. Cukala v promemoriji škofu Tomažiču zapiše: »Predlog prevzv. g. dr. Ujčiča se bo mogel izvršiti, čim se vrne g. minister na razpoložanju Fran Snój iz Beograda ter pojasni, kaj je dosegel s svojim posredovanjem in kakšen je položaj, v katerem se Uredba trenutno nahaja.« (ŠAM P 4/1940).

Senator Alojzij Mihelič iz Celja je 28. junija 1940 pisal ravnatelju: »Pretekli teden sem bil v zadevi mariborskega bogoslovja pri podpredsedniku vlade dr. Mačku. Naprosil sem ga, da podpiše Uredbo, ki jo je izdal minister g. Maksimovič o mariborskem in splitskem bogoslovju. G. dr. Maček mi je odgovoril sledeče: »Uredba prosvetnega ministra se nanaša tudi na splitsko bogoslovje. Ker pa se Split nahaja v hrvaški banovini, mora to Uredbo podpisati in izdati le hrvaški ban g. dr. Šubašič. Ima pa proti tej uredbi svoje pomisleke, češ, če sedaj prizna fakultetni rang splitskemu bogoslovju, potem bodo verjetno isto zahtevala tudi druga bogoslovja v hrvaški banovini.«

Na gornja izvajanja sem g. dr. Mačku pojasnil, da bi se lahko izdala tozadевна uredba samo za mariborsko bogoslovje, ker proti taki uredbi ni bilo do sedaj nobenih pomislekov.

Nato je g. dr. Maček izjavil, da naj prosvetni minister izda novo uredbo, ki se bo nanašala samo na mariborsko bogoslovje, kar bodo uredbo podpisali vsi hrvaški ministri.

O vsem tem sem informiral g. ministra dr. Kreka in ga naprosil, da posreduje pri prosvetnem ministru v gornji zadevi.« (ŠAM P 4/1940)

V škofijskem arhivu v Mariboru je tudi pismo predsednika ministrskega sveta Dragiše Cvetkovića z dne 14. junija 1940 šte. 3122, ministru prosvete Božidarju Maksimoviću, v katerem je rečeno, da s projektom »Uredbe« za sedaj ne more soglašati, ker se ne mudi in da naj bi o tem odločalo ministrstvo za vere, ki se šele ustanavlja (ŠAM P 4/1940).

Za pismo g. nadškofa Ujčiča se mariborski škof zahvali 17. junija 1940 in med drugim zapiše: »Prosim vas Prezvzišeni, da blagovolite še nadalje spremljati razvoj zakonitve Uredbe z isto stvarnostjo, ter zastaviti ob dani priliki svojo vplivno besedo, da se zadeva srečno zaključi.« (ŠAM P 4/1940)

Dne 3. julija 1940 piše mariborski škof novoimenovanemu ministru prosvete dr. A. Korošču: »Tukajšnji urad je bil obveščen od g. ministra dr. Frana Snoja in senatorja Alojzija Miheliča, da se je odgodil podpis Uredbe vsled odklonilnega stališča g. podpredsednika vlade dr. Vl. Mačka ... Na podlagi gornjih ugotovitev Vas g. minister, tukajšnji urad nujno prosi, da se vsled danih razmer, ki so nastale, blagovolite zavzeti za zakonitev Uredbe za mariborsko bogoslovno učilišče ter odrediti, da se dosedanje besedilo Uredbe v toliko spremeni, da se bo nanašalo le na Bogoslovno učilišče v Mariboru, ter to uredbo znova predložite v popis Predsedništvu Ministerskega sveta.

V teku prihodnjega tedna se bo z Vašim privoljenjem oglasil pri vas g. M., zastopnik tukajšnjega ordinariata, da zasliši Vašo odločitev in vaše nasvete.

Za to veliko uslugo, kakor za vso vašo dosedanjo naklonjenost vam ostane lavantinska duhovščina in njen naraščaj trajno hvaležen.« (ŠAM O 4/1940)

Službeni list kraljevske banske uprave z dne 16. oktobra 1940, št. 83, je prinesel Uredbo osrednje vlade o visoki bogoslovni šoli v Mariboru, s podpisimi ministra za prosveto dr. Korošca, predsednika ministrskega sveta Dragiša Cvetkovića in podpredsednika ministrskega sveta dr. Vl. Mačka.

V splošnih določilih je rečeno:

»Dosedanje bogoslovno učilišče v Mariboru je poslej državni zavod ... z nazivom: Visoka bogoslovna šola v Mariboru« (Čl. 1).

»Ta šola je zavod, ki daje visoko teološko strokovno izobrazbo. Diploma te šole daje pravico do napredovanja v državni in samoupravni službi za vsa zvanja, za katera se zahteva diploma o dovršeni bogoslovni fakulteti.« (Čl.3).

Zavzetost za uspeh visoke šole lepo razodeva pismo dr. A. Korošca, takratnega ministra prosvete, z dne 29. oktobra 1940, mariborskemu škofu: »Sporočam Ti, da sem dne 28. t. m. podpisal ukaze o imenovanju sledečih nastavnikov Visoke bogoslovne šole v Mariboru: za redna profesorja dr. Hohnjec Josip in dr. Jeraj Josip; za izrednega profesorja dr. Vinko Močnik, za docenta dr. Meško Josip.

Prav tako sem podpisal odlok, da začasno vrši dolžnost rektorja visoke bogoslovne šole v Mariboru dr. Hohnjec.

Rektorat naj takoj objavi konkurs za enega rednega in enega izrednega profesorja. Za rednega profesorja bi prišel v poštev dr. Močnik Vinko, a za izrednega pa dr. Aleksič.

Še predno pa bi prišlo do imenovanja teh, bom skušal vprašanje dr. Močnika za rednega profesorja rešiti na poseben način.« (ŠAM P 4/1940).

Mariborski škof je takoj odgovoril: »Velepoštovani gospod dr. Anton Korošec, predsednik senata in Minister prosvete:

Prejel sem danes Tvoje c. pismo o imenovanju dveh rednih in enega izrednega profesorja ter enega docenta na Visoki bogoslovni šoli v Mariboru.

Vesel izredno pospešene rešitve tukajšnje predmetne vloge, se za pismo in odlok prav toplo zahvaljujem Tebi g. minister, ki si se odločno zavzel za izvajanje zakonjene Uredbe.

V svoji hvaležnosti prosim Boga, naj na svoj način povrne Tvoje ukrepe v prid lavantinski škofiji in naj blagoslavlja Tebe in Tvoja mnogovrstna dela.

Z izrazi iskrenega spoštovanja, hvaležno vdani.« (ŠAM P 4/1940).

Ob povedanem lahko zaključim, da gre za majhen, toda blesteč kamenček v mozaiku velikega Slovenca.

Stanko OJNIK

DR. ANTON KOROŠEC UND DER STATUS DER HOCHSCHULE FÜR THEOLOGIE IN MARGURG

Zusammenfassung

Das bischöfliche Archiv in Marburg verfügt über umfangreiches Material verschiedenster Korrespondenz, was die Regelung des Rechtsstatus der theologischen Schule in Marburg betrifft. In den Bestrebungen für den öffentlichrechtlichen Status der Hochschule für Theologie spielte auch Dr. Anton Korošec eine nicht unwichtige Rolle. Als Bildungsminister der Cvetković Regierung unterschrieb er die Regierungsverordnung vom 26. August 1940, die im Artikel 1 folgendes besagt:

»Die bisherige theologische Lehranstalt in Marburg ist künftig eine staatliche Anstalt für Hochschulbildung...«

Im Artikel 2 wird gesagt:

»Diese Schule ist eine Anstalt, die eine theologische Fachhochschulausbildung gibt. Das Diplom dieser Schule erteilt das Recht auf Beförderung im Staats- und Selbstverwaltungsdienst aller Kenntnisse, wofür ein Diplom der abgeschlossenen theologischen Fakultät erforderlich ist.«

Aus dem Schreiben an den Bischof I. Tomažič geht hervor, wie sehr sich A. Korošec für eine Systematisierung von Professorenstellen und für eine sofortige Anstellung und Beförderung von Professoren einsetzte.

Ivan Štuhec

Odgovor dr. Antona Korošca na socialne okrožnice na podlagi nekaterih njegovih spisov

Dr. Anton Korošec je vstopil v bogoslovje leto za tem, ko je izšla socialna okrožnica Leona XIII., »Rerum novarum«. Na podlagi njegovega kasnejšega družbenega angažiranja bi smeli sklepati, da je mladega študenta teologije socialna problematika še posebej zanimala. Naša pričakovanja bi utegnila izpolniti revija Lipica, ki so jo izdajali mariborski bogoslovci. Prav ob prihodu Korošca v bogoslovje je ta revija ponovno zaživela v okviru obnovljenega literarnega društva, v katerem so bili najbolj dejavni člani Frančišek Kovačič, Ivan Kolarič, Alojz Kokelj in Anton Korošec.¹ V XXI. letniku revije je Korošec sodeloval s štirimi proznimi prispevki: »Iz življenja ogrskih Slovencev«, »Spomina vreden mož«, »Svoboda za časa francoske revolucije« in »Ob Vrbskem jezeru«.

V pripovedi »Iz življenja ogrskih Slovencev«, mišljeni so Prekmurci in to iz Tišine, se Korošec v prijetnem pripovednem stilu loteva socialnega vprašanja obubožanega prekmurskega kmeta, ki ga izžemata madžarski in židovski trgovec. Opisuje pravi mali vaški punt, ki ga vaščani zanetijo po nedeljski maši pred cerkvijo. Vzrok je bila duhovnikova pridiga, v kateri jih je nagovoril zelo socialno angažirano. Opozoril jih je namreč, da ni prav, ko so v gospodarskih stvareh nepremišljeni, kajti vsem Prekmurcem grozi zaradi tega gmotni propad. Ljudje so takoj odkrili krivca za to stanje, in sicer domačega Žida, s katerim želijo pred cerkvijo tudi fizično obračunati, kar pa prepreči župnik in Žida posvari, naj z njegovimi farani v prihodnosti ravna bolj pravično.

V tej socialni pripovedi se jasno kaže Koroščev socialni čut za malega človeka in globoko poznavanje njegove duše ter značaja, ki je agresiven in vzkipljiv, ko se mu dela krivica. Da bi kultiviral to ljudsko dušo in hkrati zadostil pravičnosti, postavi v središče napetosti duhovnika, ki izvršuje poslanstvo Cerkve, katere skrb ni samo večna sreča faranov, ampak tudi skrb za njihovo življenje na tem svetu. Duhovnikova vloga je tako izrazito etična. Na eni strani opozarja na krivice, ko jasno posvari izkoriščevalca, naj ne povzroča krivic. Duhovnik kot predstavnik Cerkve tako zavzema tisto mesto v konfliktni družbeni situaciji, kakršno lahko odkrijemo tako v »Rerum novarum«, kakor tudi v drugih socialnih dokumentih Cerkve, ki govorijo o njeni družbeni vlogi. Cerkev je zagovornica mirnega reševanja socialnih konfliktov in hkrati kritični opazovalec in razkrinkovalec socialnih razlik.

Tudi v pripovedi »Spomina vreden mož« se Korošec pokaže kot natančen opazovalec vaškega, preprostega kmečkega življenja. Njegova duša diha z domačimi ljudmi, kraji in običaji, a tudi s težavami in problemi malega človeka.

¹ Prim., Janežič S., Literarno delo v mariborskem bogoslovju do druge svetovne vojne (1895–1941), Zbornik ob 130-letnici visokega šolstva v Mariboru. Še ni izšlo.

V pripovedi »Svoboda za časa francoske revolucije« pa se Korošec na karikiran način loti pridobitev francoske revolucije, in sicer predvsem državljsanske svobode; preprost vaščan jo sredi Pariza doživlja kot omejevanje vseh svojih sanj o tem, kako bo lahko užival v velikem in svobodnem mestu. Republikanska svoboda je predstavljena kot omejevanje človekovega načina življenja, gospodarjenja, izražanja mnenj, veroizpovedi, skratka omejevanje vseh temeljnih človekovih pravic, kot bi dejali danes. Ustava določa, kaj je republikanska svoboda in kaj ni. Kdor se upira ustavi, se izreka zoper republikansko državo in njene pridobitve ter mora računati s temu primernimi posledicami. Svoboda, enakost, bratstvo so tako sprevržene v pravo nasprotje. Posebej pa se to pokaže ob vprašanju veroizpovedi, saj so bili prav katoličani prve žrtve francoske revolucije. Korošec na silno preprost in slikovit način predstavi kršenje človekovih pravic, kakršno poznamo iz zgodovine totalitarnih režimov tega stoletja, ki so se inspirirali pri francoski revoluciji, katera je v imenu svobode zatirala drugače misleče.

V svoji zadnji pripovedi, objavljeni v XXI. letniku Lipice, Korošec razkrije v zgodbi o mladem slovenskem študentu, ki ob Vrbskem jezeru podoživlja usodo svojega malega naroda, a se ne da ugnati močnim sosedom, ki gradijo na moči in denarju, svojo narodno zavest, slovenski ponos in značajnost. V romantično in idilično zgodbo zavito Koroščevo narodnostno čustvovanje nam razkriva njegovo mladostno zagnanost za slovensko stvar. Živi v upanju, da bo njegov narod kljub majhnosti prav s poštenimi in pokončnimi značaji zmogel vse tisto, kar zmorejo drugi narodi zaradi svoje številčnosti, politične in gospodarske moči. Prav v tej pripovedi je največ narodnostnega zanosa in romantičnega idealizma, ki preveva dvajsetletnega bogoslovca v Mariboru. Lahko bi rekli, da je Korošec že v prvem letniku bogoslovja zavzel stališča, ki so ga spremljala skozi vse življenje. Postavil se je na stran socialno ogroženega človeka, opredelil mesto Cerkve v družbenih vprašanjih, se opredelil do francoske revolucije in izpovedal svojo narodno identiteto v odnosu do germanskega in madžarskega sveta.

Letnik XXI. mariborske Lipice vsebuje tudi več člankov, ki so bili posvečeni papežu Leonu XIII. ob njegovi petdesetletnici škofovanja, med avtorji teh člankov pa zaman iščemo Antona Korošca. V XXII. letniku Korošec sodeluje s člankom »V krščanstvu je rešitev«, ki ga takole začinja: »V celi človeški družbi se opazuje dandanes velika nezadovoljnost z obstoječimi razmerami. Kamorkoli se ozremo, povsod vlada nekako nemirno gibanje in šumenje. Različne ideje si ustvarjajo različne tokove. Duhovi se ločujejo in zbirajo. Na vseh straneh se vrše priprave na hud, odločilen boj. Oborožujeta se vera in nevera, vladar in podložnik, bogatin in siromak. Človeštvu se bližajo viharni časi. Pogumni nazorji, ki so se z novim vekom začeli širiti med narodi, rodijo svoj sad.«² Vzrok za takšno stanje vidi Korošec v novoveški suverenosti človeka, ki je zavrgel tako cerkveno kot božjo avtoriteto. Na podlagi tega je bila izpeljana francoska revolucija s svojo znamenito formulo »liberté, égalité, fraternité«, ki so ji ljudje prehitro nasledli. Njena posledica je zapuščanje krščanskih čednosti in kreposti

² Korošec A., V krščanstvu je rešitev, Lipica XXII (1894), str. 55. Korošec je podpisan z Ant. Pad. Korošec.

»in kjer je imela nekdaj poštenost, pravica, nrvnost in ljubezen do bližnjega svoj blagonosni delokrog, tam pustoši sedaj neznačajnost, krivica, nenrvnost in sovraštvo«, pravi Korošec in to dokazuje z nekaterimi primeri.³ Kot prvega navaja interpelacijo krščansko-socialnih poslancev v dunajskem parlamentu 10. novembra 1892, ki so zahtevali ostre ukrepe zoper skupino Židov. Ti so bili zapleteni v umazane posle trgovine z dekleti. Korošec je od parlamenta pričakoval ostre pravno-kazenske ukrepe v odnosu do storilcev, poslanci pa so se zgražali nad Schlesingerjem in njegovo skupino, da o tako grdih stvareh govorijo v parlamentu. Za razliko od sodobnih pravnih norm je srednji vek poznal večjo poštenost in pravičnost, ker se je kršitelja bolj strogo kaznovalo. Korošec je tako kritičen tudi do celotnega kazenskega prava in njegovih sredstev, ki so premila, da bi se lahko vzdrževal pošten in pravičen družbeni red. To podkrepi tudi s statističnimi podatki za nemški svet, in navaja da je bilo v Berlinu v letu 1891 40.905 mladoletnih prestopnikov. Po njegovem mišljenju je za takšno stanje sodgovorna premila vzgoja otrok, saj se otrok ne vzgaja več v smislu jasnosti, kaj je in kaj ni greh ter da bo za svoje grehe kaznovan.

Kakor kazenska zakonodaja ni dovolj stroga, tako je vse narobe tudi na nrvnem področju. To se najbolj kaže na primeru številnih otrok najdenčkov, ki jih je samo na Dunaju vsako leto 40.000 tisoč.⁴ Tudi Cerkev nima moči, da bi vsem takšnim in podobnim pojavom naredila konec, saj je vse javno mnjenje v prid sodobnemu svobodnjaštvu na vseh področjih življenja. Korošec tako ugotavlja, »da je človeštvo duševno propadlo«, s tem pa tudi gmotno.⁵

Vse te zablode se širijo tudi med kmečko prebivalstvo, ki hrepeni po mestnem življenju, svojo zemljo pa prepušča tujim ljudem. Še slabše pa je seveda v mestih, kjer se je družba razcepila na dva razreda, »ki si sovražno stojita drug drugemu nasproti: na jedni strani se nahaja primeroma majhno število prebogatih kapitalistov, na drugi strani pa brezštevilna množina stradajočega proletariata.«⁶ Zaradi tega svetu vsak dan bolj grozi spopad med izkoriščevalsko buržoazijo in bojevnikmi, ki jih vodi slepa strast brez vere in Boga. »Duševni in gmotni propad je torej znak sedanjega časa, a zajedno tudi vzrok nesreče in bede, ki se pojavlja med nami in vzrok nezadovoljnosti, ki je povsod razširjena.«⁷ Rešitev je v vrnitvi k Bogu in veri ter naukom, katerim se je človeštvo izneverilo. Njegova kritika francoske revolucije in njenih posledic v Evropi tako dobi alternativo reševanju družbenih problemov, v vrnitvi h krščanskim izhodiščem.

V četrtem letniku bogoslovja prispeva Korošec v XXIV. letnik Lipice še dva članka, in sicer: »Skrb za kmečki stan« in »Skrb za dobro ime«. V prvem je Korošec kritičen do vladnih organov, ki za vse bolj propadajoči kmečki stan nič ne storijo, hkrati pa imajo polna usta lepih besed o tem najbolj zanesljivem stanu družbenega reda. Kmečki stan je preobložen z davki, tako da mora na leto nad 10.000 kmetov v polovici

³ Korošec A., p. t., str. 57.

⁴ Korošec A., p. t., str. 63.

⁵ Korošec A., p. t., str. 71.

⁶ Korošec A., p. t., str. 72. Podobno ugotavlja Leon XII), v svoji okrožnici *Rerum novarum*: »V rokah maloštevilnih ljudi se kopiči bogastvo, množica pa trpi revščino« (Rn 2).

⁷ Korošec A., p. tp., str. 73.

avstroogrškega cesarstva zapustiti svoje kmetije in poiskati delo v mestih. Med tem pa na kapital niso naloženi posebni davki. Kmet je dalje ogrožen zaradi konkurence in tekmovanja s tujim trgov. Za izdelke iz tujine ni predpisana nikakršna carina in tako se tuji kapital okorišča na račun domačega kmeta. Korošec meni, da kmeta »logika dejstev sili, da se zakopava vedno globlje v dolgove, da razkosava svoje zemljišče in da nazadnje vzame tudi slovo od rojstne hiše ter hiti za ubežno srečo v tujino«. ⁸

Naslednji vzrok za kmetovo stanje je tudi veljavno dedno pravo, ki od dediča terja nujno zadolžitev, če želi ohraniti posest skupaj in sodediče izplačati. Sicer pa je vse to sodobni materialistični dobi po volji, ker tako naraščajo »delavske sile, ki jih potrebujejo proti majhni odškodnini v tvornicah za svoje stroje«. ⁹

Na koncu se Korošec vpraša, ali torej kmečkemu stanu še kdo lahko pomaga in odgovarja: »Vsakdo, kdor želi, da se ohranijo cerkvi zdrave krščanske družine, da se ohrani na svoji zemlji slovenski rod in našim cesarjem najzvestejši državljan.« ¹⁰ Tu se nam Korošec predstavi kot kritik gospodarske politike v monarhiji, ne da bi monarhijo kot družbeni model postavljaj pod vprašaj. Prihajajočo industrijsko revolucije bi želel ustaviti z drugačno politiko do družinskega posestva. Družina je zanj, poleg človeka kot posameznika temelj za urejanje družbenih odnosov. Tako se nam Korošec tudi v tem primeru kaže kot zvest idejni pristaš cerkvenega nauka o družbi.

V prispevku o spoštovanju dobrega imena pa Korošec razpravlja izrazito moralno-teološko, in sicer na podlagi stališč, ki jih je zagovarjal jezuit August Lehmkuhl, v Koroščevelem času eden izmed tistih teologov, ki so moralno teologijo gradili na krepostih in ne po vzoru Tomaža Akvinskega. Lehmkuhl je bil znan zagovornik uveljavljanja katoliškega socialnega nauka in tako je razumljivo, da je Korošec segal po njem. Ta Koroščeve članek pa seveda za naš zorni kot nima posebnega pomena.

V naslednjem letniku Lipice Koroščevega imena ne najdemo več med avtorji prispevkov, čeprav je cela vrsta člankov posvečena prav socialnemu vprašanju. Korošec je v šolskem letu 1896/97 že kaplanoval in tako je razumljivo, da za Lipico ni več imel časa.

A. Korošec se je ob koncu svojih bogoslovnih študij izoblikoval v osebnost, ki je izrazito nagnjena k reševanju družbenih vprašanj, ki ima posluš za socialne probleme, ki spremlja politično dogajanje v državi in se do njega na podlagi krščanskih izhodišč za presojanje družbenih razmer kritično opredeljuje. Nesporni sta njegova visoka narodna zavest in pripadnost katoliški Cerkvi.

Čeprav je bil Korošec urednik številnih časopisov, ga je v njih težko odkriti kot avtorja člankov, saj so v večini brez podpisa. Morda bi avtorstvo člankov pojasnila posebna, natančna študija, ki bi si pomagala z arhivskimi podatki časopisnih hiš, pri katerih je Korošec sodeloval, v kolikor seveda niso arhivi uničeni. Več sreče pa imamo pri reviji »Socialna misel«, ¹¹ kjer najdemo nekaj Koroščeveh zapisov, ki nam lahko

⁸ Korošec A., Lipica XXIV (1895/96), str. 60.

⁹ Korošec A., p. t., str. 62.

¹⁰ Korošec A., p. t., str. 64.

¹¹ Revija Socialna misel je izhajala v Ljubljani od 1922 do 1927. To je bil mesečnik s podnaslovom »mesečnik za politično, kulturno, socialno in gospodarsko življenje«.

pomagajo pri osvetljevanju Koroščeve socialne misli. Drugi letnik Socialne misli nam tako prinaša v slavnostni številki članke, ki so namenjeni V. slovenskemu katoliškemu shodu. Korošec piše o odnosu med katolištvom in strankarskim življenjem. Najprej pohvali organizatorja, da ne enači katoliškega shoda s strankarskim shodom SLS in da tudi najbolj aktivnih politikov ne postavlja v ospredje shoda. Kajti SLS po mišljenju Korošca ni »cerkvena, ni verska stranka«, čeprav presoja »vsa vprašanja javnega življenja s stališča krščanskega svetovnega nazora«. ¹² V SLS je prostor za vse kristjane, ne samo za katoličane. Prav tako so tudi v drugih strankah dobri katoličani, »ki pa ne vidijo in ne spoznajo«, da program ali delovanje njihove stranke ni v skladu s krščanskim svetovnim nazorom. Katoliški shod ne sme biti ekskluziven, ampak mora ljudi zbirati in združevati, v skladu z nalogami Cerkve, ki mora biti odprta do vseh ljudi dobre volje. Korošec vidi celo vrsto različnih razlogov za to, da so ljudje v različnih strankah, vendar pa je mogoče iz njegovega prispevka razbrati prepričanje, da kristjan vendarle prej ali slej mora najti svoje mesto v tisti stranki, ki temelji na krščanskem svetovnem nazoru. Korošec se trudi, da bi našel nekaj skupnih elementov vseh pristašev strank, ne glede na to, kateri stranki pripadajo. Ugotavlja, da imajo vsi podobno gledanje »na krščansko življenje v družinah«, da so vsi prepričani o potrebnosti »krščanske vzgoje mladih« in da imajo podobne poglede na »dobrodelnost«. S posebnim zadovoljstvom ugotavlja, da je tudi v liberalnih krogih še veliko pozitivnih elementov družinskega življenja. Družina je in ostaja tudi zanj temelj »krščanske obnove sveta«, kar sta vedela in močno zagovarjala Leon XIII. in škof Ketteler, oba velika borca za obnovljeni družbeni red. Tukaj se Korošec direktno sklicuje na Leona XIII. in Ketterlerja, ki sta očeta socialnega nauka in z njim povezanega gibanja v katoliški Cerkvi konec prejšnjega stoletja.

Korošec dobro čuti dilemo kristjana in njegove strankarske pripadnosti. Skuša se izogniti identifikaciji verskega prepričanja in strankarske pripadnosti, vendar mu to v celoti ne uspe.

Kar zadeva vzgojo mladine Korošec ugotavlja, da večina pristašev vseh strank zagovarja potrebo po krščanski vzgoji mladine v šoli in zunaj nje. Razlog za to je lahko osebno versko prepričanje ali pa preprosto stališče, da druge, bolj učinkovite vzgojne etike pač ni.

Končno se loti tudi ekumenskega vprašanja v odnosu do pravoslavnih bratov. Pri tem ugotavlja, da je prav dobrodelnost tisti skupni temelj, na podlagi katerega se lahko zblížajo različne veroizpovedi.

V tretjem letniku »Socialne misli« najdemo Koroščev prispevek »Slovenski mladini«, ki ga je namenil mladinskim dnevom v Mariboru in v katerem opozarja na nevarnosti, ki se širijo po Sloveniji in ogrožajo mladi rod. »Zavest občestva je izmed nas izginila, samoljubje se je naselilo na njeno mesto. Cena poštenosti je padla, vse se klanja prelestnemu mamonu. Resnica se preganja, laž nastopa svoje kraljestvo. Sirote in ubožci so pozabljeni, vse drvi mimo njih za razkošjem in lastnim uživanjem. Vera v pravega Boga se odriva vstran, vsak hoče biti sam sebi bog in najvišje bitje. Vse polno

¹² Korošec A., Socialna misel II (1923), str. 148-149.

sovražnikov je vstalo med nami. Slovenski narod je ogrožen od njih.¹³ Mladi rod poziva, naj se vsemu temu upre in začne graditi novo veličastno zgradbo »poštenosti, resnice, ljubezni, usmiljenja, skupnosti, žive vere«.¹⁴

V istem letniku »Socialne misli« ima Korošec daljše razmišljanje o razvoju političnega življenja Slovencev na Štajerskem od 1848 do 1924, ko je članek napisal. Prikaže nam zanimiv prerez idejnih tokov, ki so oblikovali slovensko časopisno in revijalno življenje ter tako vplivali tudi na politične razmere. Za naš vidik obravnave ne najdemo kakšnih posebnih podatkov, pač pa je Korošec za bodočnost slovenske politike napovedal ideal, ki ga je videl v »jugoslovanski katoliški vzajemnosti«, zato je opozarjal na potrebo po večjem sodelovanju s Hrvati in tudi Srbi, kolikor je to potrebno. Njegova jugoslovanska orientacija je tukaj jasno izražena. Vendar pa Korošec jugoslovanstva ne zagovarja na račun slovenske samobitnosti in čim večje politične samostojnosti. To Korošec tudi jasno pove v V. letniku »Socialne misli«, ko piše o političnem programu Slovencev: »Od časa narodnega preroda do danes je želja slovenskega naroda po enotnem, skupnem, nerazdeljenem, samostojnem državno-pravnem življenju stopnjema napredovala. Danes je njemu ideal v državi Srbov, Hrvatov in Slovencev dobiti čim največjo državno-pravno samostojnost, naj se potem že imenuje avtonomija ali federacija. Prirodni nagon zdravega organizma po samostojnosti, zavest največje kulturnosti in prepričanje o svoji lastni gospodarski moči nagiba slovenski narod, da si sam oblikuje svojo usodo.«¹⁵

Korošec je tudi kritičen do državnega absolutizma, ki vlada v državi in ogroža svobodo družine, cerkve in naroda.

Ciril Žebot v knjigi »Nemilnljiva Slovenija« ugotavlja, da je Koroščevih spisov malo, zato se mu zdi toliko bolj pomembno, da navede t. i. Hvarske točke, ki so dejansko neke vrste Koroščev politični program, o katerem sta v času Koroščevega izgnanstva na Hvaru (poleti 1934) razpravljala skupaj s Casarjem.¹⁶ Ta Žebotov zapis obsega tri vidike: verskoobnovitveni, narodnoobrambni in družbenopolitični vidik. Korošec je zagovarjal tezo, da brez moralne in verske obnove ni mogoča rešitev gospodarskih in socialnih vprašanj. Primerna za uresničitev te naloge se mu zdi Katoliška akcija, ki je imela versko-moralno vlogo in ne družbeno-politične. Dalje se mu zdi potrebno vse temeljne družbene strukture kot so družina, šola, literarno delovanje in vse javno življenje prežeti z vero.

Z narodnega vidika je potrebno še posebej ob meji skrbeti za jezikovno čisto slovensko okolje. Preprečevati je treba razširjanje tujcev na slovenskem ozemlju in v gospodarstvu. Nosilci narodne in katoliške zavesti naj bodo družine.

Glede družbenopolitičnega koncepta pa je Korošec zagovarjal korporativni družbeni in gospodarski red, ki naj bi se navezal na »preizkušeno slovensko združništvo«.¹⁷ Korporativni družbeni red izhaja iz okrožnice Pija XI. »Quadragesimo anno«

¹³ Korošec A., Socialna misel III (1924), str. 129.

¹⁴ Korošec A., prav tam, str. 129.

¹⁵ Korošec A., Socialna misel V (1926), str. 4.

¹⁶ Žebot C., Nemilnljiva Slovenija, Ljubljana 1990, str. 73.

¹⁷ Žebot C., p. t., str. 75.

in ima za svoj cilj zagotoviti tako interes skupnosti kot svobodo človekove osebnosti. Tak družbeni red se ne bi smel izogibati »potrebni socializaciji«. To je pojem, ki ga v socialnih okrožnicah najdemo pri Janezu Pavlu II. Vse gospodarske panoge naj bodo narodno vodene. Kapitalistični in komunistični gospodarski red je potrebno zavračati in obsojati, kakor tudi vsako drugo totalitarno obliko, pa naj bo država komunistična ali fašistična. V obeh primerih se namreč dogaja, da je družbenim strukturam podrejenega tipa odvzeta njihova avtonomija in svoboda, se pravi, da se ne upošteva princip subsidiarnosti. Za Korošca sta cilj družbenega in gospodarskega reda socialna pravičnost in socialna ljubezen.¹⁸

Kljub sorazmerno majhnemu številu člankov, ki nam jih je zapustil Anton Korošec, lahko pridemo do njegovega družbenega psihograma. Zanimivo je dejstvo, da se nikjer direktno ne sklicuje na socialne okrožnice in da jih tudi ne citira, čeprav je iz njegovih stališč jasno, da jih pozna in da ima družbeni nauk Cerkev za svojo idejno podlago. V času po »Rerum novarum« ga zaposluje reševanje socialnega vprašanja po mirni in ne po revolucionarni poti. V času po papeževi okrožnici »Quadragesimo anno« pa jasno optira za korporativni družbeni red, ki je hotel vzpostaviti ravnotežje med posameznikom in kolektivom. Sam je bil dolga leta predsednik slovenskega in jugoslovanskega združenja, ki je po Krekovi zaslugi dejansko uresničevalo ideje korporativnega družbenega reda pri nas.

Seveda pa Korošec ni v prvi vrsti družbeni teoretik, ampak izrazit praktik in tudi pragmatik. Lahko sicer rečemo, da so ga vodile ideje družbenega nauka Cerkev in pa narodnostni interes znotraj danih političnih konstelacij, kar je od njega zahtevalo neprestana sklepanja kompromisov in prilagajanja. Zato pa je prav njegovo stališče do Jugoslavije in slovenske avtonomije težko enoumno razbrati. Na deklarativni ravni so mu slovenski interesi in čim večja slovenska samostojnost brez dvoma eno od glavnih vodil. Na praktično operativni ravni pa je to seveda veliko manj jasno, ker je moral upoštevati politične okoliščine, ki so določale manevrski prostor njemu in njegovi politiki v prid Slovenije. Tò pa je končno dilema, ki spremlja vsako politiko.

Literatura

Lipica, bogoslovni list v Mariboru, letniki XXI (1892-93); XXII (1894); XXIV (1895-96); XXV /1896-86).

Narodni gospodar 42 (1941) str. 1-2, posvečen Korošču.

Korošec dr. A., Katoliki in stranke, Socialna misel II (1923), str. 148-151.

Korošec dr. A., Slovenski mladini, Socialna misel IV (1924), str. 129.

Korošec dr. A., O političnem programu Slovencev; Nekaj evropske politike; Balkanska politika; Kriza parlamentarizma v: Socialna misel V (1926) str. 1, 49, 145, 265.

Korošec dr. A., Mladostna liturgična doživetja, Slovenčev koledar 1944, str. 46.

Brajevič Vinko, Ob smrti dr. Korošca, Zbornik - koledar Svobodne Slovenije, 1966, str. 223.

¹⁸ Žebot C., p. t., str. 74.

Dolar France, Odsotnost slovenske državne misli v prevratu 1918, Buenos Aires, 1971.

Grubišič Pavel, Dr. Korošec v internaciji; Tuzla – najtežji dnevi Koroščeve internacije v: Zbornik – koledar Svobodne Slovenije, 1966, str. 203–204.

Krek dr. Miha, Iz življenja in dela dr. Antona Korošca, Zbornik – koledar Svobodne Slovenije, 1961, str. 75–86.

Krošel Joško, Borba za konkordat in dr. Korošec, Zbornik – koledar Svobodne Slovenije, 1966, str. 181–201.

Krošel Joško, Dr. Korošec v Vrnjački banji, Zbornik – koledar Svobodne Slovenije, 1966, str. 205–209.

Krošel Joško, Spomini na dr. Korošca, Slovenčev koledar 1944, str. 47.

Krošel Joško, Tri zgodbice o dr. Antonu Korošču, Slovenčev koledar 1945, str. 61.

Marolt Marjan, Dr. Anton Korošec in kultura. Zbornik – koledar Svobodne Slovenije, 1966, str. 215–222.

Ivan ŠTUHEC

DIE ANTWORT VON DR. ANTON KOROŠEC AUF SOZIALE RUNDSCHREIBEN AUFGRUND

EINIGER SCHRIFTEN

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Studie behandelt Schriften von Dr. Anton Korošec, die er als junger Theologe in den Jahren von 1892 bis 1897 in LIPICA, ein Marburger Theologenblatt, veröffentlichte. Dies war die Zeit nach dem Erscheinen des ersten sozialen Rundschreibens von Papst Leo III., »Rerum novarum«. In der Zeitschrift »Socialna misel« (Sozialer Gedanke), die von 1922 bis 1927 erschien, geht es um Niederschriften von Korošec aus seinen schon reifen politischen Jahren. Dr. Anton Korošec zeigt sich aufgrund dieser relativ kargen Quellen als eine ausgeprägt gesellschaftlich engagierte Persönlichkeit, mit einem großen Maß an sozialem und politischem Gefühl. Sein Nationalbewußtsein ist unumstritten. Als Berufspolitiker bleibt er zwischen seinen politischen Idealen und konkreter politischer Praxis hängen, was das Schicksal eines jeden Politikers ist, der innerhalb der gegebenen Möglichkeiten mit den Mitteln der Rechtsordnung wirkt.

Seinen gesellschaftlichen Ansichten kann ein starker Einfluß der päpstlichen sozialen Rundschreiben entnommen werden, obwohl er sich kaum zu irgendwelchem Zeitpunkt explizite darauf beruft. Inwiefern aber seine Gesellschaftsvision der persönlichen Menschenwürde und der Familie als das Fundament jeder Gesellschaft entspringt, so ist der Einfluß sozialer Rundschreiben unumstritten. Dies gilt auch für seine Auffassung und Ansichten auf die Beziehung zwischen der Kirche und dem Staat, auf den Status des Christen in politischen Parteien, auf die Rolle des Staates, auf die Auffassung des Eigentums und der Arbeiter.

Anka Vidovič-Miklavčič

Odnos dr. Antona Korošca do Kmečke zveze in Slovenske dijaške zveze (SDZ), 1929-1940

V svoji kratki osvetlitvi delovanja dr. Antona Korošca v zadnjem desetletju stare Jugoslavije se bom omejila le na njegov odnos do Kmečke zveze.

Ko je bila januarja 1929 razpuščena Slovenska ljudska stranka (SLS), je dr. Korošec ta ukrep diktature kralja Aleksandra strankinim članom v svojem razglasu takole pojasnil: »Po zakonu o zaščiti države z dne 6. januarja 1929 je tudi SLS razpuščena. Vse somišljenike prosimo, da sprejmejo to dejstvo mirno in lojalno na znanje, upoštevajoč višje državne interese. O pravem in primernem času Vam bomo predložili, kar bo z ozirom na nove razmere najboljše in najpotrebnejše.«¹ Ta poziv moremo razumeti tudi kot optimistično napoved predvsem agrarnemu delu SLS – Jugoslovanski kmetijski zvezi, ki je že nekaj dni pred uvedbo kraljeve diktature, 28. decembra 1928, v Ljubljani, na svojem občnem zboru sprejela sklep o svoji reorganizaciji. Poleti 1929, ko je bil Korošec še v Živkovičevi vladi, se je dejansko uspela po novih pravilih preosnovati prejšnja stanovsko-politična Jugoslovanska kmetijska zveza v stanovsko strokovno in kulturno organizacijo pod istim imenom.² Četudi so ji nova pravila narekovala le gospodarsko-zadružno in kulturno dejavnost, je bilo dokaj evidentno, da je v svojem kratkem času delovala bolj ali manj prikrito tudi v političnem življenju. Slednje je zlasti prišlo do izraza, ko je ta relevantni del razpuščene SLS zdaj v novi preobleki že omenjene legalne Jugoslovanske kmetijske zveze, katere vodstvo je bilo sestavljeno predvsem iz prvakov SLS, imel pomembno vlogo pri udejanjanju Koroščevih navodil v volilnem boju za skupščinske volitve novembra 1931.

Kot vemo, je bila abstinenca Koroščevih privržencev, ki so bili s Korošcem vred v opoziciji, kriva za slabo volilno udeležbo v Dravski banovini, poglavitnega krivca – Jugoslovansko kmetijsko zvezo, pa je Marušičeva banska uprava še decembra 1931 nemudoma razpustila.

Ko je postal dr. Korošec v Stojadinovičevi vladi notranji minister, je nemudoma poskrbel za obnovitev ne le Prosvetne zveze temveč tudi Kmečke zveze, ki se je od decembra 1935 dalje živahno razvijala po vsej Dravski banovini. Glede na raziskavo problematike organizacijskega razvoja Jugoslovanske radikalne zajednice (JRZ) in obnovljene Kmečke zveze (KZ) sem ugotovila, da je bilo vodstvo in članstvo Kmečke zveze v dobršni meri članstvo slovenskega dela JRZ in da je imela Kmečka zveza pomembno vlogo tudi v kadrovsko-politično preosnovani Županski zvezi,³ ki je bila pred

¹ Domoljub, 30. januarja 1929, št. 5, Vse stranke razpuščene.

² Več o tem glej Anka Vidovič-Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v okviru SLS v zadnjem desetletju stare Jugoslavije. Revija 2000, Ljubljana 1989, št. 46/47, str. 213–219.

³ Primerjaj: Anka Vidovič-Miklavčič, Kmečko stanovsko gibanje v klerikalnem taboru na Slovenskem 1935–1941 v Reviji Borec, januar 1990, št. 1, str. 71–143.

občinskimi volitvami 1935/36 še v rokah privržencev Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS).

Korošec se je udeležil v času delovanja obnovljene Kmečke zveze dveh občnih zborov. Na prvem, 7. marca 1937, v Ljubljani je poudaril, da je tesno povezan s Kmečko zvezo kot eden njenih prvih ustanoviteljev na Spodnjem Štajerskem in pri tem nakazal razliko med tedanjo zvezo in zvezo v letu 1937, obenem je izrazil željo, da bi se v Kmečki zvezi združili vsi kmetje na Slovenskem v močno organizacijo, ki bi mogla reprezentirati kmečki stan. Govoril je tudi o pomenu »uredbe« o kmetijskih zbornicah in na koncu obljubil v imenu strankinih prvakov »našo krepko in prijateljsko podporo«.

Toda v tem letu je imel Korošec s Kmečko zvezo tudi nekaj zadreg. Brodarjev krog pa tudi članstvo KZ, ki je z občinskimi volitvami v kmečkih občinah prevzemalo mesta v občinski upravi, je bilo predvsem s finančno gospodarskim položajem občinskih uprav hudo nezadovoljno, o čemer govori tudi resolucija Županske zveze, ki so jo sprejeli na občnem zboru aprila 1937. V resoluciji prenovljene Županske zveze je sicer izrečena zahvala dr. Korošču in vladi, ki jo pozivajo, naj nadaljujejo »delo pomirjenja, sporazuma in gospodarsko-socialnega izboljšanja«, vendar je bilo hkrati izrečenih tudi nekaj kritičnih besed. Predvsem so zahtevali okrepitev banovinske samouprave, država naj bi občinam odvzela del bremen ali pa naj bi država odstopila občinam del svojih dohodkov. Izrečena je bila tudi pritožba nad osrednjo državno upravo, ki ne »upoštevata zajamčene enakopravnosti slovenskega jezika, ki je državni jezik kakor srbohrvatski«. Obenem tudi zahtevajo, da se uporablja slovenski jezik v vseh tiskovinah in razglasih, ki so namenjeni slovenskemu prebivalstvu.⁴ Te in še druge zahteve pa so kmalu dobile vse večje politične razsežnosti ob proslavljanju 20-letnice majniške deklaracije leta 1937, ko je prav med kmečkim prebivalstvom, ki je bilo z davki najbolj obremenjeno, hkrati oživljalo punktaško gibanje. Odsev razpoloženja kmečkega prebivalstva proti »jugoslovenarstvu« je zaslediti tudi v podeželskem glasilu slovenskega dela JRZ in Kmečke zveze – Domoljubu, ki je v nekaj člankih avgusta 1937 pisal o vprašanju politične zrelosti in o odnosu do slovenskega narodnega vprašanja. V tem času ne gre prezreti novega netiva proti srbski hegemoniji v okviru vprašanja sprejetja konkordata, kar je še dodatno vplivalo na negativno razpoloženje do režima. Zdi se, da se je politična volja po samostojni Sloveniji v tem času v določenem krogu Kmečke zveze poživila in da je imela zaslombo tudi v krogu sodelavcev – piscev Domoljuba. Tako ni naključje, da je pisec v Domoljubu, ko je razmišljal o politični zavednosti Slovencev, seveda močno ožigosal politične privržence bivšega režima JNS, hkrati pa zapisal zanimivo formulacijo narodnega programa, »za katerim stoji slovenski narod«. Med drugim je zapisano: »Slovenski narod ima še skoro sto let, t. j. od 1848, bistveno isti program, le razširjal in poglobljal ga je vzporedno z razvojem razmer. Danes bi ta program lahko na kratko izrazili takole: »V okviru skupne jugoslovanske države zahtevamo popolno politično, kulturno in gospodarsko samoupravo Slovenije in varstvo

⁴ Domoljub, 21. aprila 1937, št. 16, Važen zbor slovenskih županov.

naših rojakov prek državnih meja.«⁵ Nadalje so bili izrečeni očitki, da privrženci unitarizma delujejo v tem smislu, da bi Slovenci narodno in versko propadli, toda ker še noben narod ni naredil samomora, je jasno, da se tudi »Slovenci nismo pripravljene odreči niti ene naše slovenske osobine, temveč da hočemo živeti dalje kot samostojni narod, ki se svobodno razvija.«⁶ Kmečka zveza je bila poleti 1937 še posebej nerazpoložena zaradi uvedbe Kmetijske zbornice namesto Kmečke zbornice, s katero so upali, da bodo imeli v okviru »kmečkega parlamenta« kmetje več vpliva na zakonodajo na področju agrarizma. Vsi ti navedeni pokazatelji so med drugim napovedovali krizo v vodstvu in med članstvom Kmečke zveze, ki se je v političnih zahtevah približevala stari SLS. Z morebitnim odhodom dela vodstva Kmečke zveze in Županske zveze v opozicijo, kar bi bržkone potegnilo tudi članstvo na terenu in s tem oslabitev slovenskega dela JRZ, je računal tudi Korošec in tako ni naključje, da je dr. Miha Krek jeseni 1937, gotovo s pooblastili in navodili dr. Korošca, obiskal nekatere strankine organizacije pa tudi duhovščino, zlasti na Gorenjskem in jih prepričal, naj vztrajajo v vsedržavni JRZ ter naj zaupajo v politiko dr. Korošca in jo podpirajo. V tem kontekstu je zanimiva izjava Janeza Brodarja, predsednika Kmečke zveze, ki je bila objavljena v Domoljubu 10. novembra 1937. V njej je Brodar zapisal, da je Kmečka zveza le stanovsko-strokovna organizacija in da se je varovala političnega delovanja, kar pa ni bilo čisto res, če se samo spomnimo občinskih volitev; obenem je sam Brodar zatrdil, »da nimam nobene zveze z razdiralci naše slovenske in katoliške skupnosti ter izjavljam, da odobravam politiko dr. Korošca.«⁷ Podreditev Kmečke zveze vsedržavni JRZ, kar je posredno pomenilo tudi negativno stališče do sporazuma med kmetsko-demokratsko koalicijo (Maček-Pribičević in združeno srbsko opozicijo oktobra 1937) je imeti hkrati tudi za primer uveljavljanja Koroščevega političnega pragmatizma in taktike ter mišljenja, da je za slovenskega kmeta oziroma agrarni del bivše SLS, (če se omejim le na to), bolj perspektivno, če sodeluje s stranko, ki je na oblasti, kot pa v opoziciji. Bila je prilika, da slovenski del JRZ in z njim Kmečka zveza v okviru programa JRZ postopno sanira socialno-gospodarsko stanje kmeta.

Dr. Korošec se je poleti 1938 poleg slovenskega dela JRZ udeležil vseslovenskega tabora Kmečke zveze, na katerem je ta dobila priznanje, da je množična organizacija slovenskega kmeta, kar je glede na organizacijski razmah in njeno socialno-gospodarsko vlogo vsekakor bila. Korošec je v pomirljivem tonu govoril med drugim tudi o tem, da se je v zadnjih letih za kmeta »zopet vsaj nekaj storilo. Znižala so se davčna bremena, začela se je izredno težka in zamotana likvidacija kmečkih dolgov, vzpostavila likvidnost samoupravnih denarnih zavodov in naše Zadrugne zveze. Kmetu se je dal nov zakon o gospodarskih zadrugah in ena ustanova izredne važnosti – to je vpepljava Kmetijskih zbornic, ki bodo, če se bodo dobro vodile, bodoče voditeljice za interese kmečkega stanu. Velikega pomena za kmeta je tudi nova šestletka za javna dela in državno obrambo v iznosu štirih milijard. Vse polno novih kmečkih vprašanj stoji

⁵ Domoljub, 25. avgusta 1937, št. 34, Se o politični zavednosti.

⁶ Ibid.

⁷ Domoljub, 10. novembra 1937, št. 45, Izjava g. Janeza Brodarja o pisanju Jutra, Primerjaj Jutra, 5. novembra 1937, št. 258, 7. novembra 1937, št. 260.

pred durmi kmečkega stanu, ki se bodo morala rešiti. Vlada je vedno voljna, da stori tudi nasproti kmetu svojo dolžnost«. ⁸ Korošec je tudi pohvalil kmeta in kmečki dom, da sta ognjišče narodne in katoliške zavednosti, da pa je kmet tudi »zvest svoji narodni državi«. Ko je nadalje dr. Korošec omenil morebitne skupščinske volitve, je pozval člane Kmečke zveze, naj ostanejo zvesti tistim, ki so bili v času režima JNS zaradi privrženosti opozicijski politiki preganjani, med drugim je omenil tudi šenčurski proces. Vtil jim je poguma, naj še naprej sledijo onim ljudem, ki so »vedno stali zvesti v vaši sredini in po svojih skromnih močeh delali za vaš napredek in vaše blagostanje«. ⁹ Kmečki tabor je imel velik odmev v jugoslovanski javnosti; pomembno je poudariti, da so o njem pisali tudi osrednji organ JRZ beograjska Samouprava, vladno Vreme, Politika in hrvatski časopisi.

Korošec je kot predsednik slovenske Zadrudne zveze in državne Glavne zadrudne zveze ter strokovnjak v zadrudništvu v sodelovanju z drugimi ustanovami, na Slovenskem pa zlasti prek dr. Frana Kulovca, pospešil proces saniranja slovenskega zadrudništva, s katerim je bila Kmečka zveza tesno povezana. Kot gospodarska organizacija je pričela skupaj s Kmetijsko zbornico tedaj v okviru pospešenega uvajanja načrtnega gospodarstva temeljito reorganizirati slovensko zadrudništvo, v smislu zakona o gospodarskih zadrugah iz leta 1937. Rezultat tega je bila julija 1939 ustanovitev Posojilnice Kmečke zveze v Ljubljani, maja 1939 Osrednje blagovne zadruge s sedežem v Mariboru in leta 1940 preosnova Gospodarske zveze v Ljubljani v matico vsega kmečkega blagovnega zadrudništva z okrog 170 zadrugami in s 70.000 člani. S tem naj bi se uresničevala, kot je pisal Orač, ideja organizirane samopomoči kmetov v zadrudništvu. Vsestranski razvoj Kmečke zveze je dr. Korošec, ko se je udeležil njenega tretjega občnega zbora 1939, ocenil za razveseljiv pojav in z zadovoljstvom ugotavljal, »da se polagoma zopet vračamo k zbiranju, enotnemu gledanju na vsa vprašanja, k enotni volji za ustvarjanje in zidanje«. ¹⁰ Vsekakor je Korošec v tem času videl v množični Kmečki zvezi, katere članstvo naj bi imelo kmečko in slovensko narodno zavest in ki je po anšlusu še posebej poudarjala narodnoobrambno plat programa, neko jamstvo za ohranitev slovenstva na severni meji pa tudi slovenske katoliške skupnosti, toda v okviru jugoslovanske države.

Vodstvo Kmečke zveze in Kmetijske zbornice je ob smrti dr. A. Korošca v Oraču po pravici zapisalo, da je bil »najodličnejši delavec v naši zadrudni organizaciji in tisti, ki je slovenskemu političnemu gibanju na Spodnjem Štajerskem že pred več kot tremi desetletji kot prvi dal kmečko stanovsko obeležje«, medtem ko je v zadnjih letih še posebej skrbel za skladno sodelovanje zadrudnih in stanovskih organizacij, za blagostanje slovenskega kmeta. ¹¹ Na zasedanju sveta Kmetijske zbornice decembra 1940 je predsednik M. Steblovnik v spominskih besedah na dr. Korošca poudaril predvsem troje: 1. da se je dr. Korošec v političnem udejstvovanju že v začetku oprl »popolnoma na kmečko ljudstvo« in na čelu »organizirane kmečke armade« prevzel politično za-

⁸ Orač, avgusta 1938, št. 9.

⁹ Slovenec, 9. avgusta 1938, št. 181; Proboj, 13. avgusta 1938, št. 13.

¹⁰ Orač, april 1939, št. 4, Dr. Anton Korošec.

¹¹ Orač, januarja 1941, št. 1, Svet zbornice v spomin pok. dr. Korošca.

stopstvo štajerskih Slovencev. 2. da je do konca »s svojo izkušeno roko vodil najmočnejše kmečko oporišče, to je naše zadružništvo«, pa tudi z drugimi kmečkimi organizacijami je bil v »trajnem, najtesnejšem in neposrednem stiku« in 3. da je dr. Korošec obiskal prenekatero pomembnejše kmečke prireditve, kjer je »zbrano kmečko ljudstvo bodril, mu dajal poguma in kazal pot«. ¹²

Ob vprašanju odnosa dr. Korošca do katoliške mladine se bom omejila le na Slovensko dijaško zvezo, ki je bila sicer v času čiste diktature razpuščena. V njenem okrilju pa je na univerzitetnih avtonomnih tleh še naprej delovala Akademska zveza, medtem ko so bili dijaški krožki na srednjih šolah razpuščeni. Vsa leta, vključno s svojo internacijo, je bil dr. Korošec tesno povezan z vodstvom Akademske zveze, kasneje z akademskim klubom Straža, ustanovljenim 1937, medtem ko z obstoječim političnim klubom Slovenski jug (z istoimenskim glasilom) na ljubljanski univerzi v okviru Omladine (mladine) JRZ, ni imel posebnih stikov; z njimi je komuniciral dr. Miha Krek. Četudi je bila SDZ formalno od oblasti odobrena šele aprila 1939, je dr. Korošec podpiral njene zahteve, da so že leta prej obnovili delovanje, sprva na srednjih šolah, zatem na srednjih strokovnih in meščanskih šolah. Vodstvo SDZ, (C. Žebot, F. Casar, M. Poštovan in drugi), je Korošca večkrat obiskovalo v Beogradu, posamezniki so mu poročali o svojem delu, pri čemer jim je kot notranji minister tudi svetoval, kako naj se izognejo preprekam pri organizacijskem delu, vselej pa jim je tudi veliko pomagal z denarnimi prispevki. Kadar je bil v Sloveniji, bodisi v Ljubljani v Marijanišču ali na oddihu v Begunjah, je skoraj vedno povabil k sebi skupino dijakov in jim predaval o socioloških, gospodarskih in političnih vprašanjih. Pri tem je potrebno poudariti, da člani SDZ in tudi njihovo vodstvo praviloma niso bili organizirani člani mladinske JRZ, (bilo je nekaj izjem), še manj pa političnega kluba Slovenski jug, ki je bil podružnica beograjskega kluba na ljubljanski univerzi.

SDZ je ostala torej po ustanovitvi mladine JRZ 1936 še vedno v celoti pod vplivom duhovnega vodje dr. L. Erlicha in hkrati dr. A. Korošca in je za razliko od državne JRZ utrjevala krščanski solidarizem in slovenski narodni program, kar je bilo simbolično nakazano na zvezni skupščini SDZ v Mariboru, ko so oktobra 1939, torej že v času vojne vihre v Evropi, na Slomškovem grobu zaslužnemu narodnemu utemeljitelju prisegli zvestobo veri, slovenskemu jeziku in narodu pa tudi »svoji narodni državi Jugoslaviji«. Vse to so upoštevali tudi v svoji narodnoobrambni dejavnosti. Ko je SDZ vodila veliko zbiralno akcijo za zgraditev počitniškega doma SDZ v bližini Ljubljane, je prevzel dr. Korošec častno pokroviteljstvo in se zanimal za njen potek.

K tej kratki osvetlitvi bi še dodala, da se je SDZ po Koroščevi smrti začela imenovati »Koroščeva mladina« in da so ustanovili Koroščev fond, ki naj bi gmotno podpiral najbolj socialno ogrožene študente in dijake.

¹² Ibid.

Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ

DAS VERHÄLTNIS VON DR. KOROŠEC ZUM BAUERNBUND (KZ)
UND ZUM SLOWENISCHEN JUGENDBUND (SZD)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Nach der Auflösung der Slowenischen Volkspartei gelang es ihrer Führung in der Zeit der Diktatur den landwirtschaftlicher Teil der Partei in die Sträde-Fachbauernorganisation des Jugoslawischen Bauernbundes-JKZ (1929–1931) umzugestalten. Vor allem hatte sie eine führende Rolle in der politischen Tätigkeit bei der Unterstützung der Stimmnahme von Korošec gegen die Staatsliste von Živković in der Zeit der Parlamentswahlen im November 1931.

Als Innenminister in der Regierung von Stojadinovic sorgte Dr. A. Korošec für die Wiederherstellung des Bauernbundes (1935–1941) und verfolgte sein Organisationswachstum als die Tätigkeit an sich, sprach auf ihren Gemeinde- und Volksversammlungen und trug zur Reorganisierung und Sanierung slowenischer Genossenschaften bei, womit er wirtschaftlich auch den Bauernbund unterstützte. Dr. Korošec stützte sich also seit Beginn seiner politischen Tätigkeit, als er die Vertretung steirischer Slowenen übernahm, auch in den Zwanziger und Dreißiger Jahren bis zu seinem Tod, vor allem auf das Bauernvolk, und kümmerte sich um eine einvernehmliche Zusammenarbeit der Genossenschafts- und Ständeorganisationen. Von zahlreichen katholisch-klerikalen Organisationen war Dr. Korošec am intensivsten mit dem Slowenischen Jugendbund (SZD) verbunden, der zuletzt mit Hilfe von Auserwählten des slowenischen Teils der JRZ im April 1939 zur legalen Organisation auch an Mittel- und bürgerlichen Schulen wurde. Dr. Korošec unterstützte die SDZ bis zum Tode moralisch und materiell, nach seinem Tode faßte die SZD den Beschluß, von nun an den Namen »Korošec Jugend« zu tragen.

Historična dokumentacija

Dušan Biber

Britanski, nemški in ameriški diplomati o Slovencih in dr. Antonu Korošču

Smrt dr. Antona Korošca, voditelja slovenske ljudske stranke in kot so ga takrat imenovali, »prvega Slovenca«, je bila več kot primeren povod nemški, ameriški in britanski diplomaciji za retrospektivno analizo ne samo osebnosti umrlega politika, marveč tudi nasprotujočih si političnih in drugih silnic znotraj Slovenije in v Jugoslaviji nasploh. Britanski konzul Thomas Rapp je imel sedež v Zagrebu, od koder je spremljal tudi razmere v Sloveniji. Po anšlusu je 25. maja 1938 napisal daljše poročilo o Sloveniji, slovenski mentaliteti in odnosih med liberalno in klerikalno stranko ter njenih spreminjajočih se pogledih in stališčih do Jugoslavije. V britanskem zunanjem ministrstvu, Foreign Officeu, so sicer ocenili, da je njegovo poročilo pisano pod znatnim vplivom zagrebških prilik. Menili pa so, da je tako slikovito in pomembno, da zasluži uvrstitev v obveščevalno poročilo o Jugoslaviji za 1938. leto. To in tudi Rappovo poročilo ob smrti dr. Korošca so natisnili še v zbirki zaupnih tiskov, (Confidential Prints), ki so krožili tudi izven Foreign Officea.

Dolgoletni nemški konzul v Zagrebu Alfred Freundt je prav tako ocenjeval razmere po smrti dr. Korošca in v nekaterih pogledih in razmišljanjih je bil celo blizu Rappovim analizam. V svoji knjigi *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*, Ljubljana 1966, sem na številnih straneh pisal tudi o politiki dr. Korošca do volksdeutscherjev, nacizma itd., kakor so o tem poročali nemški diplomati in obveščevalci. Zainteresirani bralec bo po imenskem kazalu zlahka našel ustrezne strani in te problematike zato tu ne bi povzegal.

Ameriški poslanik v Beogradu Arthur Bliss Lane v svojih poročilih ni navajal podatkov, ki bi se razlikovali od zapažanj njegovega britanskega kolega. Tako nemški poslanik Viktor von Heeren kot tudi britanski poslanik Ronald I. Campbell se nista zadovoljila zgolj s posredovanjem poročil svojih konzulov, marveč sta povzetkom dodala tudi svoja razmišljanja. V zbirki *I Documenti Diplomatici Italiani*, Nona serie, ni dokumentov za čas ob smrti dr. Korošca; objava se je »zataknila«, ko so prišli do italijanskega napada na Grčijo. V arhivu francoskega zunanjega ministristva na Quai d'Orsay v Parizu pa so uspeli uničeni arhiv ministristva delno rekonstruirati s kopijami, ki so jih pošiljali svojim diplomatskim predstavništvom po svetu. Kaj je o Jugoslaviji za tisti čas ostalo ohranjeno in dostopno, bo treba pač še raziskati. Poročila francoskega konzula v Zagrebu bo prav tako vredno poiskati. Urejen in dostopen je sedaj tudi že ali šele arhivski fond nemškega konzulata v Ljubljani, ki je na voljo v političnem arhivu Auswärtiges Amta v Bonnu.

Dokumenti*

Poročilo generalnega konzula v Zagrebu T. C. Rappa poslaniku Velike Britanije v Beogradu 25.5. 1938¹

Konzul Rapp gospodu R. H. Campbellu
(Št. 11)

Zagreb, 25. maja 1938

Spoštovani gospod,

V moji depeši št. 10 z dne 6. t.m. sem imel čast komentirati, da kljub nevarnosti nemškega vdora, ki je neizbežno grozil po *anšlusu*, Slovenija nima trdne fronte niti prave pripravljenosti, da bi nudila odločen odpor. To svoje stališče bi morda natančneje razložil z analizo sedanjega stanja v političnih strankah in razpoloženja v tem delu Jugoslavije.

2. Zgodovina Slovenije kot države in v veliki meri tudi kot politične grupacije se pričena šele z nastankom Jugoslavije. V zgodovini so Slovenci kot rod že večkrat bili na robu asimilacije s strani alpskih Germanov. Slovenska narodna zavest je občutljiva bilka, ki je pozno vzkliła, in celo proti koncu 19. stoletja, v času, ko je postal pangermanizem zmeraj bolj agresiven, sta slovenski politični stranki, klerikalna in antiklerikalna, vodili v glavnem oportunistično politiko in si prizadevali za ekonomske privilegije ter pravice pri izobraževanju. V zgodnjih letih tega stoletja pa sta obe stranki sprejeli bolj demokratično in nacionalistično osnovo za svoje programe in se pričeli oglašati z zahtevo po združitvi vseh Slovencev v združeni Sloveniji pod zaščito habsburškega dvora. Za takšen razvoj v smeri »trializma« so kanček spodbude nedvomno dobili z Dunaja, ki je v Slovencih videl protiutež italijanskemu in madžarskemu pritisku. V tistem času je tudi splošno vrenje med Južnimi Slovani že doseglo Slovenijo, čeprav je klerikalna stranka vse do 1917 ostala nasprotnica ideji o združitvi s pravoslavnimi Srbi v državi Južnih Slovanov. Dve za sedanjí čas zelo pomembni dejstvi, ki izhajata iz predjugoslovanske dobe, sta ravno ta odpor do Srbije iz verskih razlogov in relativna lahkota, s katero bi se Slovenci pustili germanizirati, nasproti močnemu odporu do italijanizacije na drugi strani. Ti težnji sta živi še dandanes.

3. Klerikalna stranka v Sloveniji je tesna zveza duhovnikov in kmetov *inter alia*, ki je nastala iz zelo močnih materialnih interesov. Kmetje, ki tvorijo večino prebivalstva, so zmeraj živeli v precejšnjih ekonomskih težavah. Klerikalna stranka je bila tista, ki se je s tem, ko je ustanovila poljedeljska združenja (zadruga), katerih osnovna naloga je bila odobriti posojila svojim članom po ugodnih obrokkih, vzpostavila kot resnični vodja ljudstva, in tako zgradila izredno močno organizacijo, v kateri je bil vsak duhovnik neplačan uslužbenec in lokalni finančni diktator. Če je bil kmet na eni strani materialno podpiran, je na drugi strani izgubil svojo politično neodvisnost in še

* Prevedel Slavko Blagotinšek.

¹ *Public Record Office, London, FO 434/5 Enclosure in No. 83, str. 240-243.*

naprej ostal podrejen ukazom svojih klerikalnih bankirjev. V današnjem času sta kreditni organizaciji klerikalne stranke Zadružna gospodarska banka in zavarovalna ustanova (»Vzajemna zavarovalnica«). Razen duhovnikov in kmetov je klerikalna stranka uspela pridobiti nekaj stremuhov iz vrst buržoazije, ki so bili za svojo vdanost lepo nagrajeni, čeprav je ta sloj v celoti vselej propadal antiklerikalni ali liberalni stranki, ki je pozneje bila poznana tudi kot nacionalna stranka. Ker pa med kmeti in delavci po številu ni imela praktično nobene podpore, liberalna stranka nikoli ni bila prav močna. Mimogrede naj omenim, da antiklerikalna stranka nikakor ni antikatoliška: katolicizem pomeni vsem Slovencem dominantno religijo ne glede na strankarsko pripadnost.

4. Načelno slovensko opredelitev klerikalne stranke in njen odpor do vidovdanske ustave sta liberalni stranki pripomogla do tiste vloge v jugoslovanski politiki, ki nikakor ni v sorazmerju z njeno številčno močjo. Ob podpori jugoslovanskega zanosa zgodnjih let in zaradi njenih uspehov v času, ko je slovenska industrija bila v zamahu, so bili liberalci velikokrat zastopani v jugoslovanskih vladah vse do diktature in vključno z njo. Ko pa je g. Korošec postal minister v vladi g. Stojadinovića, so bili liberalci postavljeni na hladno. Poučno je omeniti glavne smernice Koroščevega političnega programa, ko je bil sam vendar v opoziciji proti diktaturi, ker so dragocen pokazatelj, v kolikšni meri je klerikalna stranka v resnici podpirala centralizirano Jugoslavijo. Predvsem za slovenski jezik je veljalo, da je ogrožen. Razen tega je bila tudi državna uprava deležna hude kritike, saj so jo obtoževali pretirane centralizacije. Raslo je negativno razpoloženje z opozarjanjem na nazadovanje slovenske industrije spričo razvoja konkurenčnih industrijskih panog na Hrvaškem in v Srbiji, v zadnji ob podpori vlade. Grajal je skupne finančne spletke liberalne stranke in Beograda. Kot zadnji argument, ki je v Sloveniji še bolj prepričljiv kot na Hrvaškem, je Srbe obtožil ropa državne blagajne. S takšno platformo je klerikalna stranka v okoliščinah, ko je prizadevanje Slovenca za njegove lastne interese nenehno veliko močnejše od njegovih nekoliko meglenih jugoslovanskih čustev, z lahkoto zavladala na političnem prizorišču. Prav tako pa osvetljuje tudi težavnost in paradoksalnost sedanjega položaja, v katerem se nahaja g. Korošec: v Beogradu je član vlade, ki je v svojih težavah strogo centralistična, v Sloveniji pa mora braniti slovenski partikularizem, lokalno znan kot »individualizem«, in nastopati kot uspešen varuh njegovih materialnih interesov. Liberalci pa, zdaj v opoziciji, so z lahkoto pozabili na svojo vlogo, ki so jo imeli pod dikturo, in se prelevili v zmagovalce nad centralističnim režimom. Vseeno pa je liberalna stranka v vsakem primeru izgubila veliko zaupanja, število njenih privrženecv je majhno, svoj vpliv pa še naprej izgublja zaradi drastičnih ukrepov, s katerimi je g. Korošec iz javne uprave odstranil njene pripadnike, da bi napravil prostor svojim kandidatom. Ta postopek je povzročil mnogo bridkosti, čeprav je verjetno pomagal utrditi Koroščev položaj.

5. Prava nevarnost pa g. Korošču ne preti od zunaj, temveč iz vrst njegove lastne stranke. Čeprav je ta stranka navidezno enotna in Korošču še zmeraj lahko da 70-80% glasov, so v njej notranja nasprotja, ki so bila zmeraj značilna za slovensko politiko. Dve vplivni skupini v njej, mladi klerikalci in t. i. »beli« ali delavski krščan-

ski socialisti pritiskajo na g. Korošca, da bi zapustil vlado in šel v opozicijo natanko zato, ker so uvideli protislovja njegovega sedanjega položaja, še posebej pa zato, ker krivijo Stojadinovićevo vlado, da ni uspešno izpeljala konkordata in dala Sloveniji enakopravnega deleža pri finančnih sredstvih. Tudi to je razlog, mogoče celo močnejši od nemške grožnje, zakaj si menda g. Korošec prizadeva za naklonjenost liberalne stranke. Korošču ne bi bilo pogodu, da bi liberalci prevzeli njegovo mesto v Beogradu, kot bi se zagotovo zgodilo, če bi se stvari v slovenski politiki odvijale naravno in bi se njegova stranka umaknila iz vlade.

6. Druga značilnost slovenskega političnega življenja, ki jo moram oneniti, je organiziranost tovarniških in združenih delovnih ljudi v različne skupine, ki se med seboj razločno razlikujejo. Najmočnejši so »beli«, ki sem jih v prejšnjem odstavku omenil kot opozicijo g. Korošču znotraj klerikalne stranke. Naslednji so »rdeči« ali potencialni marksisti, katerih število cenijo na 5–6000. »Modri«, ki jih je okoli 3000, so pripadniki liberalcev. Nazadnje so tukaj še »zeleni«, ki jih je okoli 1200 – 1500. Ti podpirajo g. Korošca in njegovo politiko. Na zadnjih volitvah v delavske zbornice bi »rdeči« kmalu dobili absolutno večino nad vsemi drugimi strankami. Delavstvo kot celota ni prežeto z jugoslovanskim duhom in se ukvarja skoraj izključno z ekonomskimi problemi.

7. Nesrečno dejstvo je, da se je jugoslovanski ideal povsod v Sloveniji popolnoma izgubil, kjer je prav v liberalni stranki bil resnično močan. Dejansko se ne čutijo kot »en narod«, jugoslovansko razpoloženje je povsem izginilo, do naselitve Srbov, Hrvatov, Bosancev ali Židov v Sloveniji pa vlada odkrito sovraštvo. Slovenca v tem trenutku še posebej moti prisotnost številnih bosanskih muslimanov na železnici. O popolnem nesmislu tega ogorčenja priča prisotnost skoraj 300000 Slovencev v drugih delih Jugoslavije, vendar ni videti, da sploh kdo na to pomisli. Slovenska *partikularistična* prizadevanja so v vsakem pogledu spodbujali klerikalci, odprte jugoslovanske politike pa ni mogla voditi nobena stranka v Sloveniji. Sreča za Slovenijo je, da obstaja trdovratno neposlušna Hrvatska, kar Beogradu zmeraj daje povod za pripravljenost plačati ceno za sodelovanje Slovencev v vladi. Pravi vodilni motiv slovenske politične akcije je v tem, da zase izposluje najboljše možne pogoje. Če bi Srbi in Hrvati kdajkoli uspeli zgladiti medsebojna nasprotja, bi se vloga Slovenije v jugoslovanski politiki znatno zmanjšala, ne glede na germanski problem.

8. Slovenska politika je, naravno, odraz značaja naroda. Marljivi, vztrajni in počasnega mišljenja so Slovenci dobri podrejeni uslužbenci, iz njihovih vrst pa izide le malo voditeljev. Nekoliko pohlepni (morebiti zato, ker je bil bolj za obstanek zmeraj trd), so nenehno nezaupljivi in se izrazito zatekajo k laži, pa čeprav brez pravega cilja. Čeprav vdani klerikalizmu, velja pijanstvo kot prvi narodni greh, razvrat pa je takoj za njim na drugem mestu. Od vseh lastnosti pri Slovencih najbolj izstopa okoreli materializem. Potemtakem se ne moremo čuditi, če takšen narod često odprto izraža naklonjenost do nedvomno dobre državne uprave iz avstrijskih dni, Jugoslavijo pojmuje le kot tržišče, kjer lahko plasira svoje industrijske proizvode in prostor, v katerem lahko njihovi sinovi služijo denar, in če imajo občutek, da niti klerikalci niti liberalci niso uspeli od Beograda izsiliti dovolj dobrih pogojev, zaradi česar so obdavčeni v ko-

rist drugih narodov. Omembe vredno je, da je dejstvo, da je v času izvajanja sankcij Slovenija izgubila svoj lesni trg, pripeljalo do splošnega neodobravanja vladne politike vkljub moralnemu ozadju in globoko zakoreninjenemu narodnemu sovraštvu do Italije.

9. V tem poročilu sem skušal prikazati pomanjkanje prave povezanosti v političnem življenju Slovencev in nemoč jugoslovanske ideje v trenutku, ko je vse kazalo na to, da bo dežela izpostavljena zmeraj močnejšemu tihemu nemškemu vdoru. Nezadovoljstvo z g. Korošcem in Beogradom obstoja znotraj same klerikalne stranke, ki še naprej obstaja in bo zelo verjetno tudi še naprej ostala nejmocnejša politična sila, Buržoazija je razcepljena, njena stranka pa v zatonu. Zaveda se pretečih nevarnosti, ne more pa se odreči svojim materialnim interesom, da bi jih premagala. Delavci in kmetje so otopeli in ravnodušni. Kadar med njimi beseda nanese na nemško invazijo, kar pa med njimi ni poredko, je splošno razpoloženje odločno v korist sprejemanju avstrijskega modela. Takšno prepričanje argumentirajo z mislijo: »Kdo pa se lahko upre oboroženi sili Nemčije? Jugoslavija prav gotovo ne.« Zakaj naj bi zaradi njihovega odpora gorele njihove hiše in bila razdejana njihova polja? Razen tega se sprašujejo, ali ni dejstvo, da so zadnji jugoslovanski vojaški manevri bili na reki Kolpi, dokaz, da jugoslovanska vojska smatra Slovenijo za neubranljivo? Tako je lahko nastalo psihološko vzdušje naklonjeno nemškim ambicijam.

T. C. RAPP

Poročilo generalnega konzula v Zagrebu T. C. Rappa poslaniku Velike Britanije v Beogradu 30. 12. 1940¹

Zaupno

Britanski generalni konzulat Zagreb
30. december 1940

Spoštovani gospod minister,

Smrt dr. Antona Korošca 14. t.m. v Beogradu je izbrisala zares pomembno osebnost slovenske politike. Vse tamkajšnje stranke so združeno izkazale čast njegovemu spominu in zaslugam, ki jih ima za Slovenijo in Jugoslavijo. Naj so bili politični boji v slovenski notranji politiki še tako hudi, je bilo presenetljivo malo razhajanj glede samih ciljev slovenske državne politike, ki jo vodijo povsem stvarni nagibi. Slovenec je predan nacionalist. Najsi bo demokrat ali klerikalec, ve, da lahko svoja nacionalna prizadevanja uresniči le v okviru Jugoslavije. Slovenec – demokrat ali klerikalec – se tudi dobro zaveda, da je v zelo ranljivem ekonomskem položaju, in kot tak nikoli ni pripravljen žrtvovati svojih interesov nejasni sentimentalnosti, v kakršni včasih izbruhnjejo Hrvati. Od tod dve težnji v slovenski politiki: avtonomna prizadevanja, ki se hranijo s samoljubjem, pomešana s pripravljenostjo do sodelovanja s centralno vlado.

¹ *Public Record Office London, FO 371/30225, R4301/297/92.*

Včasih je poudarek bolj na eni, včasih na drugi, obe težnji pa sta zmeraj prisotni druga ob drugi, ne glede na to, katera slovenska stranka je zastopana v vladi.

Avtoriteta dr. Korošca je bila uveljavljana skromno in nevsiljivo, še posebej v zadnjih letih. Dr. Korošec se je znal zanesti na lastni osebni ugled, ki je slonel na strahu njegovih sovražnikov in vdanosti njegovih občudovalcev, svojo moč pa je znal izvajati s sorazmerno redkimi osebnimi stiki. V Sloveniji je le redko nastopal v javnosti, njegovi lokalni politični prijatelji pa so bili omejeni na skupinico mogoče petih vodilnih privržencev, med katerimi so bili ban – dr. Natlačen, dr. Kulovec (njegov naslednik) in dr. Krek. Nenehno so ga popačeno prikazovali na različne načine. Hrvati so v njem često videli nasprotnika hrvaške avtonomije, Srbi pa v zadnjih letih sovražnika pravoslavne cerkve in privrženca fašizma. V zadnjih mesecih je bil večkrat osumljen promemških nagnjenj, posebej na račun svoje proti Židom usmerjene zakonodaje. Mišljenje Nemcev o dr. Korošču je jedrnato strnjeno v komentarju, ki naj bi ga pred nekaj tedni dal g. von Heeren: »Poznamo dr. Korošca, v enem žepu nosi protižidovske zakone, v drugem pa papeževe zapovedi.« Tisti pa, ki so ga poznali najbolje, ga opisujejo kot neomajnega protagonista slovenskega nacionalizma, prepričanega in zvestega pristaša Jugoslavije, smrtnega sovražnika Nemčije in v manjši meri manj nevarnega fašizma. Pojasnilo za nezaupanje, ki ga je dr. Korošec tako zelo zbujal, je bolj kot kjerkoli drugje moč najti v njegovem oportunizmu.

V prizadevanjih za svoje politične cilje je dobro poznal vse instrumente političnega življenja in često uspel prelisičiti in taktično prekositi svoje nasprotnike, ob tem pa je pridobil sloves spletkarja in izdajalca. Celó v Sloveniji, kjer je njegova beseda bila zakon, ne moremo trditi, da je kdajkoli postal priljubljen. Njegova nepriljubljenost v širokih krogih na Hrvaškem in v Srbiji pa je bila verjetno krivična. Najbolj so ga cenili tisti, ki so ga najbolje poznali.

Na Hrvaškem so vse od njegove smrti poudarjali tiste elemente njegovega programa, ki so podobni hrvaškemu: dr. Maček, ki je še pred borima dvema letoma dr. Korošca ožigošal s pridevkom 'pokvareni kranjski pop' (malopridni kranjski duhovnik), se je na njegovem pogrebu izrazil z besedami precejšnje politične veljave, in videti je bilo, da so jih Slovenci hvaležno sprejeli. Dr. Korošec, je dejal dr. Maček, je živel zato, da bi dočakal svobodo slovenskega naroda, vendar je z vizijo širokega državnika uspel spoznati, da majhni narodi ne morejo živeti sami. Zaradi tega je ravnal povsem naravno: sodeloval je pri ustanovitvi Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Nobeno rojstvo, kot je dejal dr. Maček, ni lahko, zato se je tudi politika dr. Korošca srečevala s težavami. Danes pa lahko vidimo, da sta njegovo politično dejavnost usmerjali dve ideji: ideja o slovenskem narodnem obstoju in ideja o moči skupne domovine, Kraljevine Jugoslavije. Zdaj lahko povemo, je zaključil dr. Maček, da je dr. Korošec imel velike zasluge pri dosegu razumevanja med Srbi in Hrvati, in da gre njemu glavna zasluga, da Srbi, Hrvati in Slovenci, združeni v trden zid, kljubujejo svetu.

Smrt dr. Korošca pušča veliko vrzel v slovenskem in jugoslovanskem političnem življenju. V Sloveniji, ki sem jo obiskal pred tednom dni, vlada vzdušje, da se je zaključila neka doba, in da bo prihodnost prinesla na površje v slovenski politiki nove sile. V bližnji prihodnosti ni videti, da bi se lahko zgodilo kaj razburljivega, ker se vsi

Slovenci zavedajo, da mora biti geslo sedanosti utrditev Jugoslavije in opuščanje vsakršnih dejavnosti, ki bi lahko škodile nacionalni enotnosti. Tudi to je razlog, zaradi katerega je treba pozdraviti imenovanje dr. Kulovca kot naslednika dr. Korošca. Kot kaže, so za to funkcijo bili trije možni kandidati: dr. Kulovec, dr. Krek in ban dr. Natlačen. Zahteve dr. Kreka so močno podpirali določeni vplivi iz Beograda (in preuranjena objava njegovega imenovanja v časopisu 'Vreme', na račun njegovih fašističnih težnj. Sam osebno ni maral, da bi ga gledali kot kandidata, zavedajoč se, da mora biti naslednik dr. Korošca v okoliščinah slovenske politike po možnosti duhovnik, in da sam nikakor nima zadostnega osebnega vpliva v Sloveniji oz. v Beogradu. Dr. Natlačen je tudi popolnoma spontano privolil v imenovanje dr. Kulovca, saj se je zavedal, da ima sam sorazmerno majhen politični vpliv.

O dr. Kulovcu slišim le dobra poročila. Sam sem ga videl na dveh nedavnih obiskih v Ljubljani (o zadnjem pogovoru z njim sem poročal v svojem pismu z dne 29. novembra), in reči moram, da me je presenetil s svojo iskrenostjo in premišljenostjo. Čutiti je enotnost mnenj, da je dr. Kulovec človek brezhibnega značaja, ki mu lahko verjamemo na besedo, brez oportunitizma, ki je bil značilen za njegovega predhodnika. Dr. Kulovec ni osebnost v smislu dr. Korošca, ima pa največji vpliv v Ljubljani in njeni okolici, čeprav je drugod po Sloveniji manj poznan. Slovenci obžalujejo, da si bo moral naklonjenost Beograda šele pridobiti, saj jim tamkajšnji osebni vpliv njihovega vodilnega predstavnika veliko pomeni.

Kar se tiče političnega prepričanja dr. Kulovca, so zanj značilne močnejše demokratične težnje kot pri dr. Korošču. Od njega pričakujejo, da si bo izbral sodelavce iz širšega kroga in sodeloval z nekaterimi izmed tistih, ki so bili doslej porinjeni v ozadje. Mlajši člani klerikalne stranke upajo, da bo s tem utrta pot za bolj liberalna pojmovanja, za katera so želeli, da bi bila uradno priznana, še posebej, kar zadeva omejitve neposrednega sodelovanja duhovnikov v političnem življenju. Kot je jasno videti, bo dr. Kulovec kot sredstva izvajanja svoje moči uporabljal sodelovanje in prepričevanje; kot kaže lahko izključimo nasilnejše metode, vkljub občudovanju, ki mi ga je ob neki priložnosti izrazil do dr. Stojadinovića, kot edinega močnega človeka v Srbiji.

Dr. Kulovec je doslej poudarjal avtonomni vidik slovenske politike deloma zaradi prepričanja, deloma pa tudi zato, ker je bil v službi slovenskega strankarskega stroja, v katerem je bilo tako potrebno ravnati zaradi političnih ciljev. Veliko ljudi mi je izrazilo zaskrbljenost, da bi dr. Kulovec poskušal uresničevati slovensko avtonomijo v napačnem trenutku, vendar se moram ob tem spomniti njegove izjave (o kateri sem poročal v pismu, na katerega se sklicujem zgoraj), da je bilo vprašanje slovenske avtonomne ustave odloženo za nedoločen čas zaradi sedanje mednarodne situacije, čeprav bi bilo iz strankarskih razlogov včasih potrebno postaviti to vprašanje kot aktualno. Nazadnje naj omenim, da je videti, da bo dr. Kulovec tesno sodeloval s Hrvati, ki mu zaupajo bolj, kot so kdajkoli njegovemu predhodniku. Za dokaz, da je res tako, moramo nič dlje v zgodovino kot do volitev leta 1935, ko je dr. Kulovec izrazil željo, da bi se slovenska klerikalna stranka združila s Hrvati, pa je prevladala volja dr. Korošca. Privrženci dr. Korošca trdijo, da je šlo preprosto za vprašanje, kako bi najbolje dosegli sporazum s Hrvati, in da je to bil cilj tako dr. Kulovca kot dr. Korošca. Ta raz-

laga pa se Hrvatom nikoli ni zdela prepričljiva. Kasneje, za časa Stojadinovičevega režima, je bil dr. Kulovec zmeraj v tesnem stiku z dr. Mačkom in drugimi hrvaškimi voditelji. Kot kaže v tem trenutku, bo še naprej iskal poti, kako sodelovanje s Hrvati nadaljevati. Prilagam prevod članka, ki je nedavno izšel v zagrebškem časopisu 'Obzor', ki podaja korektno oceno hrvaškega pogleda na dr. Kulovca.

Vaš vdani,
(podpisani) T. C. RAPP

Poročilo poslanika Velike Britanije v Beogradu R. I. Campbella državnemu sekretarju za zunanje zadeve Velike Britanije 12.1. 1941¹

G. Campbell g. Edenu - (prejeto 23. aprila 1941)

BALKANSKE DRŽAVE
ZAUPNO

23. april 1941

Spoštovani gospod,
v čast mi je sporočiti vam, da je v Beogradu dne 14. decembra nenadoma preminul dr. Anton Korošec, vodja Slovenske klerikalne stranke.

2. Dr. Korošec je bil ena vodilnih osebnosti v jugoslovanski politični zgodovini, v letu 1928 tudi predsednik vlade. Izčrpno poročilo o njegovem življenju najdemo v zvezku »Vodilne osebnosti Beograda«, 1939, št. 40, ki priča, da sega njegova politična aktivnost v vlogi predstavnika slovenske klerikalne stranke nazaj na začetek stoletja, ko je bila Slovenija pod avstrijsko vladavino.

3. Temu pismu prilagam kopijo zanimivega pisma konzula Njegovega Veličanstva v Zagrebu, v katerem g. Rapp razpravlja o značaju in kvalitetah dr. Korošca in posledicah, ki jih lahko ima njegova smrt za jugoslovansko politiko. V celoti smatram, da je g. Rapp podal zelo jasen opis položaja, čeprav mislim, da je v svoji oceni dr. Korošca nekoliko velikodušen. Dr. Korošec je vsekakor bil človek velikega kova in sposobnosti. Celo več, bil je velik slovenski domoljub in v celoti dober Jugoslovian v svojem prepričanju, da lahko Slovenija najbolje uresničuje svoje interese le v močni in združeni Jugoslaviji. Dr. Korošec pa je bil obseden s strastjo do spletkarjenja, kar je nedvomno imelo škodljive posledice za razvoj jugoslovanske politike. O njem so resnično trdili, da je pripomogel k zrušitvi skoraj vsake vlade, ki ji je pripadal. Zelo neprijeten je bil med Srbi, ki so v njem videli agenta Vatikana.

4. Dr. Korošec je prav tako gojil močne predsodke do Židov in prostozidarjev, in bil v veliki meri odgovoren za ukrepe, usmerjene proti obema skupinama, o katerih sem poročal v svojem telegramu št. 750 z dne 11. oktobra 1940. Ti ukrepi so bili sestavina politike zbliževanja z Nemčijo in Italijo, za katero se je dr. Korošec zavzemal,

¹ Public Record Office, FO 371/30225, R4301/297/92.

odkar je bil julija 1940 imenovan za ministra za prosveto v sedanji vladi. Zaradi zastopanja takšne politike so ga imeli za splošno pronemško usmerjenega, čeprav dvomim, da je takšna obtožba upravičena. Pred tem je slovel po svoji protinemški usmeritvi, in v manjši meri kot antifašist, in bolj verjetno je, da je v zadnjih mesecih podpiral tesnejše odnose z Nemčijo v veri, da je takšna politika v interesu Jugoslavije. Vsekakor ni ugotovljeno, v kolikšni meri je bil njegov namen strogo izvajati zakonodajo usmerjeno proti Židom in prostozidarjem, ali pa je morda s takšno zakonodajo hotel le pomiriti duhove v Beogradu. Ukrepi se vsekakor niso izvajali z vso strogostjo, to pa morebiti zaradi blažilnega posredovanja drugih članov vlade ali samega princa regenta.

5. Pričakovati je, da bo odstranitev dr. Korošca s političnega prizorišča v določeni meri povratno delovala na notranjo politično situacijo v Jugoslaviji. Dr. Kulovca, ki je bil imenovan za njegovega naslednika kot vodja slovenske klerikalne stranke, so sprva zunaj Slovenije slabo poznali, čeprav je videti, da gre za človeka z velikimi kvalitetaми. Četudi je slovel kot strasten avtonomist, bomo lahko videli, da je nedavno dal g. Rappu zagotovilo, da je bilo vprašanje avtonomne slovenske ustave odloženo za nedoločen čas. Dejstvo, da je v svojem programskem govoru, omenjenemu v članku v Obzoru z dne 19. decembra (priloga pisma g. Rappa) poudarjal svoj namen zagotoviti Sloveniji avtonomijo, je gotovo posledica potreb politike stranke. V tem oziru torej mogoče ne bo nobenih sprememb. Na drugi strani pa g. Rapp navaja, da bo morebiti pod vodstvom dr. Kulovca prišlo do tesnejšega sodelovanja med Slovenci in Hrvati, medtem ko so v zadnjih letih, še posebno v času vladavine dr. Stojadinovića Slovenci težili k sodelovanju s Srbi proti Hrvatom. Pričakujem, da bo v večnem trikotniku jugoslovanske notranje politike tesno sodelovanje med Slovenci in Hrvati obema narodoma pripomoglo k povečanju njune pogajalske moči s Srbi, še posebej, če bodo Srbi še naprej ostali politično razcepljeni, kot so sedaj.

R. I. CAMPBELL

Poročilo generalnega konzula Nemčije v Zagrebu zunanjemu ministrstvu v Berlinu in poslaništvu v Beogradu 24. 12. 1940¹

Nemški generalni konzulat
Zagreb, 24. decembra 1940
Strossmayerjev trg 4
Pol 3 – 1295/40
Vsebina: Hrvaško – slovenski odnosi

Po smrti vodje Slovencev dr. Korošca v hrvaških političnih krogih živahno razpravljajo o vprašanju nadaljnjega oblikovanja hrvaško – slovenskih odnosov. Zaradi

¹ *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn, Pol IV Bd. 64.*

popolnoma različnega odnosa do Beograda je bilo to razmerje do politike sporazuma v avgustu preteklega leta pretežno zelo napeto. Hrvaška stran je Slovincem očitala, da so si vzlic svojemu načelnemu avtonomizmu znali s podporo Beogradu pridobiti znatne prednosti na račun Hrvatov. Poskusi poslovenjenja v obmejni občini Štrigova, ki je prej pripadala Hrvaški, kot tudi oviranje dejavnosti po zgledu »Gospodarske sloge« ustanovljene zveze »Slovenska kmečka in delavska sloga« so bili vedno znova in vse doslej povod za nesporazume med Hrvati in Slovenci.

Vendar pa je bilo tudi doslej na obeh straneh prisotno prizadevanje, da bi izboljšali odnose in vzpostavili sodelovanje, kar je bilo mogoče sklepati tudi iz zadnjega obiska dr. Korošca, letos jeseni v Zagrebu. Ob njegovi smrti je zdaj, pravijo na Hrvaškem, prišla ta težnja jasno in poudarjeno do izraza. V nagrobnem govoru dr. Mačka vsebovano oceno – sicer povsem spornih – zaslug umrlega za sklenitev sporazuma, je očitno mogoče razlagati v tem smislu. Nadalje kaže na enake težnje poudarjanje avtonomistične linije politike dr. Korošca v nekrologih hrvaškega tiska. Uradni strankarski »Hrvatski dnevnik« pri tem poudarja, da Slovenci ne bi mogli biti zainteresirani za podpiranje centralizma in da močnejše povezovanje Slovencev in Hrvatov tudi ustreza željam velike večine slovenskega naroda.

Od dr. Kulovca kot Koroščevega naslednika pričakujejo Hrvati močnejši obrat Slovencev v avtonomistično fronto. Njegova izjava o odnosih do Hrvatov kot tudi uvodnik ljubljanskega »Slovenca« o sedaj omogočenem »bratskem sporazumevanju med Slovenci in Hrvati« sta tukaj naletela na dober sprejem. Za Hrvate je slovenska podpora glede preureditve cele države na federativni osnovi, h kateri stremijo, brez dvoma velikega pomena. Vzlic prisotnim napetostim in zadržkom na slovenski strani, ki jih je verjetno mogoče pričakovati še naprej, je torej treba računati z načrtnim nadaljevanjem hrvaških prizadevanj za izboljšanje obojestranskih odnosov.

Nemško poslaništvo v Beogradu in nemški konzulat v Ljubljani prejmeta prepis.

Freundt (l.r.)

Poročilo poslanika Nemčije v Beogradu zunanjemu ministrstvu v Berlinu
20. 12. 1940¹

Nemško poslaništvo
Beograd, 20. decembra 1940
Pol. 3 Nr. 7.

Vsebina: Politično nasledstvo dr. Korošca.

S smrtjo predsednika senata in ministra za prosveto dr. Korošca, ki je skozi četrto stoletje veljal kot skoraj nesporni vodja klerikalne oz. krščansko – socialne večine slovenskega naroda, je odšel politični eksponent slovenskega klerikalizma.

¹ *Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Bonn, Pol IV Bd. 64.*

Slovensko ljudsko stranko, na vrhu katere je bil dr. Korošec, je treba tudi danes smatrati za nosilko politične volje slovenskega naroda. Njena formalna spojitev z vladno stranko, Jugoslovensko radikalno zajednico, v kateri so se še v času dr. Stojadinovića znašli skupaj srbski radikalci, bosanski muslimani in slovenski klerikalci, pomeni le rahlo zvezo znotraj katere posebno bosanski muslimani in slovenski klerikalci tako kot prej še vedno žive svoje lastno življenje. Slovenska ljudska stranka je svetovno nazorsko sorodna nekdanji avstrijski krščansko - socialni stranki. Glede na državnopravni položaj Slovenije zastopa avtonomistično stališče. Svoje avtonomistične zahteve je slovenska ljudska stranka bolj ali manj močno poudarjala glede na politično konjunkturo. Pod vodstvom dr. Korošca, ki je bil odločilno udeležen pri ustanovitvi enotne države Srbov, Hrvatov in Slovencev, je stranka od te zahteve odstopala v korist ideje o enotni državi, posebno tedaj, kadar je bila na oblasti. Sam Korošec je uporabljal avtonomistične zahteve pretežno kot opozicijsko parolo, ki si jo je z vstopom v vlado pustil ustrezno drago odkupiti. Gledano na ta način je bil Korošec bolj eksponent tiste politične smeri v stranki, ki je premeščala težišče politike v Beograd, pri čemer pa je njegovi politični avtoriteti vendarle uspelo obdržati na vajetih avtonomistično krilo svoje stranke. V stranki je bilo vedno prisotno ekstremno avtonomistično krilo, predvsem pri večini klera, ki je bil že zaradi svojega katoliško - klerikalne naravnosti »sovražen Beogradu«, torej anticentralistično usmerjen.

Spričo teh razmer je vprašanje političnega nasledstva dr. Korošca tudi za Beograd predstavljalo znaten politični interes. V beograjskih vladnih krogih so zato takoj pozikovali potisniti v ospredje moža, ki je v zadnjih letih kot dr. Korošček sodelavec sedel v vladi, kjer si je nabral dosti izkušenj, ministra brez listnice dr. Kreka. Ljubljansko vodstvo stranke pa ni izbralo dr. Kreka, temveč generalnega sekretarja stranke in senatorja dr. Franca Kulovca. Kulovec je tako postal v določeni meri antipod dr. Kreka, ker je bil slednji zaradi agitacije, ki so jo za njegovo kandidaturo opravljali iz Beograda, ožigosan kot eksponent »beograjske smeri«.

Novi vodja slovenske ljudske stranke dr. Franc Kulovec se je rodil leta 1884 na Dolenjskem in je po končanem šolanju na gimnaziji v Kočevju in Ljubljani absolvirал študij teologije na Dunaju. Torej je prav tako kot Korošec duhovnik, vendar se ni nikoli posvetil dejanskemu duhovniškemu poklicu, temveč je deloval spočetka kot katehet na škofovski gimnaziji pri Ljubljani in pozneje skoraj izključno v politiki. Poleg te dejavnosti je bil večkrat poslanec in dvakrat (1924 in 1927) minister za poljedelstvo; za ta resor ima zaradi svoje dolgoletne združne dejavnosti posebne pogoje. Dr. Kulovec je tip preprostega, skoraj asketskega delovnega, premočrnega in pri tem skoraj brezkompromisnega slovenskega duhovnika, ko kot politik neomajno stoji na osnovi svojega krščanskega svetovnega nazora na eni in slovenske samostojnosti na drugi strani. Lahko ga označimo kot najmočnejšega eksponenta avtonomistične smeri Slovenske ljudske stranke. Kot takšen je bil večkrat v določenem taktičnem nasprotju z dr. Koroščem.

Kulovec je vedno vzdrževal tesne odnose s hrvaškim voditeljem dr. Mačkom, tudi v časih, ko je bil dr. Maček v opoziciji, Slovenska ljudska stranka pa v vladi, pri čemer sta Mačkova hrvaška kmečka stranka in sam Maček dr. Korošca manj cenila. Izbira dr.

Kulovca za političnega naslednika dr. Korošca bi s tem utegnila povzročiti, da se bo avtonomistična smer Slovenske ljudske stranke močneje izrazila in da bo temu sledilo ožje sodelovanje med Slovenci in Hrvati.

V. Heeren (l.r.)

Poročilo poslanika Združenih držav Amerike A. B. Lanea državnemu sekretarju
2. 1. 1941¹

Poslaništvo Združenih držav Amerike

Beograd, 2. januarja 1941

Št. 1086

Zadeva: Razvoj na Hrvaškem in v Sloveniji

...²

Poročila iz Zagreba govore, da se bo dr. Fran Kulovec, novo imenovani naslednik dr. Korošca kot vodja slovenske klerikalne stranke verjetno bolj nagibal k Zagrebu kot pa k Beogradu. Temu v prid govori potovanje dr. Kulovca v Zagreb dva dni pred Božičem, kjer se je dolgo zadržal na obisku pri dr. Krnjeviću iz Hrvaške kmečke stranke. Govori se tudi, da je imel tukaj v Beogradu daljšo konferenco z dr. Mačkom.

Zanimiv je razvoj dogodkov v zvezi z naslednikom dr. Korošca. Čeprav so dr. Kulovca izbrali kot voditelja stranke, je strankin predstavnik v vladi postal dr. Miha Krek, ki je bil imenovan za vršilca dolžnosti ministra za prosveto neposredno po pogrebu dr. Korošca. Čeprav sem slišal trditve, da dr. Krek ni človek velikih sposobnosti, je prav on veljal za najbližjega osebnega privrženca dr. Korošca. Na prizorišču pa je bil še tretji kandidat, dr. Natlačen. Presenetljivo za voditelja stranke niso izvolili njega, čeprav je po splošnem prepričanju veljal za sposobnejšega od preostalih dveh kandidatov.

Veliko pomembnejše od političnih ambicij teh treh rivalskih tekmecev so posledice smrti dr. Korošca v sami vladi. Kot sem že bil poročal, je bil dr. Korošec najvplivnejši mož v vladi, prijatelj in zaupni svetovalec kneza namestnika. Bil je najkonzervativnejši član vlade, v nekaterih ozirih celo reakcionaren, antisemit, nasprotnik prostozidarjev in sovražnik komunizma. Po splošnem prepričanju je imel velik vpliv na politiko pomiritve s silami osi, vsaj glede zadev, ki niso prizadevale vitalnih interesov dežele. Kljub njegovim napakam in prizadevanjem za rojstno Slovenijo nasproti t.im. srbski prevladi iz Beograda pa je zanimivo, da mi je celo tako zagrizen Srb, kot je to sam dr. Smiljanić, pomočnik ministra za zunanje zadeve, govoril o patriotskem prispevku dr. Korošca za ohranitev enotnosti države v kritičnih trenutkih, ko se je zdelo, da ji grozi razpad. Dr. Smiljanić je očitno ocenil smrt dr. Korošca kot izgubo za narod. Če tudi bi knez Pavle hotel njegovo mesto v vladi zapolniti z drugim močnim človekom,

¹ *The National Archives and Records Administration, Washington D. C., mikrokopija 1203, trak 16.*

² *Izpuščamo prvi del poročila, ki govori o aktualnih razmerah na Hrvaškem.*

se v tem trenutku zdi, da ni nikogar na voljo. Rezultat tega je, da bo knez Pavle poslej po vsej verjetnosti še bolj gospodar v svoji lastni hiši. Ob odhodu tako pomembne osebnosti je skoraj neizogibno moralo priti do določenih sprememb. Zato me ni presenetilo, ko mi je knez Pavle dne 31. decembra povedal, da namerava v nekaj dneh reorganizirati vlado, čeprav ni govoril o tem, kolikšne in kako pomembne bodo te spremembe.

S spoštovanjem
Arthur Bliss Lane (l.r.)

Kazalo

CONTENTS – TABLE DES MATIÈRES – INHALT

RAZPRAVE – ARTICLES – ETUDES – ABHANDLUNGEN

Feliks J. Bister, Življenje in delo Antona Korošca do prve svetovne vojne ... UDK 32.019.5+929 Korošec A. »-1914«	5
Walter Lukan, Politično delovanje Antona Korošca med prvo svetovno vojno (Kratek oris) UDK 32.019.5 Korošec A. »1914-1918«	27
Janko Prunk, Politični profil in delo dr. Antona Korošca v prvi Jugoslaviji ... UDK 32.019.5 Korošec A. »1918-1941«	35
Momčilo Zečević, Neki pogledi u Srbiji na političku delatnost dr. Antona Korošca 1918-1940 UDK 32.019.5 Korošec A.:32.019.5(497.11)	55
Janez Juhant, Odnos škofa Jegliča do politike in duhovnika Korošca UDK 92 Jeglič A. B.:32.019.5 Korošec A.	75
France Filipič, Dr. Anton Korošec in marksisti UDK 32.019.5 Korošec A.+335.5 »1914-1940«	83
Stanko Ojnik, Dr. Anton Korošec in status Visoke bogoslovne šole v Mariboru UDK 32.019.5 Korošec A.:378.624.8 »1918/1941«	109
Ivan Štuhec, Odgovor dr. Antona Korošca na socialne okrožnice na podlagi nekaterih njegovih spisov UDK 32.019.5 Korošec A.:304 »1922/1927«	117
Anka Vidovič-Miklavčič, Odnos dr. Antona Korošca do Kmečke zveze (KZ) in do Slovenske dijaške zveze (SDJ) UDK 32.019.5 Korošec A.:329.28 »1929/1941«	125

HISTORIČNA DOKUMENTACIJA

Dušan Biber, Britanski, nemški in ameriški diplomati o dr. Antonu Korošču	131
---	-----

UDK 32.019.5+929 Korošec A. »-1914«

Feliks J. BISTER, dr., Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut Wien, izpostava Ljubljana, YU, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (fr., angl.)

ŽIVLJENJE IN DELO ANTONA KOROŠČA DO PRVE SVETOVNE VOJNE

Na podlagi arhivskega in drugega gradiva ter literature slika avtor šolanje in začetke političnega delovanja duhovnika, novinarja in politika dr. Antona Korošča (1872 - 1940). Oriše njegovo šolanje v Mariboru na gimnaziji in bogoslovju, takratno literarno udejstvovanje in duhovniško službovanje. Leta 1902 se je posvetil političnemu delovanju, sprva neuspešno (poraz na volitvah 1902 za štajerski deželni zbor), nadaljeval je študij teologije na univerzi v Grazu (promoviral 1905). Za poslanca avstrijskega državnega zbora je bil izvoljen leta 1906, kar je ostal do razpada avstro-ogrske monarhije.

UDK 32.019.5 Korošec A. »1914/1918«

Walter LUKAN, dr., Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut, A - 1010 Wien, Josefplatz 6.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (fr., angl.)

POLITIČNO DELOVANJE ANTONA KOROŠČA MED PRVO SVETOVNO VOJNO (Kratek oris)

Avtor opisuje medvojno politično aktivnost dr. Antona Korošča, ki je pet mesecev pred začetkom I. svetovne vojne postal predsednik Hrvaško-slovenskega parlamentarnega kluba na Dunaju. Spori v Slovenski ljudski stranki, Krekova smrt, njegov nastop na Krekovem pogrebu, so omogočili, da je postal tudi voditelj stranke, pa tudi poglavitni voditelj slovenske politike. Kaže tudi na razvoj Koroščevega razumevanja slovenskega državnopravnega statusa; od predstavnika slovenske inačice trializma, preko radikalizacije v deklaracijskem gibanju do izjave cesarju, da je prepozno za reševanje monarhije na teh osnovah.

UDK 32.019.5 Korošec A. »1918/1941«

Janko PRUNK, dr., redni profesor, Inštitut za novejšo zgodovino, YU - 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (nem., angl.)

POLITIČNI PROFIL IN DELO DR. ANTONA KOROŠČA V PRVI JUGOSLAVIJI

Avtor pregledno analizira posamezne segmente političnega profila dr. Antona Korošča, vodilnega slovenskega politika v Jugoslaviji v letih 1918-1940 (avtonomno slovenstvo, katolicizem, krščansko-socialna organizacija, katoliška politična stranka). Zavzemal se je za nacionalno avtonomijo Slovencev znotraj jugoslovanske države, katere koristi so mu bile primarne. Kot pragmatičen politik in mojster parlamentarne taktike je sodeloval v mnogih jugoslovanskih vladah. V versko heterogeni državi je mogel svoja in strankina svetovnonazorska načela uveljavljati v državni politiki le omejeno.

UDK 32.019.5+929 Korošec A. »-1914«

Feliks J. Bister, Ph. D., Österreichische Ost- und Südosteuropa Institut Wien, branch-office in Ljubljana, YU, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (fr., angl.)

THE LIFE AND THE WORKS OF ANTON KOROŠEC IN THE PERIOD UNTIL WORLD WAR I

On the basis of archive records and other documents as well as literature the author describes the school years and the initial activity in political terms of Dr. Korošec (1872-1940) as a priest, journalist and politician. He describes Korošec's school years at the Maribor grammar school and the seminary, his literary work and activity as a priest. In 1902, Korošec turned his attention to politics, without much initial success (defeated at the 1902 elections for the Styrian diet), then continued the study of theology at the university of Graz (graduated in 1905). In 1906 Korošec was elected to the Austrian state parliament and kept his seat until the breakdown of Austro-Hungarian monarchy.

UDK 32.019,5 Korošec A. »1914/1918«

Walter LUKAN, Ph. D., Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut, A - 1010 Vienna, Josefplatz 6.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (fr. angl.)

THE POLITICAL ACTIVITY OF DR. ANTON KOROŠEC DURING WORLD WAR I

The author describes Dr. Korošec's inter-war activity. Five months before the start of the Great War Dr. Korošec became president of the Croato-Slovene parliamentary club in Vienna. Quarrels within the Slovene Popular Party, the death of Krek, Korošec's speech at the open grave of Krek's, all this enabled him to become the leader of the party as well as principal representative of the Slovene political circles. It also illustrates Korošec's understanding of the Slovene status in terms of legal and constitutional parameters - from a representative of the Slovene type of trialism, through radical stands, to the claim made to the emperor that a monarchy based on such foundations can no longer be saved.

UDK 32.019.5 Korošec A. »1918/1941«

Janko PRUNK, Ph. D., Regular Professor, Institute of Recent History, YU - 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (nem., angl.)

THE POLITICAL PROFILE AND WORK OF DR. ANTON KOROŠEC IN THE FIRST YUGOSLAV STATE

The author thoroughly investigates the individual segments of the political profile of Dr. Anton Korošec, one of the leading Slovene politicians in Yugoslavia in the 1918-40 period (autonomous Slovene movement, Catholicism, Christian-social organizations, the Catholic political party). Korošec advocated Slovenes' national autonomy within the framework of a Yugoslav state since the latter's interests were of his prime concern. A pragmatic politician and a master of parliamentary tactics, Korošec was elected member of a number of Yugoslav governments. Within a religiously heterogeneous state he could implement in state politics his own and his party's views of the world to a limited extent only.

UDK 32.019.5 Korošec A.:32.019.5(497.11)

Momčilo ZEČEVIČ, dr., znanstveni svetnik, Institut za suvremenu istoriju, YU – 11000 Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, srb. (nem., angl.)

NEKI POGLEDI U SRBIJI NA POLITIČKU DELATNOST DR. ANTONA KOROŠČA 1918–1940

Avtor prikazuje na podlagi časopisnega gradiva in memoarskih virov odnos srbskih političnih strank in osebnosti do Antona Korošča, pa tudi Koroščevo politiko v Beogradu. Kot pomemben politik državnega formata je deloval v novem političnem okolju, ki se mu je pa uspešno prilagodil. Naslanjal se je na kralja in radikale, v temeljnem jugoslovanskem konfliktu med Srbi in Hrvati pa je podpiral srbsko stran, kljub lastnemu zavzemanju za avtonomističen koncept, ki ga je srbska politika ostro zavračala.

UDK 92 Jeglič A. B.:32.019.5 Korošec A.

Janez JUHANT, dr., izredni profesor, Teološka fakulteta Ljubljana, YU – 61000 Ljubljana, Poljanska 4

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (nem., angl.)

ODNOS ŠKOFA JEGLIČA DO POLITIKA IN DUHOVNIKA KOROŠČA

Avtor prikazuje na osnovi dnevnika škofa A. B. Jegliča in literature razmerje med vrhom cerkvene oblasti in vodilnim politikom katoliške usmeritve. Škof Jeglič je spoštoval Koroščevo politično znanje in upošteval njegov realen položaj v politični hierarhiji, nasprotje interesov med Beogradom in Vatikanom, intimno pa ga je motil njegov neurejen duhovniški status. Avtor na kratko označi tudi razmerje Korošča in Jegličevega naslednika Rožmana. Oba škofa sta ga sprejemala kot najzanesljivejšega posrednika do dvora in državnih oblasti, čeprav je bilo medsebojno razmerje večkrat zaostreno, posebno ob sklepanju konkordata.

UDK 329 Korošec A. +335.5 »1918/1940«

France FILIPIČ, pisatelj in zgodovinar, YU – 62000 Maribor, Kamniška 28

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (nem., angl.)

DR. ANTON KOROŠEC IN MARKSISTI

Na podlagi izčrpne analize časopisja in arhivskega gradiva avtor prikazuje medsebojno odbijajoče razmerje in vrednotenje med marksisti različnih političnih smeri (komunisti, socialisti) in Antonom Korošcem v obdobju 1918–1940, ki je izhajalo iz izključujočih se svetovnonazorskih opredelitev. Analizira spremembe v Koroščevem generalnem stališču do marksizma (komunizma) tudi glede na njegovo trenutno politično pozicijo v državni oblasti. Nakazuje tudi vlogo A. Korošča v približevanju Jugoslavije silam osi v letu 1940 in odnos komunistov do tega.

UDK 32.019.5 Korošec A.:32.019.5(497.11)

Momčilo ZEČEVIČ, Ph. D., Scientific Councillor, Institut for Contemporary History, YU - 11000 Beograd, Trg Marksa i Engelsa 11.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, srh. (ger., eng.)

SOME SERBIAN VIEWS OF THE ACTIVITY OF DR. ANTON KOROŠEC (1918-1940)

On the basis of newspaper and journal articles as well as memoirs the author illustrates the attitude of Serbia's political patries and eminent personalities towards Dr. Anton Korošec and his political activity in Belgrade. An important politician of a national format, Dr. Korošec was active within a new political setting that he had been able to adjust to very well. He sought support from the king and the radical circles, while ne supported the Serbian side in the fundamental Yugoslav conflict between the Serbs and the Croats, even though he himself had advocated the concept of autonomy that the official Serbian political parties had severely criticized.

UDK 92 Jegli A. B.:32.019.5 Korošec A.

Janez JUHANT, Th. D., Associate Professor, Theological Faculty in Ljubljana, YU - 61000 Ljubljana, Poljanska 4

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (ger., eng.)

THE ATTITUDE BY BISHOP JEGLIČ TOWARDS DR. KOROŠEC AS A POLITICIAN AND A PRIEST

On the basis of the diary of biskop A.B. Jeglič and diverse literary sources the author describes the relationship between the supreme church authorities and a leading politician of a Catholic of a Catholic orientation. Bishop Jeglič had respected the political wisdom of Dr. Korošec and his position in the political hierarchy, the conflicting interests pursued by Belgrade and the Vatican, but intimately the bishop resented his chaotic clerical status. Briefly, the author also describes the relationship between Korošec and the successor of Jeglič bishop Rožman. The two bishops considered Korošec to be a most reliable mediator between the church on the one, and the court as well as state authorities, on the other hand, even though the relationship may often have been very tense, especially when the concordat had been signed.

UDK 329 Korošec A.+335.5 »1918/1940«

France FILIPIČ, Writer and Historian, YU - 62000 Maribor, Kamniška 28

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (ger., eng.)

DR. ANTON KOROŠEC AND MARXSISTS

On the basis of a thorough analysis of newspapers and archive records the author describes the hostile attitudes between Marxists of diverse political orientations (communists, socialists) and Dr. Korošec in the 1918-40 period that originated from their exclusive conceptions of the world. The author analyzes changes in Korošec's attitudes towards Marxism (communism) as well as his political position within state authorities, and the role of Dr. Korošec in attempts made by Yugoslavia to come closer to the Axis in 1940, as well as communists' views about them.

UDK 32.019.5 Korošec A.:378.624.8 »1918/1941«

Stanko OJNIK, dr., izredni profesor, Teološka fakulteta v Ljubljani, oddelek v Mariboru, YU - 62000 Maribor, Slomškov trg 20.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (nem., angl.)

DR. ANTON KOROŠEC IN STATUS VISOKE BOGOSLOVNE ŠOLE V MARIBORU

Škofijski arhiv v Mariboru razpolaga z zajetnim gradivom v zvezi z ureditvijo pravnega statusa bogoslovne šole v Mariboru. V prizadevanju za javnopravni status Visoke bogoslovne šole je imel pomembno vlogo kot prosvetni minister v Cvetkovičevi vladi dr. A. Korošec, ki je 26. avgusta 1940 podpisal vladno naredbo, s katero je bilo določeno, da postane bogoslovno učilišče v Mariboru državni zavod za visokošolsko izobraževanje.

UDK 32.019.5 Korošec A.:304 »1922/1927«

Ivan ŠTUHEC, dr., višji predavatelj, Teološka fakulteta v Ljubljani, oddelek v Mariboru, YU - 62000 Maribor, Slomškov trg 20.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (nem., angl.)

ODGOVOR DR. ANTONA KOROŠČA NA SOCIALNE OKROŽNICE NA PODLAGI NEKATERIH NJEGOVIH SPISOV

Avtor obravnava Koroščevo pisanje v dijaških letih v glasilu mariborskih bogoslovcev »Lipici«. Na podlagi spisov v reviji »Socialna misel« (1922-1927) avtor analizira Koroščevo socialno misel. V njej razbira vpliv papeških socialnih okrožnic in ugotavlja razpetost med njegovimi idejnimi opredelitvami in omejitvami njegove politične prakse.

UDK 32.019.5 Korošec A.:329.28 »1929/1941«

Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, strokovni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, YU - 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (nem., angl.)

ODNOS DR. ANTONA KOROŠČA DO KMEČKE ZVEZE (KZ) IN DO SLOVENSKE DIJAŠKE ZVEZE (SDZ)

V diskusiji je avtorica osvetlila odnos dr. A. Korošča do preosnovanega agrarnega dela SLS - Jugoslovanske kmetijske zveze (1929 - 1931) in obnovljene Kmečke zveze (1935 - 1941), ki je predstavljala relevantni del slovenskega dela JRZ. Na kratko je omenjen tudi odnos dr. Korošča do Slovenske dijaške zveze (SDZ), ki je postopoma obnovila svoje delovanje tudi na srednjih in meščanskih šolah.

UDK 32.019.5 Korošec A.:378.624.8 »1918/1941«

Stanko OJNIK, Th. D., Associate Professor, Theological Faculty in Ljubljana, Departement in Maribor, YU - 62 Maribor, Slomškov trg 20.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (ger., eng.)

DR. ANTON KOROŠEC AND THE STATUS OF THE THEOLOGICAL SCHOOL OF MARIBOR

The diocesan archives of Maribor feature numerous documents concerning the legal status of the local theological school. In his capacity of a minister in the Cvetković government Dr. Korošec played an important part in the efforts to settle the legal status of the Theological High School of Maribor. On August 26, 1940 Korošec signed a government decree with which the Maribor Theological School became an official training institution of the state.

UDK 32.019.5 Korošec A.:304 »1922/1927«

Ivan ŠTUHEC, Th. D., Theological Faculty in Ljubljana, Departement in Maribor, YU - 62000 Maribor, Slomškov trg 20.

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (ger., eng.)

THE REPLY BY DR. ANTON KOROŠEC TO SOCIAL CIRCULAR LETTERS BASED ON SOME OF HIS WRITTEN DOCUMENTS

The author covers some written documents drafted by A. Korošec during his student years and published in the journal of the students of divinity in Maribor entitled »Lipica«. On this and the basis of the contributions published in the »Social Thought« Journal (1922-1927), the author analyzes Korošec's social thought, recognizing the influence by the Papal social letters. The author comes to the conclusion that Korošec was seeking a balance between his own ideas on the one hand and the limitations of his political practice on the other.

UDK 32.019.5 Korošec A.:329.28 »1929/1941«

Anka VIDOVIČ-MIKLAVČIČ, Research Councillor, Institut of Recent History, YU - 61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 1

Prispevki za novejšo zgodovino, XXXI, 1991, 1, slov. (ger., eng.)

THE ATTITUDE OF DR. ANTON KOROŠEC TOWARDS PEASANTS' UNION AND THE ASSOCIATION OF SLOVENE STUDENTS

The author sheds light on the attitude by Dr. Korošec towards the newly reorganized branch of the Yugoslav Peasants' Union in Slovenia (1929-1931) and the revived Peasants' Union (1935-1941) that represented the Slovene part of the Yugoslav Union. Briefly, she also discusses the attitude of Dr. Korošec towards the Association of Slovene Students that was gradually stepping up its activity in secondary and other schools.

